క్రమాంక దేవచరితము

(బిల్హణకవి సంస్కృత మహాకావ్యానువాదము)

అనువాదకులు

శిరోమణి - ఆంధ్రబిల్హణ - బ్రాహ్మీభూషణ - సుధీంద్రమౌళి

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ఆంధ్రబిల్హణ

మాదిరాజు విశ్వనాథరావు

(भारतीय शिक्षामान्त्रलयसहाय्येन प्रकाशितम्)

ప్రకాశకుడు :

కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

హైదరాబాద్

1974

ప్రథమ ముద్రణము 1000 ప్రతులు
శా. శ. 1895 - క్రీ. శ. 1974

వెల రు. **13-00**

ప్రాప్తిస్థానము
కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి

ప్రకాశకుడు
'అమర భారతి'
5-9-22/97, ఆదర్శనగర్
హైదరాబాద్-500 004 ఆం. ప్ర.
టెలిఫోన్ 33782

ముద్రాపకులు
శివాజీ ప్రెస్,
గంజ్ బజార్, సికింద్రాబాదు

చాళుక్యరాజు—విక్రమాంక దేవుఁడు (షష్ఠ విక్రమాదిత్యుఁడు)

పరిపాలన కాలము - క్రీ. శ. 1075-1126

(కల్యాణీ నగర దేవాలయము గోడపైనున్న చిత్రపు ప్రతిరూపము నుండి)

ఉపోద్ఘాతము

సంస్కృతవాఙ్మయమందలిఅత్యుత్తమమహాకావ్యములలోఁ జేర్పఁ దగినది బిల్హణమహాకవి రచించినయావిక్రమాంకదేవచరితము. మీఁదుమిక్కిలి మిగిలినవాని వలెఁ గాక యిది చారిత్రికము. ప్రాచీనపౌరాణికకథాఽఽశ్రయము గాదు. కవి తన ప్రభువుయొక్క చరితమునే కావ్యముగా రచించినాఁడు. కావున నుత్తమకావ్యగుణములే కాక సమకాలికచరిత్రయు నిందు జేరి యున్నది. కథానాయకుఁ డైనవిక్ర మాంకుఁడు కల్యాణకటకము రాజధానిగా ద్రవిడదేశమునేకాక మిగిలినదక్షిణా పథమునంతటిని జయించి యేఁబదియేండ్లు ఎదురు లేక పరిపాలించినఆఱవచాళుక్య విక్రమాదిత్యుఁడు. ఇతనిరాజ్యకాలము క్రీ॥ శ॥ 1076-1126 సం॥ వఱకు ఉండినది.

ఈమహాకావ్యమును జిరకాలముక్రిందనే శ్రీతిరుపతివేంకటకవులు ఆంధ్ర వచనకావ్యముగా రచించి 'సరస్వతి' యనుపత్రికలోఁ దిరుపతిశాస్త్రిగారు జీవించి యుండినపుడే, ప్రకటించి యుండిరి. ద్వితీయముద్రణము 1935 సం॥లో వెలు వడినది. సంస్కృతమూలముయొక్క ప్రాశస్త్యమును, సుగృహీతనామధేయులు, తమగురువర్యులు కీ॥ శే॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివలన విని, వారియాదేశాను సారముగా వనపర్తిసంస్థానవిద్వత్కవులైన శ్రీయుతులు కీ॥ శే॥ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును, మిత్రులు శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును జిరకాలము క్రిందనే పద్యకావ్యముగాఁ, బ్రాచీనకవులసరణిలో నాంధ్రీకరింప నారంభించిరి. నడుమ శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు గతింపఁగా శ్రీకప్పగంతులవారు పూర్తి గావించి యుండి, యిప్పుడు, అవకాశము కుదురఁగా ముద్రించి ప్రకటించు చున్నారు. నాయందలిమైత్రిచేత నన్ను దీనికి ఉపోద్ఘాతమును వ్రాయవలసినదిగాఁ గోరిరి.

ఈ కావ్యమును సంపాదించి ముద్రించినకీర్తి పాశ్చాత్యులది. డా॥ జార్జి బ్యూలర్ అనునతఁడు1874 సం॥లోఁ దనమిత్రుఁడు డా॥ హెచ్-జాకోబీ పండితునిసాయమున, రాజస్థానమున సంచరించుచు జైసల్మేరుజైనభాండాగారమున నతిప్రాచీనలిపియందు వ్రాయఁ బడినప్రతినిఁ గనిపట్టి, ప్రత్యంతరము వ్రాయించి, పరిశోధించి, చారిత్రికో పోద్ఘాతముతో 1875 సం॥లో మొదటిపర్యాయము ప్రకటించెను. పిమ్మట

శ్రీరామకృష్ణభండార్‌కర్‌పండితులును, డా. ఫ్లీటుగారును దమచారిత్రికగ్రంథములలోఁ జాళుక్యచరిత్రములను బ్రకటించిరి. తమిళములో శ్రీ ఏ. వి. వెంకటరామయ్యర్ అనువారు పరిశోధించి విక్రమాదిత్యునిచరిత్రను 1920 సం॥లోఁ బ్రామాణికచారిత్రికగ్రంథముగాఁ బ్రకటించిరి. 1927 సం॥లో మహామహోపాధ్యాయ పండిత శ్రీరామావతారశర్మగారు, కాశీ జ్ఞానమండలముద్రాక్షరశాలవారి ప్రకాశనార్థము పునఃపరిశీలన మొనర్చి యీయఁగా వారు ప్రకటించిరి. అటుపిమ్మట సాహిత్యాచార్య పండిత మురళీలాల్‌నాగర్ అనువారు జైసల్మేరుప్రతితో పూనాలోని భండార్కర్‌పరిశోధనాలయమువారిప్రతిని, ఇంకను వారికి దొఱకిన యితరప్రతులను సంపాదించి, పాఠభేదములను బరిశీలించి. కాశ్మీర సరస్వతీభవనము (Prince of Wales Saraswati Bhavan Text Series) వారికి శుద్ధతరప్రతిని సిద్ధము చేసి యొసంగిరి. ఇట్లుండియు నేవేవోకారణములచేత స్ఖాలిత్యములు తగ్గ లేదు. నాగరపండితుఁడు బ్యూలర్‌పండితుని చారిత్రికోపోద్ఘాతమును విమర్శించి, అచ్చటచ్చట ఖండించుటయేకాక, కావ్యాంతమందు, పైజైసల్మేరుభాండాగారమందే దొఱకిన 'చరిత్రచందిక' యనుటిప్పణినిఁగూడఁ జేర్చిరి. ఇటీవల శ్రీపండిత విశ్వనాథశాస్త్రిభరద్వాజ అనువారిసంపాదకత్వమున జైనగ్రంథాఽదికములపర్యాలోచనపూర్వకమైనప్రతి, సంస్కృతటీకా-హిందీభాషాఽనువాదములతో, బనారసు హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారిచే 1958 సం॥లో మూఁడుభాగములుగాఁ బ్రకటింపఁబడినది.

ఇది పదునెనిమిదిసర్గలమహాకావ్యము. కాళిదాసాఽదులమార్గమున రచితమైనట్టియాలోకోత్తరప్రబంధమునకు నుపోద్ఘాతమును వ్రాయుటకు, గొప్పవారు, సంస్కృతాంధ్రసాహితీనిష్ణాతులును, చారిత్రికపరిశోధకనిపుణులును బూనుకొనవలసినదిగాని నావంటివాఁడు ఏమి చేయఁ గలఁడు; ఐనను, గల్యాణీచాళుక్యుల చరిత్రను గొంత పరిశోధించినందువలనను, మిత్రులయాదేశానుసారమునను, వారికోరికను గా దనఁ జాలక యేదో వ్రాయు చున్నాను. శ్రీకప్పగంతులవారేకాక మిత్రులు శ్రీతిరుమల రామచంద్రగారును దీనికిఁ బ్రేరకులు. వీరికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈ నాయుపోద్ఘాతమును మూడు భాగములుగా విభజించి (1) కవిని గుఱించియు (2) కావ్యప్రతిపాదితవిషయములనుగుఱించియు వ్రాసి (3) ఆధునికమార్గమునఁ జారిత్రికవిషయచర్చను గొనసాగించి, చివరకు, నుపసంహారముగా నాకుఁ దోఁచినకావ్యగుణములను నాంధ్రానువాదప్రాశస్త్యమును గొద్దిగా వ్రాయఁ

దలఁచితిని. ఇందుఁ బ్రధానపురుషుఁడు చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడుగాన నాతనిం గూర్చి ఉపక్రమణిక :

చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుఁడు

భారతదేశమందుఁ జరిత్రప్రసిద్ధులు విక్రమాదిత్య లనేకులు. అతిప్రాచీనుఁడు, శకాది ఒకహర్షవిక్రమాదిత్యుఁ డుండె నని కథలు చాలఁ గలవు. విక్రమమందు ఆదిత్యునితో సమానుఁ డని బిరుదార్థము. విక్రమశకాబ్ద మొకటి, ఎక్కువగా నుత్తర హిందూస్థానమున నీతనిపేర, క్రీ.పూ. 58 నుండి గణింపఁ బడునది కలదు. వింధ్యకు దక్షిణమున శాలివాహన శకము క్రీ.శ. 58 నుండి యారంభింపఁ బడినది వాడుకయం దున్నది. విక్రమాదిత్యుఁ డనుబిరుదును దర్వాత గుప్తచక్రవర్తి చంద్రగుప్త - విక్రమాదిత్యుఁడు (క్రీ.శ. 4వ శతాబ్ది) ధరించెను. ఇతనియాస్థాని వాఁడే కాళిదా సని యొక యభిప్రాయము కలదు. ఈ 'విక్రమాదిత్య' బిరుదమును 'విషమశీల, సాహసాంక, సాహస విక్రమాంక' ఇత్యాదిగాఁ బ్రయోగించు చుండిరి. భోజునితండ్రి సింధురాజునుగుఱించి 'నవసాహసాంకచరిత' మని 'పరిమళకాళిదా' సనునతఁడు క్రీ.శ. 1010 సం॥ ప్రాంతమున నొకచక్కనిచారిత్రికకావ్యమును వ్రాసెను. విక్రమార్కభేతాళకథలును, భోజవిక్రమార్కచరిత్రలకథలును, అర్వాచీనులు అతిప్రాచీనవిక్రమాదిత్యునికి ముడివెట్టి, కాలానుక్రమణిక యెఱుఁగక వ్రాసినవి.

చాళుక్యరాజులలో నీవిక్రమాదిత్యనామధారులు అనేకులు కనఁ బడు చున్నారు. క్రీ.శ. 550 సం॥ ప్రాంతమునుండి 750 సం॥ వఱకుఁ బాలించినవారిలో నొక విక్రమాదిత్యుఁడు పల్లవచక్రవర్తులవిరోధి కలఁడు. ఇట్లు వచ్చినవారిలోఁ బరిపాలింపక ప్రవాసమునఁ గొందఱు విక్రమాదిత్యులు పోఁగా మఱల సామ్రాజ్యమును సంపాదించిన తైలపుని (972 నుండి) మనుమఁడు ఐదవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1008-1012). ఇతని తమ్మునిమనుమఁడే ప్రస్తుతకావ్యనాయకుఁడు, కర్ణాటక చాళుక్యచక్రవర్తి, ఆరవవిక్రమాదిత్యుఁడు (1076-1126) 'త్రిభువనమల్ల' బిరుదాంచితుఁడు. ఈతనియాస్థానమున 'విద్యాపతి' పదవి నధిష్ఠించిన 'బిల్హణ' మహాకవియే యేతత్కావ్యరచయిత.

౧ బిల్హణకవి చరిత్ర

ఇతఁడే, కావ్యాంతమున, పదునెనిమిదవసర్గలో వ్రాసినది, ఆత్మకథ (ఆధునిక 'స్వీయచరిత్ర' లవంటిది), ఒకపూర్తిసర్గయే కలదు. అం దిట్లున్నది :-

[1] కాశ్మీరదేశము శైవమతమునకుఁ బట్టుకొమ్మ. వితాస్తా(ఝీలం)నదీతీరము నందలి 'ప్రవరపురము'(నేఁటిశ్రీనగరము)దానికి రాజధాని. అదివిద్యలకునాలవాలము, సంపదలకు నిలయము. స్త్రీలుకూడ సంస్కృతము మాటాడువారఁట. 'వితస్తా-సింధు' నదులసంగమము కాశ్మీరమందే. అచ్చటిరాజులు, శివభక్తిపరాయణులు కట్టించిన మఠములు దేవాలయములు విద్యాస్థానములు గణనాతీతములు. 'అనంతదేవుఁ' డనురాజును (క్రీ.శ. 1028-1063), అతనికుమారుఁడు 'కలశదేవ'రాజును (1063-1089), అతనికుమారులు 'హర్షాదిత్య - ఉత్కర్షదేవ - విజయమల్లులను' (1089-1101), బిల్హణుఁడు ఎఱుఁగును. వీరిలో విజయమల్లుఁడు మన్మథుఁడే యఁట.

ప్రవరపురమునకు రెండుక్రోసులదూరమున 'జయవన' మనునొకవనమును, దానియందు 'తక్షకకుండ' మనుతటాకమును, నాప్రాంతమున [2] 'ఖోనముఖ' మను ఊరును గలవు. అందుఁ గౌశికగోత్రజులు బ్రాహ్మణు లుండిరి. వీరు 'గోపాదిత్యుఁ' డనురాజుచేత మధ్యదేశమునుండి పిలిపింపఁ బడినవారు. వీరిలో నొకశాఖకు 'ముక్తికలశుఁ' డనుపండితుఁడు కూటస్థుఁడు. అతనికి 'రాజకలశుఁడు', అతనికి 'జ్యేష్ఠకలశుఁడు' ను జనించిరి. ఇతనికి నాగాదేవియందు మహాపండితుఁ డైన 'ఇష్టరాముఁడు'ను, ఈమహాకవి 'బిల్హణుడు'ను, 'కవీంద్రదుర్మదలీలాకుఠార' మగు'ఆనంద'కవియు జనించిరి. ఇట్టిపావనపండితవంశమున వేదఘోషములనడుమ బిల్హణుఁడు జనించెను. అధ్యయన మొనర్చి, పాతంజలమహాభాష్యముతోఁగూడ శబ్దశాస్త్రముఁ జదివి, కర్ణామృత మగుసాహిత్యవిద్యయందుఁ బ్రవీణుఁ డై లేఁత వయసునందే మహాకవి యాయెను.

---

1. వివరములకు శ్రీతిరుపతివేంకటకవులయాంధ్రానువాదమును జూడుఁడు.
2. నేఁటి 'ఖుమ్మఖ్' అనుగ్రామము, 'పంపాక్' అను చోటికి మారుతిదిశలో మూడుమైళ్ళదూరమునఁ గలదు.

కారణాంతరమునఁ గాశ్మీరదేశమును వదలి, బిల్హణుఁడు మధురాపురమునకు వచ్చి...అందలిసూరిచక్రమును జయించి...బృందావనంబునం గొన్నాళ్లు వసించి యుండి...' తనశిష్యులే...సర్వదిగంతజైత్రయాత్ర గావించి తనకీర్తి నివ్యాపింపఁ జేయఁగావెలసెను. ఇతనికావ్యములను జదువనివారు లేరఁట. (ఆకావ్యము లేవో చెప్ప లేదు). తర్వాత కాన్యకుబ్జాధీశునియాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండి (అయోధ్య ?) 'ప్రయాగ, వారాణసి' మున్నగుక్షేత్రములు దర్శించి, 'కాలంజరగిరి' ప్రభువునకు యముఁ డైన దాహళప్రభువు 'కర్ణుని'కడఁ గొన్నా ళ్ళుండెను. (ఈకర్ణుఁ డెవఁడో ? మువ్వురు కర్ణులు పరిపాలించిరి. 'చేది'రాజు 'గాంగేయదేవుని'కుమారుఁడు 'కర్ణుఁడు' 1041-1070, సం॥ లోను, అతనితర్వాత ఇరువురుకర్ణులు 'యశఃకర్ణ-గయాకర్ణులు' పరిపాలించిరి). దాహళాధీశునియింట గంగాధరపండితుని జయించి, అట నుండి 'భోజుఁడు' పాలించిన 'ధారా'నగరమునకుఁ బోయెను.

నాఁటికి భోజమహారాజు గతించి కొంతకాల మై యుండ వలయును. ఏల యన నాఁటికి భోజుఁడు లేఁ డని బిల్హణుఁడే వ్రాసి యున్నాడు:—

"నీత్వా గంగాధరమధరతాం డాహళాధీశధామ్ని,
క్రీడాఽఽక్రాంతప్రతిభటకవేః పూర్వదిక్కోటరేషు ।
నిర్జిత్యైరావతమదజలభ్రాన్తభృంగాఽలినాదాన్
సుత్రామ్ణోఽపి శ్రవసి లుఠితం యస్య శజ్కా కథాభిః"॥(18 = 95)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణుల యనువాదము :—

మ. "ఘనుఁ డా 'డాహల' భూపుసౌధమునఁ దా 'గంగాధరున్' గెల్చి, గె
ల్వ నెదుర్కొ్రిపుధీరులన్ గెలుచువిద్వచ్చంద్రుగాథాఽఽళి, ప్రా
చ్యనగప్రాంతచరత్సురేభమదతోయభ్రాంతభృంగాఽరవం
బును నిర్జించి సురేంద్రుకర్ణపుటినేన్ బొర్లాడు నం చెంచెదన్".

(7 = 97)

* "భోజః క్ష్మాభృత్స ఖలు న ఖలైస్తస్య సామ్యం నరేంద్రైః,
తత్ప్రత్యక్షం కిమితి భవతా నాఽగతం, హా! హతాఽస్మి।
యస్య ద్వారోడ్డమరశిఖరక్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాదితి సకరుణం వ్యాజహారేవ ధారా"॥ (18 = 96)

---

*భోజుఁడు లేఁడని యిందువలనఁ దెలియుచున్నది. భోజుఁడు గతించిన యనంతరమే బిల్హణుఁడు 'ధారా'నగరమునకుఁ బోయినందునను, భోజునిచివరి తారీఖు క్రీ. శ. 1050 సం॥ అగుటచేతను, (నాచే నిర్ణీతము చూ The Later days of Bhoja 'The Great' JOR Vol xvi part III March 1947) అటుతరువాతనే బిల్హణుఁడు దచటికిఁ బోయి యుండవలెను, ఇట్లుండఁగా దీనికి శ్రీ తిరుపతి వేంకటకవులయాంధ్రానువాదమున భోజుఁ డుండఁగానే బిల్హణుఁ డచటికిఁ బోయినట్లు కలదు. అట్లయినచో 1050 కి ముందే కావలసియుండును. వారియనువాదమున వేఱువిధముగా నున్నది – 'దాహశాధీశునింట నున్న గంగాధరుని జయించి, విలాసముగాఁ బ్రతిపక్షకవికోటి నాక్రమించినయేరాజ దేవేంద్రునికథలు పూర్వదిక్కోటరంబులం దైరావతమదజలాస్వాదమత్తంబులై యున్నతుమ్మెదలరొదలతోఁ బ్రతిస్పర్ధ గావించుచు, దేవేంద్రునికర్ణద్వయముం బ్రవేశించి యచ్చెరువు పుట్టించెనో యట్టి భోజరాజున కితరనృపాలురకును సామ్యమెట్లు లభించును? ఆమహారాజుగుణములు ప్రత్యక్షముగాఁ జూడక పోయితిరి. హా! దైవమా! నేను వర్ణించిన నమ్ముదురో నమ్మరో కదా। అతనిధారానగరమే సర్వదా ద్వారోపాంతములయం దున్నవిటంకములమీఁద నున్నపారావతముల యారావములనెపమున నతని నుతించు చుండును. తాదృశమహనీయగుణగరిష్ఠం డగుభోజరాజకవీంద్రునింగూడ నానారాజసందర్శనకుతూహలంబునం బోయి కాంచి, యతనిచే మిగుల సత్కరింపఁ బడి, యయ్యనఘునిసాన్నిధ్యముం బాసి......'

అని వారు అనువదించుటకు ఏయాధారమో తెలియదు.

దీనింబట్టి వారి కెట్టిప్రతి, ఎట్టిపాఠాంతరములతో దొరకినదో యని అనుమానము కలుగు చున్నది. అది దొరకినఁ జాల బాగుండును. కాని ప్లీటు, భండా

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. "కారు సమంబు భోజునకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా! రహిఁ రాక యీనృపలలామునికొల్వున; 'కేను దుర్విధి
ప్రేరిత' నంచు, ద్వార్ధమరకృచ్ఛిఖరోద్దయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత 'ధార' వల్కె నాన్."

(7 = 98)

ర్కారు. బ్యూలరు మున్నగు చరిత్రకారులు 'బిల్హణుఁడు భోజరాజును బొత్తిగా దర్శింప లే'దని వ్రాయు చుండగాఁ 'గాంచి యతనిచే మిగుల సత్కరింపఁ బడి' అని వారు వ్రాయుట చాల నాశ్చర్యకరముగ నున్నది. పైశ్లోకములకు బ్యూలర్ పండితుని ఆంగ్లాను వాదము—

"When in the palace of the Lord of Dahala he conquered Gangadhara, the tale of him who in sport overthrew his rivals in poetry, came, I ween, to the ears of Indra silencing in the caves of the East the hum of the bees that were drunk with ichor flowing from Airawata's temples" (95).

"Simulating the Cooing of the pigeons that nested on the lofty turrets of her gates, Dhara cried to him in pitiful tones: 'Bhoja is my king. He, forsooth, is none of the vulgar princes. woe is to me! "why didst thou not come into his presence."

ధారానగరమునుండి యాతఁడు గూర్జరదేశమునకుఁ బోయి, యచ్చటి పండితులు తన్నుఁజక్కఁగా గౌరవింపనందున వారియలక్ష్యజనితపరాభవమువలని మార్గాయాసమును సోమనాథక్షేత్రమందలి జ్యోతిర్లింగదర్శనముచేఁ బోఁ గొట్టుకొనెనఁట. అటనుండి పశ్చిమసముద్రముమీఁదుగా (మళయాళదేశముమీఁదుగా) సేతువునకుఁ బోయెను. అచటినుండి కల్యాణకటకమునకుఁ బోయి చాళుక్యవిక్రమాదిత్యుని సందర్శించి, యారాజునాస్థానిలో 'విద్యాపతి' పదవీనియుక్తుఁడై సుంఖముండెను*.

---

* తిరుపతివారియనువాదమున మఱికొన్ని విషయములు లేవు. ముఖ్యముగా గూర్జరయాత్ర కాన రాదు. భోజరాజదర్శనానంతరము ఇట్లున్నది — 'అయ్యనఘునిసాన్నిధ్యముం బాసి సముద్రము స్వేచ్ఛాప్రసారముఁ గావింప కుండ భార్గవుం డొనర్చిన........పశ్చిమాంబుధితీరమునకుం బోయి సేతువుం గాంచితి' (పు. 120) 1935 ముద్రణము.

బిల్హణకవిజీవితవిశేషములంగూర్చి సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రకారులు వ్రాసియున్నారు. మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రి గారు తెనుఁగువ వ్రాసినదానిలోఁ జాలకొద్దిగాఁ గలదు, ఆంగ్లములో శ్రీ ఎం. కృష్ణమాచార్యులవారు కొంత వివరముగా వ్రాసి యున్నారు. బిల్హణుఁడు భోజుని దర్శింప లే దనియే వీరియభిప్రాయము.

"He intended to see Bhoja of Dhara, but he could not. He went to Anhilwad in Gujarat, but he was not heartily welcomed there and he Complains of this indifference.

"కక్షాబన్ధం విదధతి న యే సర్వదైవావిశుద్ధా
స్తద్భాషన్తే కిమపి భజతే యజ్జుగుప్సా ఽఽ స్పదత్వమ్।
తేషాం మార్గే పరిచయవశాదర్జితం గుర్జరాణాం
యః సంతాపం శిథిలమకరోత్ సోమనాథం విలోక్య"॥ (విక్రమాం 18-97).

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

చ॥ అనయ మపూతులే యగుచు, నాదటఁ గచ్ఛముడిన్ గదింపఁగాఁ
జనక, నుదుల్ వెలార్చునెడఁ జాల జుగుప్సను గూర్చు 'గూర్జ'రా
వనిజనసంగ మధ్వమున వర్తిల నందినవంత సోమనా
థు నభవుఁ గాంచి యక్కవివిధుం డల తాఁ దొలఁగించె నెంతయున్.
(7-99).

"He offered his devotions at Somanath and setting out southwards he visited Ramesvara. On his way back he reached the court of Kalyan where Vikramadity VI, Tribhuvanamalla admired his learning and made him his Vidyapati.......". దీనింబట్టి చూడఁగా బిల్హణుఁడు భోజునిఁ జూడ లేదు. సత్కారము అసలే పొంద లేదు. ఎట్లు పొందఁ గలఁడు లేని భోజునికడ? ఇంత వ్యత్యాసముతోడి మూలము తిరుపతివారికి ఎక్కడ దొఱకినదో తెలిసినఁ జరిత్రకుఁ జాల ప్రయోజనకారిగా నుండును.

బిల్హణుఁడు విక్రమాంకుని దర్శించినకాలమునఁగుఱించి భిన్నాభిప్రాయములు కనఁబడు చున్నవి. క్రీ. శ. 1085 సం॥ నాఁటి కీతఁడు ఈకావ్యమును రచించి యుండు నని బ్యూలర్‌పండితునియభిప్రాయము. శ్రీకృష్ణమాచారిగారు క్రీ. శ. 1088 సం॥ నాఁటివిక్రమాంకునినర్మదాతటదండయాత్ర ఈకావ్యమందుఁ గాన రా దనియు, నీతనికావ్య మసంపూర్ణ మనియు, నందులకుఁ గాశ్మీరమందు దొఱకిన 'చౌరపంచాశిక'యందలియీక్రింది రెండుశ్లోకములచేత నెఱుకపడుచరిత్ర-(ఈకవి రాజాదరమును గొన్నాళ్ళకుఁ గోలుపోయి, ప్రభువు సర్వస్వమును హరింపఁగా దేశత్యాగ మొనర్చె ననుట) - కారణ మని యొకయభిప్రాయము కల దనియు (JRAS iv-5) వ్రాసి యున్నారు.

ఆశ్లోకములు :—

"సర్వస్వం గృహవర్తి కుంతలపతిర్గృహ్ణాతు కిం మే పునః;
భాండాగారమఖండమేవ హృదయే జాగర్తి సారస్వతమ్।
రే ! క్షుద్రాస్త్యజత ప్రమోదమచిరాదేష్యన్తి మన్మందిరమ్
హేలాఽఽన్దోళితకర్ణతాలకరటిస్కంధాధిరూఢాః శ్రియః"॥
"అయి కిమనిశం రాజద్వారే సముద్ధరకన్ధరే
కువలయదలస్నిగ్ధే ముగ్ధే విముంచసి లోచనే।
అమరరమణీలీలావల్గద్విలోచనవాగురా
విషయపతితో న వ్యావృత్తిం కరిష్యతి బిల్హణః"॥

కాని క్రీ. శ. 1088 సం॥ లో విక్రమాదిత్యుఁడు ఉత్తరదేశదండయాత్ర కావించినట్లు కాన రాదు. చక్రవర్తి యైనతర్వాత నటు పో లేదు. పైఁగా, మఱలఁ జోళులతో యుద్ధమును బ్రస్తావించుటచేతను, నది యాతనిరాజ్యపుచివరిసంవత్సరములలో (1118) నగుటచేతను బిల్హణుఁడు అంతవఱకుఁ గల్యాణకటకమందే యుండె ననియో లేక ఆకాలముననే విక్రమాంకుని దర్శించె ననియో తోఁచు చున్నది.

"బ్రూమః కిమన్యదయముత్సహతేస్మ యత్ర
ద్వయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్నృపాణాం।
కారాగృహే పతనమాశుపలాయనం వా
చోళోఽపి శీఘ్రమపసారమతశ్చకార.''॥ (17 = 67)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. వేఱు వచింప నేలఁ బృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్
దీఱుఁ దెరంగుగా వసుమతీతిలకంబులకున్ ద్వయంబె, 'పెన్
గాఱియఁ గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవు వాఱుటల్' ద్వరన్
బాఱె ననిన్ ద్యజించి గరువం బఱి చోళుఁడు ప్రాణభీతిమై. (6 = 213)

"అథ శిథిలితచాపశోచ్ఛలలక్ష్మీం గృహీత్వా
కృతవివిధవినోదస్తత్ర కాంచీనగర్యాం।
నిజనగరమగచ్ఛత్సాంద్రమాతంగసేనా
భరభరితదిగంతః కుంతలక్ష్మాభుజఙ్గః''॥ (17 = 68)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. ఆపయి నజ్యచాపుఁ డయి యప్పతి చోళరమన్ గ్రహించి, కాం
చీపురమందు సత్కవులశిష్టవినోదములందుఁ దేలి తా,
రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా
మో పగునెమ్మిమైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరె సముత్సహించుచున్. (6 = 114)

విక్రమాదిత్యుఁడు ఈకాలమునఁ (1118) గాంచీనగరమునకుఁ బోయినట్లు శాసనప్రమాణము కలదు. వేంగినిఁ జాళుక్యదండనాయకులు 'అనంతపాలుఁడు,' ఆతనిమేనల్లుండ్రును, జయించి కంచివఱకుఁ బాలించు చుండిరి. దీనింబట్టి చూడఁగా బిల్హణుఁడు విక్రమాంకుని నతనిరాజ్యపుచివరిదశలోఁ జూచిన ట్లున్నాఁడు. కాశ్మీర

మును బాలించినరాజులలో శ్రీహర్షునితర్వాతఁ బాలించినరాజును బేర్కొనక ఉత్కర్షదేవునిఁ జెప్పుటచేతను, దాహళమును బాలించినకర్ణునికడనుండి యటు పిమ్మట ధారానగరమునకుఁ బోయి, యటనుండి సోమనాథము, మళయాళము, సేతువు నిత్యాదులను దర్శించి చివర విక్రమాదిత్యుని దర్శించినందువలనను నిదంతయుఁ జాలకాలము పట్టియుండవలెను. కాశ్మీరమును 1089 సం॥ లో హర్షదేవునిరాజ్యాధిరోహణానంతరమే వదలి యుండును. మఱి దాహళమం దెప్పు డుండెనో ? విక్రమాంకదేవునిచరిత్రను సంపాదించి వ్రాయుకాలమునకు బిల్హణుఁడు వృద్ధుఁ డై విశ్రాంతి నపేక్షించు చుండె నని ఈశ్లోకములచేఁ దెలియు చున్నది:—

"నీలచ్ఛత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్తు్రిస్తచోలా
చ్చాలుక్యేంద్రాదలభత కృతీ యోఽత్ర విద్యాపతిత్వమ్।
అస్మిన్నాసీత్తదను నిబిడాఽశ్లేషహేవాకలీలా
వేల్లద్బాహుక్వణితవలయా సన్తతం రాజలక్ష్మీః"॥

(18-101)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

శా. చోళాఽఖీల'చుళుక్య'భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ డొందన్ మహా
నీలచ్ఛత్ర-మదేభరాడ్ధ్వజముతో'న్విద్యాపతిత్వంబు' నా
పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావాల్లభ్యవేల్లద్భుజా
హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వానిరాలచ్చియున్.

(7 = 103)

"దిఙ్మాతంగైరపి సపులకైః శుశ్రువే యస్య కీర్తిః
నిద్రాముద్రాప్రణయిషు మదాఽస్వాదతః షట్పదేషు।
తేన ప్రీత్యా విరచితమిదం కావ్యమవ్యాజకాన్తం
కర్ణాటేందోర్జగతి విదుషాం కంఠభూషాత్వమేతు."॥

(18 = 102)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

మ. మదపానంబునఁ దుమ్మెదల్ నిదుర మైమై మైకొనన్, గద్గదల్
గదురన్ దిక్కరులేని వేనియశ మాకర్ణించు, నాతండు దా
న్గదియించెన్ గమనీయకావ్య మిది కర్ణాటేంద్రుప్రీత్యర్థః మి
య్యది యొందున్ జగతిన్ బుధప్రకరకంఠాలంక్రియానుస్థితిన్.
(7 = 104)

"లబ్ధా లక్ష్మీర్దిశిదిశి; కృతాః సంపదః సాధుభోగ్యాః;
ప్రాప్తా యోగ్యైః సహ కలహతః కుత్ర నోచ్చైర్జయశ్రీః?
గోష్ఠీబంధః సపది సుజనైః సారనిష్కర్షదక్ష
ప్రజ్ఞాలబ్ధస్తుతిభిరచిరాదస్తు కాశ్మీరకైర్మే"॥ (18 = 103)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. కూరెను లక్ష్మి నల్గడలఁ; గూర్చితి సజ్జనభోగ్యసంపదల్;
ధీరుల నోర్చి గెల్పుసిరిఁ దేటితి నెల్లెడ వాదులందునన్;
సారముఁ దేల్చు దక్షమయి సన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీఱుకా
శ్మీరబుధాళిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత నన్నిటమీఁద నాదటన్.
(7 = 105)

"ఆరుక్షామ నృపప్రసాదకణికామద్రాక్ష్మ లక్ష్మీలవాన్
కించిద్వాఙ్మయమధ్యగీష్మహి గుణైః కాంశ్చిత్పరాజేష్మహి।
ఇత్యజ్ఞానమయీమకార్ష్మ కియతీం నానర్థకంథాం మనః;
స్వాధీనీకృతశుద్ధబోధమధునా వాంఛత్యమర్త్యాఽపగామ్"॥
(18 = 104)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

శా. చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్; శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
సం తౌవిద్యను నేర్చితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్నిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మతి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
న్దెందం బిప్పుడు తేఁటతెల్విఁ గనె; వాంఛింతున్ వియద్వాహినిన్.
(7 = 106)

"మందాకిన్యాః పవనచటులోత్తాలవీచీదుకూలే
కూలోత్సంగే విరచితవతాం యోగనిద్రాఽభియోగమ్।
శేషాః కేషామపి పరిణతౌ వాసరాః పుణ్యభాజామ్
శాన్తస్వాన్తస్థితగిరిసుతావల్లభానాం ప్రయాంతి."॥
(18 = 105)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

చ. పరిణతి, శాంతచిత్తమును బార్వతివల్లభునందు నిల్పి, యు
ద్ధురమరుదుద్ధతోర్మితతి దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పునా
మరతటినీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తిఁ, బు
త్తురు కడవాసరంబులను, దూలఁగఁ బాపము పుణ్యమానవుల్.
(7 = 107)

పైశ్లోకములకుఁ దిరుపతి-వేంకటకవులయాంధ్రానువాదము—"...చోళేంద్రుని జయించినచాళుక్యరాజదేవేంద్రుం డగువిక్రమాదిత్యభూపాలునకు విద్యాపతి నై, యాభూపతివలన నీలచ్ఛత్ర-గజఘటాఽఽదిసన్మానములకుం బాత్రుండ నై, బిట్టు కౌఁగిలించుకొమటంజేసి, గల్లుగల్లు మని మ్రోఁగుబాహువలయంబులు గలరాజ్యలక్ష్మి సౌఖ్య మనుభవించు చుంటిని. కడుపునిండ మదము ద్రావి యొడ లెఱుంగక షట్పదంబులు నిద్రించుచుండ దిగ్గజంబులుసైతము ఎవ్వానికీర్తి పులకితశరీరములతో వినునో అట్టినేను రచియించినయీయవ్యాజసుందర మగుకావ్యము కర్ణాట భూపాలునికీర్తి నాచంద్రార్కస్థాయిగ నొనర్చుచు విద్వాంసులకుఁ గంఠాలంకార

మగుఁగాత. ఐశ్వర్యమా లభించినది. సాధుభోగ్యము లగుసంపదలా ప్రతిదిక్కు-నందును వెదచల్లితిని. సజ్జనులతో సహవాసముఁ జేసితిని; ప్రతిభటకవికోటిని నిర్జించి జయలక్ష్మి నార్జించితిని. నా కేమియుఁ గొదువ లేదు. కాని, సారాసార విచారదక్ష మైనప్రతిభాసామర్థ్యము గలిగి కొనియాడం బడుకాశ్మీరకసుజన సంఘముతో నా కచిరకాలంబున సహవాసంబు లభించుఁగాత అని కోరు చున్నాఁడను. మహారాజులయనుగ్రహము సంపాదించితిని. సంపదల ననుభవించితిని. కొంచెమో గొప్పయో చదువుకొంటిని, ఎందఱనో కొందఱినిఁ బ్రతిపక్షుల జయించితిని. ఇఁక నీయజ్ఞానమయప్రపంచముతో సంబంధము విడిచి దివ్యబోధ నీయఁ గలగంగాద్వారమున నెప్పుడు నివసింతునో! నా కంతటిభాగ్యము ఎన్నఁడు కలుగునో! మందాకినీతీరంబునం బవనచలితంబు లగుతత్తరంగంబులనుండి వచ్చు శీకరమిశ్రితం బగుచల్లనిగాలి మెయి సోఁక యోగనిద్ర ననుభవించుచుఁ గాంతం బగు స్వాంతంబునఁ బార్వతీకాంతావల్లభునిం దలంచుచుఁ గాలము పుచ్చుమహాభాగ్యము పుణ్యాత్ములకుఁగాని కలుగదు."

వీనినిజూడఁగా బిల్హణుఁడు మంచివృద్ధుఁ డనియుఁ, జిత్తశాంతిఁ గోరు చున్నాఁ డనియు విశద మగు చున్నది. 'ప్రాయ మింతకు మిగులఁ గై వ్రాలకుండ' అన్న శ్రీనాథునికాశీఖండమునాఁటివయసును దాఁటినదశ, నాగానందనాటకమున జీమూతకేతువు శ్లోకమును జ్ఞప్తి పఱచు చున్నది. (నాగానందము-చతుర్థాంకము) తాతగారియాంధ్రాను వాదము.

"భుక్తము లయ్యె యౌవనపుభోగము; లేలితిఁ గీర్తి యొప్పఁగా
దిక్తతి; నేకవృత్తి గడతేరెఁ దపంబు; సుతుండు శ్లాఘ్యుఁడుఁ
ద్వ్యక్తరజస్తముండు; సదృశాన్వయసంభవ కోడ లీమెయుఁ;
వ్యక్తము గాగ నే నిఁకఁ గృతార్థత మృత్యువుఁ గోరఁగాఁ దగుఁ."

ఇంతటిమహాపండితునిచేత నింతగొప్పకావ్యమును వ్రాయించుకొని, తుదకుఁ గృతజ్ఞత లేక, రాజు ఇతనిసర్వస్వమును హరించి, వృద్ధాప్యమున దేశము వెడల నడచె ననునది నమ్మ రానిమాట. శ్రీయుతకృష్ణమాచార్యులవారి 'సర్వస్వం గృహవర్తి' యన్నశ్లోకముంగూర్చినవృత్తాంతము ఇతనింగూర్చినది యై యుండదు. వృద్ధుని కితనికి నీచౌర్యశృంగారము అతుకదు. ఏదో సంబంధము లేనివ్రాఁత చౌరపంచాశికకు సంబంధించి యుండును.

బిల్హణుని యితరరచనలు.

బిల్హణుఁడు తనయితరరచనలంగూర్చి యిందుఁ జెప్ప లేదు. నాలుగంకముల "కర్ణసుందరీ" నాటిక యొకటి, రత్నావళీ-విద్ధసాలభంజికలవంటిది కనఁబడు చున్నది. 'అణహిల్లనగర' పాలకుఁడైనగూర్జరాధిపతి, చాళుక్య 'కర్ణదేవుని,' 'భీమదేవ' కుమారుని గూర్చినది. విక్రమాంకదేవచరితమందలి గూర్జరప్రస్తావము చేత, గూర్జరరాజాస్థానమందుఁ గొంతకాల మీతఁ డుండి యుండును. రాజాదరమున్ను లభించి యుండ వలెను. కాని దాహళకర్ణునిఁ బేర్కొనుటయు గూర్జరుని మానుటయు, నచటిపండితులయనాదరమును బ్రస్తావించి యచ్చటితన కావ్యనాటకాదిరచనను బేర్కొనక పోవుటయు వింత! 'కర్ణసుందరి' యితనిది కాదా! లేక, ఏమో, ఎందుచేతనో అనాలోచితముగాఁ జెప్ప లేదో! ఆకాలమున నంతటిబిల్హణుఁడు గూర్జరమునకుఁ బోయినవాఁడు మఱియొకఁడు లేఁడుగదా!

శ్రీమల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తమ సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రమున "ఇతఁడు కల్యాణపురము చేరకముందు దాహలపురమురా జగు కర్ణభూపాలుని యాస్థానమునఁ గొంతకాల ముండి, యాతఁడు నాయకుఁడుగాఁ గర్ణసుందరీనాటికను రచించెను." అని వ్రాసి యున్నారు. ఇది నిరాధారము.

'దాహళమం దుండినప్పుడు బిల్హణుఁడు రామాయణమును రచించి యుండు నేమో' యని శ్రీకృష్ణమాచారిగారు ఈక్రిందిశ్లోకమునుబట్టి యూహించు చున్నారు.

"యస్యాతృప్తః స్ఫటికగిరిణా తం వినిక్షిప్య వామే
ప్రాలేయాద్రేః క్షణమభిముఖో దక్షిణః పాణిరాసీత్ ।
తం పౌలస్త్యం విదలితవతః సూక్తినిఃస్యందశీతామ్
సీతాభర్తుః వ్యరచయదసౌ రాజధానీమయోధ్యామ్" ॥
(విక్రమాంక 18 = 94)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

చ. మును స్ఫటికాద్రిచేఁ దనివిఁ బొందక డాపలికేల దాని నుం
డను నిడి, మంచుకొండను నిడం ద్రుటి దక్షిణహస్తమున్ నిగి

ద్భుతదశవక్త్రుఁ ద్రుంచురఘుశేఖరురాజ్ఞగరం'బయోధ్య' నీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరసగాహనఁ జేసెను శైత్య మందఁగన్.
(7 = 96)

"He was received well in the Court of king karna of Dahala (Bundelkhand) and in that court probly composed a poem in honour of Rama."

దీనికిఁ దిరుపతివారియాంధ్రానువాదము - "పదంపడి కుడిచేతం గైలాసముం గదల్చియు సంతసింపక, ఎడమచేతహిమవత్పర్వతముంగూడఁ గదల్చుటకు యోజించినమహాబలశాలి దశకంఠునిం జంపినశ్రీరామచంద్రమూర్తిరాజధాని యగు నయోధ్యనుసైతము సూక్తినిష్యందశీతలముం గావించితిని." తా నయోధ్యకుఁ బోయినట్లు చెప్పక దాహళప్రస్తావమునడుమ దీనినిజెప్పుటచేత నిది కావ్యరచనయే కాని ఆయూరికిఁ బోవుట గా దని బ్యూలరుగారుగూడ నిర్ణయించి యున్నారు.

The Statement that he cooled by the floods of his song Ayodhya the Capital of the husband of Sita, seems to me rather.......than to point to a journey to Oud.
(Intro. పు. 18)

ఈతనిరచనగా నొక 'శివస్తుతి' యున్న దనియు, నందలి లెక్క లేనన్ని శ్లోకములు జల్హణుని'సూక్తిముక్తావ'ళ్యాదిగ్రంథములలో నుదాహృతము లనియుఁ బ్రసిద్ధము వానినిగుఱించి. పరిశోధన లింకను జరుగ వలెను.

'చౌరపంచాశిక' యనునది ఏఁబదిశ్లోకములకావ్యము. అది కాశ్మీరమున దొఱకినది. దీనికే 'చౌరీసురతపంచాశికా' యని నామాంతరము. కాని యిది బిల్హణుఁ డనుకవియొక్క చరిత్రయగునుగాని దీనిరచయిత బిల్హణుఁడు కాఁడు. ఎవఁడును నట్టితనదుశ్చరిత్రమును వ్రాసికొనఁడు. పైఁగా, ముద్రితప్రతులలోఁ 'బంచాల'దేశ మందు 'లక్ష్మీమందిర' మనుపురవరమున 'మదనాభిరామ'నృపతి యుండె ననియు నాతనికుమార్తె 'యామినీపూర్ణతిలక' యనియు, నాయూరివాఁడే బిల్హణకవి, ఆరాజ కుమారికి సాహిత్యవిద్య బోధింప నారంభించి చౌర్యముతోఁ బెండ్లి చేసికొనె ననియుఁ గథ. దీనికిని బిల్హణకవి చరిత్రకును గవియొక్క నామమందుమాత్రమే సామ్యము. మఱి విక్రమాంకదేవచరితరచయిత యైనబిల్హణునియందు నెట్టి

దుశ్చరితముగాని కాన రాదు. ఈచిన్నికావ్యమున కీపే రెట్లు వచ్చినదోకాని యిందు 'అద్యాపి తాం' అని ప్రారంభించునాయికావర్ణనశ్లోకములేకాని, పైకథ కొన్ని ప్రతులలో లేదఁట. ఎవఁడో ఒకప్రేమికుఁడు తనప్రియురాలింగూర్చి చేసినస్మృతి శ్లోకములుమాత్రమే అవి. మఱికొన్నిఁట 'వైరిసింహుఁ' డనుగూర్జరరాజుయొక్క పుత్రి యైన'చంద్రలేఖ' (లేక శశికళ) యనుదానికి బిల్హణుఁడు విద్యాగురు వని కలదు (కృష్ణమాచార్యులు). ఈవైరిసింహుఁడు క్రీ.శ. 920 నాఁటివాఁడు, బిల్హణునిపుట్టు కకుఁ జాలపూర్వుఁడు, పైఁగా, సంస్కృతవాఙ్మయమున గురువునకు శిష్యురాలికి నడుమఁ దెర వేసి చదువు చెప్పింపఁ బూనఁగా వారు పెండ్లి చేసికొన్నకథలు చాలఁ గలవు. 'ఉదయన-వాసవదత్త'లవీణాశిక్షణకాలమందుఁ బ్రద్యోతుఁడు వారినడుమఁ దెర కట్టింపఁగా వారు, గాంధర్వముగాఁ బెండ్లిచేసికొని పారిపోయి రని జైనుల కథలు గలవు (ధమ్మపదము), ఇందుచేత నెవరో రచించినశృంగారశ్లోకములకు భిన్నప్రదేశములలో భిన్నరీతులకథలు కల్పింపఁ బడిన ట్లున్నది. 'శ్రీనాథాఽది యాంధ్రకవులు 'బిల్హణునిఁ' 'జోరుని' భిన్నకవులనుగాఁ బేర్కొనుటచేత నితఁడు వే అని శ్రీకృష్ణమాచార్యులుగారు వ్రాసినారు. 'చోరుఁ' డనుకవియొక్క పేరుమాత్ర మున్నది. కావ్యము కాన రాదు. ఈయకార్యమువలననే ఆతనికి ఆపేరు కలిగిన దనుటకును నాధారము కాన రాదు. సంస్కృతవాఙ్మయచరిత్రలో రాజకుమారికను బెండ్లి చేసికొన్నవాఁడు క్రీ.శ. 900 ప్రాంతమువాఁడు రాజశేఖరకవి యొకఁడు కనఁ బడు చున్నాఁడు. ఇతఁడు బ్రాహ్మణుఁడు, ఆమె క్షత్రియ.

''చాహువానకులమౌలిమాలికా
రాజశేఖరకవీంద్రగేహినీ ।
భర్తృసత్కృతిమవంతిసుందరీ
సా ప్రయోజయితుమేతదిచ్ఛతి.''॥

కాని రాజశేఖరునిఁగుఱించి యిట్టికథలు లేవు.

క్రీ.శ. 1798 సంllలో రామతర్కవాగీశభట్టాచార్యులు 'చౌరపంచాశిక' యనునొకకావ్యమును వ్రాసి రనియు, నం దొకరాజపుత్త్రుఁడు 'సుందరుఁ' డను వాఁడు, కాళీపూజకుఁడు ఒకరాజకన్యను అపహరించె ననుకథ యనియు శ్రీమల్లాది వారు వ్రాసి యున్నారు.

ఎందువలననో పంచమహాకావ్యములలో నీవిక్రమాంకదేవచరితము చేర లేదు.

ఇంతకన్న బిల్హణమహాకవినిగుఱించి చరిత్ర తెలియ రాదు. మఱి యీతని విక్రమాంకదేవచరితము నరయుదము.

౨ విక్రమాంకదేవచరితకథాసారము.

సర్గ-౧. ఇష్టదేవతాస్తుతి - వైదర్భీరీతియొక్క ప్రాశస్త్యము - సుకవిస్తుతి-కుకవినిందాఽఽదులు - కవులకు రాజాఽఽదరణము - ఇత్యాదులతర్వాత-చాళుక్య రాజవంశోత్పత్తి - బ్రహ్మ తనసంధ్యావందనసమయమున లోకోద్ధరణార్థము, తన చుళుకముపైఁ జూడ్కి నిగిడించి యొకవీరుని సృజించుట-అతఁడే 'చాళుక్యుఁడు'-ఆకులమందు 'హారీతుఁడు', 'మానవ్యుఁడు'-పెక్కురు రాజులు జనించి అయోధ్యను బాలించు చుండుట-తర్వాత దక్షిణదేశమునకు వారు వచ్చుట-వారిలోఁ బ్రఖ్యాతుఁడు 'తైలపుఁడు' (వంశావళిలేదు)-అతనికి 'సత్యాశ్రయుఁడు'- (ఐదవవిక్రమాదిత్యునిఁ జెప్ప లేదు). పిదప 'జయసింహుఁడు'-అతనికి 'త్రైలోక్యమల్లుఁ' డను 'ఆహవ మల్లుఁడు'- ఇతఁడు 'చోళ-మాళవ-దాహళ' రాజులను జయించుట-చోళరాజుపేరు లేదుగాని, మాళవపతి 'భోజుఁడు,' 'ధారా'నగరాధిపతి; దాహళపతి 'కర్ణుఁడు' (ఈకర్ణుఁడు తాను దర్శించినకర్ణుఁడో కాఁడో తెలుప లేదు) - 'కాంచీ'విజయమును రెండవమాఱు తెల్పెను. ఇప్పుడును జోళరాజుపేరు చెప్పఁడు.

సర్గ—౨. ఆహవమల్లునిక్రమాభివృద్ధి-'కల్యాణపుర'నిర్మాణము-దానిని బ్రతి క్షణము నేమఱక కాపాడు చుండుట-సకలదిగ్విజయానంతరము చిరకాలము పుత్త్రులు లేక పరమశివు నారాధించి వరము పడయుట-శివానుగ్రహమున 'ముప్వురు కుమారు లనియు, వారిలో నడిమివాఁడు దిలీప-మాంధాతలవంటివాఁ డగును' అనియు నాకాశవాణి-తర్వాత 'సోమేశ్వర-విక్రమాదిత్య-జయసింహులు' జనించుట-విక్రమా దిత్యునిజననకాలమందు ననేకశుభసూచకములు-ఇట్లు పుత్త్రోత్సవము వర్ణితము.

సర్గ—౩. విక్రమాదిత్యునిబాల్యము-రెండవవాఁ డైనను గుణశాలి యైనం దునఁ దండ్రి యతనినే యువరాజుఁ జేయఁ దలంచుట-వల దని విక్రముఁడు అన్ననే చేయించి తాను యుద్ధాఽఽదికములలో సాయపడు చుండుట-భ్రాతృప్రేమ, ధర్మబుద్ధి, పరిపాలనాదక్షత-తండ్రి విధి లేక యెట్లును దైవనిర్ణయముప్రకారము

విక్రముఁడే రా జగు నని తలంచి పెద్దకుమారునికే యువరాజపదవి నిచ్చుట-విక్రమునిదిగ్విజయములు(చోళము, మలయము, కామరూప-గౌడ-మాళవములు)-శరణుఁ జొచ్చినమాళవపతిని మఱల నతనిరాజ్యమందుఁ బ్రతిష్ఠించుట.

సర్గ—౪. పేరునకు రెండవసోమేశ్వరుఁడు యువరా జైనను, గ్రియచేతఁ దమ్ముఁడు, విక్రమాదిత్యుఁడు యువరా జై దిగ్విజయము లాచరించుట-కేరళులను జెండాడుట-సింహళీయులు శరణాఽగతు లగుట-'గంగాకుండ'పత్తనకాంతలకుండలములు జారిపోవుట-'కాంచి, చక్రకూటము' మున్నగుప్రదేశములను జయించి, దక్షిణదిగ్విజయయాత్రసమాప్తిఁ గావించి రాజధానికి మఱలునపుడు దుర్నిమిత్తము లగుపడుట-'విక్రముఁడే తొలుత సోమభూపాలునికి యౌవరాజ్య మిప్పించి యిపుడు సామ్రాజ్య మిప్పించు చున్నాఁడు' అని తలంచుచుఁ దండ్రి తీవ్రనిదాఘజ్వరపీడితుఁ డై తుంగభద్రలో మునిఁగి శివైక్యము నందినవార్త వినుట-అపుడు కృష్ణానదీతీరమునఁ దా నుండి, విలపించి, తండ్రికి నుత్తరక్రియ లాచరించి అన్నకడ కేగుట-అన్న ఆదరించుట-తాను జయించి తెచ్చిన దంతయు నన్నకు సమర్పించుట ('నాస్తి లోభో యశస్వినామ్').

తర్వాతఁ గ్రమముగా సోమభూపాలునకుఁ బాపబుద్ధి కలుగుట-తద్వర్ణనము-విక్రముఁడు భరింప లేక తన కపకీర్తి లేకుండ, ద్రావిడాఽదిరాజన్యులచే నన్న కుపద్రవము లే కుండునట్లు, సామ్రాజ్యరక్షణార్థము దక్షిణసముద్రతీరమునకుఁ బోఁ దలంచి రాజధానిని వదలుట.

సర్గ—౫. విక్రముఁడు తమ్మునికి నాపద రా నీయక వెంటఁ బెట్టుకొని యేగఁగా అన్న విరోధము శంకించి తమ్ములను శిక్షించుటకు సైన్య మంపుట-మఱల మఱలఁ బంపినను వానిపరాజయము, విక్రమునివిజయము-దిగ్విజయార్థము విక్రముఁడు చోళరాజ్యముమీఁదికి బయలుదేరుట-మార్గమున 'వనవాసి, మలయము, కొంకణము' మున్నగువానివిజయము-ఇది విని ద్రవిడభూపాలుఁడు తనకుమార్తె నిచ్చుటకు వార్త నంపి తుంగభద్రాతీరమునఁ దాము సంధించుటకు నియమించుట-పెండ్లి.

సర్గ—౬. చోళరాజుతో సంధి - వివాహబాంధవ్యము - ద్రవిడభూపాలుఁడు తనరాజ్యమున కేగుట - విక్రమునిరక్షణాభిలాష - ఇంతలో ద్రవిడపతిమరణము-తక్షణమే విక్రముఁడు 'కాంచి' కేగి, యటఁ గొన్నా ళ్లుండి, పిదప 'గంగాకుండ'

మనుపట్టణమునకుఁ బోయి, శత్రువులను జయించి, బావమఱఁదిని ('అధిరాజేంద్రుని' పేరు లేదు) రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములుమాత్ర మచట నుండి మఱలఁ దుంగభద్రాతీరమునఁ దనస్కంధావారమునకుఁ బోయెను.

కొలఁదిదినములలో బావమఱఁదికిఁ బ్రకృతివిరోధము కలిగి, వా రతనిఁ గడతేర్పఁగా, వేంగినాథుఁ డగు 'రాజిగుఁడు' చోళసామ్రాజ్యము నపహరించెను; విక్రమాదిత్యునికి వెఱచి సోమేశ్వరునితో సంధి చేసికొనెను. రాజిగునిమీఁదికి విక్రమాంకుఁడు ఎత్తి రాఁగా సోమేశ్వరుఁడు రాజిగునికి సాయముగా విక్రమాంకుని మీఁదికి వెనుకనుండి దండు పంపెను. అన్నపై రణ మొనర్ప విక్రముఁడు శంకింప శివుఁడు స్వప్నమునఁ బ్రత్యక్ష మై 'యతఁడు (విక్రముఁడు) దేవకార్యమునకు నవతరించినవాఁ డనియు, నాతనియన్నకు అదృష్టము లే దనియుఁ, శంకింపక యన్నను జయించుట మే లనియుఁ' బ్రోత్సహింప - ఇరువాగుల రణమొనర్ప, విక్రముఁడు రాజిగునిఁ దఱిమి, యన్నను జెఱపట్టి, కర్ణాటకసింహాసనము నధిష్ఠించెను. తమ్ముని 'జయసింహుని' యువరాజును జేసెను.

సర్గ—౭. తర్వాతఁ గొన్నాళ్ళకు, విక్రమాంకుఁడు మఱల నొకపర్యాయము చోళరాజ్యమును జయించి కల్యాణమును బ్రవేశించెను. వసంతఋతువర్ణనము.

సర్గలు—౮, ౯. 'కరహాటరాజ'కుమారి 'చంద్రలేఖ'ను విక్రమాంకుఁడు స్వయంవరమార్గమునఁ బెండ్లి యాడుట.

సర్గ—౧౦. విక్రమాంకుని వనవిహారము.

సర్గ—౧౧. రాజు 'చందల'దేవితోఁ గాలము పుచ్చుట-వర్ణనలు.

సర్గ—౧౨. మామగారిరాజధానియందుఁ జిరకాల ముండి విక్రమాంకుఁడు మఱలఁ గల్యాణకటకమునకు వచ్చుట - నగరాంగనలశృంగారచేష్టలు - గ్రీష్మర్తు వర్ణనము.

సర్గ—౧౩. క్రమముగా గ్రీష్మము తొలఁగి వర్షాఋతువు వచ్చుట-చందల దేవితో వర్షాకాలానుభవము.

సర్గ—౧౪. శరత్కాలవర్ణనము. చోళునికడనుండి జయించిన 'వనవాసి'నిఁ బరిపాలించు చుండినజయసింహుఁడు ద్రవిడరాజుతోఁ గలిసి కుట్ర సాగించుట-విక్రముఁడు తమ్ముని నణఁచుట.

సర్గ—౧౫. జయసింహుఁడు యుద్ధ మొనరించి ఓడిపోఁగా విక్రముఁడు క్షమించుట.

సర్గ—౧౬. హేమంతఋతువర్ణనము – మృగయావిహారవర్ణనము.

సర్గ—౧౭. సుఖపరిపాలనము – పుత్త్రోదయవర్ణనము – దానధర్మములు-ప్రతిష్ఠలు – మఱలఁ జోళరాజుతో యుద్ధము-విజయము-కాంచీనగరమునఁ గొన్నాళ్లుండి మఱలుట-సుఖాంతము.

సర్గ—౧౮. కాశ్మీరదేశవర్ణనము, కవియొక్క ఆత్మకథ, (ముందే వర్ణితము).

౩. చారిత్రిక సమన్వయము

బిల్హణుఁడు విక్రమాంకుని క్రీ.శ. 1118 లేక అంతకుఁ గొంతముందు దర్శించి యుండు నని ముందు వ్రాసితిని. అందుల కనుగుణముగా నాతఁడు ప్రత్యక్షముగా నెఱుఁగనివిషయములను విని గ్రహించి యుండినందువలన, విన్నవారు చేయుపొరపాటులవంటివి యీతనిరచనలోఁ జాల పడినవి. ఏ వనఁగా:—

(1) ప్రారంభమందే 'చాళుక్య'వంశము బ్రహ్మచుళుకమునుండి జనించిన దనెను. చుళుకమునుండి జనించి యుండినయెడలఁ 'చౌళుక్య'వంశ మగునుగాని చాళుక్యము కాఁ జాలదు. బిల్హణుఁడు గూర్జరమున నుండినవాఁడు వారిచాళుక్య నామమును, వంశోత్పత్తికథను గ్రహించి, యిచ్చటిశాసనములవక్కాణనుగాని ఉత్పత్తికథలనుగాని గ్రహింపక నూతనకథను జమత్కారార్థము గ్రహించెనేమో! చాల సంగ్రహముగా నయోధ్యాపురసంబంధమును మాత్రము చెప్పెను.

(2) వంశమును వర్ణించునెడ 'వాతాపిచాళుక్యు'లనుగాని. 'గూర్జర-వేం'గ్యాది శాఖలనుగాని చెప్పక వదలి తటాలున తైలపునితోఁ బ్రారంభించెను. 'సత్యాశ్రయుని' తర్వాతఁ బాలించినతత్సోదరపుత్త్రుఁడు ఐదవ 'త్రిభువనమల్ల విక్రమాదిత్యునిఁ' (1008-14) జెప్పక 'జయసింహునిఁ' బేర్కొనెను. అట్టివాఁ డొకఁడు పాలించి యుండఁగా నది యెఱుఁగఁడో లేక తనకావ్యమునకు ననవసర మని తలంచెనో! జయసింహునికి, 'జయసింహుఁ' డనియే మఱియొక కుమారుఁడు శాసనములలోఁ గనఁ బడు చున్నాఁడు. బిల్హణుఁడు వీనిని జెప్పఁడు.

(3) ఈకవికి నుత్తరదేశములతో నుండినంతపరిచయము దక్షిణదేశముతోఁ గాన రాదు. 'కాశ్మీర-కాలంజర-దాహళ-మాళవ-గూర్జ'రాఽదుల నెఱింగినంత చక్కఁగాఁ 'జోళ-వేంగీ'నాథుల నెఱుంగఁడు, 'కర్ణ-ముంజ-భోజు'లను, 'వేంగి-రాజిగునిఁ' 'గొంకణ-జయకేశినిఁ' బేర్కొనెనేకాని 'చోళ'రాజు లగు'రాజాధిరాజ-రాజేంద్రచోళ,-వీరరాజేంద్ర-అధిరాజేంద్రు'లను మందున కైనను బేర్కొనఁడు. ఊరక 'చోళరా'జని చెప్పు చుండును. చారిత్రికపురుషుని నాయకునిగా గ్రహించిన వాఁడు తారీఖులను జెప్పుటకు వీలు లేకపోయినను చారిత్రికవిషయములను జక్కఁగాఁ జెప్ప వలసియుండ నూరక దాఁటుకొని పోవును. తాను రచియించిన 'కర్ణసుందరి' నాటికనే పేర్కొన లేదు.

(4) మొదటిసర్గలోఁ దై్రలోక్యమల్లునిదిగ్విజయవర్ణనలోఁ గర్ణ - చోళ - మాళవవిజయములను వర్ణించి భోజునిధారానగరమును బ్రస్తావించినాఁడు, రెండవ సర్గప్రారంభమున 'చకార కల్యాణమితి క్రమాదసౌ పురం పరార్ధ్యం పృథివీపురందరః' అని, ఈరాజుపట్టాభిషిక్తుఁ డైన (కొన్నాళ్ల) యనంతరమే, కల్యాణకటకమును నిర్మించుకొన్నట్లు చెప్పినాఁడేకాని మొదటిరాజధానిని 'మాన్యఖేటము'ను జెప్ప లేదు. ఏల ఈనూతనరాజధానిని నిర్మించుకొన వలసివచ్చినదోకూడ వివరింప లేదు. ఎఱుఁగఁడు కాఁబోలు.

కల్యాణకటక నిర్మాణ చరిత్ర

త్రైలోక్యమల్లుఁడు క్రీ.శ.1042సం॥కు రాజ్యమునకు వచ్చెను. కల్యాణకటకప్రస్తావము పశ్చిమచాళుక్యులశాసనములలో క్రీ.శ. 1033 సం॥నుండియే కలదు. బసవపురాణమున జగదేకమల్లునిప్రస్తావమునఁ గల్యాణకటకమునందలి విష్ణుప్రతిమ వీరశైవయోగిమహిమవలనఁ గరఁగిపోయిన దని యొకకథ(4-ఆశ్వా). మఱియొకకథ, తేదర (దేవర) దాసిమయ్య, జగదేకమల్లునిరాణులప్రోద్బలమున నతనిని జైనమతమునుండి శైవమునకు మార్పించుట (6-ఆశ్వా). ఈజగదేకమల్లుఁడు ఆహవమల్లునితండ్రి, జైనుఁడు, 'మల్లికామోద' బిరుదాంచితుఁడు (1015-1042). ఇతనిరాణి 'సుగ్గళదేవి'. దాసిమయ్యయేకాక కాలాముఖగురువు 'బొంతెయ'మహామునికూడ జయసింహునికి బోధించినవాఁడే. తుదిపదిసంవత్సరములు మతము మాఱుటయేకాక రాజ్యభారమును మహాసమర్థుఁ డైనకుమారునికి ఆహవమల్లసోమేశ్వరునికి నప్పగించి, తాను రాణులతో 'పొట్టలకెఱె' (హైదరాబాదు

దగ్గరి 'పటంచెఱువు') కడనుండి శైవజంగములను సేవించు చుండెను. కుమారుఁడు సోమేశ్వరుఁడు క్రీ.శ.1033సం॥నాఁటికే ముప్పదియేండ్లకు మించినవాఁ డై యుండ వలెను. ఏలన 1044-45 సం॥ ప్రాంతమునఁ జోళులతో యుద్ధము లొనరించు నాఁటికి, నీతనికి సమర్థసేనాపతి కాఁ గలరెండవకుమారుఁడు, ఈవిక్రమాంకుఁడే కలఁడు. కావున 1000 సం॥ ప్రాంతముననే జనించి ఆహవమల్లుఁడు, తల్లి సుగ్గళ దేవి, శైవమతాభినివిష్ట, 'సోమేశ్వరుఁ' డని శివనామ మిడఁగా నెదిగి, ముప్పది యేండ్లకు మించినవయసునఁ దండ్రికిఁ గుడిభుజ మై తయా రగుటయేకాక, పూర్తి విశ్రాంతి యొసంగి యుండ వలెను. 1042 సం॥లో రా జై 1068 సం॥ వఱకు 26 ఏండ్లు పాలించినందువలన, 68 లేక డెబ్బదియేండ్లు జీవించి యుండును.

సోమేశ్వరుఁడే కల్యాణకటకమును, దండ్రికాలముననే శత్రుదుర్భేద్య మైన కటకముగా నిర్మించి యుండును. ఇందులకుఁ గారణము చాల గొప్పది, ఎంతో చరిత్రతోఁ గూడినది. తైలపచక్రవర్తికాలము (క్రీ.శ.973) నుండియుఁ జాళుక్యులకును జోళులకును వేంగికొఱకు స్పర్ధలు కలవు వేంగివారికిని జోళులకును బాంధవ్యము కుదిరినది. తమఅల్లుండ్రను నెలకొల్పుటకుఁ బశ్చిమచాళుక్యులను బోరాడ నారంభించి దాదాపు డెబ్బదియేండ్లు కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములేకాక, వేంగీ-కల్యాణ-కాంచీ-ధారా-దాహళములు రణరంగము లై, యివి యఖిలభారతపర్యాప్త యుద్ధము లైనవి. భారతదేశమండలిరాజు లందఱును నెవరో యొకరిపక్షము చేరి పోరాడిరి ఈవివరములను జరిత్రగ్రంథములలోఁ జూడ వచ్చును

ఇచ్చటిరాజకీయములు పరిశీలింపఁ దగినవి. మాళవరాజులు మొదటినుండియుఁ దమిళులమిత్రులు. తైలపచక్రవర్తికిఁ జోళ'రాజరాజు' శత్రువుగా నుండినంతకాలము 'ముంజ'మహీపతి చోళులకు సాయముగాఁ దైలపుని వెనికివైపునుండి బాధించు చుండెను. సత్యాశ్రయునికాలమునకు భోజుఁడు రాజ్యమునకు రా లేదు. చోళ రాజేంద్రుఁడు పరాక్రమించునాఁటికి భోజుఁడు మాళవమందును, విక్రమార్కుఁడు చనిపోయి జగదేకమల్లజయసింహుఁడు కర్ణాటకముననుఁ రాజు లై పరాక్రమించిరి. ఉత్తరమునుండి మాళపతి భోజుఁడును, దాహళపతి గాంగేయదేవునికుమారుఁడు కర్ణుఁడును, కోసలులు-కళింగులు-చక్రకూటపురాజులును దూర్పునుండియుఁ, గొంకణ ప్రాంతమండలిరాజులు పశ్చిమమునుండియుఁ జోళులకు సాయపడు చుండఁగా

దక్షిణాపథమందలిరాజుల నందఱినిఁ గూడగట్టుకొని పాండ్య-సింహళీయాదులను గూర్చుకొని చాళుక్యులు పోరాడిరి. విమలాదిత్యుఁడు చోళులసాయముతో రాజ్యమును సంపాదించుకొన్నను నిలుపుకొనుట కతనికిఁ గష్టముగా నుండెను. ఇతఁడు 1019సం॥లో గతింపఁగా నితనికుమారుఁడు, మనరాజరాజనరేంద్రుఁడు, రాజేంద్ర చోళచక్రవర్తి మేనల్లుఁడును. అల్లుఁడును నైనవాఁడు, తనసవతితమ్ముఁడు విజయాదిత్యుఁడు చాళుక్యులసాయముచే రాజ్య మపహరింపఁగాఁ దనమామసాయ మపేక్షించి తిరువయ్యారుకుఁ బోయెను. నాఁడు వేంగిరాజ్యమునకు వేఁగి (నేఁటిపెదవేగి-ఏలూరికడ) యు, బెజవాడయుఁ, జాళుక్యులకు మాన్యఖేటమును, జోళులకుఁ గాంచీపురమును, మాళవులకు నుజ్జయినియు రాజధానులు.

యుద్ధములు తీవ్రరూపమును దాల్చినవి. రాజేంద్రచోళుఁడు వేంగిమీఁదుగా గంగవఱకుఁ బోయి 'గంగైకొండచోళుఁ' డని బిరుదము ధరించి, మహాప్రయత్నముతో క్రీ.శ 1032 సం॥లో రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగియందుఁ బట్టాభిషేకము చేసెను. చాళుక్యులు తనకాంచీనగరమును ఎక్కడ ధ్వంసము చేయుదురో యను భీతిచే రాజధానివి దూరముగా 'గంగైకొండచోళపుర' మని నూత్నముగా నిర్మించుకొన్న నగరమునకు మార్చుకొనెను అదే ఈకావ్యమందలి'గంగాకుండపట్టణము', 'గంగైకొండ' అనఁగా 'గంగను గొనిన=గ్రహించిన = పొందిన' అని యర్థము. దీనికి 'గంగాకుండ' సంస్కృతీకరణము.

మఱల యుద్ధములు; 103. సం॥ ప్రాంతమున రాజరాజనరేంద్రుఁడు మఱలఁ, దమ్ముఁడు విజయాదిత్యునికి ఓడి, చోళదేశమునఁ కేగుట, మఱలఁ జోళులు దీకొనుటలు జరిగినవి. కర్ణాటకసోమేశ్వరుఁడు తండ్రికన్నఁ బరాక్రమశాలి. తండ్రికి విశ్రాంతి యొసఁగి రాజ్యభారమును దాను వహించి రాజధానిని మాన్యఖేటమునుండి కల్యాణమునకు మార్చి, దానిని గట్టుదిట్టము చేసెను. ఇది 1033 సం॥లో జరిగినది. 1042 సం॥లో 'రాజేంద్రచోళుఁడు' మరణించుటయు, 'రాజాధిరాజు' చక్రవర్తి యగుటయు 'జయసింహుఁడు' మరణించి 'ఆహవమల్లుఁడు' చక్రవర్తి యగుటయు సమకాలికసంభవములు కాఁగా మఱల యుద్ధములు ప్రారంభమైనవి. శత్రుభీతిచేత నిరువురును దమరాజధానులను గాపాడుకొను చుండిరి. అదే బిల్హణుఁ డనెను—

"ప్రతిక్షణం క్షాళితమన్యునా రణే
ప్రయుక్తరక్షస్య నృపేణ మానినా।
న యస్య కక్షాం శతమన్యురక్షితా
పురీ పురప్రాగ్రహరస్య గాహతే."॥ (2 = 11)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

క. అలమునఁ బ్రతిక్షణమును
క్షాళితమన్యుఁ డగుఱేఁడు కాచుపురికి
నేలీలన్ బోటిఁ దలిర్పఁగఁ
జాలద శతమన్యురక్ష సౌరగుపురమున్. (2 = 12)

వేంగివిషయ మిట నరయఁ దగును. 1031 సం॥లో విజయాదిత్యుఁడు రాజరాజనరేంద్రునిఁ దఱిమి పట్టాభిషేకము చేసికొనెనుగదా. 1035సం॥లో మఱలఁ జోళులు వేంగినిఁ బట్టుకొనిరి. మఱల 1039 సం॥లోఁ జాళుక్యులు వారినిఁ దఱిమిరి. రాజరాజనరేంద్రుఁడు చోళదేశమునకుఁ బోయెను. మఱల 1042 సం॥ నాటికి వేంగికి వచ్చుటకుఁ బ్రయత్నించెను. 1044 సం॥ నాఁటికే గొప్పయుద్ధములు జరిగి వానిలో విక్రమాంకుఁడును, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుఁడును, తమ్ముఁడు జయసింహుఁడును బాల్గొన్న ట్లున్నది.

తండ్రిపట్టాభిషేకమునాఁటికే విక్రమాంకుఁడు సేనాపతి కాఁ దగినంతటి వయసువాఁడు. వానితమ్ముఁడు జయసింహుఁడుగూడ అట్టివాఁడే. నాఁటికే కల్యాణకటకము నిర్మింపఁ బడినది. కాఁబట్టి 'క్రమాదసౌ' అన్నబిల్హణవాక్యము నిలువదు.

(5) చిరకాలము పుత్రులు కలుగక సోమేశ్వరునికిఁ దపస్సుచేఁ బరమేశ్వరానుగ్రహమున మువ్వురు పుత్రులు పుట్టి రనియు, వారిలో నడిమివాఁడు గొప్పవాఁ డగు నని యీశ్వరానుగ్రహ మనియుఁ, బెద్దవానికి నదృష్టము లే దనియు బిల్హణుఁడు వ్రాసినవ్రాఁతలకును శాసనములలోనివిషయములకును సరివచ్చుట లేదు. ఆహవమల్లునికి రాజ్యమునకు వచ్చునాఁటికే నలువదియేండ్లకు మించిన వయసుగా నుండ,నాఁటికే యుద్ధవీరు లైనరెండవ-మూఁడవకుమారు లుండ, వీరు ఆహవమల్లునిరాజ్యాధిరోహణానంతరము చిరకాలము పుట్టక తర్వాత పుట్టి రనుట అసత్యము.

"విజిత్య సర్వాః కుకుభః స భార్గవ
ప్రచణ్డకోదణ్డపరిశ్రమో నృపః।
ఉవాచ తత్రార్థిశతాని పూరయన్
ఫలం హి పాత్రప్రతిపాదనం శ్రియః॥ (2 = 26)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. అప్రతిమానచాపవిభవాఽయతభార్గవుఁ బోలుపార్థివుం
డప్రతివీరుఁ డై దిశల నాజి జయించి పురిన్ వసించి య
ర్థిప్రకరార్థకోటిఁ గడుఁ బ్రీతినిఁ బూరణ సేసెఁగాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర ధన్యతఁ గూర్చు నపారలక్ష్మికిన్.
(2 = 23)

"జగత్యనర్ఘేషు సమస్తవస్తుషు
క్షితీశ్వరః పాదతలే స్థితేష్వపి।
అభూద్వినా పుత్రముఖేందుదర్శనం
ప్రభాతనీలోత్పలదీనలోచనః."॥ (2 = 27)

దీనికి నాంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

చ. ధరణి ననర్ఘవస్తుసముదాయములెల్లఁ దమంత వచ్చి యా
ధరణిపపాదమూలమునఁ దద్వశతాస్థితి నొప్పు చుండినన్
వరసుతుమోముచందురుప్రభన్ గన లేనివిభుండు దోఁచె నాఁ
డరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాన్.
(2 = 24)

ఇదంతయు బిల్హణునికవిత్వము. ఆహవమల్లునికి దాదా పిరువదియైదేండ్ల ప్రాయమునకే పుత్రులు ఒకరివెంట నొకరు ఎక్కువ వయోవ్యత్యాసము లేకయే పుట్టిన ట్లున్నారు.

పుత్త్రులు కలుగుటకు మునుపే ఆహవమల్లుఁడు మహాజేత యై చక్రవర్తిగాఁ బాలించు చుండె నని బిల్హణుఁడు, కావ్యార్థమునకు, దైవనిర్ణయమునకుఁ బ్రాశస్త్య మిచ్చుటకుఁ, గల్పించినాఁడు. యువరాజుగా నాహవమల్లుఁడు చేసినయుద్ధములు కలవుకాని మాళవ—దాహళ—చోళాదివిజయము లన్నియు, రాజై, తన పట్టాభిషేకమునాఁటికే పెద్ద పెరిగి చేతికి నందినకుమారులతోఁ గలిసి ఆర్జించినవే యని చరిత్ర తెలుపు చున్నది.

(6) ఆహవమల్లుఁడు తనరెండవకుమారునిఁగాని మూఁడవవానిఁగాని నియోగింపక, పెద్దకుమారునే రెండవసోమేశ్వరుని, ఆదినుండియు యుద్ధములకుఁ బంపక, రాజధానీరక్షణార్థము నియోగించు చుండెను. పైనఁ జూచిన 'ప్రతిక్షణం' అనుశ్లోకమువలన రాజధానీ రక్షణావశ్యకత యింతంత గా దని తెలియు చున్నది. పైఁగా, యువరా జునది యీకాలమున నొకపదవిగాను నందులకు రాజకుమారుఁడే కాక తదితరులుగూడ నియుక్తు లగుచుండి రనియుఁ దెలియు చున్నది. క్రీ. శ. 1044 సం॥ లో 'శోభనరసు' అనునతఁడు 'వేంగీపురవరేశ్వరుఁ' డను బిరుదమును ధరించి యున్నాఁడు, రెండవసోమేశ్వరుఁడు అటుతర్వాత 1049 సం॥లో నీబిరుదేకాక 'భువనైకమల్లుఁ' డనుబిరుదునుగూడ ధరించుటచేఁ, దండ్రిచేతఁ దర్వాతిరాజుగా నుద్దిష్టుఁ డని తెలియు చున్నది. విక్రమాదిత్యుఁడు 'త్రిభువనమల్ల' బిరుదమును పట్టాభిషేకకాలమున ధరించినాఁడు.

రాజధానీనగరరక్షణము ఈకాలమునఁ జాల ముఖ్యము. లెక్క లేనిసేనాపతులతోఁ గలిసి పోరాడుట అంత గొప్ప కాదు, చోళరాజులు రాజధానిని దూరముగా మార్చుకొనుటయే యిందులకు దార్కాణ. ఇంచుమించుగా క్రీ. శ. 1044 1045 సం॥ ప్రాంతములకు భోజరాజుకూడఁ దనరాజధానిని ఉజ్జయినినుండి నూతనముగా నిర్మించిన'ధారా'నగరమునకు మార్చుకొనెను. అట్లు దూరము పోయియు క్రీ. శ. 1049 సం॥ ప్రాంతమునఁ జోళులు కల్యాణకటకమును దగులఁ బెట్టిరి. అందులకు బదులు చాళుక్యులు కాంచీనగరము, ఉజ్జయిని, ఉదయపురము, ధారానగరము, మున్నగువానిని దగులఁ బెట్టిరి. కల్యాణకటకరక్షణముకన్న వేంగీపురమునకుఁ జోళులను రానీయక యుండుటయే చాల ముఖ్యముగాఁ గనఁ బడు చున్నది. అచట నతిసమర్థులు ఉండ వలసి యుండెను. 1044సం॥లో 'శోభనరసు' అట్టివాఁడు, 1049 సం॥లో రెండవసోమేశ్వరుఁడు నట్టివాఁడే. ఎవరు జయించినను నాయాప్రదేశములు శత్రుగతములు గా నీకుండ గాపాడుకొనుట

గొప్పపని. అట్టిసమర్థుఁడుగావుననే రెండవసోమునిఁ దండ్రి యెచ్చటను యుద్ధములకు రానీయక రాజధానీరక్షణార్థమే నియోగించు చుండె ననుట విదితము.

(7) తృతీయసర్గలో వర్ణింపఁ బడినవిక్రమాదిత్యునివిజయము లన్నియు వాతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి గావు. తండ్రితోను, మంత్రి—సేనాపతి—సామంతాదులతోను మహాసైన్యము కదలి దిగ్విజయయాత్ర చేయఁగా వారితో విక్రమాదిత్యుఁడును బరాక్రమింప, శక్తిమంతుఁ డైనరాజకుమారుఁడుగానఁ జోళరాజులు ఇతని నామధేయమును బలుమార్లు పేర్కొని యుండిరేకాని యావిజయములు ఆతఁ డొక్కఁడే సాధించినవి కావు. ఈకాలమున వేంగియే ప్రధానఫల మని తెలిసినది గదా ! మిగిలిన వన్నియు దాని ననుసరించినవి. రాజాధిరాజు, ఆతనితమ్ముఁడు రెండవరాజేంద్రుఁడు, అతనితమ్ముఁడు వీరరాజేంద్రుఁడును, వారిసామంత—మాండలిక—సేనాధిపతులును, రాజరాజనరేంద్రునికి వేంగిని సాధించుటకుఁ జేసిన మహాప్రయత్నము లేవియు 1049 సం॥ వఱకు నేమాత్రమును ఫలించినట్లు కానరాదు. కాని, చోళులకు సాయముగా భోజుఁడును దాహళాధిపుఁడు కర్ణుఁడును, అటు పడమటఁ గొంకణప్రాంతమువారును. ఇటు తూర్పునఁ జక్రకూటమునారును గల్యాణీచాళుక్యులకు నిరంతరము బాధ కలిగించు చుండిరి. సోమేశ్వరుఁడు ఒక వైపు వీరి నందరిని శిక్షించుచు వేంగికి రాజరాజనరేంద్రుని రా నీయక యడ్డు చుండెను. మొదటఁ గావేరీ—తుంగభద్రాతీరములకుఁ బరిమిత మై యుండినయుద్ధరంగము అఖిలభారతవ్యాప్త మై, రాజు లందఱును, జోళమిత్రులును జాళుక్యమిత్రులునుగా, రెండుకక్ష లై రి.

ఇచ్చటఁ గాకతీయులయభివృద్ధి గమనింపఁ దగినది. ఆహవమల్లసోమేశ్వరుఁడు తూర్పున వేంగినుండికాని, చక్రకూటమునుండికాని. ప్రాగుదక్కోణము నుండికాని, ఉత్తరమునుండికాని శత్రువులు ఎత్తి రాకుండఁ గాకతీయులను ఆదరించి వారికి అనుమకొండరాజ్యమును నిర్మించుకొనుట కవకాశ మిచ్చెను. కొంకణ—మాళవభూపతులు బలగర్వితు లై నందున వారిని శిక్షింప నాహవమల్లుఁడు గొప్ప సన్నాహముతో బయలుదేరెను (1049). కొంకణమునఁ గొంతసైన్యము నుంచి తాను భోజునిమీఁదికిఁ బోయెను. నూటముప్పదిమందిరాజులు కలిసి భోజుని ఎదిరించి రని 'మేరుతుంగాచార్యుఁడు' 'ప్రబంధచింతామణి'లో వ్రాసియున్నాఁడు. నూటముప్పదిమంది పూర్తిగా లెక్కకు రాకపోయినను నాహవమల్లుఁడును, నాతని

సామంతులును, హొయసల-కదంబ-పల్లవ-కాకతీయాఽదులును, బశ్చిమమున గూర్జర-భీమాఽదులును జాలమంది కలిసి విద్యాధికుఁడు కవిపండితపోషకుఁడు నైనభోజు నెదిర్చినట్లు తెలియు చున్నది. భోజుఁడు కల్యాణీచాళుక్యులకు నింతటి వైరి యైనందులకుఁ గారణము పూర్వపు 'ముంజ-తైలప'వైరమే నాఁడు ముంజ మహీపతియొక్క రత్నాలకిరీటమును జయించినచాళుక్యులు దానిని తమజయభేరికిఁ గట్టి తమయుద్ధప్రయాణములలో నాడంబరముగాఁ బ్రదర్శించు చుండిరి. దాని నెట్లైనను మఱలఁ బట్టుకొనుటకు భోజుడు పంపినరాజపుత్రులు ప్రయత్నించు చుండిరి. ఇట్టియుద్ధములలో నాహవమల్లుని సేనలు భోజునినగరములను దగులఁ బెట్టినవి, భోజుఁడు ఎనుబదియేండ్లు దాఁటినవృద్ధుఁడు. అందఱితోను బోరాడు చుండి నడుమ నతిసారభేదులతో మరణించెను. చాళుక్యులు మాళవమును బట్టుకొని భోజునివంశస్థుని తమ్మాశ్రయించినవానిని మాళవమందుఁ బ్రతిష్ఠించిరి.

కాని, ఈపని యింతసులువుగా నెఱవేఱలేదు. చాళుక్యులు భోజుని ముట్టడించి యుండఁగాఁ జోళులు కల్యాణకటకమును దగులఁబెట్టిరిగదా! ఈవార్త విని కొంకణమండలిచాళుక్యసేనాఽధిపతి బయలువెడలి వచ్చి కాంచీనగరమును దగులఁ బెట్టెను. ఆహవమల్లుఁడును వెనుదిరిగెను, చోళరాజులు కల్యాణమునుండి చక్కని శిల్పఖండములను హరించుకొని పోయిరి.

ఈసమయమున జరిగినయొకయాశ్చర్యకరమైనసంఘటనము ఏ దనఁగాఁ, జోళరాజులదౌహిత్రుఁడు, రాజేంద్రచోళునియల్లుఁడు రాజరాజనరేంద్రుఁడు లెక్కలేనన్నిపర్యాయములు పదభ్రష్టుఁడై, ఇఁక మార్గాంతరముఁ గానక 'నన్నయ'నీతిప్రయోగమువలనఁ జాళుక్యులమైత్రిని సంపాదించి మఱల వేంగిని నొందెను. నన్నయ్యకు, వాణస-నారాయణభట్టు, కర్ణాటకమహామంత్రియొక్క బంధువు సహాధ్యాయి. అతనిని వేంగికి రాయబారిగాను బందితుఁడుగాను దెచ్చుకొని, కర్ణాటకుల పక్షము చేరి, చోళులను వదలి, తనతొంటిస్వాతంత్ర్యమును వదలక రాజరాజనరేంద్రుఁడు నన్నయసాయముచే వేంగిని మఱల నొందెను. ఇదియు ఈ 1049-50 సంవత్సరములకాలమున జరిగినది. ఇదిమొదలు పదేండ్లు నిశ్చింతగా రాజనరేంద్రుఁడు 1061 సం॥ వఱకు, శత్రుబాధ లేక రాజ్య మేలెను. ఈ పదేండ్లలోనే ఆంధ్రమహాభారతరచనయు జరిగినది. ఎవనికొఱకుఁ దాము తరతరములుగాఁ బోరాడు చుండిరో యావిజయాదిత్యునికిఁ జాళుక్యులు తమకడనే

పదవుల నిచ్చిరి. చోళులతోడియుద్ధములు ముగియనందువలనను, వారు పగ పాధించు ప్రయత్నములతో నుండినందువలనను విజయాదిత్యుఁడు కర్ణాటకులకడనే యుండి యుద్ధములలోఁ బాల్గొను చుండెను. సోమేశ్వరుఁడు కల్యాణకటకమును, రాజేంద్ర చోళుఁడు గంగైకొండచోళపురమును, భోజుఁడు ధారానగరమును నిర్మించు కొన్నట్లు రాజరాజనరేంద్రుఁడును రాజమహేంద్రపురమును గోదావరికిఁ దూర్పున శత్రువులకు దూరముగా నిర్మించుకొని అచ్చటనే యాంధ్రమహాభారతరచన చేయించెను.

ఎక్కడి మాళవము, ఎక్కడి దాహళము, ఎక్కడి కాంచీ-కల్యాణ-వేంగీపుర ములు. ఇవన్నియు నాఁడు ఈరాజులరణరంగములై యుండఁ దండ్రిచెంత నుండి యితరులతోఁ గలిసి పోరాడినవాఁడేకాని విక్రమాంకుఁడు తా నొక్కఁడే యా స్థలములలోఁ దనపరాక్రమమును జూపినవాఁడు కాఁడు. చోళశాసనములలో 'విక్కి, విశయాదిత్తఞ్, శింగణ్ణఞ్' అని విక్రమాంకుని, విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యుని, జయసింహునిఁ గలిపియే పేర్కొను చుండిరి చోళులు. విక్రమాంకుఁడు శరణాగతుఁడైన మాళవపతిని రాజ్యమందుఁ బునఃప్రతిష్ఠితునిఁ జేయుటయు నీకాలము నాఁటిదే.

చోళరాజులకు యుద్ధపరాజయములకన్నఁ దమయల్లుఁడు శత్రువులతో సంబంధ గావించుకొనుటయే పెద్ద దెబ్బగా నుండినది. ఈయవమానమును దాళఁ జాలక గొప్పసన్నాహముతోఁ జోళులు బయలుదేరి, కృష్ణ కుపనది యైన 'హిరెహళ్ళ' నదీతీరమున 'కొప్పం'అనుచోట (నేటికొప్పల్) క్రి. శ. 1054 సం॥లో ఘోర యుద్ధ మొనర్చిరి. అందుఁ జోళరాజాధిరాజు ఏనుఁగుమీఁదనే చంపఁ బడెను. ఆతనితమ్ముఁడు రెండవరాజేంద్రుఁడు రణరంగమందే పట్టాభిషేకము చేసికొ యింటిదారి పట్టెను. తర్వాతఁ గొంతకాలము చోళులు చేయునది లేక ఊర కుండ వలసినవారైరి. క్రి. శ. 1059 సం॥ ప్రాంతమున మఱలఁ దలయెత్త సాగి ఈకాలమునఁ జాళుక్యవిక్రమాంకుఁడు గంగపాడినిఁ (నేటిమైసూరుతోఁ గలిసి కోలారు రాజ్యమును) బాలించు చుండెను. చాళుక్యులకు నుత్తర-పశ్చిమ-ప్రాగ్దిశల నుండి శత్రుభయము లేకుండెను. ఇట్టితరుణమునఁ జోళరాజు రెండవరాజేంద్రుఁ డును, వానికుమారుఁడు రాజమహేంద్రుఁడును గంగపాడిమీఁద దాడి సలిపి తర్వాతఁ జోళరాజైన వీరరాజేంద్రుఁడును ఈయుద్ధములలోఁ బాల్గొనె విక్రమాంకుఁడు తుంగభద్రాతీరమునకుఁ బారిపోయెను.

ఇందులకుఁ గారణము గొప్పదే. వేంగియందు రాజరాజనరేంద్రునికి నవ షానదశ. 1059 సం॥ నాఁటికి నన్నయ్య గతించినాఁడు. 1061 సం॥లో రాజ నరేంద్రుఁడును బోయినాఁడు. విష్ణువర్ధనవిజయాదిత్యునికి వేంగిమీఁదనే కన్ను. రాజనరేంద్రునికుమారుఁడు రాజేంద్రుఁడు (బిల్హణుఁడు పేర్కొన్నరాజిగుఁడు, తర్వాతఁ జోళ-వేంగీమండలములకు రెంటికిని అధిపతి యైనకులోత్తుంగచోళుఁడు) తనమేనమామలకడఁ జోళరాజ్యమందే యెదుగు చుండెను. విజయాదిత్యుఁడు అదను చూచి వేంగిని ఆక్రమించి తనకుమారునికి రెండవశక్తివర్మకు వేంగిని బట్టము కట్టెను. విక్రమాంకునికి నెంతటిశక్తి యుండినను విజయాదిత్యుఁడు కుడిభుజము. ఆతనిసాయము లేకపోయినందునఁ గాఁబోలుఁ జోళులు గంగపాడిని ఈకాలమున నపహరించిరి. మైసూరురాజ్యము విక్రమాంకునిబలహీనతచేతఁ జాళుక్యులు పోఁ గొట్టుకొనిరి.

కాని వేంగికిమాత్రము ఎట్టిభయమును లేదు. రెండవశక్తివర్మయుఁ జాళుక్యసైన్యములును గాపాడుచుండుటచేఁ జోళులు అంతదూరము పోలేకుండిరి. అందువలనను, జోళులను బైకి రానీయక యుండుటకును, విజయాదిత్యుఁడు గంగ పాడి-నొళంబపాడిప్రాంతములకు వచ్చి చాళుక్యసైన్యములను నడప నారం భించెను. మొదటిపర్యాయము విజయాదిత్యునిసాయము లేక పోవుటచే, విక్ర మాంకుఁడు పరాజితుఁ డగుటయు, మఱల విజయాదిత్యుఁడు వచ్చుటయుఁ జింతింపఁ దగినవిషయములు. అన్నకన్నను బరాక్రమశాలియే యైనను విక్ర మాంకుఁడు, బిల్హణుఁడు వర్ణించినంతటిపరాక్రమశాలిమాత్రము కాఁ డని తోఁచు చున్నది.

యుద్ధములు మఱలఁ దీవ్రరూపమును ధరింప సాగినవి. రాజేంద్ర చోళునికుమారుఁడు రాజమహేంద్రుఁడు ఈసందర్భమున నెప్పుడో రణమరణము నందిన ట్లున్నాఁడు. వీరరాజేంద్రుఁడు వేంగిమీఁదికి విజృంభించెను. వేంగి స్వాధీనము కాలేదుకాని విజయాదిత్యునికుమారుఁడు రెండవశక్తివర్మ, బెజవాడకడ జరిగినయుద్ధమున నభిమన్యునివలెఁ బోరాడి మఱించెను. క్రీ. శ. 1062-1063 సం॥ ప్రాంత మై యుండును. వీరరాజేంద్రుఁడు ఇంకను మీఁదికి రాక వెనుదిరుగ వలసినపరిస్థితి, ఆతనియన్న రాజేంద్రచోళునిమరణముచేతఁ గలిగినది. సందర్భములు విషమపరిణామము నందు చుండినవి. వేంగికిని జోళ

రాజ్యమునకును మార్గము కడప-కర్నూలు-లేక బళ్ళారిప్రాంతములనుండియేకాని
నేఁటి మదరాసు-బెజవాడ మార్గము బొత్తిగా లేదు. కాఁబట్టి విజయాదిత్యుఁడు
తన కుమారుఁడు గతించినను వేంగికి రాక, గంగపాడి-నొళంబపాడి మార్గముల
యందే యుండెను. కృష్ణా-తుంగభద్రాతీరములే శత్రుమార్గములు.

రాజధానికి వడివడిగా వచ్చినవీరరాజేంద్రుఁడు పట్టాభిషేకము చేసికొని,
వెంటనే వేంగిమీఁదికి బయలుదేరెను; పరాక్రమశాలి గొప్పసన్నాహముతో
'కూడలసంగమ' మనుప్రదేశమునఁ జాళుక్యులతో ఘోరయుద్ధ మొనరించెను.
విక్రమాంకుఁడును, వానితమ్ముఁడు జయసింహుఁడును రణభీరువులై పారిపోయి
రని చోళశాసనములు చెప్పుచున్నవి. ఇదంతయు 1064 సం॥లో జరిగిన
ట్లున్నది. వేంగియేమో స్వాధీనము కాలేదు. విజయాదిత్యుని శాసనములు వేంగి
యందు క్రీ.శ. 1063, 1064, 1065 సం॥ ములలోఁ గలవు. చోళులకు
మఱలఁ దమయూరికిఁ బోవలసి వచ్చినది.

ఇందులకుఁ గారణము చాళుక్యులనీతిప్రయోగమే. 1064 సం॥లోఁ జోళు
లను దండించుటకును, వారు గృహోన్ముఖు లగుటకును నుపాయముగా నాహవ
మల్లుఁడు విజయాదిత్యుని దక్షిణదేశయాత్రకుఁ బంపెను. కూడలసంగమమందు
విజయాదిత్యుఁడు కానరాఁడు. ఈప్రయోగముచేతఁ జోళులు వెనుదిరుగఁగానే
వారిని మార్గములో 'పొత్తపి'రాజును, ధారానగరజననాథునితమ్ముఁడును ఎదిరించిరి.
చాళుక్యమిత్రులైనపాండ్యులును జోళులమీఁదికి ఎత్తివచ్చిరి. ఈసందర్భమునఁ
జోళులను ఆహవమల్లుఁడు ఎక్కడనో పేరు చెప్పనినదీతీరమున నోడించెను.

విజయాదిత్యునికృషిచేత 1067 సం॥ వఱకుఁ జోళు లూరకుండి మఱల
ఎత్తివచ్చిరి. విజయాదిత్యుఁడు బలవంతుఁడేకాక చాళుక్యసోమేశ్వరునికిఁ దాను
'కుమారుఁడ' నని (అభిమానముచేత) చెప్పికొని యున్నాఁడు. ఇచ్చట మఱల
నూతనపరిణామములు కలిగినవి. ఆహవమల్లునికిఁ జరమకాలము సమీపించు
చుండినది. వీరరాజేంద్రుఁడు తన 'మణిమంగళ' శాసనమునఁ జాళుక్యచక్రవర్తి,
తానును, దనకుమారులును నోడిపోయినయవమానమును బోఁ గొట్టుకొనఁ గోరి
తన్నుయుద్ధమునకు ఆకూడలసంగమప్రదేశముననే, 'గంగాకేతఁ'డనుదూతముఖ
మునఁ బిలిచె ననియుఁ, దాను బోయి నెలదినము లుండినను నాహవమల్లుఁడు రాలే
దనియు-నింకను వివరములు వ్రాసి-చాళుక్యవీరులు పారిపోఁగాఁ దాను జయించినట్లు

చెప్పికొని యున్నాఁడు. ఇది యెంతవఱకు నిజమోకాని దీనినిగుఱించి చాళుక్య శాసనములుగాని, విక్రమాంకదేవచరితముగాని యేమియుఁ జెప్పవు.

(8) నాల్గవ సర్గములో ఆవహమల్లునియవసానకాలము, విక్రమాదిత్యుని యనంతరదిగ్విజయములును, నాతఁడు తండ్రిమరణానంతరము మఱలఁ గల్యాణ కటకమునకు వచ్చి కొన్నాళ్ళుండి యన్నదుష్ప్రవర్తనను సహింప లేక బయలు దేరుటయు వర్ణింపఁ బడినవి. వీనిసత్యాసత్యముల నరయ వలయును.

విజయాదిత్యుఁడు దక్షిణమునకుఁ బోయి వచ్చి వేంగియందు ఎదురు లేని ప్రభువుగా నున్నాడు. 1067 సం॥లో నాహవమల్లుఁడు కొల్లిపాకప్రాంతమున నున్నాఁడు, ఇతఁ డేల వీరరాజేంద్రుని మిఱల యుద్ధమునకుఁ బిలిచెనో, పిలిచియు నేల రాలేదో, ఇ దెంతవఱకు నిజమో కాని. యీకాలపుసంభవములు చాల వడి వడిగా జరిగి పోయినవి. ఆశ్చర్యకరము లైనమార్పులుకూడ వచ్చినవి, అహవమల్లుఁడు పిలిచియు రానందునఁ గాండ్రై (కందనవోలు = కర్నూలు) అనుచోట నెలదినము లుండి, రట్టపాడిని (కన్నడరాజ్యమును) జయించి, తుంగ భద్రాతీరమున జయస్తంభము నాఁటి, 'వేంగిని జయింపక వెను దిరుగను' అని ప్రతిజ్ఞ చేసి, కృష్ణను దాఁటి, బెజవాడసమీపమునఁ జాళుక్యులసైన్యములను ఓడించి, యటనుండి గోదావరిని దాఁటి కళింగ—చక్రకూటములకుఁ బోయిఁ వేంగినిఁ బూర్తిగా (నలుప్రైపుల) జయించి, తనకుఁ బాదాఒక్రాంతుఁ డైనవిజయాదిత్యు నికి వేంగిని ఇచ్చి, గంగాకుండపట్టణమునకుఁ దాను బోయినట్లు వీరరాజేంద్రుఁడు చెప్పికొని యున్నాఁడు. చక్రకూటము ఈకాలమునకుఁ జాలప్రాముఖ్యము నంది యుండినది. ఈకాలముననే రాజరాజనరేంద్రునికుమారుఁడు, రాజిగుఁడు, వీరరాజేంద్రు నితోఁ జక్రకూటప్రభువు ధారావర్షుని జయించి, వానికడనుండి ఏనుఁగులను గప్ప ముగా గ్రహించి, చాళుక్యసైన్యములను, విక్రమాదిత్యుని నెదుర్కొని యుద్ధ మొన రించినట్లు తెలియు చున్నది.

ఇ వన్నియు నేకకాలమందు జరిగినవి కావు. 1067 సం॥ సెప్టెంబరులో వీరరాజేంద్రుఁడు రెండవమాఱు తుంగభద్రాతీరమునకు రాఁగా నాహవమల్లుఁడు కొల్లిపాకకడ నుండెనుగదా! అటువెనుక, తీరనివ్యాధి పట్టుకొనఁగా నాహమల్లుఁడు 1068 సం॥ మార్చి 29వ తారీఖునఁ దుంగభద్రలో మునిఁగి మంత్రపూర్వక ముగా శివైక్యము నందెను. ఈకాలమున వీరరాజేంద్రుఁ డింకను వేంగీప్రాంతమున

నుండెను. గాఁబోలు. విజయాదిత్యుఁడు చాళుక్యులబలము తగ్గిన దని తలంచెనో. లేక రాజనీతిప్రయోగమో తెలియదు. వీరరాజేంద్రునితోఁ జెలిమి చేసికొని వేంగినిఁ గాపాడుకొనెను. రాజిగుఁడు ఎచ్చటనుండెనో తెలియదు. ఆహవమల్లుఁడు ఇంకను జీవించి యుండఁగానే విక్రమాంకుఁడును వానితమ్ముఁడును దక్షిణ దిగ్విజయమునకు బయలుదేరి అంతయుఁ బూర్తి గావించుకొని మరలి తుంగ భద్రాతీరమునకు వచ్చినపుడు తండ్రిమరణవార్త వినిరఁట. దీనింబట్టి చూడ ఆహవ మల్లుఁడు తాను ఒకపాటిఆరోగ్యమున నుండినప్పుడే, చక్రకూటమున రాజిగునితో యుద్ధ మొనరించినవిక్రమాంకుని, ఈపర్యాయము దక్షిణదిగ్విజయమునకుఁ బంపిన ట్లున్నాఁడు.. వెంటనే రాజిగునిఁ జక్రకూటముననే వదలి వీరరాజేంద్రుఁడు వేంగికి వచ్చి, విజయాదిత్యునితో, ఆత్మగౌరవభంగము గాకుండ, సంధి చేసి కొని మరలినాఁడు. ఇంతలో నాహవమల్లునిమరణము, భువనైకమల్లునిపట్టాభి షేకము, విక్రమాంకుఁడు వెను దిరిగి తుంగభద్రాతీరమునఁ దండ్రిమరణ వార్తను వినుటయు జరిగి యుండును. విజయాదిత్య-విక్రమాదిత్యులు కలిసియే యుండువారు. 1063 సం॥లో గంగపాడి (మైసూరు) చోళులవశ మైనది మొదలు కలసి యుండుట కవకాశములు లేక పోయినవి. కావుననే గంగపాడి పరాజయానంతరము విక్రముఁడును జయసింహుఁడును జట్టు వీడక యుండిరి.

విజయాదిత్యుఁడు యుద్ధవీరుఁడేకాక. రాజనీతికుశలుఁడు. చోళులు పూర్తిగా జయించినయెడల వేంగి రాజిగునిదే యగును. కాని వారికి జయించి నిలుపుకొనుశక్తి యుండెనో లేదో! రాజిగుఁ డింకను చిన్నవాఁడు. పైఁగా రెండవశక్తివర్మమరణానంతరము విజయాదిత్యునికి రాజిగుఁడే వారసు. తానును బెద్దవాఁ డైనాఁడు. ఆహవమల్లుఁడును వృద్ధుఁడు. ఎందులకైన మంచి దని, మునుపు రాజనరేంద్రుఁడు తటాలున శత్రువులను మిత్రులనుగా మార్చుకొన్నట్లు, తానును ఇపుడు ఆపనియే చేసినాఁడు. రాజిగుఁడును, దర్వాతఁ బినతండ్రితో సంధి చేసి కొని వేంగియందు జీవితాంతము పరిపాలింపనిచ్చినట్లు శాసనములే కలవు. కాఁబట్టి ఇదంతయు విజయాదిత్య - రాజిగ - వీరరాజేంద్రు లొప్పియే చేసికొన్నఏర్పాటుగా నుండును.

విక్రమాంకుఁడు దక్షిణదిగ్విజయము ముగించుకొని వచ్చునప్పటికి ఇన్ని మార్పులు - తండ్రిమరణము, అన్న రాజ్యమునకు వచ్చుట, చోళులయాధి

క్యము, అంతట బ్రాఁతమిత్రుఁడు వేంగీమండలేశ్వరుఁడు విజయాదిత్యుఁడు చోళ మిత్రుఁ డగుట. ఇప్పుడు తా నేమి చేయఁ దగు ననునది పెద్దసమస్యగా నుండి యుండును. గత్యంతరము లేనందునఁ గల్యాణకటకమునకే పోయెను. అన్న రెండవసోమేశ్వరుఁడు ఎదురు వచ్చి తోడ్కొని పోయి అదరించెను,

(9) భువనైకమల్లునిరాజ్యాధిరోహణము క్రీ. శ. 1068 ఏప్రిలు 11వ తారీఖునఁ, దండ్రి గతించినపదునైదవదినమున, జరిగినది. తత్క్షణమే క్రొత్తరాజు నున్మూలించుట సుకర మని వీరరాజేంద్రుఁడు దండెత్తి వచ్చెనుగాని గుత్తికడ చాళుక్యులు ఎదుర్కొని తఱుమఁ గొట్టిరి. వెంటనే వీరరాజేంద్రుఁడు ఆ మార్గము వదలి కంపిలినిఁ దగులఁబెట్టి చక్రకూటమునకుఁ బోయి అచటఁ గా పుండిన చాళుక్యసైన్యమును దాఁకెను. అటనుండి కర్ణాటకులను జయింప లేక వెనుదిరిగెను. ఇట భువనైకమల్లుఁడు యుద్ధమునందును రాజ్యరక్షణమందును సమర్థుఁడుగానే కనఁ బడు చున్నాఁడు.

ఇటుతర్వాతనే విక్రమాంకుఁడు నగరమునకు వచ్చుటయు, నన్న నాదరించుటయు జరిగినవి. క్రీ. శ. 1068 సం॥ నాఁటికే విక్రమాంకుఁడు ఇంటిలో నన్నతో నున్నాఁడు. అప్పుడు తండ్రి మరణించినరెండవనెల. అటువెనకనే భువనైనకమల్లుఁడు, తమ్మునితో సంప్రతించికాఁబోలుఁ జోళులు ఎత్తి రాకుండు నట్లు నడిమిరాజ్యమును బంచి యిచ్చినాఁడు. తనప్రధానసహాయకునికి లక్ష్మణ దండనాథునికి 'బనవాసి'రాజ్యమును, నొళంబపాడి – సిందవాడి' రాజ్యములను దమ్ముఁడు జయసింహునికిని, అలంపురమునుండి యుండుకర్ణాటకప్రాంతీయ రాజ్యము నంతటిని విక్రమాదిత్యునికిని నిచ్చి, చోళులు ఏమార్గమునుండియుఁ బ్రవేశించుటకు సందు లేకుండఁ జేసెనఁట. గుత్తికోటను బాగు చేయించి యచ్చట గొప్పబలగము నుంచెను. భువనకైమల్లసోమేశ్వరునిమొదటిశాసనమందే, రాజ్య మందు నందఱకన్నఁ దాను గొప్పవాఁ డనియుఁ దనకుఁ దర్వాత విక్రమాంకుఁ డనియు నాతనికినిఁ దర్వాత జయసింహుఁ డనియుఁ దమకు మువ్వురకును దర్వాత లక్ష్మణదండనాథుఁ డనియు గొప్పగాఁ జెప్పికొన్నాఁడు. ఈయేర్పాటు లన్నియు క్రీ శ. 1068 సం॥ జూనునెలకుఁ జేయఁ బడినవి.

విక్రమాంకుఁడు అటువెనుకఁ గొంతకాలమునకు. అసంవత్సరమే, తిరుగఁ బడి చోళరాజుతో సంధి కుదుర్చుకొన్న ట్లున్నాఁడు. అన్నక్రింద దాను బాలకుఁడుగా

నుండినట్లు ఎక్కడను నితనిశాసనములు లేవు. తమ్ముడు జయసింహుడు 1070 సం॥ జూనువఱకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుఁడు. చోళరాజు వీరరాజేంద్రుఁడు 1069 సం॥లోనే తాను విక్రమాంకునికి నతవియన్న రాజ్యమును జయించి యిచ్చినట్లు చెప్పికొని యున్నాఁడు. కాఁగా, మొదటికొన్నినెలలలోనే విక్రమాంకుఁడు చోళరాజుతోను, గొంకణజయకేశితోను గుట్ర చేసి యన్నకు నెదురు దిరిగెను. కాని తనరాజ్యమందుఁ దుంగభద్రాతీరమందే యతఁ డుండెను. క్రమముగా బలగము కూర్చుకొని, చాలమంది విక్రమాంకునిపక్షము చేరఁగా, అది చూచి జయసింహుఁడు కొన్నినెలలతర్వాత విక్రమాంకునితోఁ జేరెను బిల్హణుని వ్రాఁత - విక్రమాంక-జయసింహులు ఏకకాలమునఁ దిరుగఁబడి కల్యాణకటకమునుండి వెడలిపోయి రనుట అసత్యము. అందులకు నింకను బ్రబలకారణములు నాఁటి సంభవములే.

క్రీ శ. 1069 సం॥లోనే విక్రమాంక-వీరరాజేంద్రులకు సంధి కుదిరినది. తత్ఫలితముగాఁ జోళరాజు విక్రమాంకునికిఁ దనకుమార్తె నిచ్చి తుంగభద్రాతీరమందే పెండ్లి చేసి తనరాజ్యమునకుఁ బోయి యాకస్మికముగా మరణించెను. వెంటనే విక్రమాంకుఁడు చోళదేశమునకుఁ బోయి, యచటిశత్రువర్గమును జయించి తన బావమఱఁదిని అధిరాజేంద్రుని రాజ్యమందు స్థాపించి, నెలదినములు గంగైకొండ చోళపురమున నుండి వెనుదిరిగెను. ఇంతలో వేంగిని రాజిగుఁడు, తనమేన మామ విక్రమాదిత్యునిపక్షము చేరినందువలనఁగాఁబోలుఁ, దటాలున వేంగినిఁ బినతండ్రి విజయాదిత్యునికడనుండి నాఁచికొని వేంగిప్రభువుగా 1070 సం॥ జూనునెలలోఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. విజయాదిత్యుఁడు కళింగములోఁ దలదాచుకొనెను. చోళదేశమందు విక్రమాంకునిచే జయింపఁ బడినవారు రాజిగునిమిత్రులు. రాజిగుఁడు ఎక్కువకాలము తమిళదేశ మందే యుండినవాఁడుగదా! ఒకనెలదినములు పరిపాలించెనో లేదో అధిరాజేంద్రునిఁ గడతేర్చి రాజిగుఁడు 1070లోనే చోళ చక్రవర్తి యాయెను.

ఇచ్చట మఱియొక చిత్రము. ఈకాలపుసంభవములు గందరగోళముగా నున్నవి. తారీఖులచేత విడఁదీసి చిక్కు లేకుండ విషయమును అనుపూర్విగాఁ జెప్పుట కొంత దుష్కరము. కాని, కొన్నిప్రధానాంశములను గ్రహింప వచ్చును. విక్రమాంకుఁడు అన్నకు నెదురుదిరిగి తనమేనమామతోఁ జేరఁగానే రాజిగుఁడు, (బిల్హణుఁడు చెప్పినట్లు) రెండవసోమేశ్వరునితో సంధి కుదుర్చుకొని, కల్యాణీ

చాళుక్యులబలముతో వేంగిని గ్రహించినాఁడు. ఇంతలో మేనమామ గతించి యాతని కుమారుఁడు రాజు కాఁగాఁ, బినతండ్రితో మఱల సంధి కుదుర్చుకొని, ఆయన జీవితాంతము వేంగియందుఁ బాలకుఁడుగా నుండునట్లు నిర్ణయించి తాను జోళసింహాసనమును బట్టుకొని 'ఉభయకులోత్తుంగుఁ' డనుబిరుదును ధరించి తండ్రిరాజ్యమునకును మామరాజ్యమునకును నధిపతి నని ప్రకటించుకొనెను.

ఇప్పుడు విక్రమాంకునిది విషమపరిస్థితి. తాను ఏకాకి యైనాఁడు. కాని, తుంగభద్రాతీరమును వదలక గంగపాడిని గుత్తిప్రాంతమును స్వాధీనము చేసికొనెను. జయసింహుఁడు 1070 సం॥ జూలై వఱకుఁ బెద్దన్నకు సామంతుఁడుగా నుండినవాఁడు, అటుతర్వాతఁ జిన్నన్నతోఁ జేరినాఁడు. 1071 సం॥ నాఁటికి విక్రమాంకుఁడు 'త్రిభువనమల్ల'బిరుదముతో నున్నాఁడు. ఈకాలమున విక్రమాంక - జయసింహులమీఁదికి భువనైకమల్లుఁడు సైన్యములను బంపి యుండును. రెండవ సోమేశ్వరునిరాజ్యకాలము క్రీ. శ. 1076 సం॥ వఱకును నడచినందువలన నాతేండ్లు విక్రమాంకుఁడు అన్నతోఁ బోరాడి యున్నాఁడు. కాని, ఈయాతేండ్ల కాలము ప్రయత్నములతో సరిపోయినది. మొదట 1071 సం॥ లో విక్రమాంకుని ప్రయత్నములు ఫలింప లేదు. రాజిగునిబలముచేత సోమేశ్వరుఁడు విక్రమాంకునిఁ దాత్కాలికముగా నాఁపఁ గలిగెను. కడప, కర్నూలు, బళ్ళారి, అనంతపురములలోఁ గొంత, మైసూరులోఁ గొంతయు విక్రమాదిత్యునియధీనమున నుండినవి. వేంగీ - చోళసామ్రాజ్యములు రెండును రాజిగునియధీనములు.

1075లో విక్రమాంకునికి నవకాశము దొఱకినది. సింహళ - పాండ్యులను జోళులమీఁదికి ఎనకొల్పెను. చేదిరా జగుయశఃకర్ణుని వేంగిమీఁదికి 1072-73 సం॥ లో రెచ్చఁగొట్టి గోదావరికిఁ బైనుండి అన్నకు (విజయాదిత్యుఁడు) సాయము రానీయక అరికట్టెను. కళింగులతో మైత్రి నెరపెను. 1075 సం॥లో విజయాదిత్యుఁడు వేంగిలో మరణించెను. రాజిగుఁడు దానిని గాపాడుకొనుటకుఁ దనకుమారుల నచటికిఁ బంపియు దక్షిణమున సింహళ - పాండ్యులబాధను దప్పించుకొనుచు నుండియు రెండవసోమునికి సాయముగా సైన్యమును బంపెను. కాని, ప్రయోజనము లేకపోయినది. మొదటఁ జోళులతోనే విక్రమాంకునికి యుద్ధ మాయెను. చోళులసాయముతోఁ జాళుక్యులు గంగపాడిని స్వాధీనముఁ జేసికొన సాగిరి. బనవాసికూడ పోయినది. ఇట్లు చోళులతో యుద్ధ

మొనరించు చుండినవిక్రమాంకుని, నన్న భువనైకమల్లుఁడు పైనుండి వచ్చి తాఁకెను. తుంగభద్రాతీరమే రణరంగము. దీనిలో దురదృష్టముచేత సోమేశ్వరుఁడు విక్రమాంకునిచేతఁ జిక్కి బంది యాయెను. ఇఁకఁ జేయునది లేదు. రాజిగుఁడు వెనుదిరిగెను. కాని, గంగపాడి, నొళంబపాడి మున్నగురాజ్యములు చోళులకే దక్కినవి. క్రీ.శ. 1076 సం॥ ఫిబ్రవరినెల 11వతారీఖున విక్రమాంకుఁడు చాళుక్యచక్రవర్తిగాఁ బట్టాభిషేకము చేసికొనెను. అంతటిపరమధార్మికుఁడు అన్నకు ఎట్టిమర్యాద చేసెనో తెలియదు. తమ్ముని జయసింహుని యువరాజుఁ జేసెను.

విక్రమాంకుఁడు తాను రా జగుచునే తనపేరట నొకశకమును, 'చాళుక్య విక్రమ'శకమును స్థాపించెను.

(10) తర్వాతఁ గొన్నాళ్లకు విక్రముఁడు మఱల నొకపర్యాయము చోళ రాజును జయించె నని బిల్హణుఁడు వ్రాసెను. కాని, యిది పెద్దవిజయము కాదు. వనవాసిని జయించి దానికి జయసింహుని నధిపతిఁ గావించినాఁడు. జయసింహుఁడు చాలవఱకుఁ జుట్టుపట్ల రాజ్యములను మఱలఁ జోళులనుండి గ్రహించినట్లే యున్నాఁడు. వనవాసియేకాక గంగపాడికూడ స్వాధీన మైనది. వేంగిమీఁదికిఁ బోవఁ బ్రయత్నించెను. సాధ్యపడ లేదు. విక్రమాంకుఁడు పాండ్యసింహళీయులను గులోత్తుంగ చోళ రాజిగునిమీఁదికి రేఁపి వారిని ఆతఁడు దండించులోపల నీప్రయత్నములు చేసిన ట్లున్నాఁడు. ఇ వన్నియు క్రీ శ. 1080 సం॥కు ముందే జరిగినవి. ఇందులో మఱలఁ జోళరాజిగుఁడు జయసింహునితోఁ గుట్ర సాగించినట్లు తెలియు చున్నది. జయసింహునిశాసనములు 1080 సం॥కుఁ దర్వాతఁ గాన రానందున, మొదటి నాలుగేండ్లలోనే యాతనితిరుగుబాటు జరిగి యుండ వలెను. అటుతర్వాత జయ సింహునిమాట లేదు. ఆతనిని విక్రమాంకుఁడు మన్నించె నన్నది యెంతవఱకు నిజమో తెలియదు.

ఇది ౧౩వసర్గములో వర్ణితము. ఈనడుమ 'చందలదేవీ'స్వయంవరాదికములు వర్ణితములు. క్రీ శ.1084సం॥లో విక్రమాదిత్యుఁడు తనతోఁ జోళులు యుద్ధమునకు రాక యున్నా రని యనుటచేత నీయుద్ధాదులు నాఁటితో నిలిచిన ట్లున్నవి. వేంగియుఁ జోళులచేతియందే యుండినది. కులోత్తుంగ రాజేంద్రచోళుఁడు జీవించి యుండినంతకాలము విక్రమాంకునికి వేంగియందుఁ బ్రవేశము దొఱక లేదు.

(11) ఇఁకను మిగిలి యుండునది చోళరాజుతోడికడపటియుద్ధము. ఇది 17వసర్గములోఁ గలదు. విక్రమాంకుఁడు క్రీ.శ. 1076 సం॥ ప్రారంభమునుండి 1126సం॥ చివరివఱకు ఏఁబదియేండ్లు పాలించినాడు. క్రీ.శ. 1084సం॥కుఁ దర్వాతఁ బశ్చిమచాళుక్యులకు వేంగితో యుద్ధప్రసక్తి రాలేదు అంతవఱకు. నుండినకులోత్తుంగునిరాజప్రతినిధులు బలహీనులు. 'చోడగంగఁ' డనుకుమారుఁడు 1084 సం॥లో వేంగికి రాజప్రతినిధి యగుటయు జయసింహునితిరుగుబాటు అణపఁ బడుటయు నైనతర్వాత నంతయు శాంతించినది. కులోత్తుంగునిచివరి దినములలో మఱలఁ జాళుక్యసైన్యములు వేంగినిఁ దాఁక నారంభించినవి. కుమార తైలపుఁడు 1110–1113సం॥ నడుమ తాఁకెను. ఇందువలన నెక్కువప్రయోజనము లేదు. కాని, 1118సం॥లోఁ బశ్చిమచాళ్యుకులు వేంగిని జయించి 1131సం॥ వఱకుఁ దమయధీనమం దుంచుకొనిరి. త్రికళింగములుకూడ వీరికి స్వాధీనము లైనవి. చోళరాజప్రతినిధి, రాజపుత్త్రుఁడు పరాంతకుఁడు నిలువ లేక పాఱిపోఁగాఁ జాళుక్యసైన్యములు కంచివఱకు వెంబడించి ఆక్రమించినవి. కంచిలోఁ గొన్నాళ్లుండి విక్రమాంకుఁడు మఱలె నని బిల్హణుఁడు వ్రాసినది సత్యమే. నెల్లూరినిఁ జోళరాజులు కంచితోఁ గలిపి నెల్లూరిరాజ్యమును బాలించుటకుఁ బునాదులు ఈకాలమున వారు విక్రమాదిత్యునిసామంతులుగా నుండఁగా, నేర్పడినవే.

సంస్కృతవాఙ్మయమునందుఁ బ్రత్యేకముగాఁ జరిత్ర యనఁ దగినకావ్యము లేదు. చారిత్రికజ్ఞానము లేక కాదు. ఇతిహాస-పురాణములు, రాజవంశావళులు, పంచాంగగణనము, వివిధశకాబ్దములు, పౌర్వాపర్యజ్ఞానము, కృతయుగాది విభజనము ఇవన్నియు లేకపోలేదు. ఆధునికులదృష్టిలోనికాలమానవివరములు కానరావు. దేశము ఆసేతుహిమాచలము అతివిశాల మగుటచేత జనులజీవితములలో విశ్రాంతి లేక యెంతో కాలగర్భమున లీన మై పోయినందువ మనకుఁ దెలియుట లేదు.

కాని, యనాదినుండియుఁ గావ్యగుణములు పెంపొంది అన్నివిషయములను హృదయాహ్లాదకరముగా వర్ణించుట యేర్పడి, నగరార్ణవశైలాదివిభజన మేర్పడి యొకరకపువక్కణ హృదయములలోఁ గుదురుకొన్నది. ఎంతటిచరిత్ర నైనను నీవక్కణ యథఃకరించినది. చారిత్రికవిషయముల నితివృత్తములుగా గ్రహించినవారుగూడ నీతిబోధకొఱకు నాయకునిలోనిదోషములను బరిహరించియో,

యన్యథా కల్పించియో రచించుసంప్రదాయ మేర్పడినది. చరిత్ర యిట్టిరచనను సహింపదు. నాయికా - నాయకులదోషముల నెంతవిశదముగా వ్యక్తీకరించిన నంతమంచిది చరిత్రకు. అప్పట మైనవాస్తవకథనము చరిత్రము. నాటకాఽదులలోఁ బ్రతినాయకునిఁ జాల దోషిగా వర్ణించుటగూడఁ జరిత్ర సహింపదు. కావ్యగుణములు బొత్తిగా లేకపోవుటయే చరిత్రలోనియుత్తమగుణము. కావున విక్రమాంకచరితాఽదులు చరిత్ర కాఁ జాలవు.

ఇట్లు విక్రమాంకదేవచరితమందలివిషయములకుఁ జారిత్రికవిషయములను బోల్చినయెడల వాస్తవము స్ఫురించు చున్నది. బిల్హణుఁడు ఇచ్చటఁ గావ్యోపసంహార మొనరించి పుత్రోదయాఽదికములను వర్ణించినాఁడు. కాని, నాఁటికే పెద్ద పెరిగినకుమారతైలప-సోమేశ్వరాఽదులు కనఁ బడుచున్నారు. బిల్హణుఁడు రాజతరంగిణీకారునివంటివాఁడు కాఁడు. చరిత్ర వ్రాయుట అతనియుద్దేశమున్ను గాదు. మనచారిత్రికకావ్యము లేవియుఁ జరిత్రలుగాఁ బనికి రావు. ప్రభువును స్తుతించుటయు, నందుఁ గావ్యగుణములను జొప్పించుటయుఁ, బ్రభువుయొక్క దోషములను బూర్తిగాఁ గప్పిపుచ్చి యతనిని ధర్మరాజుగా వర్ణించుటయే బిల్హణునియుద్దేశము. అతఁడు కావ్యమును వ్రాసి కృతకృత్యుఁ డైనాఁడు. ఈభావమే యాతనివివరియాశ్వాసమందలి ఆత్మకథలోఁ గాన నగు చున్నది. చాళుక్యవిక్రమాదిత్యునిపరిపాలన సర్వదక్షిణాపథపర్యాప్త మైయుండి యాతనిసామంతులుగాఁ గాకతీయులు, హొయసలులు, యాదవులు, శిలాహారులు మున్నగువా రెందఱో కనఁబడు చున్నారు. రాణులు పలువురు. కాని, యావివరములు కావ్యమునకు అనవసరములు.

ఈచరిత్ర మంతయు నాకు నొకచోట దొఱక లేదు. చిరకాలముగా నేను జేయు చుండినపరిశోధనయొక్క సార మిది. శ్రీ డా॥ నేలటూరు వెంకటరమణయ్యగారు, ఆచార్య నీలకంఠశాస్త్రిగారు, ఇంకను ఉత్తరదేశపుచరిత్రకారులు పలువురును వ్రాసిన ఆయారచనలతోఁ జాళుక్యులమూలాఽధారశాసనములను వాఙ్మయమును సమన్వయించి వ్రాసితిని. జిజ్ఞాసువులు ఆయారచనలను జూడఁ దగును.

మహాకవి బిల్హణుఁడు తన్నాదరించినప్రభువునెడఁ గృతజ్ఞుఁ డై, యాప్రభువు కావ్యనాయకుఁడు గాఁబట్టి, యాతనిచరిత్రను రచించునెడఁ బూర్తిగాఁ గావ్యమర్యాదలను బాటింప వలసినవాఁ డాయెను. వరుస(క్రమము)ను బాటించుటకును, సంభవములను వర్ణించుటకునుమాత్రమే చరిత్రను గ్రహించెను. రెండవసోమే

శ్వరునిఁ బ్రతినాయకునిస్థానమున నుంచినందున నాతనిపై దుశ్చరితముల నారోపించెను. అట్లే తమ్మునికి జయసింహునికిని నాయకుని. సత్యవ్రతునిఁగా వర్ణించెను. చందలదేవిని నాయికఁగా, వేఱురాజులు పలువు రున్నను, స్వయంవరాదిక కల్పనలచేతఁ, బ్రధానీకరించెను.

మహాకావ్యలక్షణముల నన్నిటిని బిల్హణుఁడు వదలక పొందుపఱచెను. అష్టాదశవర్ణనలలో దేనినిగాని వదల లేదు. నవరసములు, ద్వాత్రింశదలంకారములు, కాళిదాసాదులను స్మృతికిఁ దెచ్చుశైలీవిభవము, శయ్యాసౌభాగ్యము మున్నగువానిచేతఁ బఠితలహృదయముల నలరించెను.

ఆంధ్రానువాదము

శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, కీ॥ శే॥ శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి ఈమహాకావ్యమును ఆంధ్రకావ్యముగా నొనర్చి ఆంధ్రులకు మహోపకార మొనర్చినారు. సంస్కృతాంధ్రములలో నిష్ణాతులు, కవితాశక్తి గలవారు. 'కావ్యాలంకరణజ్ఞమేవ కవితాకన్యా వృణీతే స్వయమ్' అని బిల్హణపంచాశికలోని పద్యములోవలెఁ గవితాకన్య వీరిని స్వయముగానే వరించిన ట్లున్నది. సంస్కృతమం దెట్లు కవన మల్లఁ గలరో ఆంధ్రమందు నంతకు మించి అల్లఁ గల రని ఈకావ్యానువాదమే రుజువు సేయు చున్నది. ఖండకావ్యములును, గేయములును, జానపదానుకరణములును, ప్రాసవాక్యములును వ్రాసికొని ఆమాత్రముననే పరమానందభరితు లగునేఁటికవులకాలమునఁ, బూర్తిగాఁ బ్రాచీనమహాకవులధోరణిలో వీరు ఈకావ్యమును ఒకమహాసాధనగా వ్రాయుటయు, బిల్హణమహాకవియొక్క సంస్కృతకావ్యమునందలిగుణములను దేనినిగాని తెనుఁగున వదలక యాంధ్రీకరించుటయుఁ బ్రశంసనీయములు. ఇతరానువాదములలోఁ గాన నగుమూల విరుద్ధార్థములు వీరికడఁ గాన రావు. ఏపద్యముఁ జూచినను జక్కఁగా, మనకు దొఱకుమూలములకు సరియైనయనువాదములేకాక వివరణములుగాఁ గూడ నున్నవి. రుచిని వర్ణించుటకన్న రుచిఁ జూచి యెఱుఁగుట మేలు. వీరిలో శ్రీనాథుని'వార్తాప్రసిద్ధి'తోఁ బోతరాజునుడికారము, దిక్కన'రసాభ్యుచితభంగి'యు మేళవించి రచన చదువను జదువను హృద్యముగా నున్నది. చదువరులే యెఱుంగఁ గలరు. మచ్చునకుఁ గొన్ని యనూదితపద్యములు చూడుఁడు:—

భోజునిఁగూర్చి :—

"భోజక్ష్మాభృత్ స ఖలు న ఖలైః తస్య సామ్యం నరేంద్రైః
తత్ప్రత్యక్షం కిమితి భవతా నాఽగతం, హా! హతాఽస్మి ।
యస్య ద్వారోడ్డమరశిఖర క్రోడపారావతానాం
నాదవ్యాజాత్ ఇతి సకరుణం వ్యాజహారేవ ధారా॥"

దీనికి ఆంధ్రబిల్హణులయనువాదము :—

ఉ. 'కారు సమంబు భోజునకుఁ గానరపాలురు; నీవు నుంటి వే
లా, రహి రాక యీనృపలలామునికొల్వున; కేను దుర్విధి
ప్రేరిత' నంచు ద్వార్డమరకృచ్ఛిఖరోడ్డయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష యై తగె దీనత 'ధార' వల్కె నాఁ॥

ఇందుఁ 'గానపాలు' రనఁగా 'నీచనృపతు' లనియు, 'డమరకృత్' అనఁగా 'నుపద్రవము చేయు' అనియు, 'ధార' యనఁగా 'భోజునిరాజధాని' యనియు నధో జ్ఞాపికలోఁ బఠితలసౌకర్యార్థము వివరించినారు. మూలమందలి 'సకరుణం' అన్న పదభావము 'దీనత' యనుటలో బాగుగాఁ గుదిరినది.

మూలముతోఁ బోల్చి పఠించువారికి ననువాదకులసంస్కృతభాషాపరి జ్ఞానము, ఆంధ్రకవితాపాటవమును జక్కఁగా విశదము లగును. శ్రీనాథ - పోత రాజాఽదులవలె మూలమునందలి ఒక్కొక్క శ్లోకమునకుఁ బద్యమును నొక్కొక్క నైదాఱు శ్లోకములను గ్రహించి వానిభావమును, మూలకారునిపదప్రయోగౌచితినిఁ బోనీయక వాని కింకను మెఱుఁగుగాఁ బ్రత్యేకకావ్యమో యన నాంధ్రభాషామర్యాదకులోనై యాంధ్రీకరణము నడచినందుల కొక యుదాహరణము. అష్టమసర్గములోఁ జంద్ర లేఖాలావణ్యాఽదికమును విక్రమాంకుఁడు విన్నభాగము :—

"సమయే తత్ర పుష్పాస్త్రమిత్త్రే విక్రమభూపతేః ।
ఉద్భూతనూతనాఽశ్చర్యా శ్రోత్రమైత్రీమగాత్కథా ॥ (1)

యథాఽస్తి విజయస్తంభప్రశస్తిరివ మాన్మథీ ।
కరహాటపతేః పుత్రీ త్రిజగన్నేత్రకార్మణమ్ ॥ (2)

విద్యాధరకుమారీ సా గౌరీదయితశాసనాత్ ।
కృతే కస్యాపి కురుతే స్వయంవరమహోత్సవమ్ ॥ (3)

చన్ద్రలేఖేతి నామ్నాఽస్యాశ్చన్ద్రలేఖాసమత్విషః ।
మృత్యుఞ్జయమహామన్త్రమైత్రీమేతి మనోభువః ॥ (4)

అన్తరఙ్గమనఙ్గస్య శృఙ్గారకులదైవతమ్ ।
అఙ్గీకరోతి తన్వఙ్గీ సా విలాసమయం వయః ॥ (5)

తస్యాః పాదనఖశ్రేణిః శోభతే లటభభ్రువః ।
రత్నావలీవ లావణ్యరత్నాకరసముద్గతా ॥ (6)

స్తనభారోఽత్ర వక్త్రేన్దుచన్ద్రికావరణం మమ ।
ఇతి తత్పాదయోర్లగ్నా వేద్మి ప్రాఙ్గణపద్మినీ ॥ (7)

అమూల్యస్య మమ స్వర్ణతులాకోటిద్వయం కియత్ ।
ఇతి కోపాదివాఽతామ్రం పాదయుగ్మం మృగీదృశః ॥ (8)

వీనికి నాంధ్రబిల్హాణులయాంధ్రీకరణము, చతుర్థాశ్వాసము :—

"ఈలలి నలినవిశిఖసఖు
కాలం బారంగ మిగులఁ గర్ణోత్సవ మై
చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు
జోలిన్ విక్రమనృపాలసోముఁడు వినియెన్. (2)

ఉ. కంజసపత్నలేఖ కెన కాఁ దగునంగవిభాతి, మారమృ
త్యుంజయమంత్ర మై, మనసిజోద్ధృతజైత్రపతాక నా జగ
త్పుంజదృగాశికార్మణతపొల్పుఁ గనన్ గరహాటభూమిభృ
త్కుంజరుకూర్మిపుత్రి సొంపుఁగుద్ గనుఁ బేరునఁ 'జంద్రలేఖ'నాన్. (3)

క. వరవర్ణిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరమహము జరుపఁ బడు నొ
క్కరునింగూడిచి యెఱుంగఁ గా దెవ్వ రనన్. (4)

క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదైవతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నై నవయఉదయంబున్. (5)

సీ. లావణ్యరత్నాఒకరాఒవిర్భవన్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు,
పసి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్క
గనియె నా నెఱు పగుకాళ్ల దనరు;

వదనేందుచంద్రికాఽవరణము లై పాద
సంగతాబ్జినిఁ గాచుస్తనము లమరు;
మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్కు నా
నెలజాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తసర్వస్వహరణ నిభాఽశి కంటఁ
జననిమాతంగతను గూర్చుసక్థులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప. (6)

ఈ సీసము 5, 6, 7, 8 శ్లోకముల కాంధ్రీకరణము. ఇత్యాదు లెన్ని యేనియుఁ జూప నగును. అనువాదకులసమానఘటనయు, శైలీసారళ్యమును బూర్వకవిరచనాఽనుగుణ్యము లై యలరారు చున్నవి.

పంచమాఽశ్వాసమున రాజు కల్యాణపురప్రవేశముసందర్భమున 83 వ పద్యమునుండి 138 వ పద్యమువఱకు నచ్చతెనుఁగున రచియింపఁ బడినదికూడ సహజధారవలె మనోహరముగా నున్నది. ఇందలి 85 సంఖ్య గలవచనము ముక్తపదగ్రస్తము. ఇట్టిదే 44 వ సంఖ్య గల సంస్కృతసమాసప్రాచుర్య మైన ముక్తపదగ్రస్తవచనముగూడ మనోహరముగ నున్నది.

వీరిషష్ఠాఽశ్వాసమందలియుద్ధవర్ణనాఽదికసీసపద్యములు ప్రబంధకవుల శైలిని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు చున్నవి.

ఉదా :– 71 'జయరమాపరిరంభ శంసిభుజంబున,'
73 'స్వోపరిస్థిత నృపప్రాపిత శ్రీదృశాయుతి'
75 'రదనాంశుకౌముది, మదజశైవలభృంగ'

ఇత్యాదులు చాలఁ గలవు. యుద్ధవర్ణనమందుఁ దదుచితసమాసఘటనకు ఉదా :–

మ. 'రభసాఽయోధనసక్తమత్తకరిసంరంభోర్మికాస్ఫారముల్
నభఆభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రముల్
స్వభుజాఽటోపసముత్సుకోద్భటబహుస్ఫాయద్భటోత్సేధ మ
వ్విభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె క్షుభితాబ్ధిం బోలి దుర్దాంత మై.'
(6–69)

వీనికి నాంధ్రబిల్హణులయాంధ్రీకరణము, చతుర్థాశ్వాసము :—

"ఈలలి నలినవిశిఖసఖు
కాలం బారంగ మిగులఁ గర్ణోత్సవ మై
చాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు
జోలిన్ విక్రమనృపాలసోముఁడు వినియెన్. (2)

ఉ. కంజసపత్నలేఖ కెన కాఁ దగునంగవిభాతి, మారమృ
త్యుంజయమంత్ర మై, మనసిజోద్ధృతజైత్రపతాక నా జగ
త్పుంజదృగాళికార్మణతపొల్పుఁ గనన్ గరహాటభూమిభృ
త్కుంజరుకూర్మిపుత్రి సొబఁగున్ గనుఁ బేరునఁ 'జంద్రలేఖ' నాన్. (3)

క. వరవర్ణిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరమహము జరుపఁ బడు నొ
క్కరునింగూటిచి యెఱుంగఁ గా దెవ్వ రనన్. (4)

క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదైవతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నై నవయఉదయంబున్. (5)

సీ. లావణ్యరత్నాఽకరాఽవిర్భవన్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు,
పసి గలతమముందుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్క
గనియె నా నెఱు పగుకాళ్ల దనరు;

వదనేందుచంద్రికాఽఽవరణము లై పాద
సంగతాబ్జినిఁ గాచుస్తనము లమరు;
మరుకేలుదోయిడంబముఁ దెల్పుపల్కు నా
నెలతాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తసర్వస్వహరణ నిభాఽఽళి కంటఁ
జననిమాతంగతను గూర్చుసక్థులు దగుఁ;
గలికి కల లేతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్తజిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప. (6)

ఈ సీసము 5, 6, 7, 8 శ్లోకముల కాంధ్రీకరణము. ఇత్యాదు లెన్ని యేనియుఁ జూప నగును. అనువాదకులసమానఘటనయు, శైలీసారళ్యమును బూర్వకవిరచనాఽనుగుణ్యము లై యలరారు చున్నవి.

పంచమాఽశ్వాసమున రాజు కల్యాణపురప్రవేశముసందర్భమున 83 వ పద్యమునుండి 138 వ పద్యమువఱకు నచ్చతెనుఁగున రచియింపఁ బడినదికూడ సహజధారవలె మనోహరముగా నున్నది. ఇందలి 85 సంఖ్య గలవచనము ముక్తపదగ్రస్తము. ఇట్టిదే 44 వ సంఖ్య గల సంస్కృతసమాసప్రాచుర్య మైన ముక్తపదగ్రస్తవచనముగూడ మనోహరముగ నున్నది.

వీరిషష్ఠాఽశ్వాసమందలియుద్ధవర్ణనాఽదికసీసపద్యములు ప్రబంధకవుల శైలిని జ్ఞప్తికిఁ దెచ్చు చున్నవి.

ఉదా :- 71 'జయరమాపరిరంభ శంసిభుజంబున,'
73 'స్వోపరిస్థిత నృపప్రాపిత శ్రీదృశాయుతి'
75 'రదనాంశుకౌముది, మదజశైవలభృంగ'

ఇత్యాదులు చాలఁ గలవు. యుద్ధవర్ణనమందుఁ దదుచితసమాసఘటనకు ఉదా :-

మ. 'రభసాఽఽయోధనసక్తమత్తకరిసంరంభోర్మికాస్ఫారముల్
నభఆభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రముల్
స్వభుజాఽఽటోపసముత్సుకోద్భటబహుస్ఫాయద్భటోత్సేధ మ
వ్విభుయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె క్షుభితాబ్ధిం బోలి దుర్దాంత మై.'
(6-69)

ఇది ప్రబంధమార్గానుగుణ్యమే. శరదృతువర్ణనమందలిపద్యములును మనోహరములు :-

శా. 'అంతన్ దోచెను యామినీరమణసద్యశ్శ్రీప్రసాదక్రియా
త్యంతప్రాభవశారదాగమము నీలాంభోదసంతానసం
క్రాంతశ్యామలిమక్షమావలయదుగ్ధక్షాళనప్రక్రమో
ద్దాంతస్వైరవిహారధీర మగుచున్ దర్పించి యింతింతగన్.'

(6-17)

పై పద్యములను జూచి చదువరులే యెఱుంగఁ గలరు. అనువాదకు లగు శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి - శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరాయ కవిసోదరుల కివే నాధన్యవాదములు.

(శాస్త్రిమనుమఁడు)

24-11-1973
మదరాసు.

(వేదము వేంకటరాయశాస్త్రి)

సమీక్ష

పదునొకండవశతాబ్దియందు బిల్హణమహాకవి యనల్పశిల్పసుందరముగా సంతరించి పశ్చిమచాళుక్యయశస్సౌధమున కెత్తినసుమనోహరసువర్ణకలశము 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము'. సంస్కృతమున విరళవిరళములుగా నున్నకతిపయ చారిత్రికకావ్యములలో నిది పేర్కొనఁ దగినది. లభ్యము లగువానిలోఁ బ్రాచీనము గూడ. హమ్మీరవిజయ, మధురావిజ, యాచ్యుతరాయాభ్యుదయాఽదు లింతకన్నను నాధునికములు. అందందు గ్రంథాంతరములఁ గన్నవియు, నానోట నానోట విన్నయు నగుకథాంశములను గుదిగూర్చుట కాక, కవి తాను స్వయముగా ననుభవించినట్టిదియుఁ బ్రత్యక్షముగాఁ జూచినట్టిదియు నగుచరిత్రమును సర్గబంధముగాఁ దీర్చినచో దాని వైశిష్ట్యము ద్విగుణీకృత మగును. అట్లయ్యును సంస్కృత చారిత్రికకావ్యములలో వానిచారిత్రికతకన్న కావ్యత్వమే విస్పష్టముగా భాసించును. రసబంధాభినివిష్టు లగుకవులు అంతశ్చైతన్యమున కిచ్చినంతగా బాహ్యశరీరమునకుఁ బ్రాధాన్యము నీయ లేదు. ఇతివృత్తమును గావ్యశరీరముగా భరతుఁడు నిర్దేశించినను మహాకవులు దానిని దమకవితాశిల్పచిత్రణమునకు ఫలకప్రాయముగ మాత్రమే గ్రహించిరి. ఇతివృత్తము ఇతిహాసమువలననే సిద్ధించు ననియు, నందువలనఁ గవి తన్నిర్వహణపరుఁడు గాక రసైకదర్శనుఁడు కావలె ననియు ఆనందవర్ధనులు వక్కాణించినారు. ఆసహృదయసాహితీవిమర్శకులయాదేశము తరువాతివారికి శిరోధార్య మైనది. అందువలనఁ 'జరిత్ర' మనుపేరుతో నున్నను నీకావ్యమునఁ జారిత్రికాంశములు పెల్లుగా లభింపవు మఱి కావ్యశిల్పమునకే సామ్రాజ్యము.

సంస్కృతమునఁ బంచకావ్యములతరముతరువాత వెలసినకావ్యములలో 'విక్రమాంకదేవచరిత్రము' కవితాశిల్పమునఁ బ్రథమగణ్య మై యున్నది.

"నవోఽర్థో, జాతిరగ్రామ్యా, శ్లేషోఽక్లిష్టః, స్ఫుటో రసః,
వికటాక్షరబన్ధశ్చ కృత్స్నమేకత్ర దుర్లభమ్"

అని యభిజ్ఞులు పేర్కొన్నదుర్లభము లగుమేలిగుణములన్నియు నిందు నెలవుకొన్నవి. కాళిదాసాదిమహాకవులకుఁ బ్రియతమ మగువైదర్భీమార్గమునఁ బ్రసాదసురభిళ మగునీబిల్హణమహాకవిరచనము విచ్చినవిరజాజులపొద.

అబ్ధిషు స్థలపథీకృతేషు నః
పూర్యతే జవవిధౌ కుతూహలమ్ ।
ఇత్యకుర్వత దిగన్తగోచరం
నూనమస్య తురగాః క్షమారజః ॥ 14-62

అనునిందలితురగవర్ణనపద్యభావమును :

ప్రయాతుమస్మాకమియం కియత్పదం
ధరా తదమ్భోధిరపి స్థలాయతామ్ ।
ఇతీవ వాహైర్నిజవేగదర్పితైః
పయోధిరోధక్షమముత్థితం రజః ॥ నైష. 1-69

అని చింతామణి మంత్రసిద్ధుఁడు శ్రీహర్ష మహాకవి ప్రతిస్వనించుటయును,

నీలనీరదనిచోళకోజ్ఝితే
వ్యోమదర్పణతలే శరద్వధూః ।
చంద్రమాననమివ వ్యలోకయత్
తత్క్షణోన్మిషితకైరవేక్షణా ॥ 14-32

అను పద్యభావమునకు

వికచపద్మనిరీక్షణమాత్మనో
ముఖమవేక్షితుమాత్తకుతూహలా ।
నియతమభ్రనిచోళకగర్భతః
శరదకర్షదహర్పతిదర్పణమ్ ॥

మధురా విజయము 5-45

అని వైదర్భీమార్గము నుద్ద్యోతించిన మధురకవయిత్రి గంగాదేవి కైవారము వలుకుటయును, ఆలంకారికశిరోమణి యప్పయదీక్షితులవారు :-

తత్పాదనఖరత్నానాం యదలక్తకమార్జనమ్ ।
ఇదం శ్రీఖండలేపేన పాండురీకరణం విధోః ॥

అను శ్లోకమును జిత్రమీమాంసయందును,

''రథస్థితానాం పరివర్తనాయ
పురాతనానామివ వాహనానామ్'' - విక్ర 1-1

ఇత్యాదిశ్లోకమును ఉత్ప్రేక్షాలంకారమునకును,

''సాహిత్యపాథోనిధిమన్థనోత్థమ్
కర్ణామృతం రక్షత హేకవీన్ద్రాః''

విక్ర. 1. 11, 12.

ఇత్యాదిశ్లోకద్వయమును ఆక్షేపాలంకారమునకును నిందుండి యుదాహరించుటయును బరిశీలించినచోఁ బెద్ద లీకావ్యమునెడ నెంతటియాదరాభిమానములను బ్రదర్శించిరో గమనింతుము

ఇంత గుణసంభృత మగునీమహాకావ్య మింతవఱకును నాంధ్రసహృదయుల యనుభవమున కందక దూరదూరముగనే యుండిపోయినది. దాదాపు అర్ధ శతాబ్దికి ముందు సుగృహీతనామధేయు లగుశ్రీతిరుపతి - వేంకటేశ్వరకవులు దీనిని వచనకావ్యముగా నాంధ్రీకరించిరి. కాని వారు దానియెడల వలసినంతశ్రద్ధ వహింపమికారణముగా నది యుండియు నసత్ప్రాయమే యైనది. మఱి యిప్పుడు మన్మిత్రులును, మొన్నమొన్నటివఱకును నాంధ్రప్రదేశప్రభుత్వవిద్యాశాఖయందుఁ బ్రాచ్యభాషావిభాగమున "డిప్యూటీ డైరెక్టరు"గా నుండి ప్రకృతము విశ్రాంతి నందినవారును, బహుభాషానిష్ణాతులును నగుబ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి గారును, దన్మిత్రులు కీ॥ శే॥ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి దీని నాంధ్రమున ననువదించి ప్రకటించి యాగొప్పకొఱఁతను దీర్చి యాంధ్రసాహితీ రసజ్ఞులకు నాదరపాత్రు లైనారు.

అనువాదము నొకకళగా దిద్ది తీర్చినఖ్యాతి యాంధ్రసాహిత్యమునకు మాత్రమే దక్కినది. "అనువాదమును నొకకళయా?" యనువారును లేకపోలేదు. ఒకవ్యక్తి నెదుట నుంచుకొని తత్ప్రతిబింబమును జిత్రించుటను గళ కాదందుమా? ఊహాకల్పిత మగుస్వేచ్ఛాచిత్రమును జిత్రించుటకన్న నిది దుష్కరమును, బ్రతిభావంతమును నగు ననుట సహృదయైకవేద్యము ఉత్తమరూపచిత్రణమును జూచినపుడు అందు వస్తుసౌందర్యమునేకాక చిత్రకారునిశిల్పనైపుణ్యమును గూడఁ బ్రశంసింపమా ? ఇందు మఱియొకవిశేషమున్ను గలదు. ఊహాచిత్రమున నేవేని లోపము లున్నచో నవి విశిష్టభావుకులకుమాత్రమే యెఱుకపడును కాని ప్రత్యక్ష వస్తుచిత్రణమునందలివి – బింబప్రతిబింబములు రెండును నెదుట నుండుటచే– సామాన్యునకు నయితము తెలియవచ్చును. అనువాదమువిషయమునను నింతే. మూలగ్రంథమున కాభాషలో నెట్టిస్థానము గలదో, యట్టిస్థానమును భాషాంతరమున ననువాదమునకును నెలకొల్పుట సామాన్యము కాదు. కావుననే అందుఁ గృతార్థులైననన్నయాదులను, శ్రీనాథాదులను నాంధ్రలోకము మహాకవులనుగా సంభావించినది.

నన్నయపురాణానువాదమునకు మార్గదర్శకుఁడు కాఁగా, శ్రీనాథుఁడు కావ్యానువాదమునకు దేశికుఁడైనాఁడు. అతఁ డామార్గమున మఱుఁగుమెఱుఁగులను గనిపట్టి వెలయించి "యాంధ్రభాషానైషధాబ్జభవుఁ," డైనాఁడు. అతని సూత్రములు తరువాతివారికి నిర్దేశకము లైనవి. ఆధునికులలో ననువాదము మూలమునకు మఱింత సన్నిహితము కావలె ననుదృష్టి గోచరించును. అది మంచిదే కాని దానివలన ననువాదము స్వతంత్రతారేఖను, గళాప్రతిపత్తినిఁ గోలుపోయి మూలమున కొకకృత్రిమవ్యాఖ్యగా మాఱిపోవుప్రమాద మున్నది. దానిని దప్పించుకొని కృతార్థు లగువా రెందఱో! ఇంతకును నిది కత్తిపై సాము.

'ఆంధ్రబిల్హణ'ఖ్యాతి నందిన యాకవిద్వయ మొనరించినప్రకృతకావ్యానువాదముగూడఁ బ్రాచీనమహాకవులు చూపినమార్గముననే సాగినది. ప్రాయికముగా నిది మూలమునకు నన్యూనానతిరిక్తమై పరమవిధేయముగ సాఁగిన దనవచ్చును, మచ్చున కొకటిరెం డుదాహరణములు చూపుదును :—

"క్షపాకరః కాతరరశ్మిమణ్డలః
పురన్ధ్రిగణ్డస్థలకాన్తిసమ్పదా ।
వికీర్ణసమ్మార్జనభస్మరేణునా
బిభర్తి యస్మిన్ ముకురేణ తుల్యతామ్"

మూలము (2-3)

కం॥ భీతైణాక్షీగండ
ప్రాతరుచిన్ గాతరాంశుపరికలితుం డై
శీతాంశుఁడు సమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్.

అనువాదము (2-4)

ఇందు మూలభావము చెక్కుచెదరకుండ నశిథిలబంధమున స్వతంత్రరచన మువలె భాసించుట కానవచ్చును. ఇట్టిదే మఱియొకటి:—

గాయన్తిస్మ గృహీతగౌడవిజయస్తమ్బేరమస్యాహవే
తస్యోన్మూలితకామరూపనృపతిప్రాజ్యప్రతాపశ్రియః ।
భానుస్యన్దనచక్రఘోషముషితప్రత్యూషనిద్రారసాః
పూర్వాద్రేః కటకేషు సిద్ధవనితాః ప్రాలేయశుద్ధం యశః॥

(మూలము 3-74)

మ. కలనన్ 'గౌడ'గజంబులన్ గొనుచు వీఁకన్ 'గామరూ'పాధిపా
మలతేజోవిభవంబులన్ డులుచునామ్మపాలుప్రాలేయని
ర్మలకీర్తిన్ గడుఁ బాడు చుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలినీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనిశాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్.

(అనువాదము 2-139)

ఇందు భావముతోఁబాటు బంధచ్ఛాయయును నందగించుట స్పష్టము :-

ఇందలిపద్యములయెత్తుగడలు కొన్ని శ్రీనాథాదులరచనములను దలఁపించుచున్నవి. చంద్రలేఖాస్వయంవరఘట్టమునందలియీపద్యమును దిలకింపుఁడు :

సంగరనిస్పృహప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచునిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీఁ
డంగన! యీతఁ డీపుడమి స్వచ్ఛయశస్వియు నేకవీరుఁడున్.

4-150

విక్రమాంకునిచోళనగరప్రస్థానమును వర్ణించుసందర్భములోనిమఱియొక పద్యమును జూడుఁడు :

కకుబిభకర్ణనిర్దళనకారిభయానకదుందుభిధ్వని
ప్రకటన నభ్ర మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగెన్
సకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన నస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిన్. 3-50

దుందుభులు మ్రోఁగినట్లే యున్న దీరచనము. మూలమునందలి పదబంధ వైచిత్ర్యము శ్రీనాథునియడుగుజాడల సురక్షితముఁ గావింపఁ బడినది.

కందపద్యములు వీరిరచనమున వింతవింతయొయ్యారములను సంతరించుకొని "రసవన్మాకందము" అనుసూక్తిని సార్థకపఱచుకొన్నవి. వసంతవర్ణనము నుండి యొకదాని నుదాహరింతును :

డోలావిలాసరత లగు
బాలలవదనాబ్జములను బరిచుంబించెన్
మేలిదుకూలము లాగెన్
ప్రాలెన్ గటిపైఁ బటీరవాయువు గరిమన్.

రెండుసమాపకక్రియలను ద్వితీయ – తృతీయపాదములతుదల నిలిపి మూఁడవ క్రియను జతుర్థపాదాదిని నవ్యవహితముగా నిబంధించుట భావవిశేషద్యోతక మై

పద్యగతికి నొకయొయ్యారమును జేకూర్చినది. ఇట్టివిశేషము లీరచనమునఁ గోకొల్లలు.

ఓజః-ప్రసాదములనమాహార మగురమణీయోదాహరణ మిది మఱియొకటి:-

"యస్య భ్రామ్యద్భ్రమరపటలీశ్యామకేలిద్రుమాణా
మారామాణామవిరలతయా కోఽప్యసౌ సన్నివేశః ।
యస్మిన్ రామాః కుసుమధనుషం దృగ్భిరున్మార్గభర్గ
క్రోధజ్వాలాకిసలయచయే సుప్తముత్థాపయన్తి"

(మూలము 18-13)

"ఆనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేళిమహీరుహోల్లసత్
కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల? శూలి కో
పానలవిస్ఫులింగకిసలావళిసుప్తలతాంతసాయకో
త్థానము సల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్."

(అనువాదము (7-14)

ఇట్లెన్నియేనియు నుదాహరింపవచ్చును.

ఇంతేకాదు; ఒకవంక ఇట్లు క్లిష్టతమ మగునను వాదకార్యమును నిర్వహించుచునే, మఱియొకవంక పంచమాశ్వాసమున, మధుపానగోష్ఠివర్ణనవచనమున సుమధురజటిలసమాసభూయిష్ఠ మగు ముక్తపదగ్రస్తమును; నందే 'కల్యాణ' పురప్రవేశవర్ణనమున నచ్చతెనుఁగుకూర్పును; నంతతో నాఁగక పౌరాంగనా మన్మథచేష్టావర్ణనవచనమున నచ్చాంధ్రముక్తపదగ్రస్తమునుగూడ నిర్వహించుట వీరియప్రతిమానప్రతిభావ్యుత్పత్తులకుఁ దార్కాణము. అబాలసులభము లగునిట్టి గరిడీసాములు సాధారణపాఠకుల కొకింత యుద్వేజకములయినను, ప్రగల్భమతులకుఁ బరమాఽస్వాద్యములు కాకపోవు.

ఈయనువాదమునఁ బ్రాయికముగాఁ బ్రౌఢశైలియే యాదృత మైనది. మూలకారునివైదర్భీరీతి నాదరింపకపోవుటకు వీరిపాండిత్యాభిమానము, నిరంతర ప్రౌఢప్రబంధపరిశీలనాభ్యాసమున్ను గారణములు కావచ్చును. అభిరుచిభేదమునుబట్టియు, నధికారితారతమ్యమునుబట్టియు నీమార్గము సాహితీలోకమునఁ బరమాదృత మైన దనుటకు సందేహము లేదు

ఈసందర్భమున నొకవిషయము సహృదములకు నివేదింప వలసి యున్నది. క్రీ. శ. 1875 సం॥లో జర్మన్‌దేశీయుఁ డగు 'డాక్టర్ జార్జి బుహ్లార్' పండితుఁడు ప్రప్రథమముగాఁ బ్రకటించినమూలగ్రంథముప్రతి యాధారముగా నీయనువాదము సాగినది. ఆమూలగ్రంథము, ఆపిమ్మటఁ గ్రమాభివృద్ధి నందినపరిశీలనములతో ముమ్మాఱు ప్రకటిత మైనది, తుదిముద్రణము 'వారాణసీ' హిందూవిశ్వవిద్యాలయమునందలి 'సంస్కృతసాహితీపరిశోధకమండలి' వారియాజమాన్యమున సంస్కృతవ్యాఖ్యతోను, హిందీయనువాదముతోను క్రీ శ. 1958 సం॥ లోఁ బ్రకటిత మైనది. ఈయాంధ్రానువాదము ముగిసినతరువాత మూలగ్రంథము ముమ్మాఱు ముద్రిత మైనది. వ్యాఖ్యానముగూడ లేనిమూలగ్రంథసాహాయ్యముతో నీకవిద్వయ మింతశ్లాఘ్యముగా నాంధ్రీకరించుట వారిప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు గీటురాయి యన వచ్చును.

ఈయనువాదము సంపూర్ణ మై చాల కాలము గడచినది అనువాదకర్తలలో నొక రగుశ్రీవిశ్వనాథరావుగారు కీర్తిశేషులును నైనారు. ఇంతకాలమునకుఁ దరువాతనేనియు నీగ్రంథమును బహుళము లగువ్యయప్రయాసల కోర్చి సర్వాంగసుందరముగా ముద్రితప్రకటితము గావించి యాంధ్రసహృదయలోకమున కందించిన బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రిగారిని హృదయపూర్వకముగా నభినందించుచున్నాఁడను.

ఆంధ్రభాష విక్రమాంకదేవచరిత
మవతరించుటయె ముదావహంబు;
కడుసమర్థు లైనకవులచేఁ బడుట నె
త్తావి కుందనమునఁ దావు గొనుట ॥

రసమహోదధి బిల్హణురచన; దాని
తలము స్పృశియించి, జాతిరత్నముల నెత్తి,
మెఱుఁగు లిడి తెల్గువాణికి మేలితొడవు
సంతరించుట వైదుష్యసారఫలము ॥

ఇంతటికావ్యముఁ బ్రతిభా
వంతముగాఁ దీర్చి తెనుఁగువాణి కొసఁగున
త్యంతకృతి సుకవిమిత్రు వ
లంతి న్నిను నభినుతింతు లక్ష్మణశాస్త్రీ !

పూర్వచాళుక్యశాఖ కద్భుతయశంబు
నలవరించెను నాఁడు నన్నయమనీషి;
నేఁడు పశ్చిమచాళుక్యనిబిడకీర్తి
మీకతనఁ దెల్గువీణియ మేళవించె ॥

హాయి ! "సుధీంద్రమౌళులు !" బు
ధాఽదృత'విక్రమ'కావ్యమున్ సుధా
పేయముఁ దెల్గు సేసి మురి
పించితి రాంధ్రుల నాంధ్రబిల్హణాఽ
ఖ్యాఽఽయతి; మీయనుంగుప్రమ
దాశ్రువులన్ దివిఁ గల్పసూనముల్
వోయఁగఁ గప్పురంబు నెగఁ
బోయుఁడు రోదసి సౌరభింపఁగన్ ॥

బ్రహ్మశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగా రింకను సముదాత్తతమము లగునుద్గ్రంథములను బెక్కింటిని రచించి యాంధ్రశారద నారాధింతురుగాక ! అందులకు వలయునాయు రారోగ్యాఽదికములను బరమేశ్వరుఁడు వారికిఁ బ్రసాదించుఁగాక !

కం॥ "అసమానోల్లేఖరచనఁ
బసఁ గనుకృతికనక మిద్ధి; పండితచేతో
విసరకషపరీక్షిత మై
పొసఁగుంగాత జనకంఠభూషణ మగుచున్."

ఆంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రము (1-124)

ఇట్లు
సుధీవిధేయుఁడు

సంస్కృతాంధ్రాచార్యుఁడు,
శ్రీమళయాళస్వామి ప్రాచ్య కళాశాల.

ప్రొద్దుటూరు
ప్రమాది మాఘ బహుళ పంచమి.
11-2-1974

కళాప్రపూర్ణ ఆచార్య
శ్రీనిడుదవోలు వెంకటరావుగారు- ఎం ఏ.

విక్రమాంకదేవచరిత్ర - ఆంధ్రానువాదము

I

బిల్హణునిచరిత్ర

తెలుగుభాషలో ననూదిత మై నేఁడు వెలసినయీవిక్రమాంకదేవచరిత్రకు మూలము సంస్కృతమునఁ గలవిక్రమాంకదేవచరిత్ర. సంస్కృతవాఙ్మయమున గణన కెక్కినకవులలో నొకఁ డైనబిల్హణమహాకవి దీనిని రచియించెను. ఉత్తర భారతమునఁ గాశ్మీరదేశవాసి యైనబిల్హణకవి దక్షిణదేశమున నేఁడు కర్నాటక రాష్ట్రమున నున్న'కల్యాణి' (కల్యాణకటకము) రాజధానిగా క్రీ. శ. 1030 ప్రాంతమునఁ బశ్చిమప్రాంతము నేలినవిక్రమాదిత్యనృపాలునిపేర నాతనిచరిత్ర నీకావ్యమున వర్ణించెను విక్రమాదిత్యుఁడు పశ్చిమచాళుక్యరా జగుటచేతను బశ్చిమచాళుక్యరాజులచరిత్ర కిది యత్యంతోపయుక్త మైన దగుటచేతను జరిత్రకారులు దీనిని బ్రామాణికముగ గ్రహించి యున్నారు.

బిల్హణుఁడు - తెలుఁగు సాహిత్యము

బిల్హణునికృతి విక్రమాంకదేవచరిత్ర తెలుఁగువారి కెంతపరిచితము గాదో, కృతికర్త బిల్హణుఁడు తెలుఁగువారి కంతపరిచితుఁడు సంస్కృతమునఁ, గాళిదాసాదిమహాకవులు తెలుఁగునఁ గవిపండితలోకమునమాత్రమే ప్రసిద్ధులు. కాని, బిల్హణుఁ డట్లు గాదు - ఆతఁ డాంధ్రప్రజానీకము నాకర్షించినకవి - కాళిదాసాది మహాకవులకథలు కట్టుకథలుమాత్రమే తెలుఁగున వ్యాప్తిలో నున్నవి. కాని కావ్యసాహిత్యస్థాయి కెక్క లేదు - "బిల్హణీయము" అనుపేర బిల్హణకవికథ తెలుఁగునఁ బ్రబంధనాటకప్రక్రియలమూలమున వాఙ్మయచరిత్రలో స్థానము గడించుకొన్నది. ఇది తెలుఁగుసాహిత్యచరిత్రకుఁ గ్రొత్తవిషయ మగుటచే దీని వివరణ మావశ్యకము.

బిల్హణునిచరిత్ర - సంస్కృతము

తెలుఁగుసాహిత్యమున బిల్హణునిఁగూర్చి తెలిసికొనుటకు ముందు సంస్కృతమున బిల్హణకవిచరిత్ర నెఱుంగుటయు నావశ్యకమే - సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రలన్నింటియందును నాతనిఁగూర్చి యున్నది. కాని తెలుఁగుదేశమున

నాతనికిఁ గలసంబంధముఁగూర్చి యవి చెప్పవు. మొదట సంస్కృతమున బిల్హణుఁడు, తనవిక్రమాంకదేవచరిత్రమునఁ జివరిసర్గలో స్వకీయ వృత్తాంతము తెలిపినాడు

[1]బిల్హణుఁడు కాశ్మీరదేశీయుఁడు–అందు 'ప్రవరపుర'మునకుఁ జేరువగా నున్న 'కోనముఖ'గ్రామవాసి – అతఁడు మహాకవి యై, విద్వాంసుఁ డై, అనేక

---

1. సంస్కృతమునఁ గాశ్మీరదేశీయు లగుకవిపండితు లిట్టినామధేయములు గలవారు గలరు - వారు తెలుఁగు వారికిఁ బరిచితులే అయినను ఆనామముల వ్యుత్పత్తు లంతగాఁ దెలియవుగాన నిట వివరించు చున్నాను - భాషావేదులు వీనిని బరిశీలించెదరుగాక :–

1. మల్హణుఁడు - మల + హణ = మలము నణఁచువాఁడు, పోఁగొట్టువాఁడు. — తెలుఁగు మల్లన – మల్లిదేవుఁడు

2. కల్హణుఁడు - కల + హణ – మదము నణఁచువాఁడు : పోఁగొట్టువాఁడు. — కల్లన – కల్లిదేవుఁడు -

కల యనఁగా మదము.

"కలో మదః తద్యోగాద్వా కలః 'కలమదే'

కల మనఁగా మదము. అది గలిగినది -"

(అమరకోశము)

3. బిల్హణుఁడు - బిల + హణ = భేదము నణఁచువాఁడు — బిల్లన – వ్యవహారమున బిల్లన బిల్లిదేవుఁడు.

బిల యనఁగా భేదము.

"బిల్యతే భిద్యత ఇతి బిలం

'బిల - భేదనే' – భేదింపఁ బడునది" (అమరకోశము)

4. జల్హణుడు జల + హణ – జడత్వము - నణఁచువాఁడు. — జల్లన - జల్లిదేవయ్య - జాలయ్య

"జలం నీరే జడే త్రిషు. ఇది ఉదకమునకుఁ

నానార్థరత్నమాల — బేరగునపుడు ; జడునకుఁ

ద్వ్యక్షరకాండ. — బేరగునపుడు

పైవానిలో - మల్లనపేరు - శ్రీశైలమల్లన్న - తెలుగున విశేషవ్యాప్తిలో నున్నది – తక్కినవి కన్నడదేశమున వ్యాప్తిలో నున్నట్లు పాల్కురికిసోమనాథుని బసవపురాణ - పండితారాధ్యచరిత్రలవలనఁ దెలియు చున్నది.

రాజాఽస్థానములందుఁ దనవిద్యావైదుష్యము ప్రదర్శించి, దక్షిణమునకుఁ దరలి - విక్రమాదిత్యునియాస్థానమున స్థిరపడెను. కాని, తాను స్వదేశ మగుకాశ్మీరమునకుఁ దిరిగి పోలేనందులకు నెంతో చింతించి, వారాణసీక్షేత్ర మునకు వెడలెను.

కృతులు

అతఁడు విక్రమాంకదేవచరితమేకాక - కర్ణసుందరి అనునాటికను, 'చౌరపంచాశత్తు, లేక 'సురతపంచాశత్తు' అనుముక్తకగ్రంథమును - 'బిల్హణ స్తవ' మనుశివస్తవమును రచించెను - వీనిలోఁ జౌరపంచాశత్తు చోరకవిపేరిటఁ బ్రత్యేకముగా వ్యాప్తి చెందినది-చోరుఁ డనునది బిల్హణునకు నామాంతరము.

కర్ణసుందరీనాటిక తెనుఁగున ననూదిత మైనది[1]. 'బిల్హణస్తుతి' సంస్కృత వాఙ్మయచరిత్రకారులకుఁ బరిచితము కాదు. తెలుఁగుదేశమున వ్యాప్తి గలది.

బిల్హణకవిశివస్తుతి - తెలుఁగుదేశము

'బిల్హణస్తుతి' - ముప్పదియారుశ్లోకములు గలశివస్తుతి - ఇందుఁ జక్కనికవితయేకాక చమత్కారజనకము లగుభావములు నున్నవి - బిల్హణుఁడు శివభక్తుఁ డని అతనివిక్రమాంకదేవచరిత్రనుబట్టి మనము తెలిసికొన వచ్చును. అతఁడు శివభక్త్యతిశయముచే రచించినయీ స్తవమును దెలుఁగుదేశమున శైవులు మహిమ్నస్తవాఽది స్తవములలోనహా పఠించు చుండెడువారు - మహిమ్నస్తవాఽదు లైదు.

1. మహిమ్నము - పుష్పదంతరచితము.
2. మల్హణము - మల్హణకవిరచితము
3. మలయరాజీయము - మలయరాజకవిరచితము.
4. అనామయము - దండికవిరచితము.
5. హాలాయుధము - హాలాయుధరచితము.

---

1. ప్రస్తుతవిక్రమాంకదేవచరిత్ర ననువదించినవారే దీనిని ననువదించిరి.

కాని శ్రీనాథమహాకవికాలమున - క్రీ. శ. 1426 ప్రాంతమునఁ - బై పంచస్తవములలో - మలయరాజీయమునకు బదులు - బిల్హణస్తవమును శైవులు పఠించుచుండెడివా రని ఆతనిరచనములనుండి తెలియుచున్నది - పై స్తుతిరచయితలలో - మల్హణ - బిల్హణు ల నిద్దరిని ఇతరసంస్కృతకవులతోఁ బాటు శ్రీనాథుఁడు, పేర్కొని వారికి నంజలించినాఁడు.

గీ॥ భాస-శివభద్ర-సౌమిల్ల-భల్లులకును
మాఘ-భారవి-బిల్హణ-మల్హణులకు
భట్టి-చిత్తపకవి-దండిపండితులకుఁ
గేలుకోలుపుదు నొసలిపైఁ గేలుదోయి-

భీమఖండము (1-7)

ఇట్లు కవిస్తుతిలోఁ బ్రశంసించుటయేకాక, శ్రీనాథకవిబిల్హణస్తవములోని యీక్రిందిశ్లోకమును, దనహరవిలాసమున నిట్లనువదించెను :-

బిల్హణస్తుతి - 3వ శ్లోకము

పంచబ్రహ్మషడంగబీజముఖరప్రాసాదపంచాక్షరీ
వ్యోమవ్యాపిపురస్సరేషు మనుషు ప్రౌఢిః కుతో మాదృశామ్ ?
ఓంకారాఽదినమోఽన్తముద్రితభవన్నామాఽవళీకల్పితమ్
సర్వం మంత్రతయా ప్రభో ! పరిణమత్యంతర్బహిర్యోగతః.

శ్రీనాథుఁడు

పంచబ్రహ్మషడంగబీజసహితప్రాసాదపంచాక్షరీ
చంచన్మంత్రపరంపరాపరమనిష్ఠాతత్పరత్వంబునన్
మంచుంగొండయనుంగుపెండ్లికొడుకున్ మధ్యాహ్నకాలంబు సే
వించున్ నిర్జరరాజసూనుఁడు మనోవీథీసదాఽధ్యాసతన్[1] (7-33)

1. శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులలో నెన్నియో విశేషము లున్నవి. మల్హణుఁడు, బిల్హణుఁడు మొద లగుకాశ్మీరకవులను దొలుతఁ దెలుఁగునఁ గవిస్తుతిలోఁ బ్రవేశపెట్టినవాఁ డతఁడే - శ్రీనాథునిసంస్కృతకవిస్తుతులనుగూర్చి ప్రత్యేకపరిశోధన చేయుట యావశ్యకము.

ఈబిల్హణ స్తవము నాధునికయుగమున శ్రీవింజమూరు లచ్చిరాయకవిగారును (1860-1927), శ్రీచిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారును (1890-1950) తెలుఁగున ననువదించిరి[1].

ఈశివస్తుతిలో బిల్హణుఁడు వివిధవృత్తములు వాడినాఁడు - శివుఁడు శార్దూలచర్మాంబరుఁ డగుటచేత - శార్దూలవృత్తములే హెచ్చుగా (23) వాడినాఁడు. ఆర్య, వసంతతిలకము మొదలైనవిగూడఁ గలవు.

బిల్హణుడు - శృంగారప్రియత్వము

ఈ స్తవమున, నీక్రిందిరెండుశ్లోములు పైవిషయమును నిర్ధారింపఁ గలవు.

"ధత్సే మూర్ధ్ని సుధామయాఖశకలశ్లాఘ్యే కపాలస్రజమ్
వక్షస్యద్రిసుతాకుచాగురురజస్సాంద్రే చితాభస్మ చ[1] ।
తద్బాణాఽదికవిప్రణీతలలితస్తోత్రప్రబంధప్రియే
త్వత్కర్ణే లభతామయం మమ గిరాం గుంభోఽపి ॥
సంభావనామ్" 2 శ్లో

"అర్థానర్థనిరూపణవ్యసనితామాధ్యస్తుతివ్యగ్రతా
మేణాక్షీకుచలాలనప్రణయితామద్యాపి వర్తామహే ।
త్వద్ధ్యానవ్యవధానహేతుషు మనస్త్వచ్చాటుకావ్యేషు వాక్
త్వత్పూజావిధురేషు కర్మసు కరః శ్రీకంఠ ! నోత్కంఠతే"
35 శ్లో

---

1. వేదకావ్యస్మృతితీర్థ, శైవధర్మాఽచార్య - శైవవిద్యానిధి చిదిరెమఠము వీరభద్రశర్మగారు, వీరశైవాఽచార్యులలో విశిష్టులు. వీరు కాశీలోని 'విశ్వాఽరాధ్య జంగమవాడి' మఠమున కధ్యక్షులుగా నుండెడివారు. వీరు ప్రకటించిన శివపంచస్తవి (భక్తరంజనీవ్యాఖ్యతోఁ గూడినది) ఆంధ్రశైవవాఙ్మయమున నుత్తమగ్రంథము. ఇందుశివపంచస్తవములు, ప్రతిపదటీకాతాత్పర్యములతోఁ టీకలతో వెలయుచు, సాహితీవేత్తల కత్యంతోపాదేయములుగా నున్నవి. ప్రకటన 1943.

బిల్హణీయము - బిల్హణకథ[1]

తెలుఁగుసాహిత్యమున బిల్హణకథ వ్యాప్త మగుటకుఁ బైబిల్హణుని శృంగారప్రియత్వమే హేతువు. ఈకథ బిల్హణీయ మనుప్రబంధమునుండి యిట్లు తెలియు చున్నది.

"పాంచాలదేశమున 'లక్ష్మీమందిరము' అనునగరమును 'మదనాభిరాముఁ' డనురాజు పాలించు చుండెను - ఆతనికి 'యామినీపూర్ణతిలక' అనుకూఁతు రుండెను - ఆమె యౌవనవతి' కాఁగానే - ఆమెయభిలాష ననుసరించి, రాజామెకు సాహిత్యవిద్య నేర్పుట కొకయాచార్యుని నియమింప మంత్రి కాజ్ఞాపించెను. మంత్రి విచారింపఁగా నక్కడిపండితులు :

"అనిన, 'మల్హణ - బిల్హణు' లనఁగఁ గవులు
సరసు లిరువు రలంకారసహితు లందు
బిల్హణుం డనువాఁడు గంభీరుఁ డధిక
తముఁడు కవిరా జనంగ స్తోత్రములు వడసె" (1-70)

అని వారలపేర్లు తెలిపిరి, రాజు బిల్హణునిఁ బిలిపించి, ఆతనిసౌందర్యమును జూచి యౌవనవతి, సౌందర్యవతి, యగుతనకుమార్తె కీతఁడు చదు వెట్లు చెప్పునని సంకోచించెను అప్పుడు మంత్రి "మనరాజపుత్రి 'అంధునిఁ జూడ' నని వ్రతము పట్టినది - బిల్హణుఁడు 'కుష్ఠరోగినిఁ జూడ' నని వ్రతము పట్టి యున్నాఁడు — అందుచే - రాజపుత్రికి - 'బిల్హణుఁ డంధుఁ' డని తెలిపి, బిల్హణునకు 'రాజపుత్రి కుష్ఠరోగి' యని యెఱింగించి, వారిద్దఱిమధ్య నొకతెర కట్టించి, రాజపుత్రికి విద్య నేర్పునేర్పాటు చేయుదు" నని యట్లే చేసెను. రాజున్ను దీనికి సమ్మతించెను.

---

1. బిల్హణీయమునకు సంస్కృతమున ముద్రితమై ప్రచారములో నున్న "బిల్హణచరితమ్" అనునది మూలము. ఇందు 150 శ్లోకములు మాత్రమే కలవు — ఈనూటయేఁబదిలో 50శ్లోకములు 'చౌరపంచాశిక' శ్లోకములు - ఈగ్రంథరచనకాలము మనకుఁ దెలియరాదు - కాని శ్రీనాథునికాలమునుండి యిది ప్రచారములో నున్నట్లు తెలియు చున్నది.

యామినీపూర్ణతిలక-కాంఢపటముమధ్యగా బిల్హణునియొద్ద విద్యల నభ్యసించి సకలకళావిశారద యయ్యెను. ఇట్లుండ నొకనాఁడు పున్నమవెన్నెలరేయి నామె తెర వెనుక శయనించి యుండెను. బిల్హణుఁడు, ఆపండువెన్నెలసౌభాగ్యమును దిలకించి, తాను గవిగానఁ, జంద్రునిలో మచ్చనుసహితము అద్భుతముగా వర్ణింపఁ దొడఁగెను. తెరవెనుక నామె యీవర్ణనము విని – "బిల్హణుఁ డంధుఁ డని చెప్పినారు – కాని యతఁడు నిజముగా గ్రుడ్డివాఁడే యైనచోఁ జంద్రునిలో మచ్చనుగూడ నెటుల వర్ణింపఁ గలఁడు? ఇది నాతండ్రి యెత్తినపన్నుగడ యని, తెర దిగఁ ద్రోసి బిల్హణునిఁ గాంచి మోహపరవశ యయ్యెను. వారిరువురు మన్మథక్రీడావిలాసమగ్నులై రి

ఈసంగతి ఆమెచెల్లెలు రాజున కెఱిఁగింపఁగా నాతఁడు కోపోద్రిక్తుఁడై బిల్హణునికి శిరశ్ఛేదము చేయ నాజ్ఞాపించెను. రాజు, తలవరియు నట్లు చేయుటకుఁ బ్రయత్నించియు నాతనిధైర్యముఁ గాంచి, యట్లే నిలిచిరి. బిల్హణుఁడు అప్పుడు తనప్రియతోఁ దా ననుభవించినక్రీడలన్నింటిని నేఁబదిశ్లోకములలో వ్రాసి పంపెను కాని రాజు వానిని జదువక తిరస్కరించెను. తిరిగికూడ బిల్హణుఁడు, రాజనీతినిఁ గూర్చి ఒకశ్లోకమును వ్రాసి పంపెను. రాజు దానిని జూచియుఁ దిరుగఁ గొట్టెను – అంతఁ గవి యిట్లు మఱియొక శ్లోకము వ్రాసి పంపెను – "కవి శాపానుగ్రహ సమర్థుఁడు. ఎందఱో రాజులు కవులశాపమువలన రాజ్యభ్రష్టులైరి. నీవును న ట్లగుదువు" అని శ్లోకతాత్పర్యము అది చూచి రాజు వెంటనే కవినిఁ బిలిపించి, యామినీపూర్ణతిలక నాతని కిచ్చి వివాహముఁ గావించెను.

శృంగారరసాఽత్మక మగుపైకథ తెలుఁగుకవుల నాకర్షించినది :-

1. బిల్హణీయము : చిత్రకవి సింగరాచార్యప్రణీతము,
ముద్రితము – 17 వ శతాబ్ది.

2. శృంగారసుధాసముద్రపూర్ణచంద్రోదయము,
18 వ శతాబ్ది – అముద్రితము.

3. మదనసాయకవిలాసము : చదువుల సోమలింగకవి,
18 వ శతాబ్ది – అముద్రితము.

4. యామినీపూర్ణతిలకావిలాసము : చెళ్ళపిళ్ళనరసకవి,
19 వ శతాబ్ది – ప్రారంభము–ముద్రితము.

ఈసరసకవి సుప్రసిద్ధ అగుచెళ్ళపిళ్ళ వెంకటశాస్త్రిగారిముత్తాత -

5. నవయామిని : మారేమండ నాగేశ్వరరావు. 20 వశతాబ్ది-ముద్రితము.
(గుంటూరు ఆంధ్రక్రైస్తకళాశాలలో నాంధ్రోపన్యాసకుఁడు)

నా ట క ము లు

శ్రవ్యకావ్యకర్తలనే కాక 'గురజాడ'వంటినాటకకర్తలను నీయితివృత్త మాకర్షించినది.

1, బిల్హణీయము — నాటకము - రెండంకములదిమాత్రము లభ్య మైనది. ముద్రితము. ఆంధ్రపత్రిక మొదటిసంవత్సరాది సంచిక - 1909. విశాలాంధ్ర - 1950.

2. బిల్హణీయము - నాటకము - మారేపల్లి రామచంద్రశాస్త్రి (1873-1951).
ముద్రితము 1913. రచన 1902

3.	,,	,,	అ. రామానుజాచార్యులు	- 1904
4.	,,	,,	గూడా కృష్ణయ్య	- 1910
5.	,,	,,	ఉమ్రే అలీ షాహ	- 1910[1]

య క్ష గా న ము

బిల్హణునికథ నాటకముగానేకాక సంప్రదాయసిద్ధము లగు యక్షగానములుగాఁగూడ వెలసినది.

బిల్హణీయనాటకము - యక్షగానము -
గౌన్నాబత్తుల అమ్మనార్యుఁడు - 1884 - రచన
ముద్రితము - 1901

ఇది ప్రశస్త మైనరచన.[2]

బిల్హణీయము - ధనకుధరం రామానుజాచార్యులు[3] - 1903

పైవివరణనుబట్టి తెలుఁగుదేశమున, బిల్హణునికథ కెట్టిప్రచారము గలదో తెలియును.

---

1. తెలుఁగునాటకవికాసము - డాక్టరు పోణంగి శ్రీరామ అప్పారావు. (పి. యస్. ఆర్. అప్పారావు) పుట 671
2. ఆంధ్రయక్షగానవాఙ్మయచరిత్ర - పుట 192
3. ,, ,, పుట 210

బిల్హణుఁడు - చోరకవి.

సంస్కృతవాఙ్మయమున బిల్హణుఁడు, చోరకవి వేర్వే రని వ్రాయఁ బడి నది. కాని యది సరి కాదు-'చోరపంచాశత్తు' అను కృతి చోరకవి దని వారిభావన. కాని ఆపంచాశత్తునకుఁ గర్త బిల్హణకవి యని, అతఁడే చోరకవి యని, బిల్హణీయ మందలియీక్రిందిఘట్టము నిరూపించు చున్నది:-

రాజాజ్ఞ ననుసరించి, భటులు, బిల్హణుని వధ్యస్థానమునకుఁ గొనిపో యినపుడు, వీథులలోఁ బౌరజను లిట్లు చెప్పికొనఁ దొడఁగిరి:-

క. చోరుఁ డనునామ మీకవి
  కారయఁగను నేఁటికిని యథార్థం బయ్యెన్.
  జారుఁడు; మఱి రెండుం దగె;
  సూరులు మెచ్చుదురె జారచోరత్వములన్. (3-84)

సంస్కృతమున నీశ్లోకములు"అద్యాపి"అనుపదద్వయముతోఁ బ్రారంభింపఁ బడును.

బిల్హణునికథ - మహారాష్ట్రము.

తెలుఁగుదేశముననేకాక మహారాష్ట్రదేశమునఁగూడ బిల్హణునికథ వ్యాప్తిలో నున్నది. 'బిల్హణచరిత్ర'అనుగ్రంథ మాభాషలోఁ గలదు.[1] అం దీరీతిగా నున్నది:-

బిల్హణుఁడు కాశ్మీరదేశీయుఁడు. ప్రవరపురమునకుఁ జేరువ కోనముఖగ్రామ వాసి. కాశీనుండి రామేశ్వరమువఱకు నీతఁడు సంచరించి పలువురు పండితుల యెదుట స్వకవితాకౌశలప్రదర్శనమును గావించి, వారిమెప్పును బడసి దైవవశ మున గుర్జరదేశపునరసింహరాజుపుత్రిక యగుశశిరేఖకు నితఁడు విద్యాబోధకుఁ డుగా నుండి యామెను ప్రేమించి మిక్కిలి కష్టములపాలై తుదకు వివాహ మాడెను.

తెలుఁగుదేశమున బిల్హణకథకును, మహారాష్ట్రమున బిల్హణకథకును బెళ్లలోఁ గొంతభేద మున్నను గథాకథన మంతయు నొక్కటే - రెండింటియందును బిల్హణుఁడే కథానాయకుఁడు - కథయంతయు నొకటే:-

1. శ్రీవిఠల్‌కృత "బిల్హణచరిత్ర" మరాఠీ. పుట 163

తెలుఁగు	మహారాష్ట్రము
పాంచాలదేశము	గుర్జరము
మదనాభిరాముఁడు	నరసింహరాజు
యామినీపూర్ణతిలక	శశిరేఖ

మహారాష్ట్రమందలికథ, బిల్హణుడు విక్రమాంకదేవచరిత్రచివరిసర్గలోఁ దాను జెప్పికొనినదేశనివాసవిషయమున సరిపోవు చున్నది ఇఁక నిందలి బిల్హణకథయుఁ దెలుగుఁదేశపుబిల్హణకథతో సరిపోవు చున్నది - తెలుఁగుదేశమున నీకథలో దేశము-రాజు - రాజపుత్రిపేళ్లలో మార్పు గలుగుటకు హేతు వున్నది. బిల్హణునిఁ గూర్చినయీకథలు గ్రంథస్థము లైననాఁటికి బిల్హణునికిఁ దరువాతఁ జాలకాలము పట్టినది - తెలుఁగున క్రీ - శ. 7వ శతాబ్దిని ఇది తెలుఁగులోనికి వచ్చినది. తెలుఁగుకవి తా నప్పటికి విన్నకథను యథామాతృకముగాఁ గావ్యముగా రచించెను. తక్కినకవు లందఱు నొకరి నొక రనుసరించిరి.

మరాఠీకథలో - "బహుకష్టములపాలై" అనువాక్యము తెలుఁగుబిల్హణీయము కథతో ననువదించుచున్నది. ఈతరువాతఁ గొంతమంది చరిత్రకారులు - బిల్హణుఁడు పెండ్లి యాడినకన్య - గుజరాతునందలి 'అణహిల్వాడు' నగరమందలి దని చెప్పు చున్నారు-తెలుఁగుకవుల కీమహారాష్ట్రమందలికథ పరిచితము గాక పో వచ్చును.

ముందు నేను జెప్పినట్లుగాఁ దెనుఁగుకవు లప్పటిజనప్రవాదము ననుసరించిన కథను గ్రంథస్థముఁ జేసిరి. మొత్తముమీఁద బిల్హణకథకుఁ దెలుఁగుదేశమున నున్నంతప్రచారము మహారాష్ట్రములో లే దని చెప్ప వచ్చును. తెలుఁగుదేశమందలి కథ చెప్పక పోయినను, మహారాష్ట్రదేశమునందలికథ విక్రమాంకదేవచరిత్రకథతో సంబంధము తెలియపఱచుటచేతను, గథలు రెండును నొక్కటియే యగుట చేతను, విక్రమాంకదేవచరిత్రకర్త యగుబిల్హణుఁడును నొక్కఁడే యని సిద్ధాంతము.

II

అనువాదప్రశస్తి

నవ్యాంధ్రసాహిత్యజగత్తులోఁ ప్రాచీనప్రబంధకవిసంప్రదాయములను వింపఁ జేసిన దీవిక్రమాంకదేవచరిత్రానువాదము. మూలమునఁ బదు సరలు గలయీకావ్యమును దెలుగున నేడాశ్వాసములలో, రెండువేల లకు మించి యొకమహాప్రబంధముగా దిద్ది తీర్చినవా రిరువురు :

1) [1]శిరోమణి కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు.

2) కీర్తిశేషులు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు.

సంస్కృతాంధ్రములవలె వీరిరువురును నీకృతిని రచించుటవలన దీని కొక చేకూరినది. ఇందుఁ దొలివారైన శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు వెలనాటివారు - వారు కవితకు వెల నాఁటినవారు' - రెండవవారు విశ్వనాథరావుగారు యోగులు ఆంధ్రభారతి ఆర్వేలవారింటియాఁడుబిడ్డ. కవితా - సాహిత్య శాఖాభేదముల కతీతము లని నిరూపించిన దీకావ్యము.

ఇష్టదేవతాస్తుతి, షష్ఠ్యంతములు, ఆశ్వాసాద్యంత గద్య - పద్యములు - హావవర్ణనలతో నీకృతి సర్వప్రబంధలక్ష్య - లక్షణ - లక్షిత మై యలరారు -

కావ్యావతారికా విశేషములు

(1) మనకావ్యము లన్నియు శ్రీకారముతోఁ బ్రారంభింపఁ బడునవియే. ప్రథమపద్యమునఁ బ్రారంభమున శ్రీకార ముండును. కాని, తక్కిన పాదములయాదియందును శ్రీకార ముండదు. ఇందు 4 పాదములయాది ను శ్రీకారము లుండుట విశేషము.

---

[1] శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియింటిపేరు 'కప్పగంతులవా' రని నేఁడు వాడుకలో - వాస్తవముగా వారియింటిపేరు 'కప్పగొంతులవారు'. ఇది వైదికసంబంధ ది. వేదమున మండూకసూక్తములు ప్రసిద్ధములు. మండూకసూక్తధ్వని పను వీరిపూర్వులయింటిలో వినఁ బడు చుండుటచే కప్పగొంతులవా రని వీరి మ మేర్పడినది. దీనిని దొలుతఁ దెలిపినవారు. సుప్రసిద్ధవిద్వాంసులు వేంకటరమణయ్యగారు. (భారతి - మార్చి 1946).

(2) ఇది తెలుఁగువారియిలువేల్పైన శ్రీపద్మావతీ - వేంకటేశ్వరస్వామి వారికిని, శ్రీలక్ష్మీ-నరసింహస్వామివారికిని నంకితము శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారియిష్ట దైవము శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామివారు. అంతేకాక, వారితలిదండ్రులు - పద్మావతీ - శ్రీనివాసశాస్త్రిగార లగుటయు నొకవిశేషమే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారియిలువేల్పు శ్రీలక్ష్మీనరసింహస్వామివారు. ఈకారణముచేత నీకవులు షష్ఠ్యంతములలో నిలువేల్పు లిరువురుస్వాములను శ్లిష్టసమాసములతో స్తుతించినారు.

(3) గురుస్తుతియందు, మతిలోకోత్తరులు మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారి స్తుతి యుండుట.

(4) సాధారణముగా నిష్టదేవతాస్తుతియందు నొక్కొక్కదేవతకు నొక్కొక్క పద్యమే యుండును ఇం దట్లు గాక రెండుమూడుపద్యము లున్నవి

(5) కృశ్యవతారిక ఒకచక్కనిఖండకావ్యమువలె భాసించు చున్నది.

అనువాదసరణి - ఒకయుదంతము

ప్రస్తుత మీప్రబంధ మనువదింపఁ బడినవిధానమునుగూర్చి తెలుపుటకు ముం దొకయుదంతమును బాఠకులదృష్టికిఁ దెచ్చుట యావశ్యకము-

ఇప్పటికి నాలుగుదశాబ్దులకు క్రిందటిమాట-క్రీ. శ 1934లో నేను ఇంపీరియల్ బ్యాంక్ (నేడు స్టేటుబ్యాంక్ ఆఫ్ ఇండియా) లో విజయనగరమున గుమాస్తాగాఁ బని చేయు చున్నరోజు లవి. ఉద్యోగనియమితకాలముతప్పఁ దక్కినకాలమంతయు నాకు సాహిత్యవ్యాసంగముననే కడచెడిది - ఆసమయమున నేను యాదృచ్ఛికముగాఁ దిరుపతివేంకటకవులు రచించినవచనవిక్రమాంకదేవచరిత్ర చదువుట తటస్థించినది - విక్రమాంకదేవచరిత్ర తెలుఁగులోని కనువదించుటలో వారే మొదటివారు. నే నావచనగ్రంథము చదివి, అం దవతారికలో బిల్హణుఁడు కవులనుగూర్చి - కావ్యమునుగూర్చి వ్రాసినభాగములకు ముగ్ధుఁడ నై యాభాగములను ముప్పదిపద్యములలో ననువదించితిని. వానిని మిత్రులు శ్రీ శే గంటి సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు తమ 'కల్యాణి'పత్రికలోఁ బ్రకటించిరి, ఆపద్యములను నాకుఁ జిరకాలమిత్రు లగు శ్రీమాన్ ఈయుణ్ణి వేంకటవీరరాఘవాచార్యులుగారు చూచి. "మూలమును మీరు చూచితిరా" అని యడిగిరి. 'చూడ లే' దంటిని. వెంటనే వారు బూలరుదొర ప్రకటించిన విక్రమాంకదేవచరిత్ర నిచ్చి చదువుఁ డనిరి.

పతి వేంకటేశ్వరకవికృతాంధ్రానువాదమును పోల్చి
మంతయు సరిగా లేదని పొడగట్టినది. మూలములో
బిల్హణకవికవితాసామర్థ్యమును వ్యక్తీకరించు రస
ములు కాలేదు - ఎన్నఁడైనను నీకావ్యమునకు మూల
వాద ముదయించునా యని యువ్విళ్ళూరు చుంటిని.
రితమున కట్టియనువాద మవతరించినది.

నను బూర్తిగాఁ జదివి యానందించినవాఁడ నగుటచేతఁ
గా నా యాకర్షించినది. మూలమందలియొక్కపదమును
జాగరూకతతో సాగినది. ఈయనువాదమున నిది
గా, నీసంస్కృతకావ్యము చరిత్రకు సంబంధించినది
చరిత్రకు లోపము కల్గును. ఇట్లు చారిత్రికదృష్టితోఁ దనే
ంచినను నిది ద్వితీయానువాద మైనను నద్వితీయ

తి త్రో, భావవిన్యాసములలోఁ, బాండితీస్ఫోరక ప్రౌఢ
మ పూర్వప్రబంధములను బుజికి పుచ్చుకొన్నది.
న సంస్కృతభాషావిశేషములతో, ముచ్చటఁ గూర్చు
ము మెచ్చుఁ గొల్పు చున్నది. కావ్యకర్తలిరువురు
లగుటచే నిది "సానఁ దీటినజాతిరత్నము" వలె

కృష్ణ శాస్త్రిగారు, గురుకులక్లిష్టులై, యనవద్య మగు
నార్జించుటయేకాక, యాంధ్రభాషా-సాహిత్యసంప్రదాయ
నీకృతి వారియుభయభాషావైదుష్యమునకుఁ బతాకగా
కవులే కాదు - అష్టభాషావిశారదులు (హిందీ, ఉర్దూ,
, కన్నడము, తెలుఁగు, సంస్కృతము ఇంగ్లీషు)

ప్రాయికముగా రసప్రమేయములు గావు. అయినను
గా నీకావ్యము నిర్మించినాఁడు అనువాదమున నిది
మై పఠితలను దన్మయత్వముఁ జెందించు చున్నది.

ప్రౌఢపదప్రయోగములు -

వ్యములు వెలువడినవి. మహాకావ్యములు వెలువడినవి.
వానియన్నింటిలో లేనివిశిష్టత యొకటి గలదు. అది
- ఇం దన్నింటిని వివరించుటకు వీలు లేదు. రెండు
చ్చు చున్నాను.

విగూర్వణము (1-107)

సంస్కృతమున "గుర్వీ - ఉద్యమనే" అన్నధాతువునుండి "విగూర్వణము" అనశబ్ద మేర్పడు చున్నది - 'అతిశయించుట లేక విజృంభించుట' యని దీని కర్థము. కాని తెలుఁగుభాషలో నిది, 'విగుర్వించు, విగుర్వణ' యను రూపముతోఁ బ్రయుక్త మైనది-

నన్నయ- 'విగుర్వింపుము చూత మనిన గోత్రభిదుండున్'. ఆది. 7-274.

నన్నెచోడుఁడు- 'తలతల మని విగుర్వించి' - 2-189.

'పటుదోర్బలగర్వవిగుర్వణంబునన్' - 8-28.

యథావాక్కుల అన్నమయ్య - 'దైత్యాఽలి న్విగుర్వించి' - 16 ప.

ఇట్లు మహాకవులు 'విగుర్వణము'-అని హ్రస్వద్వితీయముగాఁ బ్రయోగించుటచే నీపదము వివాదముల కాస్పద మైనది. ఇది తత్సమపద మని - తెలుఁగుకవుల ప్రయోగములవలన - ముష్టాముష్టి మొద లగువానివలె సాధు వైన దని నిర్ణయించితిని[1]

క్రీ. శ. 13వ శతాబ్దినుండి కవు లెవ్వరును వాడనియీవిగూర్వణపద మిందు సరిగా వాడఁ బడుట యెంతయుఁ బ్రశంసనీయము.

'నఖఆభోగ' (6-69)

'యశయావళి' (7-6).

నఖశ్శబ్దము - యశశ్శబ్దము సంస్కృతమున సాంతపదములు - 'నఖ - ఆభోగము' అని సంధి చేయక ప్రయోగించుట ప్రౌఢరీతి - నన్నెచోడకవి యిట్లే - 'జాతవేదఆహ్వానంబు' (2-16) అని ప్రయోగించినాఁడు -

'యశయావళి' - యశశ్శబ్దము సాంత మైనను దెలుఁగుకవులు దీనిని అదంతముగా వాడినారు -

ఎఱ్ఱనభారతములో

"సమ్యగ్యశశాలి"[2] యని అరణ్య - 6-92లోఁ బ్రయోగించినాఁడు.

యశశ్శబ్దముసాంత మగుటచే పదాంతసకారమునకు రుత్వము వచ్చి దానికి యాదేశము వికల్పముగా వచ్చును. కనుక 'యశఆవళి' లేక 'యశయావళి' అని రెండురూపములును సాధువులు. కనుక 'యశయావళి' యిట విశిష్టప్రయోగము.

---

1. ఈ శబ్దమును గూర్చిన సంపూర్ణవివరణము శబ్దరత్నాకరము - అనుబంధము. సవరణలు - వివరణలు - పుటల 858-860. లోఁ గలదు.

2. శబ్దరత్నాకరానుబంధము - పుట 34.

'నిర్గహనము-(6-79) 'నిర్గహనుఁడు' (6-92) అనుపదము లపూర్వములు. 'నిర్గహనము' అనఁగాఁ 'గ్లేశము లేనిది' అని యర్థము. ఇది కేవలము నైఘంటిక మైనను - నిందుఁ బ్రయోగింపఁ బడుటచేఁ బ్రచారములోనికి రావచ్చును

ఇంకను "హైమన" = 'హిమసంబంధ మైనది' మున్నగువిశిష్టప్రయోగము లిందుఁ గలవు.

ఈనాఁడు శబ్దమునుగూర్చినవిచారణ లేకపోవుటచేతఁ బ్రత్యేకముగా నిందుఁ గొంచెము సూచింప వలసి వచ్చినది[1].

వర్ణనలు.

ఇందలిగ్రీష్మ - హేమంతఋతువర్ణనలను జూచినఁ గావ్యకర్త్రలకవితా కౌశల్యము తేఁటపడఁ గలదు. వాని నన్నింటిని మించినది.

కాశ్మీర వర్ణన

ఇంతవఱకు, "అంగ - వంగ - కళింగ - కాశ్మీర"[2] అని బుడబుడక్కల ధోరణితో "నేకరువు పెట్టుటే" కాని మనసాహిత్యమునఁ బ్రసిద్ధ మైనకాశ్మీర దేశమునుగూర్చి వివరములు మన మెఱుఁగము. కాశ్మీరదేశవర్ణన విక్రమాంకదేవ చరిత్రములోఁ జివరిసర్గమునం దున్నది. భూలోకనందన మని పొగడ్త నందిన యాదేశపువర్ణనమిం దద్భుతముగాఁ బ్రపంచింపఁ బడినది. ఈకావ్యము మూలము నందలి కాశ్మీరదేశవిశిష్టతను దెలుఁగువారికిఁ బరిచితముఁ జేసినందులకు ననువాదకర్త లెంతయేని నభినందనీయులు.

తిరుపతి - వేంకటకవులలోఁ దిరుపతిశాస్త్రిగారు ముందే కీర్తిశేషు లైనను, చెళ్ళపిళ్ళ వేంకటశాస్త్రిగారు-తిరుపతి-వేంకటకవు లనుపేరితో నే ప్రచురించినట్లుగా, నేఁడీకావ్యమును కీ. శే విశ్వనాథరావుగారి పేరితోఁగూడఁ బ్రకటించుట యెంతయు నంస్తవనీయ మై శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారి "సహృదయత్వము - సౌమనస్యము" వెల్లడి సేయు చున్నవి.

శ్రీనాథుఁడు శ్రీహర్షునినైషధీయచరిత్రను 'శృంగారనైషధము'-అనుపేర-బంగారుమెఱుఁగులు పెట్టి మూలము నతిశయించునట్లు చేసినరీతిగా, నేఁడు, శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు, కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారును బిల్హణునివిక్రమాంకదేవ చరిత్రను నాంధ్రీకరించి, మూలాతిశాయిగా దానిని దెలుఁగున సువర్ణమయాలంకారముగా నొనర్చినారు- అందువలననే వారికి-

---

1. నేను శబ్దరత్నాకరమును 40 వేలపదములతోఁ దిరిగి నంస్కరణప్రతిఁ దయారు చేసినాను - అం దీపదములను గ్రహించినాను.

2. పానుగంటివారి 'విమర్శాదర్శ'. తృతీయభాగము.

"ఆంధ్ర బిల్హణ"

అనుబిరుదము సార్థక మైనది తెలుఁగుసాహిత్యమున 'అభినవదండి' - 'ఆంధ్రకాళిదాసు' నామములవలె- ఈ నామము శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రి - విశ్వనాథరావుగారల యందు లక్షణవంత మై వెలయుఁ గాక.

విశ్వవిద్యాలయములలోఁ బాశ్చాత్యవిమర్శనపద్ధతిమూలమునఁ బ్రాచీన ప్రబంధసాహిత్యాధ్యయనము, ప్రబంధపఠనాభినివేశము ప్రాయికముగా నంతరించుచున్నది. ఈసందర్భమునఁ బ్రఖ్యాతభాషావేత్తలు, ప్రాచీనసాహితీవిమర్శకులు నైన శ్రీతిరుమల రామచంద్రగారొకపర్యాయ మొక[1] సదస్సులోఁ జెప్పినమాటల నుదాహరించుట యావశ్యకము.

తెలుఁగు - కన్నడలిపులసమ్మేళనమునుగూర్చి వారు ప్రసంగించుచు నిట్లు చెప్పినారు:-

"ఈనాఁటికే ప్రాచీనకావ్యాధ్యయనము, శబ్దార్థవిచారణ, సాహితీవిమర్శన మున్నగునవి లుప్తము లగు చున్నవి మహితసాహిత్యజీవి శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగా రన్నట్లు "ఇంకఁ గొన్నాళ్ళకుఁ దెలుఁగుపద్య మర్థము కాకుండఁ బోవునేమో నండీ" అన్నది వాస్తవ మగు చున్నది" - ప్రస్తుతస్థితి ఇదే-

వేయేండ్లనుండి యవిచ్ఛిన్నధారాప్రవాహ మై ఆంధ్రసాహిత్యసౌధమునకు మూలస్తంభాయమాన మైనప్రాచీనప్రబంధసాహిత్యాధ్యయనమును బునరుజ్జీవింపఁ జేయ వలసినసమయము తటస్థించినది అట్టి పునరుజ్జీవనమునకు నేఁడు వెలువడిన "విక్రమాంకదేవచరిత్రప్రబంధము" ఎంతయేని దోహదము చేయఁ గలదు. ఆంధ్రవిద్వల్లోకము దీనిపై సమీక్షలను వెలయించి, ప్రాచీనప్రబంధాధ్యయనమును బ్రోత్సహింతురుగాక. ఈకావ్య మాంధ్రసాహిత్యప్రపంచమునఁ బ్రచురప్రచారముఁ బడయుఁగాక!

ఇట్లు

నిడుదవోలు వెంకటరావు

లక్ష్మీకాంతనిలయం
2-2-1137/5, క్రొత్త నల్లకుంట,
హైదరాబాదు - 500044.
10-9-1974.

---

1. తెలుగులిపిసంస్కరణసదస్సు - హైదరాబాదు - 1972.

'ఆంధ్ర బిల్హణ' బిరుద ప్రదానము

శ్రీః

శ్రీనివాస పరబ్రహ్మణే నమః

శ్రీమత్కవితల్లజేభ్యః శ్రీవనపర్తిసంస్థానవిద్వదగ్రేసరేభ్యః ఏతత్కలాశాలాప్రాచీనవిద్యార్థిభ్యః బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిమహోదయేభ్యః, తత్సోదరకవితల్లజేభ్యః తన్మిత్రవర్యేభ్యః శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుమహాశయేభ్యశ్చ శ్రీ వేఙ్కటేశ్వరసంస్కృతకలాశాలాప్రాచీనవిద్యార్థిసమిత్యా సాదరప్రేమానుబన్ధం సమర్పితమిదం సన్మానపత్రం.

మహాశయాః !

ప్రౌఢరమణీయపదబన్ధం రసఖణ్డం సకలసహృదయహృదయాఽహ్లాదకం సముద్దణ్డకవితల్లజ-శ్రీమద్బిల్హణకవివరప్రణీతం శ్రీచాలుక్యనవసాహసాఙ్కవిక్రమాదిత్యనృపతికులతిలకచరితం విశుద్ధాఽన్ధ్రభాషాయాం మూలాన్యూనరసభావాలఙ్కారాఽఽది-పరికర-పరికర్మితం పద్యప్రబన్ధమారచితవతాం భవతాం ప్రౌఢిమానం తత్తాదృశం భావగామ్భీర్యం చాఽకలయ్య ప్రముదితాన్తరఙ్గైరస్మాభిః సమితిసదస్యైః భవద్భ్యః 'ఆంధ్ర బిల్హణ' బిరుదం సాదరప్రేమానుబన్ధం సమర్ప్యతే. శ్రీ వృషభాద్రిశేఖరమణిః కమలాజానిః నిరన్తరమాయురారోగ్యైశ్వర్యాఽఽదికం ప్రకల్పయతు నితరాం భవద్భ్య ఇతి నిసర్గసమ్యఞ్చి కవికులాని చ నిత్యం రఞ్జయన్త్వితి చ మంగళాన్యాశాస్మహే.

శ్లో॥ శ్రీమాన్ వేఙ్కటశైలశేఖరమణిః కారుణ్యవారాంనిధిః
శ్రీవిద్యుల్లలితః సువర్ణకలికాసాన్ద్రేన్ద్రనీలద్యుతిః।
సంసారాఽఽతపశోషితాఽఽర్తిహరణః భక్తాఙ్కురప్రీణనః
శ్రీమల్లక్ష్మణ-విశ్వనాథసుకవీ చాఽకల్పమాకల్పతామ్॥

శ్లో॥ పూర్వం గ్రన్థసహస్రశాణకషణత్రుట్యత్కలఙ్కైర్గిరామ్
ఉల్లాసైః ప్రణినాయ యాం రసకలాం శ్రీబిల్హణః సంస్కృతే।
శ్రీమల్లక్ష్మణ-విశ్వనాథసుకవీ తత్తాదృశాం చక్రతుః
తాం చాళుక్యనృపాలవిక్రమకథాం దివ్యాఽన్ధ్రభాషామయీమ్॥

శ్లో॥ సర్వజ్ఞః సుమనోజ్ఞబిల్హణకవిస్త్వాన్ధ్రీవనీపణ్డితః
ఉద్దణ్డో నవసాహసాఙ్కనృపతిశ్చాన్ధ్రీవనీవల్లభః।
ఆన్ధ్రీ దివ్యరసప్రకర్షసుభగా సర్వార్థదా నిస్తులా
తత్సర్వం సువిచిన్త్య బిల్హణకవేర్వాగాన్ధ్రీభాషాఽభవత్॥

శ్లో॥ ఆన్ధ్రీ సంస్కృత-దేశవాగ్విలసితా భాషాఽమలా రాజతే
శబ్దద్వన్ద్వమిదం మనోజ్ఞమధురం కర్తుం సుధీర్బిల్హణః।
శ్రీమల్లక్ష్మణ-విశ్వనాథకవిరాడ్రూపేణ విద్యోతతే
ఏతావాన్ధ్రీసరస్వతీపతివరౌ శ్రీబిల్హణౌ రాజతామ్॥

శ్లో॥ రసభావాలఙ్కృతి-గుణపరిపాకాత్
రీతి-వృత్తిరమణీయైః।
లలితోచితసన్దర్భైరనుకురుతే
మూలమేవ సన్దర్భః॥

శ్లో॥ ఉద్దణ్డపణ్డితత్వప్రకర్షరమ్యౌ
గభీరసన్దర్భౌ।
అనుకుర్వాతే బిల్హణసుకవిం
సుకవీ మనోజ్ఞమన్త్రజ్ఞౌ॥

శ్లో॥ ఇతి తాదృశగుణగణసమ్ముదితైః
భ్రమరైరగాయి గుణగుమ్ఫః।
'తిరుపతి' నగరీ-సంస్కృత-విద్యాఽఽలయ
లబ్ధవర్ణపక్షస్తైః॥

రుపతి సంస్కృతకలాశాలా
ప్రాచీనవిద్యార్థి సమితిః
శ్రీపదపురీ 2-1-1944

ఇతి నివేదయితా

(తి-కు-వేం-న-సుదర్శనాచార్యః)
ర్యదర్శీ.

శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారియధ్యక్షతన జరిగినసన్మానసభయందు
నొసంగఁ బడినసన్మానపత్రము.

శ్రీ వేంకటేశ్వరాంధ్ర సాహిత్యపరిషత్తు
తిరుపతి.

శ్రీ శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారికి
శ్రీ శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి
సమర్పించు సన్మానపత్రము

సద్విద్యాభూష - లక్ష్మణశాస్త్రివర్యా!

విద్యాలతలకు నాలవాలమైన శ్రీ వేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలామతల్లికిఁ గొంగుబంగారంబవై కవితాపరిమళంబుల దశదిశల వెదఁజల్లఁ జాలు విద్యార్థిపారిజాతకుసుమంబవు. నిన్ను వేనోళ్లఁ గొనియాడుచుంటిమి.

కవివతంసులార!

యుష్మదాంధ్రీకృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రము మీయపారపాండితీప్రతిభల దిగంతమ్ముల వ్యాపింపఁ జేసి మిమ్మునయంబుఁ బ్రోచుఁ గాత. మీకు సమర్పింపఁ బడిన 'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదము, మీగ్రంథమును వినినమాకు ఎంతయో సమర్థమని విశ్వసించుచున్నాము.

అలంకార విద్యాప్రవీణులార!

చదివినచదువుల జీర్ణింపఁ జేసికొని దేశభాషల నలంకరింపఁ జేయుప్రతిభావిచిత్రితచరిత్రల ననేకంబుల వ్రాసి యద్వితీయభాషావైదగ్ధ్యంబున రసమయంబగు కావ్యజగత్తును నిర్మించుకవిబ్రహ్మల రగుదురుగాక.

ఉభయభాషాపాండితీవైదగ్ధ్యులార!

సర్వగుణవిశిష్టమ్మగుసంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాథోధిం దఱచి కథామృత

నవనీతం బుభయలోకంబుల కందిచ్చుసుమనసులరు సహృదయులరు రసజ్ఞులరు మాపురంబున కరుదెంచుట మాభాగ్యము.

విమర్శకశిరోభూషణులార !

దేశకాలంబుల నవలోకించి దేశసేవ, భాషాసేవ చేయుటకు నడుము కట్టి ముందంజ వేయుసాహసగుణంబు సర్వులకుమ్మీలం గూర్చి మున్ముం దనేకకావ్య రత్నమ్ముల నేకరింపఁ బండితసంఘమ్ములు, రాజవంశమ్ములు మిమ్ము ఆదరించి ప్రోత్సహించుఁగాత.

ఇట్లు

తిరుపతి
2-1-1944

(చేబోలు సుబ్రహ్మణ్యశర్మ)
కార్యదర్శి

పండితాభిప్రాయములు

విక్రమాంకదేవ చరిత్రము

చార్య బ్ర॥ శ్రీ మానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు ఎం. ఏ.

ణమహాకవి ప్రణీత మగునీమహాకావ్యము నింతవఱకు నెవ్వరును దెనిఁ
కారు బ్రహ్మశ్రీ తిరుపతి-వెంకటేశ్వరకవులు వచనరూపమున
అది పెక్కుఘట్టముల మూలానుసారి కాకున్నది. ఇప్పుడు
నమున నివసించు బ్రహ్మశ్రీ లక్ష్మణశాస్త్రియు, మ॥రా॥రా॥శ్రీ
విశ్వనాథరాయోపాధ్యాయుఁడును గలిసి దానిఁ బద్యరూపమున
లముగాఁ దెనిఁగించుట భాషకుఁ బరమోపకారము చేసినట్లే. వీరి
ములోఁ జాలభాగము మూలముతోఁ బోల్చి చదివినాఁడను. అర్థ
, భావరసవిశేషములు, చరిత్రాంశములు చెడిపోక రసవంతముగా
రచించి రనుట నిస్సంశయము. అనేకపద్యములు సంస్కృతము
వాదము లని తోఁచక యిది మూలగ్రంథమువలెనే కవితాప్రౌఢిమ
లసిల్లుచున్నది. ఇట్టిరచన చాలదుర్ఘటము భావికాలమున నింకను
ు లగుసంస్కృతకావ్యములఁ దెనిఁగించియైనను నూతనముగా
ర నిర్మించియైనను వీరు శాశ్వతకీర్తిఁ గాంచుచు భాషామహాసేవ
ఁ దగినకవితాశక్తి వీరిలోఁ గలదని యీగ్రంథ ముద్ఘోషించుచున్నది.
మును బలువు రాదరించి ప్రచురింపఁ జేయుదురుగాక యని నాప్రార్థ
రలకు సర్వేశ్వరుఁడు కీర్త్యాయురారోగ్యము లొసంగి వీరిజన్మ
లోకమున కుపకరించునట్లు సార్థకము చేయుఁగాక యని వేఁడు

తి
.943

మా. రామకృష్ణకవి

కళాప్రపూర్ణ
బ్ర॥ శ్రీవేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రిగారు

వనపర్తిసంస్థానవాస్తవ్యులు శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు, శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు- వారు స్వయముగఁ దెలిఁగించినగ్రంథమును, విక్రమాంకదేవచరిత్రమును, హృద్యముగాఁ జదివి వినిపింపఁగా విని తనిసితిని. మహాకవి బిల్హణుఁడు, చాళుక్యవిక్రమాంకదేవునాస్థానమున నెలకొని నేఁటికించుమించు వేయియేండ్లకు ముందు, తుంగభద్రా - కృష్ణాతీరాంధ్రదేశపుఁబాఁడిపంటల ననుభవించి వెలయించిన మహాకావ్యమును, నానాఁటి యాంధ్రదేశచరిత్రాఽఽత్మకము, నగువిక్రమాంకదేవచరిత్రమును వీరు పద్యరూపమునఁ బరివర్తింపఁ బూనుటే మిక్కిలి కొనియాడఁ దగినది. బిల్హణరచనము ప్రాయికముగా వర్ణనాత్మకము, శబ్దాడంబరప్రధానము- కాళిదాసాదులరచనలవలెఁ బ్రతిపదరసస్యంది గాదు. అట్టి దానిని దెనిఁగించుట కష్టసాధ్యము- అయినను నిర్దుష్ట మగుభాషతో శయ్యాసారళ్యముతో వీరీగ్రంథమును దెలిఁగించిరి. వడిగా దీనిని వీరు ప్రకటింతురుగా కని కోరు చున్నాను. ఆంధ్రు లభిమానింపవలసినగ్రంథ మిది.

తిరుపతి
22-1-1943

వేటూరి ప్రభాకరశాస్త్రి

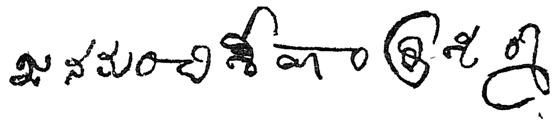

కళాప్రపూర్ణ-కావ్యస్మృతితీర్థ-అభినవాంధ్ర వాల్మీకి
బ్ర॥ శ్రీ జనమంచి శేషాద్రిశర్మగారు

బ్రాహ్మ్యరాజ్యోభయశ్రీవిరాజమానులు వనపర్తిసంస్థానవిద్వాంసులు సాహిత్యశిరోమణి కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రులుగారును మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి విక్రమాంకదేవచరితము మహాకవి బిల్హణకవికృతము నాంధ్రీకరించిరి, ఇది పదునెనిమిదిసర్గములు గలప్రౌఢకావ్యము. ఈయాంధ్రకృతి కవిద్వయముముఖమునఁ బెక్కుతావుల వినుభాగ్యము నాకుఁ గల్గినది, వీరి కవితాధార హిమవన్నగశృంగనిస్సరన్మందాకినీప్రవాహమువలెఁ బరమపావనమై యలరారు చున్నది. సంస్కృతాంధ్రములు రెండును సమానముగ నీకావ్యమున వెలయు చున్నవి. కవిత్వము సహజగాంభీర్యముఁ గలిగి వెలయు

చున్నది. ఇక్కాలమున నిట్టికవిత యున్నదే యని యచ్చెరువు నొందుచున్నాను. ఈకృతి యాంధ్రదేశమునందు వ్యాపించి యీకవుల నిర్మలయశశ్చంద్రికల వెదఁజల్లుఁ గాత మని వారక కోరు చున్నాను. వీ రింకను నిట్టియుత్కృష్ట గ్రంథముల వ్రాసి త్రిలింగదేశవిఖ్యాతినిఁ జెం పొందింతురుగాత మనియు, సర్వేశ్వరుఁడు వీరి కాయురారోగ్యభాగ్యముల నొసంగుఁగాత మనియు నాశీర్వదించు చున్నాను. భావకవులకు గుండెగాలముగా నున్న యీమహాకావ్యము ప్రాచీన కవులఁ దలపింపఁ జేయుచు నిల నాచంద్రతారార్కము వెలయు చుండుఁగాక.

శ్రీ లలితావిలాసము
కడప
16—1—1943

శ్రీ మన్మహామహోపాధ్యాయ-కళాప్రపూర్ణ-కవిసార్వభౌమ-కవిరాజ-ఆంధ్రవ్యాస-అభినవ శ్రీనాథ-వేదవిద్యావిశారద

బ్ర॥ శ్రీ॥ శ్రీపాద కృష్ణమూర్తి శాస్త్రిగారు

ఇది సంస్కృతభాషలోఁ బ్రసిద్ధిం గాంచిన బిల్హణకవి రచించినమహాకావ్యము. ఈకావ్యమును నైజామురాష్ట్రమందలి వనవర్తిమహారాజావారి సంస్థానమందుఁ బండితు లై యున్న శ్రీకప్పగంతుల-లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, శ్రీమాదిరాజు-విశ్వనాథరావుగారు ననుకవు లిద్దఱుం గలిసి యాంధ్రీకరించి యున్నారు. లక్ష్మణశాస్త్రిగారు బహుభాషాప్రవీణులు, పండితులు, కావ్యనాటకాలంకార సాహిత్యము, వ్యాకరణములం జదివి యున్నారు. విశ్వనాథరావుగారు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యములేకాక బహుభాషాపండితు లై కొన్నికొన్ని లలిత కళల యందు నేర్పరు లై కొనియాడఁ బడు చున్నవారు. అట్టివా రిర్వురుంగలిసి దీనికిఁ గర్త లైరి.

ఈ యాంధ్రానువాదమును నేను జాలభాగము విని యున్నాఁడను. అక్కడక్కడ సందేహములు కలిగినపట్టున మూలముతోఁ బోల్చి చూచి యున్నాఁడను. ఈయనువాదము మూలమునకు సరిగా నున్నది, ఇందు ధారాశుద్ధి చక్కనిది. గ్రంథము గంగానదివలెఁ బ్రవహించు చుండును. కొన్నిఘట్టములు అచ్చతెనుఁగుపద్యములు గలిగి యున్నవి. గ్రంథము క్లిష్టార్థసంఘటితము

గాదు. ఇందలిసంస్కృతసమాసములు సరసములుగాను మనోహరములుగాను నుండును. బిల్హణునిసంస్కృతకవిత్వ మెంతమనోహరమో వీరితెలుఁగుకవిత్వము నట్లు మనోహరముగా నున్నది. ఈతెలుఁగుగ్రంథమును వినునప్పుడు నాకుఁ గృష్ణదేవమహారాజకృతవిష్ణుచిత్తీయము జ్ఞప్తికి వచ్చినది.

వీరియాకవిత్వము నిర్దుష్టమై పూర్వకవిమార్గమునకు లవమాత్రమైనను దొలంగి యుండ లేదు. ఇది బి. ఏ., ఎం. ఏ. పరీక్షలకుఁ బఠనీయగ్రంథమైనచో విద్యార్థు లెంతయో వివేకవంతులై విజ్ఞానముం గలిగి యుందు రని నా నమ్మకము.

వీరీగ్రంథమును మక్కికిమక్కిగాఁ దెనిఁగింపక అక్కడక్కడ వీరిమార్గము లిందుఁ జక్కగాఁ బొందుపఱచినారు.

ఇది సర్వజనగ్రాహ్యమై సర్వోన్నతిం బొందుఁగాక యనియుఁ గర్తలైనవా రిద్దఱు నిట్టిమహాగ్రంథములు మఱికొన్ని వ్రాసి యాంధ్రభారతి నలంకరింతురుగాక యనిఁ గోరుచున్నాను.

రాజమండ్రి
30–6–1943

కింకవీంద్రఘటాపంచానన–కళాప్రపూర్ణ–శతావధాని–
బ్ర॥ శ్రీ చెళ్లపిళ్ల వేంకటశాస్త్రిగారు
(తిరుపతి–వేంకటకవులలో నొకరు)

పై నుదాహరించినబిల్హణమహాకవివిరచితమైనకావ్యమును వనపర్తి నివాసులు, శ్రీయుత మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు, వీరుభయులును జంటకవులుగా నుండి యాంధ్రీకరించిరి. కొన్ని ఘట్టములు కేవలాంధ్రముగా నుండునట్లుకూడ ననువదించిరి. అనువాదమైనను స్వతంత్రరచనముగా నున్నయది

ఉ॥ వ్యాకరణమ్మునం గలుగు ప్రజ్ఞయు సాహితియందు నుండును
శ్రీకత తక్కగల్గినవిశేషము వీరికవిత్వమందు విం
తై కనుపట్టుచున్నవి మహాకవు లంటకుఁ దగ్గవీరు స
ద్ధీకులు సర్వథా యశముఁ దేకువయున్ గణియింత్రుగావుతన్.

అందఱకును వ్రాయుమాటలు-'ధారాధారాళముగా నున్నది'-లోనైనవి వ్రాయవలసినకవిత్వము వీరిది కాదని కవితామర్మజ్ఞులు తెలిసికోఁ గల రని నాదృఢ మైననమ్మిక. విద్యాశాఖవారీయనువాదమును దప్పక యాదరించి వీరికిఁ దోడ్పడుదు రనియు నాయాశయము. వీరిని భగవంతుఁడు సర్వదా శ్రేయఃప్రదుఁ డై యనుగ్రహించుఁగాక.

క్షీరసాగర బిల్డింగ్సు
బెజవాడ
2-6-1943

వెం॥ శా॥
శతావధాని

కళాప్రపూర్ణ

బ్ర శ్రీ చిలకమర్తి లక్ష్మీనరసింహముగారు

సంస్కృతమున బిల్హణమహాకవి రచియించినవిక్రమాంకదేవచరిత్ర యనుమహాకావ్యమును వనపర్తిసంస్థానపండితు లైన బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు ననుమహాకవు లిద్దరు పద్యకావ్యముగఁ దెనిఁగించిరి. ఆగ్రంథమందలికొన్నిభాగములు నేను వింటిని. ఇది సలక్షణ మై శ్రావ్య మైనభాషతో రచియింపఁ బడినది. కవిత్వము మృదు వై మనోహరముగా నున్నది. ఈ గ్రంథము శ్లాఘాపాత్రముగా నున్నది. ఈగ్రంథము మూలము ననుసరించి యెంతో నేర్పుతో వ్రాయఁ బడినది.

కాకరపఱ్ఱు
తణుకుతాలూకా
30-5-1943

[illegible]

కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ మల్లాది సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు

శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమదిరాజు విశ్వనాథరావు గారును గలిసి రచియించినవిక్రమాంకచరితమును జదివి యానందించినాను. భాషయుఁ గవితాశైలియు మనోహరములు. ఈగ్రంథము పాఠకులహృదయ మాకర్షించు చున్నది. ఈకృతి ముద్రిత మై యాంధ్రవాణి కొకయలంకార మగుఁగాక.

[illegible]

అవధాని శిరోమణి–మహోపాధ్యాయ–కళాప్రపూర్ణ

మధ్వ శ్రీ కాశీకృష్ణాచార్యులుగారు

క॥ సమలక్షణ వైతివిపో,
సమలక్షణవిశ్వనాథసంభవ వగుటన్;
విమలం బగునీవృత్తము
సమ మగుఁ బూర్వకవివృత్తసరణికి ధరణిన్.

క॥ నవకవు లొకరిర్వురు నిన్
జవి చూడక యున్న నీప్రశస్తతఁ దలపై
న వహించెడుకవిసారస
భవు లుండక పోవ రోప్రబంధమ! యెపుడేన్.

ఉ॥ భాసురవాక్చమత్కృతి, సుభావసమంచితఁ, జిత్రపాదవి
న్యాసవిలాసఁ, బ్రౌఢకవితాంగనఁ. గుత్తుకఁ గట్టికొట్టి రిం
కాసయె! "శాస్త్రసమ్మతమె యయ్యది"! యంచనరాదు; శారదా
శాసన ముంట దాని నవశాస్త్రఘనం గల రెవ్వ రోకవుల్ !

గుంటూరు
4–6–1943

ఆచార్య సర్ కట్టమంచి రామలింగారెడ్డిగారు కే. టి. (ఆనర్స్) డి. లిట్.

శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి ప్రబంధరూపేణ తెనిఁగించిన–బిల్హణకృత – విక్రమాంకదేవచరిత్రము శ్రీశాస్త్రిగారు చదువఁగా విని ఆనందించితిని. ఇదివరలో విక్రమాంక దేవచరిత్రము పద్యరూపమున ఆంధ్రములో నవతరించి యుండ లేదు. ఈలోప మీకవులకృషిచేఁ బూరిత మైనది.

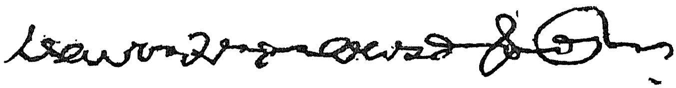
వీరి ఆంధ్రీకరణము నిర్దుష్ట మైనమంచిశైలిలోఁ జేయఁ బడి యున్నది. ఈ కవులు ఉభయభాషాప్రవీణు లగుటవలన, ఆచ్ఛికమునను, తత్సమమునను రెంటను మనోహరముగ వ్రాయుట సంభవించినది. ఇది సర్వవిధములఁ బ్రశస్త మైనగ్రంథము. అందఱుఁ జదువఁ దగినది.

చిత్తూరు
4–1–1944

కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య డా॥ చిలుకూరు నారాయణరావుగారు, ఎం. ఏ., పి. హెచ్-డి.

వనపర్తి సంస్థానవిద్వత్కవీంద్రులు బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి, మాదిరాజు విశ్వనాథరావులచే రచితమయిన విక్రమాంకదేవచరితకృతిని వినుభాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. ఈకావ్యము ప్రబంధకవితకు లక్ష్యప్రాయముగ నున్నది కావ్యబంధము చక్కఁగఁ గుదిరినది. అనర్గళధారాశోభిత మై ఔచితీబంధుర మై యొప్పునీకావ్య మాంధ్రభారతికంఠహారమున నొకయమూల్యరత్న మై వెలుఁగొందుఁగాక. ఇప్పటిఖండకావ్యయుగమున నిట్టియఖండకావ్యములు పొడచూపుట ఆంధ్రకావ్యసంప్రదాయపునఃస్మరణమునకుఁ దోడ్పడి, యానందహేతు వై యొప్పు ననుటకు సందేహము లేదు. కృతికర్తలకు నామనఃపూర్వకాభివందనము లర్పించు చున్నాను.

అనంతపురము
31-8-1946

ఆచార్య శ్రీమాన్ కొమాండూరు కృష్ణమాచార్యులుగారు, ఎం. ఏ.

బ్ర॥ శ్రీ సాహిత్యశిరోమణి కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రులుగారు, మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి రచించినయాంధ్రవిక్రమాంకదేవచరిత్రమును గవిపుంగవులముఖమున విని యానందించితిని. విద్యత్కవిత్వము గొరవడిన యీకాలమున నిట్టిరచనలు పండితహృదయాహ్లాదకరము లనఁ దగును. కావ్యశ్రవణోత్తరకాలమున నాకుఁ గలిగినయానందము నీక్రిందిపద్యములలో గ్రంథకర్తలకు వెలిపుచ్చి కృతార్థుఁడ నగు చున్నాను.

మ॥ కవితారీతులఁ గాంచి మెచ్చితి; భవత్కావ్యంబు విద్వజ్జన
స్తవనీయం బగు; విక్రమాంకుకథ భాషాకావ్యముం జేయఁగాఁ
గవు లెవ్వారుఁ దలంప రింతకు; వియద్గంగాప్రవాహంబుతో
సవతై మించెను వాగ్విలాసము రసాసారప్రకర్షంబుగన్॥

క॥ రచియించె సంస్కృతంబున
రుచి పుట్టఁగ బిల్హణుండు రుచిరపుఫణితిన్
రచియించినారు విస్సన
సచివాగ్రణి 'లక్ష్మణార్యశాస్త్రి' తెనుఁగునన్.

గీ॥ రససుధావర్షి యైనగీర్వాణఫణితి
తేనె చిప్పిలుతెనుఁగులతీపిపలుకు
నుభయకవిమిత్రులం దింత యొప్పు చున్కిఁ
దలఁప నూహింప మదికి సంతసము వొడమె॥

క॥ బాసలకైతలు సంస్కృత
వాసనలం గలిసి కావ్యబద్ధము లై భా
షాసతికిఁ గ్రొత్తసొబఁగుల
వేసము లొడఁగూర్చె మీకవిత్త్వపుఁదెఱఁగుల్॥

గీ॥ మూలమున నొప్పు చుండునమూల్యభావ
సరణి వర్ణనములలోన సడలకుండ
సరసరీతుల ముత్తెంపుసరులఁ బోలఁ
గూర్చినారలు సుకవులగుండె లదుర

గుంటూరు
24-1-1974

సహజ విద్వత్కవితా విశారద

బ్ర॥ శ్రీ అనుముల వెంకటసుబ్రహ్మణ్యశాస్త్రిగారు

విక్రమాంకదేవచరిత్ర మనునీకావ్యము సంస్కృతమున బిల్హణుఁ డను ప్రసిద్ధకవిచే రచింపఁ బడినది. ఈమహాకవిచరిత్ర మను పేరఁ గొన్ని పుక్కిటి పురాణముల నాశ్రయించి రచింపఁ బడినబిల్హణీయ మనునాంధ్రకావ్య మొకటి చిరకాలముక్రిందటినుండి మనదేశమున వాడుకలో నున్నది. ఇంతేకాని యాంధ్రులలోఁ బెక్కండ్ర కీయనకావ్యరసాఽస్వాదభాగ్యము నేఁటివఱకును లభించినది గాదు.

ఈమహాకవి కాశ్మీరదేశసంభవుఁడైనను నేతత్కథానాయకుఁ డగువిక్రమాదిత్యబిరదాంచితుఁ డైన విక్రమాంకదేవచక్రవర్తి క్రీ. శ. 11 వ శతాబ్ది మధ్యమునఁ బశ్చిమాంధ్ర-కర్ణాట-మహారాష్ట్రములఁ బాలించినపశ్చిమచాళుక్య వంశజుఁ డగుటచే నాంధ్రుల కీచరిత్రముతోఁ గొంతసంబంధముగూడ నున్నది.

ఈయుదాత్తకావ్యమును నేఁటికి మామిత్రులు విశ్వనాథరావుగారు, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును సలక్షణ మైనచక్కనిశైలిలో నాంధ్రీకరించి యాంధ్రులకృతజ్ఞతకుఁ బాత్రు లైరి.

సంప్రదాయశుద్ధ మైనప్రయోగకౌశలము వెలయుతెలుఁగుమడికారమునకు గోరంతయుఁ గొఱంత రానీనివిధమున వీరు రచించిన యీయాంధ్రానువాదకావ్యము స్వతంత్రకృతియో యనునంతమనోజ్ఞముగా నున్నది.

పరమేశ్వరుఁడు వీరికిఁ జిరాయురారోగ్యభాగ్యములు ప్రసాదించి యేతాదృశకృతిరత్నరచనమునకు నిరంతరముఁ బ్రోత్సహించు చుండుఁగాతమని నాప్రార్థన.

కర్నూలు
3-1-1944

అవధాని పంచానన-కవిసింహ-కావ్యకళానిధి
బ్ర॥ శ్రీ డి. రాజశేఖరశతావధానిగారు

చ. మణులును స్వర్ణమున్ గలిపి మంచినగన్ రచియించినట్లు బి
ల్హణకవి విక్రమాంకవసుధాఽధిపుసచ్చరితన్ రచించె; నా
గుణనిధికావ్య మిప్డు తెలుఁగున్ బొనరించిన'విశ్వనాథ-ల
క్ష్మణ'కవులార ! సర్వబుధసన్నుతి గుత్తకుఁ గొంటి రెంతయున్.

శా. అన్నా! లక్ష్మణ! విశ్వనాథ! భవదీయం బైన పాండిత్యమున్
విన్నాణంబు కవిత్వవైభవము మున్ విన్నంత కిన్నాఁటునున్
మున్నాఁటంతలుగా నెసంగి కుతుకంబున్ బెంచె! ముద్రించి మా
కెన్నం డిత్తురొ విక్రమాంకచరితం బెల్లప్డు వీక్షింపఁగన్.

మ. ఒకచో దీర్ఘసమాసముల్ నడువఁగా నొండొక్కచో నచ్చతె
ల్గొకచోఁ గోమలసంస్కృతాంధ్రగతితో నొప్పారి మీశైలి, మా
తృక వీక్షింపనివారి కందలిరసోదీర్ణప్రభావప్రభల్
సకలంబున్ విశదంబు చేయు ననుటల్ సత్యంబు ముమ్మాటికిన్.

మ. పదునార్వందలపెద్దసంస్కృతపుఁగావ్యం బెత్తి యాంధ్రంబునన్
గొదవల్ చొప్పడ నీక దొడ్డకృతిగాఁ గూర్పంగ సామాన్యమే!
అది మీయిర్వుర కబ్బె మిత్రమణులారా! నాదుప్రేమాంజలిన్
ముద మారన్ గొని దేశమెల్లడ యశంబున్ బెంచి శోభిల్లుఁడీ!

ప్రొద్దుటూరు
6-1-1944

డి. రాజశేఖర శతావధాని

విద్వత్కవి
బ్ర॥ శ్రీ మేడవరం రామబ్రహ్మశాస్త్రిగారు

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపరిశ్రమమునం దుల్యాదరంబు లేమి నెగుడుదిగు డై స్వప్రతిభ మందీభవించుట నెఱుంగక యుబుసుపోకమాత్రమ ఫలితంబుగాఁ గావ్యరచనంబునకుం గడంగుకొందఱుకవులయం దప్రౌఢియుఁ గొందఱయం దతిప్రౌఢియుఁ గాన నై సహృదయహృదయాందోలనముం గూర్ప వికృత మై సన్నగిలినయాంధ్రకవితాసామ్రాజ్యమునకొఱంతఁ దీర్ప సంస్కృతవాఙ్మయమునందలికావ్యసంపద నుచితగతి నాంధ్రభారతికిం గూర్చు తలంపు మిక్కిలి వినుతిపాత్రము. ఈయాచారము నేఁటిదేకాక శ్రీనాథాదిమహాకవులకును బ్రహతమార్గమే.

నేఁడు వనపర్తిసంస్థానవిద్వాంసు లై యుభయభాషాపండితశిరోమణు లైన, శ్రీ, కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథకవివర్యులును ప్రాచీనసంస్కృతకవితిలకులలోఁ బ్రథితకీర్తి బిల్హణకవీంద్రుఁడు రచించిన విక్రమాంకదేవచరితంబు నాంధ్రీకరించుట ముదావహము. వీరుభయులును స్వరచిత మగునీగ్రంథరాజమునఁ బెక్కురసవద్ఘట్టములను వివిధవర్ణనభాగములను వినిపింప విన నబ్బుట మహాభాగ్యము. తదాకర్ణనంబున నాకొదవినయుత్సాహమును, దదభినందనరూపము, సహృదయసంప్రార్థనారూపము నగు నీదిగువ పద్యద్వయమున వెల్లడించికొను చున్నాఁడను.

మ॥ పదచాతుర్యము నర్థసంగతి రసప్రాచుర్య మౌచిత్య సం
పద భావోన్నతి వర్ణనప్రతిభ శాబ్దప్రక్రియాప్రాభవం
బుదితాలంకృతి వ్యంగ్యవైభవము నేయోజం గనన్ లేవ యే
కొదవల్: బిల్హణకావ్యవైఖరికి మీకుం జెల్లె నాంధ్రీకృతిన్.

చం. సుకవులు మెచ్చ సాధుపటుసూక్తుల లక్ష్మణశాస్త్రి - విశ్వనా
థకవులు విక్రమాంకచరితం బల బిల్హణకావ్యఫక్కి వీ
డక తెలిఁగింపఁ బూనినకడంకఁ గృతార్థతఁ బొంది రౌర! త
త్సుకృతిసుధాంశుచంద్రికలఁ జొక్కరె యాంధ్రసుహృచ్చకోరముల్.

కర్నూలు
3-1-1944

కవిసార్వభౌమ

శ్రీ అచ్యుతుని వేంకటాచలపతిరావుగారు

గీ. సల్లలిత సంస్కృతపదాలచల్లఁదనము
తొల్లి తెల్గుకై తలతేఁటతెల్లఁదనము
పల్లవగ్రాహిపాండిత్యవల్లభులను
తల్లక్రిందుగ నాడించుమల్లబలము
'విశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రి' విహితకావ్య
విక్రమాంకచరితలోన వెలయుచుండు,

(మకాం) కొల్లాపురము
1-12-1941

ఆచార్య శ్రీ జొన్నలగడ్డ సత్యనారాయణమూర్తిగారు. ఎం. ఏ.

రసభరిత మై, ధ్వనిగర్భిత మై, ఔచిత్యసమన్విత మై, సౌందర్యసందీపిత మై, ఉదారాశయప్రదీప్త మైనకావ్యసృష్టి గావించినవారిలో సంస్కృతకవులు

జగతియందు అద్వితీయు లని రూఢి చేయ వచ్చును. గురుగుణాన్విత మైన సంస్కృతవాఙ్మయము ఇట్టిరచనముతో విలసిల్లునదిగావున జ్యోతిర్మయ మనఁ బఱఁగినది.

అట్టిసంస్కృతమహాకవులలో బిల్హణమనీషి యొక్కఁడు. ప్రాచీనకవులవలెఁ బురాణగాథలపై నతఁడు మనసు నిలువ లేదు. దేశచరిత్రపైఁ గన్నుంచినాఁడు. కావ్యసృష్టికిఁ బురాణములు సహకారు లైనట్లు చరిత్రలు కావు. అతిలోకచిత్రములను, ఇంద్రజాల-మహేంద్రజాలములను చారిత్రికసంఘటనములందు జొనుపుటకై యేకవియును సాహసింప రాదు.

మహాకావ్యలక్షణముల నెఱిఁగినకవీంద్రుఁడు బిల్హణుఁడు. 'విక్రమాంకదేవచరిత' మనఁ బఱఁగినను నీతనిగ్రంథము చరిత్ర కాక 'కావ్య' మనియే తెలుపఁ జెల్లును. భావనాశక్తికిఁ బరిశీలనానుభూతులు తోడైనప్పుడు కవిత్వము ఘనతరప్రభావముతోఁ బరిఢవిల్లును. కథాంశములకు నాటపందిళ్లైన తావులందు మసలి వానిని బరిశీలించియే బిల్హణకవి 'భావాంబరవీథివిశ్రుతవిహారి' యైనాఁడు.

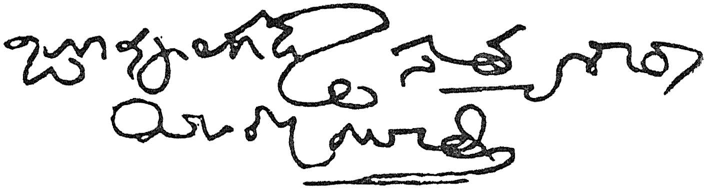
కళోపాసకు లైన శ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును రచియించిన ఆంధ్ర 'విక్రమాంకదేవచరితము'ను బఠించు భాగ్యము నాకుఁ గలిగినది. విశేషకౌశలముతో వీరు బిల్హణకృతి నాంధ్రీకరించిరి. కృష్ణరాయల యాస్థానమున నున్నట్లు భావించి వీరీగ్రంథమును రచించిరి. రాయలు రచించిన 'ఆముక్తమాల్యద' తక్క దీనికీడైనకృతి మఱియొకటి ఆంధ్రవాఙ్మయమునందు లేదని ముక్తకంఠముతోఁ దెలుపవచ్చును. ఈనాలుగు శతాబ్దులలో దీనిని బోలు మహాప్రబంధము ఆంధ్రజగతిలోఁ బుట్ట లేదనుట అతిశయోక్తి కాదు.

గ్రంథము గంభీరభావవిలసిత మై, సర్వాంగసుందర మై యొప్పుచున్నది. సౌష్ఠవ-మాధుర్యములు మేలియుజ్జీతో నిందలిశైలియందు వెలయుచున్నవి. ఏయంకిలి నెఱుఁగక సరిత్తిలకమువలె నీకావ్యమందలి కవిత యొప్పుచున్నది.

సారస్వతాంగణమునఁ దప్పటగు లిడువారు ఈగ్రంథమహత్త్వమును గుర్తింప లేరు. సాహిత్యాశయములను హృదయంగమ మొనరించుకొని కావ్యలక్షణముల నెఱిఁగినవారు విజ్ఞానదృష్టిని, విశాలదృష్టిని నలవఱచుకొనిన వారు ఈగ్రంథమును బఠించి, యిందలిపరమార్థమును గ్రహించి యాశ్చర్యానందముల నోలలాడెదరు.

విశ్వవిద్యాలయములందు ఉన్నతపరీక్షలకై యిది పాఠ్యగ్రంథముగా నుండఁ దగినది.

తెలుఁగుతల్లి చల్లఁగా నున్నంతకాలము, ఆంధ్రశారద మని యున్నంత కాలము ఈకృతి అవనియందు వఱలు నని నేను విశ్వసించు చున్నాను.

(మకాము) వనపర్తి
1–5–1947

కవితిలక–కవితావిశారద–విద్వాన్

ఆచార్య శ్రీమతి కాంచనపల్లి కనకమ్మగారు

సంస్కృతమహాకవిసార్వభౌములలోఁ బ్రథితకీర్తి యగుబిల్హణమహాకవి రచించినవిక్రమాంకదేవచరిత మనుచాళుక్యనరేంద్రచరితరూప మైనమహాప్రౌఢ ప్రబంధము 18 సర్గలు గలిగి 2000 శ్లోకములలో నున్నది. దానిని మహాకవులు, వనపర్తిసంస్థానపండితులు నగు–బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును జంటకవులుగా మిక్కిలి కష్టించి సుమారు 2000 పద్యములు గలప్రౌఢప్రబంధముఁగ రచించి యున్నారు.

ఔచిత్య ముట్టిపడుపదముల, జాతీయముల, నలంకారముల నీకవులు చేర్చి కూర్చుటలో నఖండప్రజ్ఞకలవారు. నిరర్థకపదరాహిత్యనిర్దుష్టత, ధారాశుద్ధి గనఁగాఁ బ్రాచీనకవిత్వమునకుఁ దీసిపోవక యిది యున్నది. ఇట్టియుత్తమగ్రంథము లిప్పట్టునఁ జాల యవసరము. కళాశాలలందు బి.ఏ. ఎమ్, ఏ. విద్వాన్ మొదలగు తరగతులఁ జదువువిద్యార్థినులకు, విద్యార్థులకు దీనిని బఠనీయగ్రంథముగ నిర్ణయించి దేశక్షేమ మొనగూర్తురుగాక యని యాశించు చున్నాను.

కనకప్రాసాదము
బెజవాడ
20–10–1943

ఆచార్య శ్రీ మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, శ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించినవిక్రమాంకదేవచరిత మనుప్రౌఢకావ్యమును రెండుతడవలు విని యానందింపఁ గలభాగ్య మబ్బినది.

బిల్హణకవివిరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరితము సంస్కృతమునందలి ప్రౌఢకావ్యములలో నొకటి. ఆంధ్రీకృతకావ్యము శబ్దార్థాలంకార-సమాసభూయిష్ఠ మై చక్కనిశయ్యాపాకములఁ బడి మిగులఁ బ్రౌఢ మై సంస్కృతకావ్యమున కన్నివిధముల దీటు వచ్చుచు మనస్సు నలరించు చున్నది. రచయిత లుభయులును నుభయభాషాపారంగతులును, కవితారహస్యవేదులును. వారికి సంస్కృతమునవలెనే అచ్చతెనుఁగునను మంచిపాండిత్యమును బ్రజ్ఞయుఁ గలవు. కేవల మచ్చతెనుఁగున వ్రాసినప్రకరణములే యిందుకు నిదర్శనము. గ్రంథకర్తల కవితాధార అనర్గళ మయినది. ఆంధ్రీకరణమైనను దెనుఁగుకావ్యము హృద్యముగ నుండి యది స్వతంత్రగ్రంథమే యనిపించు చున్నది. ఇది/పశ్చిమచాళుక్యజననాథుఁడును, కళ్యాణపురవరాధీశ్వరుఁడును నయిన విక్రమాదిత్యునికి సంబంధించినచరిత్రగ్రంథ మగుటచేత నా కింకను బ్రియ మయినది.

ఇటీవలనే శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు స్వర్గతు లైనట్లు విని విచారించినాను. శ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు మిత్రవియోగవ్యథవలన నిరుత్సాహులు కాక యింకను నిట్టియుత్తమకావ్యములు రచించి యశస్సు నార్జింపవలె నని కోరు చున్నాను.

మల్లంపల్లి సోమశేఖరశర్మ

మద్రాసు
25-10-1949

ఆచార్య బ్ర॥శ్రీ కురుగంటి సీతారామయ్యగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీ లక్ష్మణ-విశ్వనాథకవులచే విరచిత మయినవిక్రమాంకదేవచరిత్రయొక్క యాంధ్రీకరణమునంధలిచాలపద్యములు శ్రీలక్ష్మణకవిగారు దయతో

వినిపింపఁగా వింటిని. ఆంధ్రీకరణము చాల సంతృప్తికరముగ నున్నది. సుప్రసిద్ధపండితులును, పరిశోధకులును, చారిత్రికులును నగు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణ కవిగారిమన్నన నీగ్రంథము వడసిన దన్న దీనిప్రాశస్త్యము వేఱుగాఁ జెప్ప ననావశ్యకము. చారిత్రికప్రఖ్యాతి గల యీగ్రంథము తెనుఁగున ననువదింపఁ బడుట మిక్కిలి ముదావహము. ఈగ్రంథము తెనుగుతల్లి కొకయమూల్యాభరణము. ఏతద్రచయితలకు నాహృదయపూర్వకాభివాదములు.

హైదరాబాదు
23-5-43

న్యాయశిరోమణి

శ్రీమాన్ వేదాలతిరువెంగళాచార్యులుగారు

శ్రీయుతులు కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారు మాదిరాజు విశ్వనాథ రావుగారు, వీరుభయులు గలిసి తెలుఁగులోనికిఁ బరివర్తించినవిక్రమాంకదేవచరితమును బిల్హణకృతమును షుమారుగాఁ జాలవరకు విని సంతసించితిని. మూలములోని భావములను సుపరిచితము లగుపదములతోఁ బ్రౌఢబంధమున నలవరించి యనర్గళ మగుధారతో నా కాస్వాదనీయములుగా నొనర్చినవీరికవిత మిక్కిలి ప్రశంసాపాత్ర మైనది.

శ్లో॥ పరిచితపదజాలైః ప్రౌఢయా బంధరీత్యా
మధురమధురభావాన్ బిల్హణస్యోక్తికీర్తేః।
వయమనుపమధారాధోరణీసారపూరే
కవియుగపరివర్తే స్వాదు చాఽస్వాదయామః ॥

శ్లో॥ అచ్ఛాంధ్రగీర్భారతీధారాపూరితేఽపి ప్రఘట్టకే।
సౌష్ఠవౌదార్యయో రమ్యం విద్మహే వినివేశనమ్ ।

గుంటూరు
24-1-1943

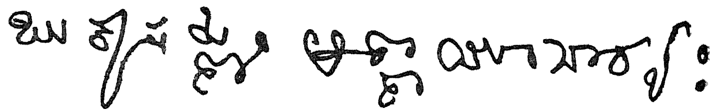
విద్వత్కవి శిరోమణి

శ్రీమాన్ బుక్కపట్టణం అణ్ణయాచార్యులుగారు

శ్లో॥ రసభావాలంకృతిగుణశయ్యారీత్యాదిభిస్సమాకలితమ్ ।
మృదుగంభీరపదాంచితమనవద్యం రసికజనసమాస్వాద్యమ్ ॥

శ్లో॥ శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణకవివరయుగళీవినిర్మితం కావ్యమ్ ।
శ్రీవిక్రమాంకచరితం ద్రాక్షామధురం సమక్షమద్రాక్షమ్ ॥

శ్లో॥ రసలహరీభరితేఽస్మిన్ కావ్యాబ్ధౌ తృష్ణయా నిమగ్నోఽహమ్।
ఆత్మానం రసతుందిలమనీశ ఏవాభవం సముద్ధర్తుమ్ ॥

వనపర్తి
25-12-42

శతావధాని శ్రీమాన్ దూపాటి వేంకటరమణాచార్యులుగారు

(శేషాద్రి - రమణ కవులలో నొకరు)

శా. ఓ సాహిత్య శిరోమణీ ! రసికలోకోత్సాహసంధానధీ
వ్యాసంగోక్తినిబద్ధవిక్రమకథావ్యాకోచపుష్పంబు నా
కాసక్తిన్ గలిగించె మూలమున విద్యారాశి శ్రీబిల్హణుం
డేసాహిత్యపరీమళం బిడెనో నా కిం దద్దియే తోఁచెడిన్.

మ. ప్రతిపద్యంబు రసాఽస్పదం బయి తలిర్పన్ బిల్హణోక్తిక్రమ
ప్రతిరూపంబుగ నాంధ్రవిక్రమచరిత్రం బీవు నిర్మించి స్వా
దుతరం బైనకవిత్వవైఖరులరీతుల్ చూపినా వద్దిరా !
ప్రతిభాసంపద, సంస్కృతాంధ్రయుగళీపాండిత్య వైచిత్ర్యముల్.

మ. సమరక్షోణినిఁ జోళు గెల్చి జయమున్ సర్వస్వముం గొన్నప
శ్చిమచాళుక్య నృపాలవర్యు విజయశ్రీ విక్రమాదిత్య భూ
రమణున్ బిల్హణుఁ డెట్లు కావ్యమునఁ దీర్పం గల్గె నట్లే మహో
త్తమభంగిన్ దెనిఁగించినాఁడవు ప్రమోదం బయ్యె విద్వత్కవీ !

మ. కవితాచాతురి వర్ణనాతిశయముం గావ్యంబులో నింపె స
త్కవిచూడామణి బిల్హణుం డిది చరిత్రం బౌట మూలానుసా
రవిధిన్ దె ల్గొనరించి వాఙ్మయమునన్ రత్నాలవంటన్ సుధీ
నివహార్థంబుగఁ గుప్పఁబోసినకవీ! నిన్నుం బ్రశంసించెదన్.

సీ. రసవత్తరంబుగా రాజిల్లు వర్ణనాంశ
ములఁ జవులూర సంతరించి,
మూలమందలియర్థమును భావమును నున్న
విధముగాఁ దెలుఁగున వెలయఁ జేసి,
ఒకసర్గమున రసాభ్యుచితశుద్ధాంధ్రభా
షాకవిత్వంబును సంఘటించి,
సమవేగమునఁ బారుశైవలినీవిధం
బున నిరర్గళధార యనువుపఱచి,

గీ. విక్రమాంకచరిత్రంబు వినిచి నాకుఁ
బ్రమద మొనరించి తీవు నీ ప్రౌఢకవిత
నన్ను నలరించె నోరసస్విన్నహృదయ!
సరసవాగ్ధుర్య! లక్ష్మణశాస్త్రివర్య!

హనుమకొండ
14–2–1949

ఆంధ్రపితామహ

పద్మభూషణ డా॥ మాడపాటి హనుమంతరావుగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత ఆంధ్రీకరణమును జదివి ఆనందించితిని. విద్వ ద్వర్యు లగుతమవంటివారిగ్రంథమును విమర్శించుటకుఁగాని, దానిపై నభిప్రాయ మొసఁగుటకుఁగాని తగినపాండిత్యము నాకు లే దనునంశము తమకును విదితమే. నుక పుస్తకమును జదివియు, నిజాంరాష్ట్రవాసు లగుపండితు లగుకవివర్యు ంలో, బిల్హణాదిమహాకవులసంస్కృతగ్రంథములఁ జక్కగ ననువదించువారు కలరని గ్రహించియు నేను ఆనందించితిని.

తమవంటికవియుగ్మము సంస్కృతభాషలోనియుత్తమరత్నములను త్రవ్వి బయటకు దీసి వానికాంతి విద్వత్ప్రపంచమున కందఁ జేయుదురుగాక.

ఆంధ్రకుటీరము
హైదరాబాద్
29-4-47

కవిసామ్రాట్ - కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య బ్ర॥శ్రీ విశ్వనాథసత్యనారాయణగారు, ఎం. ఏ.

శ్రీమా॥ విశ్వనాథరావుగారును శ్రీక॥ లక్ష్మణశాస్త్రిగారును విరచించిన విక్రమాంకదేవచరిత్రమును వారు చదివి వినిపింపఁగా విన్నాను. వారిరచన మధురముగా నున్నది. వారిపాండిత్యము కవితాశక్తియు నుత్తమతరగతికిఁ జెందినవి. ఈప్రౌఢకావ్యము తెలుఁగులో ప్రౌఢి చెడకుండ మాధుర్యము చెడకుండ నింతయచ్చెరువు గొల్పునట్లు తెనిగించుట గొప్పప్రతిభను సూచించుచున్నది. వీరిప్రయత్నము సర్వథా ప్రశంసనీయము. వీరికిఁ బరమేశ్వరుఁడు దీర్ఘాయువు నితోఽధికగ్రంథరచనాశక్తియుఁ బ్రసాదించుఁగాత.

బెజవాడ
7-1-47

ఆచార్య శ్రీమాన్ రాళ్లపల్లి అనంతకృష్ణశర్మగారు

మీవిక్రమాంకదేవచరిత్ర చదివినాను. సుప్రసిద్ధ మైనమీయుభయభాషాపాండిత్యము అందలిప్రతిపద్యమునందును స్ఫూర్తి కెక్కినది. నిరర్గళముగా మీలేఖిని సాగినది. అందువలననే కొన్నియక్షుణ్ణశబ్దములకుఁ గ్రింద టీకను మీరే వ్రాయ వలసి వచ్చిన దని తలఁచు చున్నాను. ఎట్లును అది పెక్కుచదువరులకు సహాయకరముగా నున్న దనుట నిస్సంశయము. మూలము నే నెప్పుడో చూచి మఱచినది. కనుకఁ బోల్చి చూచుట కిక్కడ నాకు వీలు లేదు. మఱి మీవంటికోవిదులరచన కావని, అనావశ్యకముగదా.

బెంగుళూరు
26-11-73

శిరోమణి

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారు పి. ఓ. ఎల్.

పూజ్యమిత్రులు 'శిరోమణి-ఆంధ్రబిల్హణ-సుధీంద్రమౌళి' బిరుదవిరాజమానులు శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును, కీర్తిశేషులు మిత్రవర్యులు శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును గలిసి యాంధ్రీకరించిన విక్రమాంకదేవ చరిత్రమును జాలకాలముక్రిందటనే వీరివలన విని యానందించితిని. నేనే కాదు, విన్నవాఁడును జదివినవాఁడును ఆనందింప కుండ లేఁడు. ఈ గ్రంథమున కొకరి యభిప్రాయముతోఁ బని లేదు. ఎవరియభిప్రాయమును నీ గ్రంథవిశిష్టతను సమగ్ర ముగా నిరూపింపఁ జాలదు. ఇది తథ్యము. అయినను నన్ను గోరుటచే మిత్రుని మాట కా దనఁ జాలక వ్రాయు చున్నాను.

శృంగారనైషధముపిమ్మట నిట్టిగ్రంథము ఆంధ్రభాషలో వెలువడ లేదని పెక్కుమాఱులు సభలలో నేను వాక్రుచ్చితిని. బిల్హణునికావ్యమును బిల్హణుఁడే తప్ప నితరు లనువదింపఁ జాల రనుట తథ్యము, అనఁగా బిల్హణుఁడే శాస్త్రిగారుగా నవతరించి తనగ్రంథమును దానే యనువదించుకొనెను. కావుననే యనువాదము మూలమున కన్యూనాతిరిక్తముగా సాఁగినది. కావుననే ఇది యనువాదము గాక స్వతంత్రకావ్యముగానే కనిపించు చున్నది.

ఆరితేరినరచన. ఇరువురును గావ్యరచనలోఁ జేయితిరిగినవారు.

ఇంకను శ్రీశాస్త్రిగారు సంస్కృతమునుండి యిట్టియుత్తమోత్తమగ్రంథముల నాంధ్రీకరించి ఆంధ్రసరస్వతి నారాధింతు రని యాశంసింతును.

44, జీరా
సికింద్రాబాదు
17-2-1974

సన్నిధానము - సూర్యనారాయణశాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ-విద్వాన్

ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రిగారు

'ఆంధ్రబిల్హణు' లని మహామహాత్సభాంతరసీమలందుఁ బెక్కువత్సరములకు మున్నే పేరు వడసిన 'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ' కవిసోదరులు ఆంధ్రీకరించిన 'విక్రమాంకదేవ చరితము'నందలి కొన్ని భాగములు సావధానముగాఁ జదివితిని.

చదివినకొలఁది చవు లూరించు నిందలికవితారీతి కడుంగడు తృప్తి నొందించినది. పురాతనాద్యతనరచనభంగులరామణీయకమును సాకల్యముతో నాకళించిన యీప్రౌఢకవులకూర్పుతీరు అన్నివిధములను ననవద్యము. అత్యంతహృద్యము.

కవితామార్గమునకు వలసినదానికంటె అధిక మగువ్యుత్పత్తిని సంతరించుకొని, సాహితీమర్మజ్ఞులై, శాబ్దికశిరోమణులై, ప్రతిభానుభవశాలు రయిన విద్వత్కవులరచనములు హృద్యములుగాక యితరము లగుట అసంభవము. అనవద్యము లగుట సహజము. తెలుఁగు-సంస్కృతముల-కలయికలోని-తీరు-తీయముల-సొబఁగుతో నక్లిష్ట మయి పరిణత మయినప్రౌఢశైలితో వెలసినయీకృతి బహుమాన్యత నందఁ గలదు. సందియము లేదు.

ఒక్క విశేషము :

ఈ కవిసోదరులలో 'సుధీంద్రమౌళి' లక్ష్మణశాస్త్రిగారు బహుభాషాప్రగల్భు లగుటయు, వాగ్మిశేఖరు లగుటయు నేఁటివారి కెల్లరకుం దెల్లమయినయంశములు. అవి యటుండ;

వీరు నిగమాఽగమసంప్రదాయనిష్ఠామహనీయ మయిన కప్పగంతుల వంశమున నుదయించినవారు. అసలు వీరు కప్పగంతులవారు కారఁట. కప్పగొంతులవారఁట, వీరి పూర్వులు పెద్దపెద్దగొంతులతో నిరంతరము వేదశాస్త్రముల నావర్తించు చుండెడివారఁట. ఆ ఉదారతారకంఠస్వరములంబట్టి వారికి కప్పగొంతులవా రను పేరు కలిగినదఁట. ఆగొంతు గంతుగా మాఱినదఁట. ఇది వృద్ధగోష్ఠులలో వినఁ బడునిర్వచనము: వాస్తవికమే కానోపును,

పూర్వపూర్వులసంప్రదాయసంస్కారములు వంశక్రమానుగతము లయి ఉత్తరోత్తరులకు సంక్రమించుట సహజసంపన్నము.

ఇట్టిప్రాక్తనసంస్కారములును, శ్రమించి సమార్జించినకావ్యశాస్త్రాదితత్త్వజ్ఞతాపాటవమును నీకవిసోదరులకవితావాహినిలో నచ్చటచ్చటఁ బ్రతిబింబించు చుండును. అట్టితావులను 'ఇదమిద'మ్మని యెత్తి చూపుటకు నోపిక చాలదయ్యెను. వానినెల్లఁ జదువరులే గుఱుతింపఁ గలరు.

మసకపల్లి
తూర్పుగోదావరిజిల్లా
12-5-1973

దువ్వూరి వేంకటరమణశాస్త్రి

కళాప్రపూర్ణ

శ్రీ తుమ్మల సీతారామమూర్తిగారు

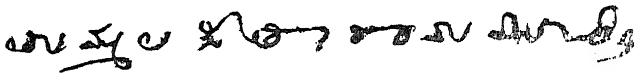
(తలపోఁత)

ఆ॥ అలరినాఁడ విక్రమాంక దేవరిత్ర
తీరు సూచి పలుకుసౌరు నరసి
తెనుఁగు సేఁతవోలెఁ గనిపింప దీకైత
కవులనేర్మి పేర్మి గన్న దగుట.

ఆ॥ తెనుఁగు సంస్కృతమ్ము తీయతీయగ రవా
ళించు, నన్నయాఁదు లంచితాంధ్ర
కవులు చన్ననడలు కన్పించు నిం; దిది
యాంధ్రవాణి కుచిత మైనతొడవు.

తే॥ తావి లేనివిరులఁ దలబరువై తెల్గుఁ
దోఁట క్రుంగి కుములుపూఁటలందు
రసికభోగ్యసౌరభసమృద్ధ మీకావ్య
సుమము విరిసి తల్లిస్రుక్కు దూల్చె.

ప్రకట్ల
వారుజిల్లా
2-1973

బ్ర॥ శ్రీ చతుర్వేదుల అమరేశ్వరశాస్త్రిగారు

మ. జటిలాక్లిష్టపదప్రకృష్టము, విశిష్టప్రౌఢభావార్థసం
ఘటనోత్కృష్టము, పాకపుష్టము, సమీక్షాస్పష్ట, మాబిల్హణో
ద్భటవాక్సృష్టము - విక్రమాంకవిభుసచ్చారిత్ర; మద్దాని మీ
కెటు లాంధ్రంబున నోకవుల్ ! పలుక నయ్యెన్ శిష్టజుష్టంబుగన్ ?

మ. సరసంబో, విరసంబో మూలకృతిసంస్థావస్తువిన్యాసవై
ఖరి ; తద్రీతికి బిల్హణుండె యగుఁ బ్రేక్షావద్విమృశ్యుండు; ని
ర్భరనిర్దుష్టవచఃప్రచారరుచి నాంధ్రంబందునన్ దాని క
క్షరనిక్షేపముఁ గూర్చు మీ ప్రతిభ సంశ్లాఘ్యంబపో, సత్కవుల్ !

మ. అనురూపాన్వయభావభవ్యనిజదివ్యత్వాఢ్యవ్యపుంగూర్పుకం
చెను, గట్టా! యనువాదముం గొలుపు చెంతే ప్రాణగొడ్డంబె యై
నను, వశ్యోక్తుల రౌట బిల్హణకృతిన్ భాషించినా రాంధ్రమం
దున, నో లక్ష్మణ-విశ్వనాథకవిచంద్రుల్! మీర ధన్యోదయుల్.

గుంటూరు
20–6–43

కళాప్రపూర్ణ

ఆచార్య శ్రీ మత్తిరుమల గుదిమెళ్ళ వరదాచార్యులుగారు

శ్లో॥ పణ్డితోఽసౌ కవిర్వక్తా బహుభాషాస్వనర్గళః।
'గప్పగన్తుల' వంశీయో లక్ష్మణాఽర్యో మహాయశాః॥

శ్లో॥ వ్యవహర్తా కవిర్విద్వాన్ ప్రతిభావాన్ యశోనిధిః।
'మాదిరాజు' కులః శ్రీమాన్ విశ్వనాథాఽహ్వాయః కృతీ॥

శ్లో॥ విక్రమాఙ్కస్య చరితం బిల్హణీయమనూద్య తౌ।
ఉపచక్రతురాన్ధ్ర్యాశ్చ సతాం ప్రీతిం ప్రచక్రతుః.

చిట్టిగూడూరు
మచిలీపట్నం
12–5–1973

వ్యాకరణ-సాహిత్య-వేదాంతశాస్త్రమహావిద్వాంసులు

శిరోమణి ఆచార్య బ్ర॥శ్రీ ఖండవల్లి సరసింహశాస్త్రిగారు

శ్లో॥ శ్రీవిక్రమాఙ్కదేవప్రభుచరితం బిల్హణాఽర్యకృతిరత్నమ్।
శ్రీవిశ్వనాథ-లక్ష్మణశాస్త్రిభ్యామాన్ధ్రితం యథామూలమ్॥

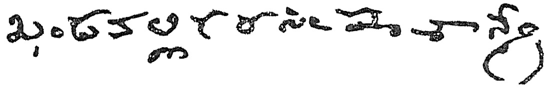
శ్లో॥ దేశేషు కతిపయేషు స్వచ్ఛాన్ధ్రిగిరా క్వచిత్సుగైర్వాణ్యా।
వాచా గ్రథితృకవీంద్రాఽన్ధ్రాఽమరవిద్యాయుగేఽతిపాణ్డిత్యమ్॥

శ్లో॥ సన్దర్భోచితపదగణకలనాద్వాచ్యం వివక్షితం లఘుభిః।
వృత్తైర్మహోన్నతమర్థం కృతిరభిదధతీయమాదృతా విబుధైః॥

శ్లో॥ ఆచన్ద్రతారకరక్షం వరివర్తు గ్రన్థ ఏష; కవియుగళమ్।
ఏవం కృతిరపూర్వా రచయజ్జయతాత్సుధీళనుతియోగ్యా॥

శ్లో॥ అపూర్వార్థైర్విద్వత్కవిగణమనస్తోషనిపుణైః
సుధాసధ్రీచీనై రలఘువచసాం గుంఫనకలైః॥
నిబద్ధేయం సమ్యక్కృతిరలమమన్దాం వితరితుమ్
ముదం దోషజ్ఞానామితి భృశమహం విశ్వసిమి హి॥ ౫

సీతారాంబాగు
హైదరాబాదు.
వృషభాను-భాద్రపద-
కృష్ణ-తృతీయ

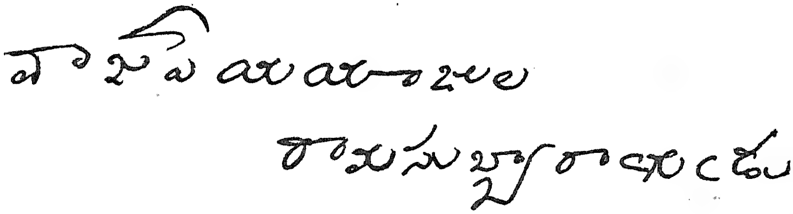

బ్ర॥ శ్రీ వాజపేయయాజుల రామసుబ్బారాయఁడుగారు

గీ. విక్రమాంకునిచరితంబు వేడ్క లలరఁ
జూచినాఁడను దని దీఱఁ జూచినంతఁ
బరవశుఁడ నైతి; మీకవిత్వవిభవంబు
నేర్పుగరిమంబుఁ జక్కఁగా నివ్వటిల్లె.

మ. అనువాదం బని ధార కుంటు వడ లే దావంతయున్; శైలిలోఁ
గనరా దెందును లోటు; చక్కనిప్రయోగంబుల్ కళాసారముల్
గొని రాజిల్లుచు నుండె; మేటియశమున్ గూర్పంగ నౌ నిద్ది; యెం
దున 'శ్రీలక్షణ-విశ్వనాథ' కవిచంద్రుల్ కీర్తిసంపన్నులే.

గీ. వ్రాయఁగా నేటికో పెక్కు గ్రంథములను
జాలు యశ మెంతయైనఁ దేఁ జాలునిట్టి
కావ్య మొకఁడైన; విక్రమాంకచరితంబు
పృథ్విలోఁ జిరంజీవి యై వెలయుఁగాత.

స్నేహలతాకవితాసంఘము, కొల్లాపురం,
1–12–1941

మహాకవి

బ్ర॥ శ్రీ గడియారం వెంకటశేషశాస్త్రిగారు

తే॥ శ్రీనిలయ-వనపర్తిసంస్థాన-విబుధ
మౌళిలక్ష్మణపండిత-మాదిరాజు
విశ్వనాథరాయకవీంద్రవిరచితంబు
వింటి శ్రీవిక్రమాంకపవిత్రచరిత.

చ॥ అతులవచస్వి బిల్హణమహాకవి సంస్కృతకావ్యబంధ మ
ద్భుతకవితామహత్త్వములు పొంపిరి వో రచియించె; దాని సం
గతరసభావశుద్ధి సరిగా నుడివోవని ప్రౌఢశైలి వ్రా
సితిరి తెనుంగుబాస బుధశేఖరు 'లౌ' నని మెచ్చు లాడఁగన్-

మ॥ అనువాదంబునఁ బెక్కుచిక్కులకు లోనై స్రుక్కు చేకాక, తీ
యనిపద్యంబులఁ గన్న మూలకృతి 'నాహా!' యంద్రు, లేకున్న నీ
యనువాదంబున లోప మెంత్రు; కవులారా! యన్నిటిన్ దాఁటి మీ
యనువాదంబు స్వతంత్ర మై యుభయకావ్యప్రఖ్యాతన్ గూర్చెడిన్.

చ॥ నవకవితావిలాసము లనంతము లై జనతావినోదహే
తువు లగు; నైనఁ బూర్వకవిధూర్వహధీరగభీరభావబం
ధువులకుఁ బ్రౌఢబంధరసతుందిలతత్కవితాబ్ధిరత్నలి
ప్సువులకు మోదదాయక మవున్ దమకావ్య ముదాత్తవృత్త మై.

చ॥ ఒకయెడ మిమ్ముఁ దీర్చినమహోన్నతసద్బుధవర్య దేశికాం
శికి వరకీర్తిదాయక, మశీకజనుర్ద్విపతార, ఆంధ్రభా
షకుఁ బరమోపకారము యశస్యము మీకృతి యారవిందుతా
రకము బుధోపభోగ్యము తిరం బయి వెల్గెడుఁగాత మీధరన్.

గడియారము, వేంకటశేషశాస్త్రి

ప్రొద్దటూరు
7-1-1944

"వ్యాకరణ విద్యాప్రవీణ", "భాషాప్రవీణ"

ఆచార్య శ్రీ బండ్ల వేంకటరమణయ్యగారు, ఎం. ఏ.

లే'

మీ 'విక్రమాంకదేవచరితము' నామూలచూడము, మూలముతోఁ
ు చూచుచు శ్రద్ధగాఁ బఠించితిని. సంస్కృతవిక్రమాంక దేవచరిత్రము
ానుంబోలె వైదర్భీరీతి మీయనువాదమునందును నాదరింపఁ బడినది. మీ
యనువాదమయ్యును స్వతంత్రకావ్యమువలె రాణించు చున్నది. మూల
ు మేపద్యమునందును గొఱవడ లేదు. మూలములోని యర్థచమత్కృతి,
సౌభాగ్యము, పదబంధవైచిత్రియు ననువాదమునందు నతిజాగరూకతతోఁ
ందువఱపఁ బడినవి.

ప్రథమాశ్వాసమున ఆహవమల్లుని వర్ణించునెడ రచింపఁ బడినపద్యమున
సౌభాగ్యము అద్భుత మై యున్నది. ఆ పద్యమిది :

గీ అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి, సకల
రాజహంసలఁ దఱిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్భుజపంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁ గూడ దా ఖేదపఱచు. 1-189

ఇందు 'రాజహంస' శబ్దము శ్లేషానుప్రాణితరూపకము నభివ్యక్తీకరించుచు
ాలమునందువలె హృదయము నలరించు చున్నది. 'అంబుద' శబ్దము మనోహర
ంగాఁ గూర్పఁ బడినది. 'నీటి నిచ్చునది' అనునర్థము అంబుదశబ్దమున
ండుటంజేసి, వానచినుకులు పడిన ఱెక్కలయీకలు జాలి పోవు ననుభయముచే
ాజహంసలు పఱఁగెత్తి పోయిన వనుభావము సమర్థ మై యున్నది. అతని
ాసిమేఘము' రాజహంససముదాయమునకు బాధక మగుటయేకాక భోజరాజ
ుజపంజరమునందు నివసించుకీర్తిహంసికిఁగూడ బాధక మగు చున్న దను
ూలభావము చక్కఁగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఆజిరంగమునఁ బ్రవేశించినరాజు
కేకాక యసూర్యంపశ్య లగురాజకాంతలకుఁగూడ నతనిప్రతాపము బాధా
ర మనునర్థ మీపద్యమునఁ బ్రతీయమాన మగు చున్నది. భుజపంజర-హంసీ
బ్దములు పరస్పరము సాధువినివేశమును బొందె యున్నవి. అనువాద మెంతేని
ాహ్లాదజనకము.

మూలమునందలిపదబంధ మనువాదమునందు ననుసంధింపఁ బడుట మీకృతియందు మఱియొక విశేషము.

కం. బింబారుణమిత్రప్రతి
బింబం బంబునిధిఁ జెంది ద్విరసనవరశ
య్యాం బవశించినతపనీ
యాంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యొసంగెన్. (5 ఆశ్వా. 11)

'బింబ', 'బింబం', 'బంబు', 'య్యాంబ' ఇత్యాదిగా బిందుపూర్వబకారంబు వృత్త్యనుప్రాసముగా నిర్వహింపఁ బడినది. ఇది యనువాదమునందుఁ బాటింపఁ బడిన మెలకువ.

మూలములోనియర్థచమత్కృతి నీక్రింది పద్యమొక్కటి వెల్లడించుటకు సమర్థము.

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు
పవనమునఁబోలె బ్రహ్మచేఁ బ్రశమ మొందఁ,
బ్రబలముగఁ బర్వుధూమ్యాపరంపర యన
నీలతిమిరవితానంబు నిక్కె జగతి. 1-13

ఇందు బ్రహ్మచే నన 'విధిచేత' నని యర్థముగావున నియతివశముచే ముల్లోకములకు దీప మగుభానుఁడును నస్తమించినాఁ డనుట వాచ్య మై, యెట్టివానికేనియు విధివిధానముఁ దప్పింప నలవి గా దను నర్థాంతరమును సైతము వెల్లడించు చున్నది. మూలార్థమిందు నావంతయుఁ గడమపడలేదు.

అలఁతియలఁతితెలుఁగుపదములు, ఎడనెడ నాతిదీర్ఘసమాసములు, 'సతత రజస్తమోయుతభూపతిప్రజావైరావనోదనప్రతిభగల్గి' ఇత్యాది సీసపద్యనిర్మాణ చాతురి, కదళీపాకమునఁ బడినమీరచనకుఁ గడుంగడుమాధుర్యమును జేకూర్చు చున్నవి. వీనికిఁదోడు వైదర్భీరీతి మీరచనకు 'హేమ్నః పరమామోద' యను సూక్తి యనుగుణమైనది. మీకావ్య మమృతభాండమయ్యుఁ బ్రౌఢసాహిత్య పరిజ్ఞానము గలవారికే ఆస్వాదయోగ్య మగు చున్నది. ఇది సాహిత్య ప్రణయులయింట నుండఁ దగినగ్రంథరాజము. ఇంతటిప్రౌఢప్రబంధము రచించిన మిమ్ము ఆంధ్రప్రదేశప్రజానీకము సర్వవిధముల గౌరవించి, ప్రోత్సాహపఱుపఁ గల దని యాశించు చున్నాఁడను.

మీకవితకు నుపహారముగా నీపద్యము సమర్పించుకొను చున్నాను.

ఉ॥ మీకవితాకుమారిక యమేయగుణాలయ సాధువృత్తి, భా
వైకరసార్ద్రి, భావుకసమాహితశయ్య, సువర్ణరమ్య య
స్తోకపదార్థపోషిత, యదోష, సువృత్త, యుదారరీతి, యె
ట్లాకులితాత్మఁ జేయదు సమాగమ మొనెడ నెట్టిధీరునేన్ !

మళయాళస్వామి సంస్కృత కళాశాల
ద్దుటూరు
కపజిల్లా
-11-78

[illegible]

ఆచార్య డా॥ దివాకర్ల-వెంకటావధానిగారు ఎం-ఏ., పి.హెచ్-డి.

మ॥ సురభాషం గవిరాజు బిల్హణుఁడు వాక్స్ఫూర్తిన్ రసాలంక్రియా
భరితం బై తగ విక్రమాంకధరణీపాలాన్వవాయంబున
చ్చరితంబున్ రచియించెఁ గావ్యముగఁ; దత్సారస్య మాంధ్రావనిన్
బరఁగం జేసినయీమహాకవులవిజ్ఞానంబు నగ్గించెదన్.

గీ॥ ఒకఁడు లక్ష్మణశాస్త్రి శాస్త్రోదరాశి
కవరకుంభాత్మజుఁడు ప్రతిభాకరుండు,
రెండవయతండు విశ్వనాథుండు తెలుఁగు
కవితపారము ముట్టినఘనయశుండు,

ఉ॥ మూలగతార్థభావపరిపుష్టి సముజ్జ్వల మై చెలంగ, దృ
శ్యాళినిఁ జారకాఠియుగళాగ్రమున న్నిలఁ బెట్టువర్ణనల్
చాల వెలుంగ, నయ్యయిరసంబులపోషణ మింపు నింప, మే
ల్మే లని పండితుల్ కవులుమెచ్చఁ గృతిన్ రచియించి రీకవుల్.

సీ॥ సంస్కృతపదసమాసములసంఘటనమ్ము
గిరినుండి నిర్ఝరం బుఱికినట్లు,
లలితంబు లగుతెల్గుపలుకులకూర్పు పూఁ
దేనెకాల్వలు పాఱుదెంచినట్లు,

ప్రకృతిసుందవస్తువర్ణనంబులతీరు
వర్ణచిత్రము ముందు పఱచినట్లు,
పాత్రలశీలస్వభావచిత్రణరీతి
విరిమొగ్గ క్రమముగా విరిసినట్లు,

తే॥ గీ॥ తనర ననువాదమయ్యు స్వతంత్రకావ్య
కామనీయక మెల్లెడఁ గానఁ బడఁగ
ప్రౌఢసుందరభంగి యొప్పంగఁ గవులు
సంతరించినయీకృతి సంస్తుతింతు.

చ॥ వితతపదప్రయోగవిధివిత్తము లీకవిచంద్రు లార్యసం
స్తుతగతి నర్థభావపరిశోభిత మై, యనవద్య మై. రసాం
చిత మయి యొప్పఁగా రచన చేసినయీకృతి పూర్వకావ్యస
మ్మిత మయి తెల్గువారల కమేయముదం బిడుఁగాత నిచ్చలున్.

బర్కత్‌పురము
హైదరాబాదు.

దివాకర్ల వేంకటావధాని

ఆచార్య బ్ర॥శ్రీ రాయప్రోలు సుబ్బారావుగారు

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారును శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథ రావుగారును కలిసి తెనిగించిన విక్రమాంకదేవచరితమును వినిపించిరి. అవధానం తోను అనురక్తితోను విని ఆనందించితిని. ఇంచుమించు ఎనిమిదిగంటలకాలం కనబడకుండా గడచిపోయింది.

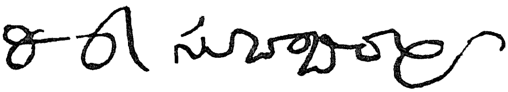
బిల్హణమహాకవిసంస్కృతకావ్యం దీనికి మాతృక. అనువాదమును యథానేదిష్ఠంగా సాధించుటకై కష్టించినకవులు కృతార్థులు. కావ్యమయినప్ప టికీ చరిత్రచిత్రణ మైనఇలాంటికృతులను ప్రతిబింబములుగా తీర్చడమే న్యాయము.

గ్రంథములో ఆయాసంనివేశములను నేను కావలెనని కాంక్షతో చదివించి వింటిని. ఋతుచక్రంలో వర్షోత్కర్ష రాపిల్లాడినా ఋజ్విగా నిలిచింది. మత్తేభ వర్ణనలలో గతిగాంభీర్యముమీద కవికి గలమమత గోచరించింది. కాని చూలా

ఢ్కులతో చివిరించి బాలెంతభాగ్యోదయంతో ప్రసవించిన వాచాప్రసాధనం
ఌంగాను భావనాసంపన్నంగానూ నాకు స్ఫురించింది. కాశ్మీరమండల
స్థిలో అభిజనసౌభాగ్యంపట్ల కవిఅంతఃకరణసుకుమారాభిమానం ధ్వనింపక
|.

కవి ఎంతసమర్థుడయినా అనువాదసంఘటనలో ఉండేఅస్వతంత్రత, ్యానుసరణపరతంత్రత తప్పునది కాదు. ఈసంకోచసంకటాలను సవరించి రించుకోవడంలోనే అతనిసామర్థ్యసంపత్తులను గుర్తించవలెను. అనివా ఖ లైనఇరుకులలో ఈకవులు కుశలంగా కృతకృత్యులైనా రని నేను సిస్తున్నాను.

బిల్హణుడు వైదర్భి తన కిష్టరీతిగా చెప్పికొన్నాడు. అనువాదకులరచన రీతులలోనూ అనర్గళంగా విస్తరించింది. చక్కనిశైలి, సళ్లు లేనిపదబంధము, .వ-మాధుర్యములు గలభాష అనువాదకులరచనకు వన్నె వెట్టుచున్నవి. ము గౌరవాన్నిబట్టి రచనాపటిమనుబట్టీ ఇలాంటిమనోహారగ్రంథములు ్యాలయములలో పాఠ్యగ్రంథములుగా ఎన్నుకోదగినవి. గ్రంథరచయితలు నూ ఇట్టివిలక్షణకావ్యములను తెనిగింతు రని ఆశించుచున్నాను.

ుగుశాఖ అధిపతి
ాన్మానియా విశ్వవిద్యాలయము
దరాబాద్.
శాఖ శు॥ ౧౫

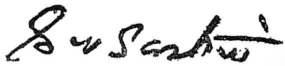
ఆచార్య బ్ర॥ శ్రీ నరిపల్లి విశ్వనాథశాస్త్రిగారు, ఏం. ఏ.

I heard with much pleasure a free poetic rendering into lugu of the Sanskrit Kavya, Vikramankadeva Charita, written Bilhana Kavi. The work is the combined effort of the Twin ›ts, Viswanatha-Lakshmana Kavulu of wanaparty. I had the ›ortunity of spending a couple of days with the poets. They .d their creation, whose language is chaste and sweet, of

lucid and fluent in style, a worthy production of a scholarly mind. The flights of imagination of the original are ably brought out in its Telugu form. I heartily congratulate for their laudable service to "Andhra Bharati".

CAMP WANAPARTY

ఆంధ్ర-సంస్కృతాచార్యులు
నిజాం కళాశాల
హైద్రాబాద్.

విద్వత్కవి

బ్ర॥ శ్రీగుంటూరు శేషేంద్రశర్మగారు, బి. ఏ.

శా. ప్రాశస్త్య ప్రణుతాంధ్రదేశమున శుంభత్కావ్యపీయూషభా
షాశేషాహి, రసప్రసిద్ధరచనాసందర్భగర్భీకృత
క్లేశజ్ఞానమనీషి యెవ్వఁ డనినన్, గీర్వాణసాహిత్యవా
రాశిన్ లక్ష్మణశాస్త్రివర్యునిఁ గదా శ్లాఘించు దిగ్దేశముల్.

ఉ. ఆతతవిక్రమాంకచరితామృతపానముఁ జేసి సాహితీ
గీతపరిమళమ్ము లొలికించి యనుంగుతెనుంగుతోఁ టకున్
నూతనవైభవోల్బణము న్గూల్కొనఁ జేసినశాస్త్రిగారికిన్
జేతులు మోడ్చి యంజలి రచింపఁగరాదె రసజ్ఞశేఖరుల్.

మ. నరులే కాదు సురాసురాఽద్యఖిలత్రింశత్కోటి బృందారకుల్
సరియే, లక్ష్మణశాస్త్రిఁ గావ్యలతికాసంజాతమల్లీవిక
స్వరకింజల్కపరాగకీర్తిని సమస్తగ్రంథసందర్భని
ర్భరవిద్యామహనీయమూర్తి నెద సంభావించి వర్ణింపఁగన్.

మ. అతులప్రజ్ఞుఁడు, 'మాదిరాజు' కులదుగ్ధాంబోధిచంద్రుండు, స
త్ప్రతిభాఽలంకృతసత్కవిత్వరచనాధౌరేయమూర్ధన్యుఁ, డం
చితవాక్ప్రౌఢిమ 'విశ్వనాథ'కవి, వాక్ఛ్రీచాతురిన్ గావ్యని
ర్మితసౌధంబున నిల్పె బిల్హణునికీర్తిన్ దెల్గువా రౌ నన్.

చ. తెలుఁగున వేల్పువల్కునను దియ్యనికబ్బము అల్లునేర్పుతోఁ
బలుకులతల్లికిన్ బలుకుపందిళులందున నాణిముత్తెపుం
బెళుకులయుయ్యెలన్ నిలిపి వెల్గులఁ జూపిరి గూర్పునేర్పుతోఁ;
నల సరి లేదు తెల్గుమడి 'లచ్చన' 'విస్సన' తెల్గుకైతకున్.

హైదరాబాదు.
1-9-74.

శిరోమణి-విద్వాన్

విద్వత్కవి బ్ర॥ శ్రీ కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రిగారు

ఉ॥ ధన్యుఁడు విక్రమాంకచరితంబును సంస్కృతసత్కవీంద్రమూ
ర్ధన్యుఁడు బిల్హణుండు కడుప్రౌఢి రచింపఁగ దానిఁ దెల్గునన్
మాన్యగుణాఢ్యకావ్యముగ మల్చిరి లక్ష్మణ-విశ్వనాథధీ
మాన్యులు, కావ్యలక్షణసమంచితబుద్ధులు, తజ్జ్ఞు లౌ ననన్.

మ॥ కవు లై మిత్రులు నై ప్రబంధరచనాకౌతూహలోద్యద్గవీ
సువిశాలామలధోరణీయుతులు నై జో డైన మీ రిర్వురున్
గవనప్రక్రియఁ దన్పినారలు మహాకావ్యైకదీక్షారతిన్
భువిపై విక్రమదేవకావ్యమును వే పూరించి కావ్యజ్ఞులన్.

చ॥ పదములకూర్పునన్ మధురభావసమున్నతియందు, శబ్దసం
పద-విపులార్థదీప్తియును భాసిలు శైలినిఁ గావ్యమెల్ల శా
రద నడయాడుపుష్పమయరత్నహిరణ్మయకుట్టిమంబుగాఁ
బ్రిదులనిదీక్షఁ గూర్చి, సుకవిప్రియు లై తిరి భారతావనిన్.

కం. నన్నయ-తిక్కనపలుకుల
వన్నెలు చిన్నెలును గన్న భారతి మీవా
గున్నతపీఠస్థిత యై
పున్నమవెన్నెలలు నాల్గుమూలల విరిసెన్.

సీ. మాధుర్యధుర్యవాఙ్మంజుతామంజుల
            ఘటనావిధికి ననుగలము కలము,
సాధుభావవిభావసారస్యసర్వస్వ
            శోభితశబ్దమంజూష భాష,
మృదులపాకవిపాక మేదురమధురతా
            రసనీయగుణ మతిరసము రసము,
విక్రమాంకక్షమావిభుసాహసౌదార్య
            వైభవగుణపుంజభరిత చరిత,

గీ. గలుగ ననితరసాధ్య మౌకావ్య మిటులఁ
గూర్చి సుకవీంద్రతతి మెచ్చుకోలుఁ గంటి
రౌర! లక్ష్మణకవిచంద్ర! యతులకీర్తి
సాంద్ర! శ్రీవిశ్వనాథభాషాఫణీంద్ర!

కేశవపంతుల నరసింహశాస్త్రి

బర్కత్‌పుర, హైదరాబాదు.
30-11-1973

అభినవపోతన

శ్రీమాన్ వానమామలై వరదాచార్యులుగారు

సీ. బహుముఖమ్ములు తాము బహుభాష లై
            యొప్పి జిహ్వాగ్రనృత్యముల్ సేయు చుండ,
నహిశీర్షమంచు నిమ్మహిఁ దాల్చు ననఁ దలన్
            గావ్యప్రపంచము గ్రాలు చుండ,
జాతిమణుల్ శిరస్థలి వెలుంగు ననంగ
            దివ్యదలంకారదీప్తు లెసఁగ,
రసనిమగ్నక్రీడవస గల్గుమండూక
            విప్లుతి యై కావ్యవీథి వెల్గ,

నాదిశేషుండె శ్రీలక్ష్మణాఖ్యఁ జెలఁగి
వసుధ నవతరించుట వాస్తవమ్ముగాదె !
పాండితీ-ప్రతిభామణిమండితుండ!
కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిబుధుండ!

మూలమునకు వన్నియ లిడ ముద్దు గుల్కు
నీదుబిల్హణకృతియనువాద మొప్పు
'ఆంధ్రబిల్హణ ఖ్యాతి' నీ కంద మిడెను
కప్పగంతుల లక్ష్మణ కవిగురుండ!

ధారణి నాదిశేషునవతారమె లక్ష్మణుఁ డంచు నెంచఁ గా
పారసమంబు పాండితియుఁ బ్రజ్ఞయుఁ గైకొనికైతనిగ్గులన్
దేరి రసమ్ము లూరి గుణదీప్తి వెలుం గిడ నీకుఁ దోడుగాఁ
జేరెను విశ్వనాథుఁడు పసిండి నెసంగెఁ బరీమళ మ్మహో!

అమలగీర్వాణపదముల నందగించు
కావ్యగంగ నౌదలఁ దాల్చి ఘనతరాంధ్ర
విశ్వమున కొసంగుటనేమొ విశ్వనాథ!
సార్థనాముఁడ వైతి వీజగతి సుకవి !

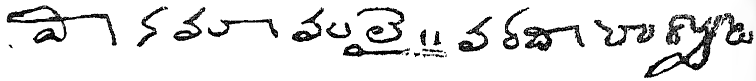
ఆదిలోనె సర్వజ్ఞుఁడు నౌదల నిడ
రసహిమమ్ము వర్షించు నీ రమ్యకవిత;
కన్దోవ ల్విప్ప దశదిశల్ కళల నింపి
'మాది రాజ'వంశం బని మదికిఁ జాటు.

ఈవును లక్ష్మణాహ్వయుఁడు నేకము నై రచియించుసత్కృతుల్
పూవులఁ దావు లై మరియుఁ బుత్తడినిం దళుకొత్తురవ్వ లై
జేవురుపట్టుపుట్టమునఁ జెన్నెసలారుజరీమతాబు లై
గోవులగుమ్మపాలరుచిఁ గొల్పెడిచక్కెర లౌ నిఁకే మనన్.

సానలఁ దీరురత్నములచాడ్పున హృద్యము లైనపద్యముల్
గానఁగ నయ్యె మీసరసకావ్యసుధార్ణవమందు నాంధ్రస
ద్వాణికి భూషణమ్ము లయి పొల్పమరెన్ భళి! మీదు కావ్య సం
తానము మీదుసత్కృతివిధానము లప్రతిమానము ల్భువిన్.

ఉ. తెనుఁగులు సంస్కృతంబులును దేనెల ముంచురసాలసత్ఫలా
ర్చన లయి కావ్యవాణికిఁ బసం దగువిందు లొసంగు చుండె; మీ
ఘనతరపాండితీపటిమ, కాల్పనికప్రతిభామహత్వ మెం
దనితరసాధ్యముల్ సహృదయాభిమతమ్ములు తెన్గుసొమ్ము లౌ.

క. వాచస్పతి బిల్హణకవి
ధీచాతురి నెనఁగుసత్కృతి న్దెలిఁగింపన్
మీచరిత మాంధ్రమేదిని
నాచంద్రార్కము వెలుంగు నతులితకీర్తిన్.

చెన్నూరు ఆదిలాబాదు జిల్లా,
30–11–73

వచనకవితా పితామహ

శ్రీ కుందుర్తి ఆంజనేయులుగారు

సుప్రసిద్ధసంస్కృతాంధ్రపండితులు, కవివర్యులు శ్రీకప్పగంతుల లక్ష్మణ శాస్త్రిగారితో నాపరిచయం యీనాటిది కాదు. సమాచారశాఖలో మే మిద్దరము సహోద్యోగులుగా నుండుట ఒకవిధంగా విశేషమే. అంతకంటే ఎక్కువగా చెప్ప దగినది మాయిద్దరిమధ్య గలమైత్రీబంధము. శ్రీశాస్త్రిగారు, కీ.శే.శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారును కలిసి వ్రాసిన విక్రమాంకదేవ చరితమును వ్రాతప్రతిలోనూ, అచ్చు అగుచున్నసమయంలోనూ నేను చదవడం తటస్థించింది. నాకు గలఛందఃపద్యవిజ్ఞానము పరిమితమే అయినప్పటికీ, దానిని చదివి చాలాచోట్ల నేను ముగ్ధుడ నయ్యానని చెప్పక తప్పదు. మాదిరాజు వారు పరమపదించి యెంతోకాలము గడచినా యిప్పటికి శ్రీ శాస్త్రిగారి సహృదయతాపూర్వక మైనకృషివలన యీమహాకావ్యము వెలుగు చూడడం ఆంధ్రసాహితీవేత్తలఅదృష్ట మనే చెప్పాలి. ఈకార్యమును నిర్విఘ్నంగా పూర్తి చేసినశ్రీలక్ష్మణశాస్త్రిగారు అభినందనీయులు.

హైదరాబాదు
17–9–74

విమర్శక శిరోమణి
శ్రీ తిరుమల రామచంద్రగారు

కృష్ణరాయల భువనవిజయాస్థానంలో 'అనుష్టుప్-చక్రవర్తి' అనే కవీశ్వరుడు ఉండేవాడు. స్రగ్ధరలలోనో, దండకవృత్తాలలోనో విస్తరించిన భావాన్ని అనుష్టుప్‌వంటి చిన్నపద్యంలోనే ఇముడ్చడంవల్ల అతనికి 'అనుష్టుప్ చక్రవర్తి' అనేపేరు వచ్చింది. కృష్ణరాయలు ఓఢ్రగజపతిని ఓడించి విజయనగరానికి మరల వచ్చి పేరోలగంలో ఓలలాడినప్పుడు పెద్దన మొదలు పలువురు కవులు తెగబారెడు వృత్తాలతో అతనిని వర్ణిస్తే, అనుష్టుప్ చక్రవర్తి మాత్రం అలవోకగా,

"కృష్ణరాయ! స్తువంతు త్వాం కవయో; న వయం స్తుమః।
నరసింహకిశోరస్య కియాన్ గజపతేర్జయః. ॥

ఓ కృష్ణరాయా, కవులు నిన్ను పొగిడితే పొగడనీ! నేనుమాత్రం పొగడను, నీవు కొదమసింగం. నీవు గజపతిని గెలవడం ఏంగొప్ప? అని చమత్కరించాడట.

అట్లాగే ప్రియమిత్రుడు, బాల్యమిత్రుడు కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రి బిల్హణుని 'విక్రమాంకదేవ చరితం' ను పదాశ్వాల ప్రబంధంగా ఆంధ్రీకరించాడంటే, ఎందరు మహామహోపాధ్యాయులు, ఎందరు కవిసార్వభౌములు ఎంతగా పొగిడినా, నేనుమాత్రం పొగడను. ఎందుకంటే;

ప్రియమిత్రుడు లక్ష్మణశాస్త్రి మురారివలె గురుకులక్లిష్టుడు. పండిత ప్రకాండులకు పట్టుగొమ్మయిన తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వర సంస్కృతకళాశాలలో పదేండ్లపాటు అలంకార-వ్యాకరణ శాస్త్రాలలో పరిశ్రమించి స్నాతక పరిణతి పొందినవాడు; చెన్నపురి సంస్కృతకళాశాలలో స్నాతకోత్తరం అద్వైత విద్యలో ఆరితేరిన విద్వచ్ఛిరోమణి; ఈమూడు శాస్త్రాలకు 'ఉపాంగంగా, న్యాయపూర్వమీమాంసలను అధ్యయనం చేసినవాడు. వివిధశాస్త్రజ్ఞుల వాక్యార్థాలకు, ప్రవచనాలకు, ఆంధ్ర-సంస్కృత కవితాకల్లోలినులకు కూడలి అయిన వనపర్తి సంస్థానంవాడు కావడంవల్ల కవిసహృదయాఖ్యమయిన సరస్వతీ తత్త్వం కటాక్షానికి పాత్రమయినవాడు; వివిధభాషలను పుక్కిట బట్టినవాడు. చిన్ననాటినుంచే ఉపాసించినగైర్వాణి, తల్లిబాస అయిన తెలుగు, దాని

తోబుట్టువులయిన కన్నడ-తమిళాలు, పరిసరభాష అయిన మహారాష్ట్రీ), పూర్వపు అధికారభాష అయిన ఉరుదూ, ఇప్పటి అధికారభాష అయిన హిందీభాషలలో గద్గదనదద్గోదావరివలె కాన్పూరువద్ద గంగానదివలె సుందరగంభీరంగా ఉపన్యసించగల మహావక్త; ప్రతిపదాన్ని పలవింతలతోను పుట్టుపూర్వాలతో ప్రత్యక్షం చేసుకొని, పాణినీయ ప్రమాణాలతో వ్యాకరించగల విపశ్చిదగ్రేసరుడు; పాండురంగ సుకవి తన కవితనుగురించి చెప్పినట్టు నన్నయ - భీమన-తిక్కన - శ్రీనాథుల ఫణితులలో కవితను కదం తొక్కించగల కవితల్లజుడు; గంటలతరబడి సంభాషణలో తనియింపజేసే ప్రసంగచతురుడు; ఉత్తరభారతంలోని పెక్కువిశ్వవిద్యాలయాలలో గౌరవాచార్యుడుగా విద్యార్థులను ఉపాధ్యాయులను తనియింపజేసిన "సుధీంద్రమౌళి" అయినప్పుడు విక్రమాంకదేవచరితాన్ని ఆంధ్రీకరించడంలో అబ్బురమేముంది? అందుకే అన్నాను: ననేమిరా పొగడను-అని.

కాని, ఒక్కవిషయాన్ని మాత్రం కొనియాడక తప్పదు, పాతరోత అయి కొత్త వింత అయిననేడు; వృత్తరచన వెర్రి అయి, గేయ-వచనకవిత పులకండపు పలుకయిననేడు; ప్రబంధాలపై వగ పెరిగి, పీలికలపై, ఖండికలపై చండికలపై ప్రేమ పెరిగిననేడు; వ్యుత్పత్తిని వ్యాధిగా, పరిశ్రమను పరమశత్రువుగా భావిస్తూ, పుర్రెలో పుట్టినదంతా 'పులుగడిగిన కవిత' అనే విప్రవీగుడు విస్తరిస్తున్న నేడు; "మురారేః తృతీయః పంథాః" అన్నట్టు ప్రబంధమార్గం తొక్కి కవితను వల్గిత-రేచిత-ప్లుతగతులలో నడిపించి, మార్గకవితకు ముకురంపట్టిన ధైర్యాన్ని, ప్రాచీన ప్రతిభావ్యుత్పత్తులకు ప్రతిమాపరిపాటిని కల్పించిన సాహసాన్ని ప్రశంసించక తప్పదు. ఇలా సాహసించడానికి ఒడిగట్టినాడు గనుకనే, నేడు ఇలాటి చారిత్రిక మహాకావ్యాన్ని మౌలిక మనదగినట్టు అనువదించి యశశ్శ్రీని వరిఁచాడు. ఔను! సాహసే ఖలు శ్రీర్వర్తతే" అన్నాడు భాసుడు,

చారిత్రికకావ్యాల అనువాదంలో ఒకగట్టి చిక్కు ఉంది. కేవల కవితాధార చాలదు. ధారకు వ్యుత్పత్తికి చరిత్రజ్ఞానం జతపడాలి. లేకపోతే, అనువాదం చరిత్రవిశేషాలను మరుగుపరచి, పఠితలను పెడదారి పట్టించి, సాహిత్యానికి ద్రోహం చేయగల ప్రమాదం ఏర్పడుతుంది, అందువల్ల లక్ష్మణశాస్త్రి కల్యాణీ-చాళుక్య చరిత్రను క్షుణ్ణంగా పఠించవలసి వచ్చింది. (బిల్హణుడు

న చారిత్రికాంశాల నిజానిజాలు ఎలా ఉన్నా.) కనుకనే ఈ అనువాదం త కారులూ 'ఇదిగో ఇక్కడ చరిత్రాంశం తప్పుగా అనువదించాడుసుమా!" ఆక్షేపించడానికి ఆస్కారం లేకపోయింది. ఏ పనిలోనైనా కర్తృస్వభావం బింబిస్తుందని, రచనలలో ఇది మరింతగా ప్రస్ఫుట మవుతుందని మనోవైజ్ఞా ు అంటారు. లక్ష్మణశాస్త్రిచిత్తశుద్ధి చిన్ననాటినుంచి చెరగనిది, 'నీతో ి కావాలి' అని ఎవరు అన్నా, నెత్తిన పెట్టుకొని పూర్తిచేసికొని కాని ఊపిరి కొనేవాడు కాదు. ఆచిత్తశుద్ధే ఈఅనువాదంలో అడుగడుగునా ప్రస్ఫుట తుంది. ఇదొక అసిధారావ్రతం, ఇదొక రచనాయోగం, ఏ పద్యాన్ని లంతో పోల్చినా, 'నామూలం లిఖ్యతే కించిత్', మూలానికి మార్పులు, ప్పులూ, కూర్పులూ లేని చక్కని తీర్పు ఇది.

ఈతీర్పులో భాగస్వామి నా మిత్రునిసోదరకవి యశఃకాయులు మాది ు విశ్వనాథరావుగారు. వారిని దర్శించేభాగ్యం నాకు కలుగ లేదు. వారు ుగు-సంస్కృత-ఉరుదు-ఫార్సి-ఇంగ్లీషుభాషలలో అద్భుతరచనాచాతుర్యం వారని. గొప్పప్రతిభావంతులని నామిత్రుడు తరచు చెప్పేవాడు. వారు ాసినప్రత్యేకపద్యాలనుకూడా అక్కడక్కడ వినిపించాడు. వారిలిఖితప్రతిని డా చూచాను.

ఈగ్రంథముద్రణసమయంలో సంవత్సరంపాటు పెక్కుప్రయోగాల యంలో నామిత్రునితో నిరంతరం చర్చించడం జరిగింది. 'నిర్గహాన-విగూ ణ-లటభ' ఇత్యాది అపూర్వప్రయోగాలచర్చలో నేను పాల్గొన్నాను. టిఅర్థనిర్ణయంలో నామిత్రునిప్రతిభను గ్రహించాను.

ఆ ఆధారంతో దీనిలోనికొన్నిపద్యాలను మచ్చుకు ఉదాహరిస్తాను :—

నీలచ్ఛత్రోన్మదగజఘటాపాత్రముత్త్రిస్తచోలాత్
చాళుక్యేంద్రాదలభత కృతీ యోఽత్ర విద్యాపతిత్వమ్ ।
అస్మిన్నాసీత్తదను నిబిడాఽశ్లేష హేవాకలీలా
వేల్లద్బాహుక్వణితవలయా సంతతం రాజలక్ష్మీః ॥

నికి వీరిఅనువాదం :—

చోళాఽఖిలచుళుక్యభూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ డొందన్ మహా
నీలచ్ఛత్రమదేభరాడ్ధ్వజముతో న్విద్యాపతిత్వంబు నా

పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావాల్లభ్యవేల్లద్భుజా
హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వానిరాలచ్చియున్'(7-103)

మూలం :—

బ్రూమః కిమన్యదయముత్సవహేతేస్మ యత్ర
ద్వయ్యేవ తత్ర గతిరావిరభూన్నృపాణామ్।
కారాగృహే పతనమాశు పలాయనం వా;
చోళోఽపి శీఘ్రమపసార మతశ్చకార॥ (17-67)

అనువాదం :—

"వేఱు వచింపనేలఁ బృథివీపతి యెచ్చట మచ్చరించినన్
దీఱుఁ దెరంగుగా వసుమతీతిలకంబులకున్ ద్వయంబె, పెన్
గాఱియఁ గారఁ గాంచుట, విశావిక లై దవువాఱుటల్; ద్వరన్
బాఱె ననిన్ ద్యజించి గరువం బఱి చోళుఁడు ప్రాణభీతిమై'' (6-213)

ఇలా ఏపద్యాన్ని మూలంతో పోల్చినా ఇదే తీరు.

ప్రసన్నతకు ఒకపద్యం ఉదాహరిస్తాను :—

"చెందం గంటి నృపప్రసాదకణికన్, శ్రీలేశమున్ గంటిఁ గా
సంతౌవిద్యను నేర్చితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్డెందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మఱి యెన్నే నేరముల్ సేసితి;
న్డెందం బిప్పుడు తేఁటతెల్వి గనె, వాంఛింతు న్వియద్వాహినిన్.
(7-106)

మిత్రునితత్సమధార యెంతవేగంగా ప్రవహిస్తుందో అచ్చతెనుగువాక గూడ అంతటివడితోనే పారుతుంది.

సరములు దెగినను దిగవడి
పరుఁగిడెదవు చెఱఁగువల్వ పడిన నిలువ వీ
వరయుమ! నిజ మగుఁ; బాఱెదు
తొరఁగినక్రీఁగోకఁ దెగడి తొయ్యలి! తోడ్తోన్ (5-90)

వెలిము త్తెంబులచాలుఁ బోల్ చెమటసొ ర్వెల్లిన్ మెయిన్ జెంది తేఁ
డలరెన్ దీటుగఁ 'దామ్రపర్ణి' యనువాగం దిమ్ముగన్ సంద్ర మై;

వెలిగందంబున వెల్ల నౌచనులతీవెంబోండ్లకౌఁగిండ్లలో
గెలిచెన్ వేసవియుమ్మ గాక మరు నేగిన్ గూడు పెన్వేఁడియున్.
(5-106)

"యశయావళి–నఖఆభోగ–వయఉదయం" వంటి ప్రయోగాలకు ఈ వాదం ఆకరమంటే అతిశయోక్తి కాదు. ఇలా ఎన్నైనా ఉదాహరించనూ చ్చు, ఈ ఉదాహరించడం సహృదయుల కుతూహలపానకంలో పుడక నూవచ్చు.

ఇంతటి విద్వత్కవులకై వాడంతో కమనీయమైన ఈ అనువాదం మూలానికి ఖ్యానానతిరిక్త మున్నది సహృదయహృదయైక వేద్యం.

నేను ఇన్ని మాటలలో చెప్పిన లక్ష్మణశాస్త్రిని కాశీవాసి, సార్వభౌమ-స్కృత - ప్రచారసభాస్థాపక - నిర్వాహకుడు, సాహిత్య - వేదాచార్యుడు, త్రుడు శ్రీవాసుదేవ ద్వివేది ఒక్క శ్లోకంలో మధుర–గంభీరంగా చిత్రించాడు, నిని ఇక్కడ ఉట్టంకిస్తాను.

మూర్తిర్మత్తగజేంద్రగర్వదళనీ వాణీ వినోదప్రియా
వ్యాఖ్యాలేఖ–కవిత్వకౌశల కలాపారంగతా శేముషీ।
శక్తిః సంస్కృత భాషణేష్వనుపమా విద్వజ్జనేష్వాదరః
శ్రీమల్లక్ష్మణశాస్త్రిణాం గుణగణాః కేషాం న తోషావహాః. ॥

హైదరాబాద్
1-8-1974

తిరుమల రామచంద్ర

శ్రీ

కవితాసమితి

తిరుపతి

సన్మానపత్రము

బ్రహ్మశ్రీ కప్పగంతుల లక్ష్మణశాస్త్రిగారికి

బ్రహ్మశ్రీ మాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి

ఆంధ్ర విక్రమాంకదేవచరితను
వినిపించినసందర్భమున సమర్పింపఁ బడినది.

మ. సరసాలంకృతగద్యపద్యకవితాసారస్య సంపాదకుల్
విరచింప న్సమకట్టి రంచితసభావిఖ్యాతసంపన్ను లై
కర మాంధ్రమ్మున విక్రమాంకచరితన్ కవ్యగ్రణుల్ లక్ష్మణాం
డరయన్ మిత్రుఁడు విశ్వనాథకవియున్ వ్యాఖ్యానసంపత్తిమై.

ఉ. కేవలతత్సమంబులను గేవలవైకృతభాషలన్ బలే
ఠీవిగ మిశ్రభాషలను డీకగ వ్రాసిరి విక్రమాంకమున్
పావనబిల్హణుం గొని సభల్ కొనియాడఁగ నాంధ్రమందుఁ దా
రావనవర్తికీర్తి దెస లల్లఁగ లక్ష్మణ-విశ్వనాథులున్.

ఉ. నన్నయతిక్కనాదికవినాథులపోకడ శైలి, లో రసం
బెన్నఁగ బిల్హణార్యుమతి నించుక వీడనిరీతి, భావసం
పన్నతఁ బోతనార్యుగతి పాదుకొనం దగ విక్రమాంకమున్
వన్నెయు వాసియుం గని యవారితశక్తినిఁ జూపి రీకవుల్.

ఉ. పూర్వకవీశ్వరాళిఁ బరిపూర్ణచమత్కృతి నారగించి యే
గర్వము లేక సర్వరపకాంతులు చిప్పిల విక్రమాంకమున్
బూర్వకవీశకీర్తిఁ గమపుణ్యులు లక్ష్మణ-విశ్వనాథులున్
సర్వము నాంధ్రమందు సరసంబుగ వ్రాసిరి రీతిచాతురిన్.

తే. గీ. బిల్హణార్జితరత్నముల్ పేరు చేసి
యాంధ్రకవితామతల్లికి హార మొసఁగి
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదంబు నందు టన్న
విశ్వనాథ-లక్ష్మణులకుఁ బెద్ద గాదె!

కం. 'తిరుపతి' కవితాసమితికి
నరుదెంచినయతిథిభాగ్య మందినమే మీ
సరసకవీంద్రుల నిర్వుర
సరసంబుగ గౌరవించుశ స్తం బయ్యెన్.

అధ్యక్షులు

[signature]

2-1-44

[signature]

కార్యదర్శి
ది. 2-1-44

మనవి మాటలు

జయంతి తే సుకృతినో రససిద్ధాః కవీశ్వరాః ।
నాస్తి యేషాం యశఃకాయే జరామరణజం భయమ్॥

అని భర్తృహరి చెప్పినచొప్పున రససిద్ధులైనమహాకవీశ్వరులు పుణ్యాత్ములు. వారికీర్తిశరీరము జరా-మరణములు లేక శాశ్వతముగా వారికృతిసాధనములలో నిలిచి యుండును. అట్టిమహాకవులు ఏకొందఱో జగతియందు నిలిచి యున్నారు. వారిలో బిల్హణమహాకవీంద్రుఁ డొకఁడు.

"బిల్హణునివంశచరిత్ర, యాతనిజీవితచరిత్ర, తత్కృతికర్త విక్రమాదిత్య చక్రవర్తివంశచరిత్ర, ఆరాజుజీవితచరిత్ర, వీనినిగూర్చి శ్రీవేదము వెంకటరాయ శాస్త్రిగారు, శ్రీఅవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు, శ్రీనిడుదవోలు వెంకట రావుగారున్ను నతివిపులముగాఁ జర్చించి ఉపోద్ఘాత–సమీక్షలలో వ్రాసి యున్నారు. కాఁబట్టి యావిషయములనుగూర్చి మఱల నేను దడవినఁ జర్విత చర్వణ మగును. నేను వ్రాయవలసిన విషయము లన్నియు వారు వ్రాసినారు. సహృదయపాఠకులు వానిని జదివి, గ్రహింతురుగాక. ఇప్పుడు ఈగ్రంథమును అనువదించుటకుఁ గారణమును ఆసందర్భమున మాకుఁ గలిగినయనుభవములను, నాకవ్యగ్రజుఁడు కీ. శే. శ్రీవిశ్వనాథరావుగారికవిత్వ-ప్రతిభావిశేషములను గూర్చి నే నిటఁ దెలుపుట నాకర్తవ్యము.

నేను తిరుపతి శ్రీవేంకటేశ్వరసంస్కృతకళాశాలయందుఁ జదువు చుండి నప్పుడు ప్రాతఃస్మరణీయులు, సంస్కృతాంధ్రసాహిత్యపాథోధికుంభసంభవులు, ప్రథితయశులు నైన కీ.శే. శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారు 1930 సం. ప్రాంత మునందు తిరుపతిదేవస్థానకార్యాలయమునందు విద్యాశాఖాఽధికారిగా నుండిరి. నే నప్పుడు ధ్వన్యాలోకము చదువు చుంటిని. అప్పుడు అచ్చులో నున్న లోచనవ్యాఖ్యానమునందుఁ జాలతప్పులు ఉండుటచేత శ్రీకవిగారివద్ద శుద్ధప్రతి యున్న దని విని వారిని దర్శించి యడిగితిని. వారు మిక్కిలి యాదరముతో నన్ను జేరఁ దీసి 'నాయనా! మీదేయూరు?' అని ప్రశ్నించిరి. 'మాది వనపర్తి' యంటిని, వెంటనే వారు నన్ను గౌఁగిలించుకొని యాశీర్వదించి, 'యెవరి కొడుకవు?' అని యడిగిరి. మాతండ్రిపేరు చెప్పఁగనే వారుకన్నుల నీరు గార్చుచు

'నాయనా! నీవు నాకు మనుమఁడవోయీ! నీవు నావద్ద నుండుము నీ కేది వలసినను ఆపుస్తకము తీసికొని చదువుము. నీసంశయములను దీర్చెదను.' అని యెంతయో యాత్మీయతతోఁ బలికిరి.

శ్రీరామకృష్ణకవిగారు మావనపర్తి రామేశ్వరప్రభువులకోరికపై 1900 నుండి 1908 సం. వరకు వనపర్తిలో నివసించి 'శ్రీరంగమహాత్త్వము-ప్రబంధ మణిభూషణము ఇత్యాదివిస్మృతకవిగ్రంథములను ఉద్ధరించి ముద్రించిరి. అప్పుడు మాతండ్రిగారేకాక వయస్సు మీరినవారు అనేకులు వారికడ విద్యాభ్యాసము చేసిరి. వారిలో నాకవిసోదరుఁడగువిశ్వనాథరావుగూడ నొకవిద్యార్థి. ఈ కారణముచేత శ్రీకవిగారు నన్ను సమాదరించిరి.

తిరుపతికళాశాలలో నేను విద్య ముగించి మావనపర్తి చేరినపిదప నొకసారి నేనును-మావిశ్వనాథరావుగారున్ను మద్రాసులో శ్రీకవిగారిని దర్శించితిమి. అప్పుడు కవిగారు అత్యానందము నంది వారివద్దనే మమ్ము 2-3 దినములు ఉంచుకొని అనేకవిషయములను బోధించి 'బిల్హణునివిక్రమాంక దేవ చరిత'కావ్యమునకు నింతవఱకు తెలుఁగులో నిర్దుష్టమైనయనువాద మవతరించ లేదు. మీరిరువురుఁ గలిసి దానికిఁ బద్యానువాదము చేయుఁడు, అని ఆజ్ఞాపించి; జర్మన్‌విద్వాంసుడు, డా-జార్జి బుహ్లార్ 19వ శతాబ్దియంతమునఁ బ్రచురించిన ప్రాచీన సంస్కృత ప్రతి నొకదానిని మాకిచ్చి యాశీర్వదించిరి.

అప్పుడు ద్వితీయప్రపంచమహాయుద్ధము ముమ్మరముగా జరుగు చుండెను. దాదాపు 1938-39 సం॥ములకాలము. మేము వనపర్తికి వచ్చి కవిగారియాజ్ఞమేరకు ఒకమంచిముహూర్తమున ననువాదమున కారంభించితిమి. విక్రమాంకదేవచరితమునకు సంస్కృతమున వ్యాఖ్యానము లేదు. మేమిరువు రము తొలుత పదిశ్లోకములను అన్వయించుకొని ఒక్కొక్కశ్లోకమునకు నర్థ నిర్ణయము చేసి చెరియైదుశ్లోకములను దీసికొని యిండ్లకుఁ బోయి యనువదించి మఱునాఁటియుదయమున నిరువురము చేరి పరస్పరము పద్యములు వినిపించు కొని దిద్దుబాట్లు చేసికొని గ్రంథస్థము చేయు చుండెడివారము. కొన్ని నేను వ్రాసినవి వారు మార్చుటయో వారు వ్రాసినవి నేను మార్చుటయోకూడ జరుగుచుండెను. ఇది మాయనువాదసరణి. ఇందొక్కవిశేషము :-

శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారు నాకన్న నప్పటికే వయస్సులోఁ బెద్ద వారు. వారిప్రజ్ఞ అతినిశితము. గొప్పప్రతిభాసంపద గలవారు. సంస్కృతాంధ్ర

ములేకాక, ఫార్సీ-ఉర్దూ-ఇంగ్లీషు-న్యాయశాస్త్రము-గణితము-శిల్పము-చిత్ర కళ-ఇత్యాదివిద్యలలో నతిచతురులు. అచ్చతెలుఁగురచనలో వారు అందెవేసిన చేయి. సంస్కృతములోఁ నుత్తమవ్యుత్పత్తి గలిగి యుండిరి. మేము ఒండొరు సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య - వ్యాకరణ- చ్ఛందోవిషయములందుఁ బరస్పరము తోడ్పడుచు రచన సాగించితిమి. నేను నామిత్రుని ప్రోత్సాహముచేతనే తెలుఁగులోఁ గవితాఽభివృద్ధి చేసికొనఁ గలిగితిని. దానికి నేను జదివినసంస్కృతము చాలసహాకారిగా నుండెను. అప్పటికి నిప్పటికి నతనికి నేనెంతయో ఋణపడి యున్నాను. పగలు హైస్కూలులో నాంధ్రోపాధ్యాయవృత్తిని నెఱవేర్చుచు రాత్రి గ్రంథరచనమును సాగించుచుండుటచేత యౌవనదశలోనే నాయా రోగ్యము కొంత చెడినది. విశ్వనాథరావుగారికి ఉబ్బసముజబ్బు ఉండెను. ఆయన కడనే విద్యనభ్యసించి మంచివిజ్ఞాన మును సంపాదించిన ఆయనతృతీయపుత్రి శ్రీమతి శారదమ్మ, మేము వ్రాసిన చిత్తుపద్యములప్రతిని శుద్ధప్రతిగా వ్రాయు చుండెను.

ఇట్లు దాదాపు మూడుసంవత్సరములు నిర్విరామముగా రచన సాగించి ఒకచిత్తుప్రతిని సిద్ధము చేసి, దానిని విద్వత్కవులకుఁ జూపి సవరించుకొనవలె ననునుద్దేశముతోఁ దొలుత గురువర్యులు శ్రీమానవల్లి రామకృష్ణకవిగారివద్దకు తిరుపతి కేగితిమి. అప్పుడు వారక్కడ లిఖితపుస్తకభాండాగారములో, 'క్యురేటర్' గా నుండిరి. వారికే తొలుతఁ జూపవలెనని మాయాశ. మూడునాలుగుదినములు ఓపికతో ననువాదమంతయుఁ జూచి దిద్ది మా కిచ్చిరి. వారియధ్యక్షతలో కీ. శే. శ్రీవేటూరి ప్రభాకరగురువులసమక్షమున నొకసభ చేయించి మాచేఁ బద్యములు చదివించిరి. అది విని యానందించి మాకు 'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుద మును దిరుపతిసాహితీబంధువు లిచ్చిరి. ఆతరువాత ననేకులు పెద్దలకుఁ జూపి వారిమన్ననల నందితిమి.

శ్రీశ్రీపాదకృష్ణమూర్తిశాస్త్రిగారివద్దకు, రాజమహేంద్రవరమునందు, మేము పోయినప్పుడు, వారు' మీకవిత్వము' వినుటకే కూర్చొని యున్నామా! హైదరాబాదులోఁ దెలుఁగుకవిత్వ మున్నదా! తురకదేశము' అని మమ్ము ఈసడించుకొని గ్రంథము వినుటకు నిరాకరించిరి. అప్పుడు యువకుఁడుగా నుండిననేను మాప్రాంతమున మీరు 'ఎంతో సహృదయులు గొప్పవారు' అని ప్రశంసించుటచే వచ్చితిమి. ఇప్పుడు 'మీ రిట్టివా'రని తెలిసినది.

చద' మని యంటిని. ఆమాటకు వారు భ్రాంతిఁ జెంది నన్ను
స్తకముఁ జూచి, 'నీకు అరగంట సమయము ఇచ్చెదను. వినిపింపుము'
ము ప్రసాదించిరి. కూర్చుంటిని. నామిత్రుఁడును నాపార్శ్వమున
'ఏమి చదువు మనెదరు?' అని యడిగితిని 'మీకావ్యమునం దే
అనిరి. 'అన్నివర్ణన లున్న'వంటిని. 'వసంతఋతువర్ణనము వినిపింపు'
నేను జదివినమొదటిపద్యమునందే తప్పుపట్టి మమ్ము పంపఁ దలఁచి,
ఆ పదమున కర్థ మేమి?' అనిరి. చెప్పితిని. 'కా'దనిరి. సమర్థించితిని.
ప్రతిపద్యమును బరీక్షించుచు విను చుండిరి. తొమ్మిదిపద్యములు
వాత 'మీరిచ్చిన అరగంట యైనది. ఇంకొకపద్యముమాత్రము చదివి
'నని పదవపద్యము చదివితిని. ఆ పద్యముయొక్క అన్వయమునందు,
వురికి వాదము జరిగెను. వారు చెప్పినయన్వయక్రమము ఏకదేశాన్వయ
త మని నిరూపించితిని. వారు సంతోషించి నావీఁపు తట్టి 'నీవు
డవోయీ! నీగ్రంథము బాగున్నది. గ్రంథము వినెదను. నేఁడు
యిరువురు భోజనము చేయుఁడు' అని నాగోత్రముగూడ వారి
'కౌశిక' గోత్రమే యగుటచేత 'మనగోత్రమువారిరచన బాగుండు
మనమిరువురము నేకశాఖీయులము గనుక నీచనవు తీర్చెద ననియుఁ
కు భోజనము వారిపంక్తిలోఁ బెట్టి ఆసాయంత్రమువఱకు గ్రంథము

అప్పుడు బెజవాడయం దున్న శ్రీచెళ్లపిళ్ల వెంకటశాస్త్రిగారిని దర్శించి
విక్రమాంకదేవచరితమునకు గద్యానువాదము చేసితిరి. కనుక మీకు
మాసంశయములను దీర్చుకొనుటకు వచ్చితిమి" అని చెప్పఁగనే వారు
యతతో నాదరించి వినిరి. ఒకచోట సవరణ తెలిపిరి. 'అది బాలవ్యాకరణ
ముంటిని. అప్పుడు వారు వ్యాకరణముపై నొక బూతుమాట విసరి నవ్వి
శీర్వదించి పంపిరి. కాశీ కృష్ణాచార్యులుగారు, జనమంచి శేషాద్రిశర్మ
తిలకమర్తి వారు, "చాల దినములకు మంచికావ్యము వినునవకాశము
'దని నన్ను గాఁగిలించుకొని యాశీర్వదించిరి. శ్రీకట్టమంచి రామలింగా
రు చిత్తూరులో నాలుగుగంటలకాలము ఏకాగ్రతతో గ్రంథము విని
దించిరి.

ఆనాటిపెద్దలందఱిమన్ననల నందిన యీకావ్యము చిత్తుప్రతిగానే
ఇంతలో నేను వనపర్తియుద్యోగము విడిచి హైదరాబాదు సిటీ కాలేజి

యందుఁ దెలుఁగుపండితుఁడనుగా 1947 సం॥లోఁ జేరితిని. ఆతరువాత ఒకసంవత్సరములోనే శ్రీవిశ్వనాథరావుగారు ఉబ్బసమువ్యాధితో దివంగతు లైరి. 'ఈ కావ్యము ముద్రించి ప్రకటించినచో నాకుఁ బరలోకమున శాంతి చేకూరును' అని నాకు వారిచివరిమాటలుగాఁ జెప్పిరి.

ఈయనువాదమున నేను అనేకపర్యాయములు పునఃపరిశీలనము చేసితిని. ఆసందర్భమునందు నాకు నుభయభాషావ్యాకరణ-సాహిత్యములలోఁ గలిగిన సందేహములను దీర్చినపూజ్యులు బ్ర॥శ్రీ సన్నిధానము సూర్యనారాయణశాస్త్రిగారికిఁ గృతజ్ఞతాంజలి నర్పించుచున్నాను.

ఎప్పుడో కడచినబిల్హణకవికిని నాకును బాదరాయణసంబంధము కలదు. మేమిరువురము 'కౌశిక'గోత్రులమే. ఆతనిగ్రంథము ననువదించునవకాశము లభించుట నాభాగ్యము. మావిశ్వనాథరావుగారు తలఁపునకు వచ్చినపుడు నాకుఁ గంటఁ దడి రాక మానదు. ఆయనఋణము దీర్చుకొనలేను. మే మనువదించినబిల్హణకవి 'కర్ణసుందరీ' నాటికాప్రచురణ సమయమునందు మావిశ్వనాథరావుగారికిఁ గలిగినసంతసము నేఁడు నే ననుభవించఁ జాలక పోయితి నని చింతించు చున్నాను.

ఇది చారిత్రికకావ్య మగుటచేత దీనియుపోద్ఘాతము వ్రాయుటకుఁ గేవలము సంస్కృతాంధ్రపాండిత్యముమాత్రము చాలదు. పశ్చిమచాళుక్య వంశచరిత్ర నెఱిఁగినవారిలో నిష్ణాతు లై యుండవలెను. సంస్కృతాంధ్రవైదుష్యముతోపాటు కల్యాణీచాళుక్యచరిత్రలో సమకాలికులలో నిష్ణాతు లైన శ్రీ వేదము వెంకటరాయశాస్త్రిగారినిఁ బ్రార్థించినతోడనే వారు ప్రేమపూర్వకముగా నంగీకరించి దీనికి ననన్యసాధ్య మైనచక్కనియుపోద్ఘాతము వ్రాసి దీనిశోభ నినుమడింపఁ జేసిరి. వారియుపోద్ఘాతము దీనికి మకుటాయమానము. వారికిని, వారిపేరు సూచించినమిత్రుఁడు శ్రీతిరుమల రామచంద్రకును నే నెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

సంస్కృతాంధ్రసాహిత్య-వ్యాకరణపాథోధినిఁ దఱచి మణులను వెలికిఁ దీసి అలంకరించుకొనినమిత్రుఁడు శ్రీఅవధానము చంద్రశేఖరశర్మగారు పాండితీస్ఫోరక మైనసమీక్షచేత ఈకావ్యము నలంకరించిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞతఁ దెలుపక యుండఁ జాలను. ఇఁక విమర్శకాగ్రేసరు లైన శ్రీనిడుదవోలు

రావుగారు నే నడిగినచేతడవుగా నద్భుత మగుసమీతను వ్రాసిరి. అది యా? సమీతయా? ఉభయమా?' అని అనుకొని 'ఉభయరూప' మని ంచుకొంటిని. వారికిఁ జాలఁ గృతజ్ఞుఁడను.

అనేకవిద్వత్కవు లీయనువాదమును బొగడుచు సదభిప్రాయములను యిచ్చిరి. ఆ పెద్దల కందఱకును గృతజ్ఞతాంజలు లర్పించు చున్నాను. లో ననేకులు దివంగతు లైనవారుగనుక, వారిస్మరణార్థము వారి సంత ను బ్లాకులు చేయించి ముద్రింపఁ దలఁచితిని. వానితోఁబాటు నేఁడు ి యున్న విద్వత్కవులసంతకములనుగూడ బ్లాకులు చేయించి ముద్రించితిని. భముహూర్తమున మావిశ్వనాథరావుగారు జీవించి యుండిన నెంతగా ంచెడివారో. ఈనాయల్పకృషి వారియాత్మకు శాంతినిఁ జేకూర్చుఁగాక భగవంతునిఁ బ్రార్థించు చున్నాను. ఈకావ్యమును దీర్చి దిద్ది ప్రచురించు నా కనేకవిధములుగ సహకరించినమిత్రులందఱకును నావందనములు.

దాదాపు మూడు దశాబ్దులుగా నీగ్రంథము ముద్రింపఁ బడ కుండుట యో యంతరాయములు కారణము లయ్యెను. వానిలో నార్థిక మైన ంది ప్రధానము. పదెనిమిదియేండ్లక్రిందటిఅంచనా ప్రకారము దీనిముద్ర నకు రు. 6000/-లు అవసర మై యుండెను. ఇప్పుడు ఆవ్యయము ణీభూత మైనది. ఆచిక్కులనన్నింటిని నేనొక్కఁడనే యెదుర్కొన వలసిన డ నై యున్నందున ననేకప్రయాసల కోర్చి యిప్పటి కీకార్యము, భగ పనికృపచేతనో మావిశ్వనాథరావుగారు స్వర్గమునుండి న న్నాశీర్వదించు డుటచేతనో సంపూర్ణ మైనందుకు నన్ను నేను ధన్యునిఁగా భావించుకొను న్నాను.

ఆధునికయుగమునం దీమహాప్రబంధమును జదువువారు పకొలఁదివిద్యాం లో యుందురుగనుక దీనివలన భవిష్యత్తులో నార్థికలాభ మేమియు లేకున్నను, ి జదువఁ గలిగి యానందించువా రెప్పటి కైనఁ బుట్టక పోవుదురా యని, లో హ్యయం నిరవధిః విపులా చ పృథ్వీ' యనుభవభూతివాక్యమును ష్టియం దుంచుకొని దీనిని బ్రచురింప సాహసించితిని.

ఈగ్రంథముద్రణమునకు నార్థికసహాయము చేసినభారతకేంద్రప్రభుత్వము ను, నాంధ్రప్రదేశప్రభుత్వమునకును, నిజాం ధర్మనిధివారికిని, ఆంధ్రప్రదేశ హిత్యఅకాడెమీవారికిని నేనెంతయుఁ గృతజ్ఞుఁడను.

ఈముద్రణమునకుఁగాను చౌకవెలకు కాగితము నిచ్చిన శ్రీబిర్లావారికిని, వారినిఁ బ్రోత్సహించిన శ్రీపన్నాలాల్ భండారిగారికిని నాకృతజ్ఞతాంజలులు.

విక్రమాదిత్యునివంశీయుఁడైనసర్దార్ ఎ.ఎ.చాళుకేయపాటీల్-ఐ.ఎ.ఎస్ గారు, కల్యాణపత్తనదేవాలయభిత్తిశిల్పచిత్రమును సంరక్షించి యున్నారు. దానిని బనారస్ హిందూ విశ్వవిద్యాలయమువారు సంస్కృతవిక్రమాంకదేవచరిత్రలోఁ బ్రచురించిరి. ఆచిత్రముచేత నీయాంధ్రకావ్యమునుగూడ నలంకరింపఁ దలఁచిననాకు ఆవిశ్వవిద్యాలయమువారు, శ్రీచాళుకేయపాటీలుగారును అనుమతి నిచ్చిరి. వారికిఁ గృతజ్ఞుఁడను.

మావిశ్వనాథరావుగారితో నేను మూడుదశాబ్దులక్రితము తీయించుకొనిన చిత్రమును, జక్కఁగాఁ దాను వ్రాసి యుంచుకొనినవ్రాఁతప్రతిని నా కిచ్చిన మావిశ్వనాథరావుగారికూఁతురు శ్రీమతి శారదమ్మకును నేను గృతజ్ఞుఁడను. ఆచిత్రమువలన విశ్వనాథరావుగారిరూపమును నేను పాఠకుల కందించఁ గలిగితిని. విక్రమాదిత్యునిచిత్రమును, మాయిరువురిచిత్రమును సర్వాంగసుందరముగాఁ దీర్చి యిచ్చినకళాతపస్వులు, మిత్రులు శ్రీపి.టి.రెడ్డిగారికిని, శ్రీప్రభుజీత్ సింగ్ గారికిని గృతజ్ఞుఁడను.

ఈప్రబంధమునందలిసంతకములబ్లాకులను, జిత్రములబ్లాకులను, సిద్ధము చేయించుటలో నాకు అమూల్యసహకారమును జేసినప్రభుత్వపాఠ్యపుస్తకముద్రణాలయపుడిప్యూటీడైరెక్టరు శ్రీరామకృష్ణరావుగారికిని, బ్లాకులు చేయించి సకాలములో నిచ్చిన 'అమరావతిప్రోసెస్' వారికిని గృతజ్ఞుఁడను.

ఈగ్రంథమును సుందరముగా ముద్రించి యిచ్చిన శ్రీశివాజీముద్రణాలయాధికారి జనాబ్ బడేసాహెబుగారికిని, ఆముద్రణాలయోద్యోగులకును నేను జాలఁ గృతజ్ఞుఁడను. జనాబ్ బడేసాహెబ్, శ్రీనాగేందర్ గారల అవ్యాజమైన శ్రద్ధను నేను గొనియాడక యుండఁ జాలను.

ఎంత జాగ్రత్తతోఁ బరిశీలించినను గొన్ని ముద్రణదోషములు దొరలక తప్పలేదు. వానిని సవరణపట్టికలోఁ జేర్చితిని. సహృదయవిద్వత్కవిశేఖరులు మన్నించి సూచన లిచ్చినచోఁ గృతజ్ఞతాపూర్వకముగ స్వీకరించి పునర్ముద్రణమున సవరించుకొనెదను. ఈగ్రంథప్రకాశనమునకు నాకుఁ జేదోడు-వాఁదోడుగా నుండిననాకూఁతురు ఆయుష్మతి శ్రీమతి కమలకు (సంస్కృతమునందు ఎం.ఏ.పట్టమునంది—ఉస్మానియావిశ్వవిద్యాలయమునందు సంస్కృతాచార్య)కును, నా శ్రీమతి, అన్నపూర్ణకును నాశుభాశీస్సులు.

నాకవ్యగ్రజులు, కీ.శే. శ్రీమాదిరాజు విశ్వనాథరావుగారికి స్మృత్యంజలి సమర్పించి యీకావ్యమును సహృదయవిద్వత్కవులకరకమలములయం దిడుచున్నాను :—

స్మృత్యంజలి

శా. శ్రీవాణీపరిరంభవిభ్రమలసచ్ఛ్రేయోఽనుభూతిన్, గళా
శ్రీవిభ్రాజితు, నన్యకోవిదమతిశ్రీ మించుభ్రాహ్మీసుతున్,
భావప్రోద్యతనైకకావ్యకలనాభ్రాజిష్ణుఁ, 'గౌండిన్య'గో
త్రాఽవిర్భూతుని, 'విశ్వనాథ'కవి, నాయన్నన్ స్మరింతున్ దమిన్.

ఉ. పూతుఁడు, 'మాదిరాజు'కులభూషణుఁ, డాంధ్రకవిత్వతత్త్వని
ష్ణాతుఁడు, సంస్కృతాంగ్లయవనస్తుతభాషలఁ గోవిదుండు, రా
జ్యాఽతతకార్యదక్షుఁ, డనయక్షురశిక్షుఁడు, న్యాయవర్తనుం
డై తగు'విశ్వనాథ'విబుధాగ్రణి నిశ్చలుఁ గొల్తు నిచ్చలున్.

చ. అనయము నాకు నన్న యయి యన్నిట మన్నన నన్ను దీర్చుచున్
నను విడకుండ నెప్పుడుమ నన్నొకసత్కవిఁ జేసినట్టి ధీ
వినుతుని 'విశ్వనాథునిఁ' బవిత్రచరిత్రుని సంస్మరించి నే
నన్నృణుఁడ నయ్యెదన్ సతత మంజలి సంఘటియించు చాత్మలోన్.

ఉ. జానుతెలుంగుగీము నుడిచానకుఁ గట్టినదిట్ట, కబ్బముల్
మేన గగుర్పొలర్ప గడి మీఱఁగఁ గూర్చినమేటి, కైతలో
సానలఁ దీఱుతీర్పరుల సాగఁగ నీయనిజెట్టి, కర్జముల్
పూనికఁ దీర్చునేర్పు చలమున్ గల 'విస్సన' లెస్సఁ గొల్చెదన్.

మ. కని శాస్త్రాస్త్రములందుఁ 'దిక్కన' యనంగా నొప్పుసత్కీర్తిఁ, దా
దనువున్ బాసెను భౌతికంబు; నయినన్ దత్కీర్తికాయంబు ని
ల్చెను శ్రీ'బిల్హణు' 'విక్రమాంకచరి'తాక్లిష్టాంధ్రకావ్యంపుద
ర్పణమం దారవితారకంబుఁ గవి- విద్వద్వర్యసంస్తుత్య మై.

మ. వ్యవహార-వ్యవసాయ-శిల్ప-కృషివిద్యా-నైకభాషాచణ
త్వవదాతస్థిరకీర్తి, లౌకికపటుత్వంబందు, నీవిన్ సదా
సువిచారప్రథమానమానసమునన్, సుశ్లోకతన్, వాగ్మిత
న్నవ తే రాదురు? 'విశ్వనాథ'కవి కాంధ్రక్ష్మాతలంబందునన్.

ఉ. తమ్ములకన్న నెక్కుడుగఁ దత్పరతన్ నను నాదరించి యాం
ధ్రమ్మున సంస్కృతమ్మునఁ బరస్పరశిష్యత మేము మేకొనన్
బమ్మిననెమ్మితోడ 'వనవర్తి' ని వాత్మలు నొక్కఁడే యనన్
సమ్మతి నన్ను దీజిచినసత్కవిఁ గొల్చెద 'విశ్వనాథునిన్'

ఉ. నిండుమనమ్ము నవ్యనవనీతసమానము, నాల్క దారుణా
ఖండలశస్త్ర మంచు మతిఁ గాంచెను సన్నుత'మాదిరాజు' వం
శుం డగు 'విశ్వనాథ'కవిసోముఁడు, పండినగుండెలో సుధా
భాండము నిండినట్టిఋజువర్తను నన్నను సంస్మరించెదన్.

శా. నాకన్నన్ భువి నన్నిటన్ మిగుల మిన్నన్ గాఁగ ని న్నెన్నితిన్.
వాకంబున్ గయికొంటి మున్నగనె యన్నా! నీదునగ్రేసర
త్వాఽకాంతుల్ మినుముట్టె;నిప్పుడు'సుధర్మా'ఽలంకృతిన్;మిన్ను మ
న్నేకం బై తగె నీదుసత్కవియశం బీరేడులోకంబులన్.

శా. అన్నా! నీ కిదె పంపుచుంటిని 'సుధర్మా'ఽఽస్థానికన్నన్ గడున్
జె న్నౌ 'విక్రమకావ్య'సౌధమును నిశ్చింతుండ వై సౌఖ్య మొ
ప్ప న్నానాఁటికి నుండు మిందు దివిలో స్వర్వాసు లర్చింపఁగా
న న్నాశీస్సుమవృష్టిఁ దేల్చుచు మహానందమ్ముతో నిచ్చలున్.

తే॥ గీ॥ అరయ 'లక్ష్మమ్మ-రామేశ్వరమ్మ-శార
దమ్మ-రామరా' వన నల్గు రనుఁగుసుతుల
నిచ్చ దివినుండి కృపఁ గంచు నీశుభాఽశీ
షములఁ గురియించు మని ప్రార్థనములు సేతు.

క. అమరత్వ మొందితివి నీ
వమరం బగుకావ్యమందు నమరపురిని; నీ
కమరెను భువి దివి సుఖములు;
నమస్కరించెదను దీవనను మముఁ గనుమా!

'అమరభారతి'
5-9-22/97, ఆదర్శనగరము
హైదరాబాదు-500004
ఆనంద-విజయదశమి
25-10-1974

సవరణ పట్టిక

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది
4	1	వసను	వసను
5	16	సన్నిష్ట	సన్నివిష్ట
11	16	ప్రాశ్చా	పాశ్చా
17	1	ఈపద్యము	పునర్ముద్రితము
17	5	జముం	జయుం
17	19	రాజు	రావు
17	21	రాజు	రావు
18	20	ధీయ	ధీయు
21	4	'సర్కా'ధీ	'సర్కా'రధీ
23	17	అభ్యుదయ పరంపరాభివృద్ధిగా	సాష్టాంగనమస్కా రంబు లాచరించి
25	8	రచో	రవచో
30	14	ధన్మ	దన్మ
34	10	ధారిణీ	ధారణీ
35	25	లంత	లంకా
45	16	బిల్హాణ	శ్రీ బిల్హాణ
45	19	దితకవితా	దితగీర్వాణాంధ్రకవితా
45	19	రద్యులు	రద్య
45	20	చితులు	చిత
45	21	నగులక్ష్మణ	లక్ష్మణ
48	12	శించుం	శిన్ గన్
50	5	వాయితు	వాఉయతు
50	12	దాయిత	దాఉనత
50	18	జబిప్డు	జంబిప్డు
60	6	భ్రాజ	భ్రాజి
62	22	దలంన్	దలంపన్

పుట	వంక్తి	దీనికి	ఇది
65	26	కువలం	కువలం
72	14	రంతు	రంగతు
79	22	రవిఁగుల	రవికల
81	10	త్ర్యైక	రై్యక
90	19	గ°ంఠ	గొంఠ
94	6	రణుండు	రమణుండు
97	1	ఠబు	ఠంబు
97	13	జెయి	జేఠి
100	3	తరే	తవరే
101	18	జూడఁగా	జూడఁగా
103	7	పిల్లఁగా	సిల్లఁగా
103	11	ప్లావద్రుచి	లాస్యద్యుతి
103	18	చేంగి	వేంగి
107	5	సరణాఉరవ	గతమౌరజ
109	7	ఠంబులేదు	ఖుండు గాఁడు
113	4	బల	ధవ
114	1	తెఁగ	రఠ
114	10	దాసీగతిన్	దాసిన్బలెన్
114	18	నిచుళాసితాఉత్మకార్మ్ముఁడు	యుతనిచుళనిహితకార్ముకుఁడు
114	26	సంక	సకి
115	1	చెందిన	చెందెనొ
115	2	నగ	ననఁగ
115	12	గలను	గలయు
116	23	రసొ	రసే
116	24	ర్వరమణ	శ్వరసు
117	7	మరుఁడుతన	మెయిమరుఁడు
118	3	ప్రిదులు	చెదరు

దీనికి	ఇది
వసనఁగన్	జనముగన్
మూనెన్	మూనెనో
తమో	తనన్
నితంబ...	ములన్ గుసుమాయుధుండు
...వింతగన్	సుస్థిరుఁ డయి నిల్చె నుచ్ఛ్వసి తధీగరిమన్ జలదంబు డిందఁగన్
నయనపథనూతనమై	హావరపథమై వెలుచన్
యుడిగెనో నా	యుడుగుట నెఱిఁగె
నెఱింగిఁపం	ననఁగఁ బం
విరి	యఁగ
డల	డలు
సొబఁగగు	పోలఁగ
రున	రును
మన మహిఫలకంబున	మున తుణ్ణం బన మహి
లేఁడె	లేదె
ఈపద్యమునకు	"అడుగడుగున సంపెంగలు, పొడవు మెఱసె సుభట సైన్యమున్ మదనునకై, యొడఁ గూర్పఁగఁ జైత్రుం డను, గడిదొర వెదఁజల్లినట్టికాంచన మనఁగన్
సకల	వివిధ
విరహా	విరహి
తాంగుఁడు శశి యైనటు	తాంగుం డైనటు శశి
గఁ దదంశులు	గ నిజాంశుల
ర్ఖోంగం	ర్ఖోగం
దజపాం	దపాం

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది
126	25	లంచు	లించు
126	25	ృ	2
127	2	ౖతితం	ౖతితవినం
128	15	వరము	వరమహాము
129	6	నిదాఁచు	నిఁగాఁచు
132	5	దుఁగౌను	దుఁగవును
134	9	పవుసు	పసుపు
139	25	ముద	ముద్ర
142	21	కర్మ	కకర్మ
143	21	నటె	నటు
151	16	శ్లామ్య	కామ్య
158	6	ఘనరూ	ఘనురూ
160	4	న్వప	నృప
160	20	సెన	సిర
163	3	గొను	గొనుచు
165	15	ర్వవ	రవ
169	1	జించి	జించి తా
171	25	లుము	లువలు
181	13	కేకత	కేతక
181	20	యితలు	యితులు
184	4	వీమేనన్	నీమేనన్
184	7	నరతు	నరుతు
184	8	వేశి	వేళ
186	9	వని	వని
187	23	కండ్ల నిల్చు	కన్నులొందు
189	18	137	138
190	4	కాలుఁ	కాలిఁ
191	17	వివిం	నివిం

పుట	పంక్తి	దీనికి	ఇది
196	6	మీన్దా	మీందా
197	6	చుక	చుచు
201	23	పత్వ	పర్వ
208	2	ఖేది	ఖేది
215	7	గర్జాఘ	గర్జన్ఘ
215	15	పుగా	పు5గా
217	18	చేంగి	వేంగి
223	2	గాకా	గా
226	16	పంనాన్	పంక్తినాన్
227	16	యొాద్యత	యానక
230	5	సమిద్రంగమున్	రణక్షోణిసం
230	17	లన	లనఁగ
232	19	స్వాతు	నతు
234	18	నవృద్ధ	నవివృద్ధ
240	2	నృపుఁడు	నపుడు
241	7	ప్రవహ	ప్రవహ్ని
243	4	తిధ్ర	తిధ్ర
244	13	ముబ్కు	ముల్కు
249	14	దేశా	దేవా
253	4	స్పృత	ప్రస్నుత
259	2	నుండియ	నుండినయ
269	1	త్రంగ	త్తుంగ
275	1	సృషి	సృష్టి
230	6	దృటి	ద్రుటి
280	7	రాణ్ణ	రాణ్ణ
280	9	భృగా	భృంగా
281	19	కరా	కర్ణా
281	20	ంతా	కంతా

విక్రమాంకదేవ చరితము

ప్రథమాశ్వాసము

ఇష్టదేవతా స్తుతి

శా. శ్రీమద్వేంకటశైలశృంగవిలసచ్చింతామణిన్ గౌస్తుభ
శ్రీమత్ప్రీరవిరాజమానవిభవశ్రీభూమివక్షస్స్థలున్
శ్రీమత్పద్మసరోవరాబ్జవసతిశ్రీదీప్తపద్మావతీ
శ్రీమాహాత్మ్యవికాసుఁ గొల్చెదము వాక్సిద్ధికై యాత్మలోన్. 1

మ. కలిబన్నంబుఁ దొలంచఁగా మనమునన్ గాంక్షించి నిచ్చల్ ధరా
తలవైకుంఠము వేంకటాద్రిపయి భక్తవ్రాతముల్ గొల్వఁగా
నెలవై యుండి యభీష్టముల్ గరుణతో నిండారఁ బూరించువే
ల్పులమిన్నన్ భజియింతు మంచితవచస్స్ఫూర్తిన్ బ్రసాదింపఁగన్. 2

సీ. సురభిళఘనసారశోభితోర్ధ్వశ్వేత
తిలకంబుచే సత్త్వతేజ మలర;
బహువిధమణిమయస్వర్ణభూషణములఁ
దేజరిల్లెడు రజస్తేజ మమరఁ;
గస్తూరికాకర్దమస్తుత్యచిత్రక
తేజంబునన్ దమస్తేజ మొదవఁ;
త్రిగుణాత్మమాయాపరిత్యక్తసచ్చిదా
నందాఽఽత్మతత్త్వ మానంద మొలయ;

తే. గీ. నంజనాద్రి-వృషాద్రి-నారాయణాద్రి
ముఖ్యసప్తాద్రిశిఖరవిభూషుఁ డగుచు
వెలసి యున్నమాదేవుఁడు వేంకటేశుఁ
డీకృతిన్ బ్రోచుఁగాత సమేధితముగ. 3

శా. ఆనందాబ్ధినిఁ దేల్చునీశ్వరుఁడు కన్నారంగఁ దన్గన్నభ
క్తానీకంబుల, లోకలోచనుఁడు, నిత్యానందసందోహసం
ధానశ్రీమయభవ్యమూర్తి, మునినిధ్యానైకగమ్యుండు గా
వ్యానన్ నిల్చుచు వేంకటేశ్వరుఁడు విఘ్నౌఘంబు [1]ఘ్నించుతన్. 4

కం. శ్రీవేంకటగిరివాసుఁడు
సేవాఽఽహితభక్తకోటిచింతారత్నం
బీ "విక్రమాంకచరితం"
బేవిఘ్నము లేక పూర్తి నెయిదఁగఁ బ్రోచున్. 5

కం. భక్తాఽవళిమందారుఁడు
ముక్తిప్రదుఁ డఖిలవేదమూర్ధన్యుఁడు శ్రీ
రక్తుఁడు వేంకటభూధర
సక్తుఁడు మాస్వామి బ్రోచు సత మీరచనన్. 6

ఉ. శ్రీసతి తన్ను మేలమునఁ జేరి యి దేల యధిన్ సురాదులన్
వేసము మాఱి మోనమున దీర మదంతువు? శాత్ర మానె? నీ
వేసవి శౌరి వాదు? వన దృప్తరిపుక్షతి కిద్ది ధర్మ మా
నోసుమగాత్రి! యంచు ముద మూన్పుముకుందుఁడు బ్రోచు నీకృతిన్. 7

ఉ. శ్రీదయితుండు నిచ్చలు వసించుట నెల్లెడఁ దెల్లఁ జేసి క్ర
వ్యాదపునాస్తికత్వ మదు గంటఁ బరాత్పరువాస్తవంబుఁ బ్ర
హ్లాదునిబాధలన్ దొలఁచ నైనతటిన్ దిర మొందఁ దాల్చ స్తం
భోదితమర్త్యసింహతను పూన్చుత నీకృతి కవ్యయస్థితిన్. 8

ఉ. ఆకృతులందు గర్భభవమై నరవర్తన దాయులోపముల్
లేక స్వయంబుగా నిల నిలింపరిపుక్షతికై జనించి, తాఁ
బ్రాకృతలీలఁ జూపి, యనపాయతఁ గూర్చునృసింహమూర్తి మా
వాకులయందు నిల్చి యనవద్యకవిత్వమహత్త్వ మిచ్చుతన్. 9

1. ఇది 'హననము చేయుఁగాక' అను నర్థమునందు స్వతంత్రప్రయోగము.

చం. జపతపముల్ క్రతుక్రియలు సర్వము నిన్ గనఁ జేయఁ బోవు; ని
ష్కృపుదృఢభక్తిమైఁ గొలువఁ గల్గెడుభక్తజనంబు లివ్వఁ గో
ర్వపువున గోచరించి యల భక్తవశిత్వము వెల్లడింతు; వ
త్రపనుతభక్తి మెచ్చువె: ప్రసన్నతఁ గూర్పుమ! మర్త్యసింహమా! 10

చం. తనయున్నన్ గిటి ప్తై వధించె నసుక్రోధం బేఁచఁగా రోసి యెం
దును దాఁ గొంచనితంత్రికిన్ హరిపదస్తోత్రంబుచే నెల్లయం
దును శ్రీనేత వసించు నన్నుతుని 'నెందున్ జూపు' మం చశ్రవుం
[1]ధనుకోపుం దయి స్తంభతాడనముఁ జేయన్ బుట్టిరా పోముతన్. 11

చం. పొలఁతి మొగంబులన్ నలువ పూన్పఁగ విజ్ఞులఁ బొందు: వెన్నుఁడున్
జెలి నురమందు నిల్పఁ బరసీమలఁ జేరుఁ; దశావిధంబు నీ
వల కని పోలు మేనగమునందుఁ దవిల్చితి; జాణ వంచు నే
ర్పులవడఁ బల్కుగౌరి స్మితుఁ డై కనుశంకరుఁ డోము నీకృతిన్. 12

చం. ఇలఁ బడుగంగ నొదల వహించితి క్రొవ్వల పొటఁ బెక్కుపో
కల నిను మీఱి జాఱి వలకైవున వారిధిఁ గూడు చుండినన్
దొలఁచవు: పల్లవాధ్వ మిది తొయ్యలి కొవగనేన్ గణింప వం
చలుక వదించుగౌరిఁ బ్రణయంబునఁ దేర్చుశివుండు మే లిడున్. 13

చం. స్థితి హరికిన్ బ్రశస్తి నిడె: ధేదము నా కిడె దూఱు; నచ్యుత
స్థితిఁ గన దూఱు వోవు ననుచిత్తమునన్ దలఁ దాల్చి గంగఁ గూ
ర్చితివి నవత్నిపోరు; నహిఁ జేర్చి బెదు ర్గనఁ జేసి తంతె, త
త్స్థితిఁ గన వంచుఁ బల్కునుమఁ దేర్చుహరుండు కృతిన్ గనుంగొనున్.

సీ. పల్లజడలనిన్ను వరియించు నేచెలి?
తపమున జడ లీవు దాల్చ లేదె!
గట్టుప ట్టగునిన్ను గైపట్టు నేచెలి?
గట్టుపట్టున నీవు పుట్ట లేదె!

---

1. అనుగతకోపుఁడు.

కరిచర్మవసను నిన్ గదియు నెకోమలి ?
గతి-కుచస్థితి నీకు గలత లేదె !
కన్నవారలె లేనినిన్ను గోరు నెవతె ?
నీ తల్లి కోరెఁ గా నీ జనకుని;

తే. గీ. దొలఁగఁ జేసితి రూపరిఁ దుంటవిల్తు;
మెలఁగఁ జేసితి చూపున మేలుగాలిపి;
యనుచుఁ దమలోని లోప-సామ్యములు వలికి-
కొనెదు తొలిజంట కావ్యంబుఁ గనుఁ జిరంబు. 15

సీ. గ్రహియించితిని గోరి కడలిఁ బొడమిననిన్;
వరియించితినె స్వయంవరవిధమున ?
గాంధర్వవిధిఁ గొంటిఁగా యనఁ జెల్లదే !
యిరువురిప్రేమ లెయ్యెడలఁ గూడెఁ ?
గడలిఁ బుట్టిననీకు క్షత్రియవిధి యేల ?
కడలివడఁతి నీకుఁ గలిగెఁ గాదె !
యురమున నినుఁ బ్రేమ నిరవుగాల్పితిఁ గాదె !
సామేన సతి నిల్పుశర్వుఁ గనవె ?

తే. గీ. చంచలాసన్నిభాంగసౌష్ఠవ మదెంత ?
మొగులుకప్పునఁ జొప్పడుమురివ మెంత ?
యనుచుఁ గేళీపరత మేల మాడుకొనెదు
శ్రీహరిద్వంద్వ మెపుడు రక్షించుఁ గృతిని. 16

సీ. అతివ ! యెంతటిపుణ్యవతివి శౌరి మగండు;
శౌరి తూ పయినయాశ్వరుఁడ శౌరి;
మత్తదైత్యారి యౌ మానిని ! నీ భర్త;
అతిహరిదైత్యసంహరుఁడ హరుఁడు;

సురలకు సుధఁ బంచి స్తుతిఁ గాంచె నీహరి;
విష మాని సురపతిఁ [1] బేర్చె హరుఁడు;
భువి లీలఁ బ్రకటించె మూర్తు లూని ముకుందుఁ;
డఖిలంబు హరుఁడె మూర్త్యష్టకమునఁ;

తే. గీ. గననియున్నతి లక్ష్మి! వాకొనుట తగవె!
తచ్చు నెచ్చనఁగా గౌరి! ధర్మ మగునె!
యనుచుఁ దుద శేషనామవర్తనత సమత
నెలమిఁ గనెడు వృషాకపాయి కృతి నరయు. 17

సరస్వతీస్తుతి

ఉ. పట్టపుదేవి యై నలువవక్త్రములన్ నటియించి, తన్వి లే
నట్టులఁ బుట్టపట్టిముఖమందున, దీనినిఁ బుట్టువానివా
మట్టునఁ దూఁగి, పిమ్మట సమస్తకవీంద్రరసనాగ్రపాళిఁ గ
న్పట్టి ప్రశస్తిఁ గూర్చునదినాతి నటించుత మాదునాలుకన్. 18

మ. చతురాస్యాననచతుష్టయంబున సదా సాన్నిధ్యమున్ బొంది; గీ
ష్పతిముఖ్యాఖిలవిద్వదాస్యనటనప్రావీణ్యమున్ జూపి, యు
న్నతముక్తాననసన్నివిష్ట యయి, వీణాపాణి యౌశ్రీసర
స్వతి మావాక్కుల సర్వదా నిలిచి కావ్యం బోము నెవ్వేళలన్. 19

మ. గురునొద్దన్ గళ లభ్యసించి కవితన్ గోర్వారికే నంద రా
కురుభక్తిన్ త్వదుపాస్తి సేయ వశ మై యుత్సాహమున్ గూర్తు; వ
క్షరముల్ నేర్వనివాని కేనిఁ గవితాసారస్వతప్రక్రియల్
వరఁగెం బో తనకైత నిన్ గొలుచుటన్ భాషాసతీ! మా[2]ద్రియై. 20

శా. గీర్వాణాంధ్రములన్ బఠింప మురుసక్తిన్; శాస్త్రవిజ్ఞానమా
నేర్వన్ లేదు; ప్రబంధపంక్తి ననుసంధింప న్గనన్ జాలమే;
మర్వాచీనపురాణసంగతకృతివ్యాసంగమా సున్న; నీ
నిర్వక్రాశ్రయ మూని పూనితిమి వాణీ! యీకృతిన్ గూర్పఁగన్. 21

1. అతిశయించఁజేసె. 2. సామ్యమము.

సీ. అజచతుర్ముఖముల నాడుచు నామ్నాయ
పరిణతిఁ బరఁగించు పాటవంబు,
వల్మీకజ-వ్యాసవరకవితాలతఁ
బ్రబలించి ఫల మూనుప్రాభవంబుఁ,
గాళిదాసాదిసకలసంస్కృతప్రబం
ధకవుల నేలు నిస్తంద్రకరుణ,
నన్నయాద్యాంధ్రనానాకవీశానుల
నిలఁ గీర్తిఁ గనఁ జేయునేర్తెఱయును,
తే. గీ. గరుణఁ గ్రోడీకరించి విస్తరిలఁ జేసి
మమ్ముఁ గించిజ్ఞులఁగా సర్వమాన్యులుగను
నిలిపి మాపూనుకృతిని నిర్ణిద్రరీతి
నిలుపు మాదండ నండయై పలుకుతల్లి! 22

వి నా య క స్తు తి

మ. హరి యైనన్ హరుఁ డైన వారిజభవుం డైనన్ బులోమాత్మజా
వరుఁ డైనన్ బనిఁ బూని తొల్త నినుఁ గొల్వన్ గొప్పయే మాదృశుల్;
వరభక్తిన్ నిను గొల్వ కుందురె! శుభప్రారంభవేళన్ ద్విపే
శ్వరవక్త్రా! చన బన్నముల్ విమలవాక్శుద్ధి మా కూన్పుమా! 23
ఉ. బ్రహ్మకు బ్రహ్మచర్యమున భారతిబంధుత లోటు నాటె; నా
జిహ్మగశాయికిన్ వటుత చెన్నతి వంచన వంచ నబ్బలిన్:
జిహ్మగభూషణుండు పొలిచెన్ గుహునావటుకాఖ్యఁ గందునన్;
జిహ్మత లేక నీవటుత చెల్లు గణేశ్వర! సాటి లే రిలన్. 24
ఆ.వె. ఏకదంతరుచి ననేకవిఘ్నంబులఁ
గడఁగఁ ద్రోచి సర్వకార్యసిద్ధి
ముజ్జగంబులకును మొదలఁ జేసెడివినా
యకుఁడు కృతినిఁ బ్రోచు నాదరమున. 25

పూర్వకవిస్తుతి

మ. నిగమాఽద్యాద్యకృతిప్రబద్ధ మయి క్షోణిన్ లేనిఛందఃప్రభా
వగరిష్ఠం బగుకైత రామచరితప్రాశస్త్యగానామృతా
నుగతిన్ నైజమహత్త్వ మీజగతిఁ దెన్నుల్ గాంచఁగా జేయువి
శ్వగకీర్తిస్థిరు నాదిబున్ గొలుతు మిచ్ఛన్ ధీరమాసిద్ధికై. 26

మ. రసనావ్యాప్తపురాణముల్ సరసధారాగ్రంథసంతానముల్
రస నానాఽఘలతాలవిత్రములు నిర్వాణప్రదంబుల్ సుధీ-
రసనానర్తన నల్పుభారతకథాగ్రంథంబు నాచంద్రసా
రసనాథంబుగ నిల్పెఁ; గొల్చెదను పారాశర్యు వాక్సిద్ధికై. 27

ఉ. ఆర్షకృతిస్థవస్తువుల నంది, యనింద్యమహత్త్వ మూన్చి; యు
త్కర్షత వర్ణనల్ రసవికాసములన్ సదలంక్రియల్ సుధీ
హర్షము లధ్వదర్శనము లై తగి నాటకకావ్యఫక్కి దు
ర్ధర్షతఁ గూర్చుసంస్కృతబుధప్రకరంబు నుతింతు మాత్మలోన్. 28

ఉ. సన్నుతసంస్కృతోక్తినిఁ బ్రచారముఁ గాంచినభారతంబు మే
ల్తిన్నని తెన్గుబాసవయిఁ దెన్గుజనుల్ చవిఁ గాంచి యందు మై
కొన్నవినీతిఁ బావనతఁ గూర్చి తెనుంగుకవిత్వమున్ మొదల్
తెన్నుగ నిల్పునన్నయను దిక్కనఁ గొల్చెద మెఱ్ఱప్రెగ్గడన్. 29

మ. నయ మొప్పంగ మిగుల్పురాణములు మున్ జన్నన్నయాదుల్ మొద
ల్కొయిసేయంగలమార్గ మూని ధరణిన్ గల్యాణముల్ గూర్చి దు
ర్జయ సంసారసముద్రతారకము లై రాజిల్లఁగా నిల్పుధీ
మయ శ్రీనాథునిఁ బోతనాదులను నాత్మన్ గొల్తు మశ్రాంతమున్. 30

శా. విశ్వశ్రేయము కావ్య మన్నది జగద్వేద్యంబు: యాభంగి న
వ్విశ్వస్తుత్యులు కాళిదాసముఖు లుర్విన్ దెర్వుగా నిల్పఁగా
శశ్వద్రీతిఁ బ్రబంధముల్ తెలుఁగునన్ స్థాపించుసూరీంద్రులన్.
విశ్వాసంబునఁ బెద్దనాదుల మొదల్పేర్కొందు మీ సత్కృతిన్. 31

శా. పాశ్చాత్యోక్తియె పాతకాలఁ గడుఁ బ్రాముఖ్యముఁ బెందఁగా
దుశ్చింత్యస్థితి సంస్కృతాంధ్రములు పొందుఁ జింద కాన న్వై
పశ్చిత్యాఢ్యము గాన్ బరీక్షల నధన్ బ్రాగ్గ్రంథటీకాదులన్
నైశ్చల్యంబుగఁ దీర్చునట్టిబుధులన్ ధ్యాసింతు మిద్ధన్ సదా. 32

అసదాక్షేపము

సీ. సంస్కృతపదసమాసఘటితకవితపైఁ
బామరాగమ్యతఁ బలుకువారిఁ,
దెలుఁగుపల్కులముద్దు లొలుకుకైతనుగూర్చి
పండితాశ్లాఘ్యతఁ బలుపువారి,
మిశ్రభాషగ నాంధ్ర మాశ్రయించినకైత
వరిపెద్ద్వకూ ర్పని వాదువారి,
నైఘంటికము లయినను దా మెఱుంగక
మూలపదము లని మ్రోగువారి.
తే. గీ. నర్థిఁ బ్రార్థింతు మీసుఁ బోనాడి నెమ్మిఁ
బాక్షికోక్తిని విడి చిత్తసాక్షికముగ
నొప్పుతప్పుల గుఱితించి మెప్పుఁ దీర్చి
శ్రేయ మొందఁగ భారతీసేవనమున. 33

సీ. బదులుపల్కుల భావభంగంబు శంకించి
వడిప్రాసముల దిగ విడుచువారు,
వర్ణభేదమున నన్వయభేద మగు నని
సంధ్యనుస్వారముల్ సడలువారు,
వస్తు వవస్తువై పరఁగు నం చుత్ప్రేక్ష
క్షాఽద్యలంకృతులఁ బోనాడువారు,
రసగుంఫనమున నీరస మగు ననుచు శృం
గారాఽదిరసముల దూఱువారు,

తే. గీ. ప్రాకృతకవితను మో టని భావకవిత
మిట్టి మిన్ ప్రాకి తెరువేది మిడుకువారు
తమదునేరమియే కారణముగ: మేము
పూర్వఫక్కిఁ గృతిన్ గూర్ప మొదలిడితిమి. 34

చ. కవితకు మూలమౌఁ బ్రకృతి: శిల్పము నప్ప్రకృతిన్ శ్రయించుఁ; బ్రా
క్కవులు నిసర్గమున్ గడఁచి కైకొని కావ్యములందుఁ గూర్పఁ బ్రా
క్కవితఁ దదీయకల్పనవికారము నూన్పఁ జౌర్య మౌ నెటుల్ ?
ప్రవిమలదాతురీమహితభావలసత్కృతిఁ గూర్పఁ గానమిన్. 35

చ. కొలఁదిగ వాచకా ల్పదివి కొద్దిగ గొప్పలుగాఁ బరీక్షకై
నిలిపినకావ్యభాగములనే యెటులో కడఁగాఁ గనుంగొనన్
గలిగి తరించి తద్విరుదకాండములన్ గడియించినంతనే
కలితనువాగలంకరణక్రమరసజ్ఞుఁడుగాఁ జెలంగునే ? 36

ఉ. కన్నులముందు భావములు గ్రాలక తద్రచనాప్రభావసం
పన్నత కైనవాక్పటలి పైపయిఁ దా నయి కాన రాక, మీఁ
ద న్నుతరీతి నెత్తుఁబడి దట్టక గంటముఁ జేతఁ బూనినన్
మిన్నులు నూచుటే యగు సుమీ! తుది ముట్టునె కైత లెంతయున్. 37

ఉ. మూలపదంబు లంచుఁ దమబుద్ధికిఁ దట్టినమాత్రఁ బల్కుచున్
జాలిగ లక్ష్యముల్ దెలియఁ జాలక లక్షణ మాశ్రయించి కా
వ్యాలిపరీచితిన్ గనక యద్దులు పల్కు నిజాజ్ఞతల్ బయ
ల్పాలుగఁ జేయుటే యగు; సెబా సని యందురె సత్కవీశ్వరుల్. 38

కు క వి నిం ద

ఉ. చెట్టుననుండి క్రిందుగ వసించినసజ్జనుపైననేనిఁ దా
రెట్టను వీడుటే సహజరీతి గణించెదునేకదృష్టియై
దిట్టతనంబుఁ గైతఁ గలతీయఁదనం బరయంగ లేక పై
పట్టున నిల్చి రట్టులను వాగెదుకాకవి యేల పుట్టెనో ! 39

మ. నృపమార్గంబున శీవిఁ బోవఁ గని యెంతేఁ గుక్క లార్వన్ మద
ద్విప మింతైనఁ గలంగునే! తనదుగాంభీర్యంబుఁ దగ్గించునే!
సపదిస్ఫారకవిత్వధోరణి గతిస్స్వాయత్తవీథంబు ర
థ్యపయిఁ ఛీంకృతి సల్పుచో నిలుచు నేలా కాకవిశ్వానముల్. 40

మ. భవసంబంధతమోవిలుంఠనచణావ్యాజప్రభాయుక్స్ఫుర
ద్రవి భాషాకిరణప్రసారణములన్ రంజింప లోకంబుఁ, ద
చ్ఛవి సైరింపక గొంది దాఁగికొని దోషావేశ మున్ నిక్కి కా
కవిఘూకంబులు నిర్గళైకవసతిన్ గా కన్యమున్ గాంచునే ? 41

మా ప్రతిజ్ఞ

కం. తలతలగా మునుపటికై
తలవలె వ్రాయంగ లేక తద్రీతులు వోఁ
బలికెడువారికఁ గాఁ ఒప్పిత్తిఁ
దులగాఁ గొలఁగా రచింపఁ దొడరితిమి కృతిన్. 42

గురుస్తుతి

సీ. ప్రవిమలౌపనిషదాద్వైతభాస్కరుఁ డాద్య
శంకరభగవదాచార్యవరుఁడు,
భగవద్రమణుఁడు జీవన్ముక్తమౌనీంద్రుఁ,
డన్య లద్వైతపీఠాధిపతులు,
'శారదా' 'కామకోటి' రమ్యపీఠాధి
నేత లద్వైతాదినేతృవరులు,
నన్యులు సంస్కృతాంధ్రాది విద్యలయందుఁ
బ్రనిశిత శేముషీప్రథితగురులు

తే. గీ. ఎల్లరను భక్తితో స్మరియించి వారి
పాదయుగళాంబుజములకుఁ బ్రణతి సేతు
మస్మదీయకావ్యంబు నిరంతరాయ
ముగ సదా వెలకొనుటకై జగతిలోన. 43

మ. అతులప్రజ్ఞుఁడు 'మానవల్లి' కులదుగ్ధాంభోధిచంద్రుం డనా
రతసాహిత్యతపస్సమాహితుఁడు గీర్వాణాంధ్రసౌహిత్యసం
హితుఁ డస్మద్గురుఁ డాంధ్రసాహితిని మా కీకావ్యముం బ్రాయ నా
నతి యిచ్చెం, బుధ 'రామకృష్ణకవికి' న్సాష్టాంగనత్యంజలుల్. 44

లక్ష్మణశాస్త్రి వంశావళి

సీ. వేదవేదాంగాదివివిధశాస్త్రముల ని
ష్ణాతులు భువి వెలనాటివారు,
శ్రౌతధర్మాగమస్మార్తవిధానవి
జ్ఞానులు ధర వెలనాటివారు,
రాజకీయాధికారప్రాజ్యసంస్తుత్య
నయపారగులు వెలనాటివారు,
ప్రాచ్య-ప్రాశ్చాత్యశాస్త్రప్రఖ్యవిద్వదు
న్నతిసమున్నతులు వెలనాటివారు,

తే. గీ. అట్టివెలనాటి విప్రశాఖాంగ మైన
"కప్పగంతుల" తెగలోనఁ గౌశికాన్వ
వాయవిబుధులు 'వనపర్తి' పత్తనమున
వెలయువా రాంధ్రమున విశ్రుతులుగఁ జెలఁగి. 45

ఉ. ఏముని యింద్రనిర్జరదిగీశుల నన్యుల నన్యలోకముల్
[1] తామన మింత లేక విభుతం సృజియింపఁ గడంగె; ఘోర మౌ
నేమముఁ బూని బ్రాహ్మణమునిత్వముఁ గాంచెను: నట్టి నన్ముని
గ్రామణి మత్కులాగ్రజుఁడు గాధిజుఁ డొప్పు నగాధసత్త్వుఁ డై. 46

1. అలస్యము.

ఉ. ఆకులమందుఁ బుట్టిరి మహామహితాత్ములు, పౌండరీకయ
జ్ఞాకలనప్రధీనిధులు శాస్త్రసదర్థనిధుల్ సమస్తవి
ద్యాకృతు లాగమోక్తసవనాదివిధానవిచక్షణుల్ పవి
త్రీకృతవిగ్రహాత్మ లతిథీకృతనిర్ధరు లబ్జజప్రభుల్. 47

సీ. వారిలో వెలసె 'సుబ్బాభట్టుఁ,' డతఁడు 'కృ
ష్ణంభట్టుఁ గనియె విజ్ఞానఖనిని,
బడసె నతండు 'సుబ్రహ్మణ్య' నామకు,
నాతని పుత్రత్రయంబునందు
నగ్రపుత్రుఁడు 'లక్ష్మ' యాబిధుం, డాతఁడు
వడసె సూనుని 'శ్రీనివాస' విబుధు,
నల 'రామనాథ-కృష్ణార్య-లక్ష్మణశాస్త్రు'
లాత్మజు లాతని కైరి మువ్వు

తే గీ. రల కనీయుఁడ నే 'లక్ష్మ' నాభిధుండ
నాంధ్రగీర్వాణసాహితీవ్యాకృతులను,
నుభయభాషాకవిత్వసముజ్జ్వలతను
బార మెయిదితి గురులయపారకరుణ. 48

మ. వరుసన్ మత్ప్రపితామహార్యుల 'సుబ్రహ్మణ్య - సుబ్బాంబలన్'
మఱి మాతామహ 'లక్ష్మమాంబ - బుధలక్ష్మ' యాఖ్యులన్ బూజ్యులన్
వర 'శ్రీవత్స' సగోత్రులన్ దలఁచెదన్ భ 'వ్యాత్మహా' ర్యానులన్
'పెరవ' ల్లిన్వయులన్ శ్రుతిస్మృతిహితప్రేష్ఠాధ్వరప్రజ్ఞులన్. 49

క. సతి 'నరసమ' 'లక్ష్మయ' మ
త్పితామహుల 'శ్రీనివాసు' స్థిరమతిఁ 'బద్మా
వతి' మత్పితరులఁ దలఁచెదఁ
గృతిమొదలన్ 'రామనాథ - కృ' ష్ణాగ్రజులన్. 50

క. 'వామననాయకుఁడు' సుత
ప్రేమన్ బోషించి నన్ను, విద్యాబుద్ధుల్
నేమముతో నేర్పెను: నే
నామహితునిఁ గృతినిఁ దలఁతు నతిభక్తిమెయిన్. 51

గీ. అన్నపూర్ణకు సుద్ది యౌ "నన్నపూర్ణ"
ధర్మపత్నికిఁ గల్గెఁ బుత్రత్రయంబు,
నందుఁ బాశ్చాత్యవైద్యవిద్యాచణుండు
జ్యాయుఁడు "ప్రభాకరుఁడు" శారదాఽఽహితుండు. 52

గీ. "కమల" రెండవసంతతి యమరభాష
నరసి నేర్చినవిదుషి, విద్యావినోద,
చతుర, చతురాఽఽత్మజామణిసహిత యగుచుఁ
బతి 'రఘుపతి' మనం బారఁ బ్రబలి మెలఁగు. 53

గీ. మత్కనిష్ఠాఽఽత్మజుఁడు ధాత్రమాన్యుఁ డైన
"కృష్ణమూ" ర్త్యభిధానుండు, క్రీడలందుఁ
విద్యలందు సాంకేతికవిద్యలందుఁ
'జతురవిద్యార్థి' యనుపేర సాగు చుండు. 54

లక్ష్మణశాస్త్రి గురుస్తుతి

చ. తిరుపతి వేంకటేశ్వరుల దివ్యపదంబున శ్రీచిదంబరే
శ్వరుపురి సాహితిన్ మఱియు వ్యాకరణంబుఁ బఠించి యంతఁ ద
త్పరతఁ బఠించితిన్ బరమతత్త్వము వేదశిరఃప్రపంచ మే
నరయఁగ మద్రపత్తనమునందున సద్గురుసేవ సేయుచున్. 55

సీ. 'కృష్ణమాచార్యుఁడు' నిష్ణాతుఁ డఖిలశా
స్త్రములందుఁ 'బురిశె' వంశసితరోచి,
'సేతుమాధవుఁడు' ప్రఖ్యాత 'మహామహో
పాధ్యాయుఁ' డహిపతిఫణితిచణుఁడు,

'కృష్ణశాస్త్రి' విశిష్టకీర్తి 'మహామహో
పాధ్యాయుఁడు' 'కరుంగు' గాలిజనుఁడు.
కృతి 'రామచంద్ర దీక్షిత' 'వేంకటేశ్వర
దీక్షితు' లద్వైతశిక్ష గురులు.

తే. గీ. నరయఁ 'జక్కాల నరసింహ'- 'గిరిధరార్య'
ముఖ్యసురభారతీగురుముఖ్యు; లెల్ల
రను హృదిఁ సంస్మరించి ప్రశ్రయముతోడ
నతిశతంబు సమర్పింతుఁ గృతిమొదలన. 56

తే. గీ. పారశీక - మహారాష్ట్ర - భవ్యతమిళ-
కన్న - డాంగ్ల - హిందీభాష లున్నతముగ
నేర్చి రచనలు సేయఁగా నేర్చినాఁడ
నస్మదాచార్యపాదపద్మాశిషముల. 57

ఉ. మున్నల 'హైద్రబాదు' న సమున్నతి నున్న 'వివేకవర్ధనిఁ'
బన్నుగ నంత మాదు 'వనపర్తిని' నున్నతపాఠశాల యం
దున్నతి నాంధ్రబోధన నియుక్తుఁడనై యట రాట్సభాబుధ
ప్రోన్నతిఁ గాంచి యన్నిట మహోజ్జ్వలకీర్తి గడించి మించితిఁ. 58

క. వనపర్తిని 'రామేశ్వర'
జనపతి యాస్థానకవిగ సన్మానించెఁ
నను; గడఁకను విద్యాలయ
మున సభయందును యశంబు మునుకొని కంటిఁ. 59

క. నాయున్నతి చూపోపక
సూయాపరు లంత నృపతిశ్రుతిఁ గొండెములఁ
వాయోదక నుడివినఁ దా
నేయోచన సేయకుండ హీనతఁ గనఁగా. 60

ఉ. నే నట నుండఁ జాలక యనింద్యుఁడ నౌట మనోఽభిమానమున్
బూనుచు వీడి మాపురిఁ, బ్రభుత్వపురోన్నతపాఠశాలలో
మానుగ నాంధ్రపండితసమర్థతఁ గాంచితి హైద్రబాదులోఁ
బ్రాణముకన్న మానమె వరం బగుఁగా మహి మానికోటికిన్. 61

ఉ. ఆరహి నాంధ్రపండితుఁడ నై యట నుండఁ బ్రభుత్వపున్ 'సమా
చారవిభాగ' మందు బుధసన్నుత 'విద్యలశాఖ' లో మనం
బార సమున్నతాధికృతి నంది తెనుంగును సంస్కృతంబునున్
వే ఱగుభాషలన్ గొలిచి విశ్రుతిఁ గాంచుచు నుంటి వేడ్కమై. 62

క. వన్నెగ నస్మద్విద్యను
విన్నాణము దెలిసి నన్ను బ్రియ 'రామేశుం'
డున్నతసంస్కృతగీర్వి
ద్యున్నతపదమందు నిలిపెఁ; దలఁచెద నతనిన్. 63

మ. అల వారాణసి సంస్కృతీయఘనవిద్యావిశ్వవిద్యాలయ
స్థ లన 'దృష్టసదస్యతన్' వివిధవిద్యాసంస్థలన్ సభ్యతా
విలసత్ఖ్యాతి గడించి యాంధ్ర-సురగీర్విఖ్యాతకావ్యక్రియా
కలనాఽత్తస్థిరకీర్తి లక్ష్మణుఁడ నేఁ గాంతున్ మృడానీకృపన్. 64

విశ్వనాథరావు వంశాఽవళి

సీ. వంశపరంపరావర్ధితలౌకిక
వ్యవహారవిజ్ఞతఁ బఱగువారు,
సమయోచితక్రియాసాధనోపాయమ
నీషావిశేషాఽప్తి నెగడువారు,
దీనావనాఽసక్తదృఢకృపాహారిణ
తాఽలంకృతమనస్కులైనవారు,
ప్రాణభయాఽగతప్రాణిలోకాభయ
దాతృత్వశస్యులై తనరువారు.

తే. గీ. దేవ-భూదేవపూజాఽఽప్త దివ్యదీప్తి
జన్మపావనచర్యా ప్రసన్న భువన
శంశనీయులు నిస్సమసారమతులు,
విదితగతి నొప్పువార లార్వేలవారు. 65

సీ. సతతరజస్తమోయుతభూపతిప్రజా
వైరావనోదనప్రతిభ గల్గి,
లేఖనీనిస్త్రింశలీలాకవిత్వసం
గ్రామసమానవిక్రమము గల్గి,
యర్థార్థివస్తుదానాఽఽస్థానసంగత
కార్యాఽఽత్తనైశ్చల్యగరిమ గల్గి,
మంత్రతంత్రజ్ఞతామహిమప్రకంపితా
రాతిరాడ్బలపరాక్రమము గల్గి,

తే. గీ. స్వామిహితకార్యనిర్వాహచణవిచక్ష
ణాతిశయభక్తిసంభావితాంతరంగ
రంగదుత్సాహసాహసప్రభుత గల్గి
వెలయువారలు పృథివి నార్వేలవారు. 66

మ. పరశాఖాభవు లౌనియోగిజనముల్ ప్రాబల్య మొప్పార భూ
వరులం జేరి యమాత్యముఖ్యపదవీభ్రాజిష్ణు లై వచ్చినం
స్ఫురదాత్మప్రభు లై యమాత్యముఖు లై సొం పొంది రార్వేలవా
ర రహిం బ్రెగ్గడ-మం-త్ర్యమాత్య-సచివప్రాఖ్యాఽఽఖ్యలం మేటు లై. 67

ఉ. ధన్యత మీఱునీతెగ నుదారమనీషిత 'మాదిరాజు' 'కౌం
డిన్య' సగోత్రుఁ డప్పటికడిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ; దత్కులజమండలి దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకపరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగన్. 68

ఉ. ధన్యత మీఱునీతెగ నుదారమనీషిత ''మాదిరాజు'' 'కౌం-
డిన్య'సగోత్రుఁ దప్పటికిఁ డిందిసుధీజనులందు మేటి యై
మాన్యతఁ గాంచెఁ దత్కులజమండలిఁ; దెల్గుధరిత్రి ధీరమూ
ర్ధన్యత విచ్చె నం దొకపరంపర వచ్చి స్వమందిరంబుగన్. 68

చ. మును జనమేజయుం డలిగి పూన్చినపన్నగయాగకారణం
బునఁ దనుఁ బొందుకిల్బిషము వోవఁగఁ 'గాశి' మొదల్గ సేతువం
ద నిలుపుదేవళంబుల నుదార మొకం డగుకేశవాలయం
బున నుతిఁ గాంచుమేటిపురమున్ 'మిదుతూరు' నొనర్చి యచ్చటన్. 69

చ. వరకవితావిలాసయుతి భాసిలుచున్ వ్యవహారపద్ధతిన్
బురుడు గనంగ లేక యనముల్ మహితాత్ములు విశ్వసంస్తుతి
స్ఫురణ వహించి యాకులముప్రోడలు కీర్తిమయాత్ము లైరి యా
వరుసను 'వేంక'యాహ్వయుఁడు వాసిఁ గనెన్ సతి 'సుబ్బమాంబ'నాన్.

క. అలఁ డాసుబ్బమసతియం
దతిచతురుల సుతులఁ గనియె నార్వుర సుత నా
క్కూతె; వారలలో నగ్రజుఁ
డతులగుణుం డలరె 'దత్త'యాఖ్యుఁడు కవి యై. 71

క. అతనికి వెనుకఁగఁ 'గన్నయ'
సుత 'కొండమ' 'లక్ష్మినాథ-సుబ్బయ'లు క్రమ
స్థితి 'రామరాజు' బుధవం
దితుఁ డగు 'విధుశేఖరుండు' నెగడిరి సుతు లై. 72

ఉ. అసుతషట్కమందు సుగుణాఢ్యుఁడు ధీరుఁడు రామరాజు వి
ద్యాసముపార్జనంబునకు నై తనసోదరి కొండమాంబయా
వాసము 'తక్కశిలఁ' జని, వాసినిఁ గాంచెడు 'నంజి' నాహ్వయున్
ధీసముపేతు భావ సముదీర్ణవినీతినిఁ జేరి శిష్యుఁ డై. 73

(2)

క. నేరిచె నాకవితల్లజు
చేరువ గణితాఽగమంబు శిష్టపురాణ
ప్రారబ్యద్వక్తృతయున్
సారాంధ్రగ్రంథవిమలసాహిత్యంబున్. 74

తే. గీ. దిట్టతనమునఁ జేరువ ఘట్టకుట్టిఁ
జేరి యచ్చోటను గచేరివారికెలనఁ
గఱచె మరఠీలిపిన్ వ్రాయఁగాఁ బఠింప
వరుసఁ గచ్చేరిపనులఁ దీర్పంగ నంద 75

సీ. "పెనుబాల"వంశజోర్వీపాలపాలిత
'వనపర్తి' సంస్థానవశ్చిమాన,
జనఘనకిల్బిషశమనసామర్థ్య 'కృ
ష్ణా' ఽఽపగోదత్తటాభ్యాశసీమ,
వర్ణాఽశ్రమాఽదారపరచతుర్వర్ణప్ర
జాఽఽవళీసాధితైకాఽలయంబు,
గ్రామప్రజాసుఖప్రాపణప్రవణతా
భ్రాజిష్ణుకేశవప్రాంగణంబు,

తే. గీ. నైన 'శాఖాపురంబు'న నమలభక్తి
శ్రీనృసింహాంఘ్రికమలసంసేవనమునఁ
జెలఁగు చున్న'నియోగి'వంశీయుఁ డనఘ
ధీయుతుం డగు'శేషయ' తేజు మీఱి. 76

క. కనె 'సంజెమాంబ'యందున్
దనుజాష్టకంబు వరుసఁ; దనుజు లొందవమిన్
దనమూఁడవసుత 'సింగమ'
కనుగుఱు వరుఁ గూర్చి తనగృహంబున నిలుపన్. 77

వ. తలఁచి, తలంపు 'తక్కశిల' ధామముగాఁ గల'సంజీవయ్యకున్'
దెలుఁప నతండు ప్రేమ మఱఁదిన్ సవిధస్థుని 'రామరాయనిన్'
బిలిచి సమస్తమున్ దెలిపి వేడుక నంపె హితోక్తిఁ బల్కుచున్;
దలఁపు ఫలించినట్టుల ముదంబున శేషయ తెచ్చి యామెయిన్. 78

క. తనసుతుతోడఁ బెండిలిఁ
దనరిచి తనయింట నిలిపెఁ; దదుపరి నతఁడున్
వినయమున నత్తమామలఁ
దనసతితోఁ గొల్చుచున్ ముదంబున నుండన్. 79

క. తనమామవెంటఁ గరణపుఁ
బనికై 'వనపర్తి' నిచ్చ వచ్చుచు నుండన్
గని రాజ కుశలి యౌనా
తని నుద్యోగంబునందుఁ దగ నెక్కొలిపెన్. 80

మ. వయివా రాతని మే లనంగఁ బనులన్ బాటించి యారాజ్ఞి యా
వయి 'రామేశ'నృపాలుమన్నలకున్ బాత్రుండు నై మించుచున్
మెయిమై హెచ్చుపదంబులన్ నిలుచుచున్ మేధావిశేషాప్తి ము
న్నయి యానాఁటి'నియోగి'వర్గమున నుద్యత్కీర్తియై వర్తిలెన్. 81

క. 'నరసింగమ్మ' యువత్యం
బరయమి నురుచింత నొగులునల్లునకు ననం
తరతనయ 'లక్ష్మ'మాంబను
బరిణయవిధిఁ గూర్చె మామ పరమప్రీతిన్. 82

సీ. వెలఁదితోఁ గాశికావిశ్వేశు సేవించు
ఫల మనాఁ దొలిచూలు గలిగె సుతుఁడు,
వరదుఁ డౌనిలువేల్పు నరసింహు సేవించు
ఫల మనా మఱుచూలు గలిగె సుతుఁడు,

వైకుంఠగతుఁ డగు శ్వశురుని సేవించు
ఫల మనాఁ గతచూలు గలిగె సుతుఁడు.
తత్తదాశీఃప్రసాధన మగ్గడింప నాఁ
దలిదండ్రు లలరి పేరుల నిడంగ

ఆ.వె. 'విశ్వనాథరావు' 'వేంకటనరసింహ
రావు' 'శేషయ'యును రమణఁ గాంచి
ఉల్లసనము మిగులఁ దల్లిదండ్రులయిండ్ల
కూన్పువార లగుచు [1]నొఱపుఁ గనిరి. 83

వ. ఆ సమయంబున :-

సీ. 'వనపర్తి'పురిఁ దమబంధుగులకొమాళ్ళఁ
బిలిపించి యాంగ్లాదివిద్య వారి
కభ్యసింపఁగఁ జేయునాశయమునఁ బాఠ
శాల వినిర్మించి చదువు జరుప.
శ్రీ'మానవల్లి'వంశీయుఁ డౌ'రామకృ
ష్ణకవి' మొదలుగా చతురగురుల
'రామేశరాయ'ధరాపాలకుఁడు నిల్పి
పాఠముల్ జరుగఁగా వానిఁ గాంచె.

వీధిబడిలోన మామూలువిద్య నేర్చి
యుండుమము సోదరుల భూధవుండు పిలువఁ
బంచి తిలకించి ప్రియబుద్ధిఁ బండితులకు
నప్పనముఁ జేసె నాంగ్లాదు లభ్యసింప. 84

మ. మము నీరీతి లలిన్ గళల్ గఱచునన్మామ్యల్గఁ గావించి ప్రే
మముతోఁ జెంగట విశ్వనాథుని ననున్ మన్నించి'రామేశ్వరుం'
డమలస్వాంతముతోఁ బను ల్గొనుచు నత్యంతంబుగా మెచ్చుచున్
క్షమ నేలెన్ దనజీవితం బలరుదాఁకన్ శక్తిమైఁ; బిమ్మటన్. 85

1. సౌందర్యము

క. వేనితనూభవు లిర్వురు
మైనరులుగ నుండుకతన మహిమోన్నతుఁ డౌ
శ్రీ'నైజా'మాజ్ఞను సం
స్థానము 'సర్కా'ధీనసరణికి వచ్చెన్. 86

వ. తదనంతరంబ, దివంగతుం డగు 'రామేశ్వ'రావనీంద్రతనూజులం బ్రథముం డగు 'కృష్ణదేవరాయఁ' డెదిగి కుశలమతి యగుట సర్కారువా రతనికి సంస్థానపాలనవిషయములఁ గొంతవఱకు కరయ సెల వొసంగిరి. ఆరాకొమరుఁ డసూరివకాలి గానందున నితరులప్రవేశము గలిగె. ఈ సంధి కాలమున స్వకార్యధురంధరులు మున్నున్న కొఁగా రాజకార్యవార్తావరణ మనసుహాల మగుడు విశ్వనాథరా పుద్యోగావరణమునుండి తొలఁగి, తన పెదతమ్ముండును లౌకికకార్యప్రవేశసముత్సుకుండును నగు వేంకటనరసింహ రాయనిఁ దనపదవి న్నిలువఁ జేసి, 87

క. తనరెండవతమ్ముఁడు న
జ్ఞనమతిఁ దగు శేషగిరిని స్వకుల 'నియోగం
బున' నిలిపి యతఁడు చెంగటఁ
బని వినఁగా నింటిపనులు పరువడిఁ గనుచున్. 88

వ. విశ్వనాథరాయం డగుసే నాంగ్ల-యవన-పారశీకభాషల నభ్యసించియు, గీర్వాణాంధ్రంబులఁ దగుపటిమంబుఁ జాటింపఁ జాలక యాకొలంతల దీర్పల దలపెట్టి మత్తనూజాత లగు 'లక్ష్మమాంబ - శారదాంబ'లకు నాంధ్రగీర్వాణంబులందుఁ గావ్యనాటకాలంకారసాహిత్యం బభ్యసింపఁ జేయునుద్యమంబున నవ్యానలయందు నాకు విన్నాణం బినుమడించె. అప్పుడు లక్ష్మణశాస్త్రియు నేనును వంశానుగతకవితామార్గంబుఁ బ్రవేశించి, 89

ఉ. భారతిసేవ సేయుటకుఁ బాటు వడం దలపెట్టి యొంటిగా
దారులఁ బట్టి పోవుచుఁ బథంబుల సంగమదేశమందు వ్యా
పారులు గూడి యేకముగ వర్తకముం జయశీల మౌనటుల్
దీరుచుమాడ్కిఁ గూడి, విశదీకృతసౌహృద మేర్పడంగ దు

ర్వారవిరాశ్లథీకృతసుబంధురపూర్వకవిత్వధోరణీ
సారరసాఽఽద్యలంకరణసంగతిగా నొనరింపఁ గోర్కి నై
వారఁగ "విక్రమాంకకథఁ" బ్రౌఢత "లక్ష్మణ-విశ్వనాథు"లన్
ధీరుల మేము గూర్చితిమి, తెన్గున: నాటికఁ "గర్ణసుందరిన్". 90

మాతాపితృవందనము

క. మును నాయిలువేల్పులఁ ద
త్సనామపితరులనుఁ 'గుళిక' సద్గోత్రజుఁడగా
మనమునఁ గవి "లక్ష్మణుఁడన్
బ్రణతించెద "శ్రీనివాస-పద్మావతులన్". 91

తే. గీ. చెలఁగి గృహదేవతం బైన శ్రీనృసింహుఁ
గొలిచి తల్లిని "లక్ష్మమ్మ" గురుని "రామ
రాయుఁ" 'గౌండిన్య' గోత్రు సంభ్రమము మీఱఁ
దొలుత నీకృతి విశ్వనాథుఁడను దలఁతు. 92

షష్ఠ్యంతములు

క. సకలజగద్రక్షకులకు
శకలితసమదాసురేంద్రసందోహులకున్
వికలస్వభక్తపాలన
సుకలాకోవిదుల కఖిలసూరినుతులకున్. 93

క. మాయాఽధిష్ఠానులకు న
మేయజగత్సృష్టిభరణమీలనులకు న
చ్ఛ్రేయస్సాధనమహిమప
టీయాంసుల [1]కాప్తసంఘటితముక్తులకుఁ. 94

1. ఆశ్రితభక్తులు.

క. లలితసదర్థపదక్రమ
విలసితసత్కావ్యరచనవినుతకవీశా-
వళిసన్నుతమాహాత్మ్యక-
కలనులకున్ భక్తబృందకారుణ్యులకున్. 95

క. కరి-రిపుసుతపోషకులకు
[1]నిరతామరపూజితాంఘ్రినీరేజులకున్,
విరచితజగదవనుల కిం
దిరావిరాజితుల కస్మదీయగురులకున్. 96

క. సగుణాగుణమూర్తులకున్
విగళితభక్తౌఘపాపవిసరులకు నచి
జ్జగదద్వయరూపులకున్
నగశిఖర-స్తంభవాసనవ్యరుచులకున్. 97

క. సజ్జనహృదయాబ్జాతల
సజ్జయపదపంకజాతసద్యఃపూతో
ద్యజ్జగదవనరిరంసా
సజ్జశ్రీవేంకటాద్రిశ-నృసింహులకున్. 98

వ. అభ్యుదయపరంపరాభివృద్ధిగా మాయొనర్పం బూనిన 'విక్రమాంకదేవచరిత'మహాప్రబంధంబునకుఁ గథాక్రమం బెట్టి దనిన. 99

క. శ్రీరమణ! వేంకటేశా!
వీరనృసింహేశ! వేదవేద్య! సురేశా!
సూరివినుతపదపద్మా!
భూరిగుణా! దేవదేవ! బుధజనవంద్యా! 100

---

1. తత్పర

శ్రీకృష్ణఖడ్గస్తుతి

క. శ్రీపాంచజన్యబింబ
వ్యాపన ధారాంబుఫేన మందిన దనఁ దై
దీపించుదోఃప్రభాదం
డోపమకంసారిఖడ్గ మోముత మిమ్ముఁగా. 101

శ్రీముకుందస్తుతి

చ. సిరి కిర వై రహిం బరగుచీరది యన్నిలిపద్మముంచు ష
ట్చరణరుచిప్రసారమును సాంద్రగతిఁగా నిజమేదకోత్పల
స్ఫురదురునీలదేహమునఁ జొప్పడఁ జేయుముకుందుఁ డెంతయుఁగా
వరవిభవంబులఁగా దనరుపఁగా గలవాఁ డయి మిమ్ము నిల్పుతఁగా. 102

శ్రీహరియురోవర్ణనము

క. సిరిదానమేనిపూఁతఁగా
వరలుచు సౌభాగ్య మనెడివసిఁడికి నొరగల్
నరణి యగులోకజనకుని
గరుడాంకునియుర మనయముఁ గాచుత జగముల్. 103

గిరిజాస్తుతి

ఆ. తే. అన్యకుచమువార్త నడుగ నా వదనాగ్ర
మొందుతుంగతరము నొకకుచంబు
గలుగునటుల మగనికాయార్ధమున నిల్చు
గిరివరసుత మిమ్ము నరయుఁ గాత. 104

నందకస్తవము

క. సంతుష్టరమాబింబా
క్రాంతాంతర్భాగ మయి మురహరున [1]కినజా
తాంతస్సలీలరాధా
కాంతాస్మృతిఁ గొలుపు[2]నందకం బిడు ముదముఁగా. 105

---

1. యమున, 2. విష్ణువుఖడ్గము.

పార్వతీస్తుతి

ఉ. చేరఁగ నిల్చి యున్న మలసీమలయేలిక ముద్దుపట్టి దు
ర్వారరుచాత్మ మై తగ [1]దరంబున నంజనుఁగూర్చి నే నమ
స్కార మొనర్తు నంబ! యని శంభుఁడు శాంభవికోప మాఁప వ్యా
హార మొనర్పఁ జెం పగుఁ [2]హారునుడుల్ జయ మొందు నెల్లెడన్. 106

సరస్వతీస్తుతి

చ. సురు నటు గిష్పతిత్వము విగూర్వణమున్ గనఁ జేసె నంచు లోఁ
బరిణామనీర్ష్యలో గ్రహసమూహము సారచోనుఁ లధికై
యరుదుగ నీకసూత్రమున యంచలిముత్యము లై భజించె నా
వలలెదువాలి మీాఁ బయిపై వెలయించుత సుప్రసాదముల్. 107

వినాయకస్తుతి

శా. ఆశాస్యంబులయందు నెల్లమెఱ నేయాతంకముల్ లేనియ
ట్లాశాసించుసమర్థతన్ దనరి మంత్రాన్విత లౌనకృతల్
గా శశ్వద్గతి శీకరంబు లెనయంగాఁ జేయు చున్నట్టిదం
తీశానాస్యునిహస్తలీల మము నెంతేఁ బ్రీతులన్ జేయుతన్. 108

వైదర్భీప్రశస్తి

ఉ. అంబుధరంబు లేనిశ్రవణామృతవృష్టి, సరస్వతీవిలా
సంబులు పుట్టుచోటు, పదసంపదకున్ సుభగత్వసిద్ధిఁ గా
ర్పం బలుపూఁటకాఁపు, బుధరంజనదాయక మై విదర్భజా
తం బగు వైతరీతి కృతికల్లజాలం దుదయంబు నందెడున్. 109

సుకవిస్తుతి

క. కలపంచమరవసమచి
త్రలపనసందర్భవిలసితనిజముఖములన్
నలువచెలి వీణ మీాటెదు
లలి మెలఁగన్ వెలయుసుకవులకు జయ మగుతన్. 110

---

1. దయము. 2. గొప్పతనము (గుర్వి-ఉద్యమనే రావు).

క. అరసికొనుఁడి కవులారా!
వరసాహిత్యాబ్ధిమథన వలబ్ధశ్రుతిసుధన్
సురరిపులటు కావ్యార్థము
హరియించెడుచోరు లుందు రది గాన నెపుడున్. 111

క. కొననిం డెల్లర నిచ్చమె
యినిఁ దనరదు కొఱఁత నుంతయేన్ గవులకు; నేఁ
డును రత్నాకరమె కదా!
వనధి దివిజలుప్తరత్నవర్గం బయ్యున్. 112

క. వైచిత్ర్యరహస్యములన్
జూచుసహృదయాళి దీనిఁ జూచున్ శ్రద్ధన్
బ్రాచీనకవులవైద
ర్భీచంచత్కృతులు వేనవేలు వెలసినన్. 113

తే. గీ. సాహితీశ్రమవర్జితజనమునందుఁ
గవిగుణంబు సొరంగ భంగంబు నెనయుఁ;
దలిరుఁబోండ్లయనార్ద్రకుంతలము లెట్లుఁ
బట్టుఁ గృష్ణాగురుజధూపపరిమళంబు. 114

క. పలుకులెడ నేర్పుపేర్మిన్
దొలినేమము మించుటలు నుతుల్ మిగులఁ గనున్;
లలితోన్నతి అవిక వగులు
నెలఁతలచన్గవలు వందనీయము లగుఁ గా. 115

క. ఇలఁ బండితులను లాగం
గలిగియు వ్యుత్పత్తిజడులఁ గరఁగింపద; ము
క్తలఁ దొలిఁ గూర్చుశలాకిక
యులి సలిపెడుపనుల శక్తి నూనదు గాదే. 116

ఆ. వె. కవులకథల రసము గాంచెడునరసులు
వేఱుకథలయందుఁ బ్రీతిఁ గనరు;
[1]గ్రంథిపర్ణమందు రంజిలు 'కస్తూరి'
మృగములు తృణములను మెసఁగవు గద! 117

కుకవి నింద

చ. జడజనమందుఁ దాము గనఁ జాలుప్రతిష్ఠఁ గృతాభిమాను లౌ
వెడఁగులు సత్కవీంద్రపదవృత్తుల నేపరిపాటివారు? చి
చ్చుడుపఁ గలట్టిగర్వమునఁ బొంగెడునీరము లేమి సేయఁగాఁ
గడఁగు మణీగణప్రభవకాంతులు దిక్కులఁ దిక్కటిల్లఁగన్. 118

తే. గీ. పూని యుల్లేఖలీల నేర్పును ఘటించు
పట్టు గల[2]వైకటికసమపండితులవి
దార[3]కషపట్టికల నిధుల్ సరణిఁ గనుత
నాదుచిత్రోక్తిరత్నముల్ ప్రోది యగుచు. 119

చ. కలుగదు దోస మేమియును గాంచఁగ దుర్జనులందు. సద్గుణం
బులఁ గని యోర్వలేమి యగుఁ బో తగ వారిస్వభావ మెప్డు; ని
స్తులఘనసారఖండములతో సరిసె ల్పగుకందచక్కెరల్
వెలయును గాదె కొందఱకు ద్వేష్యము లై బలుచేఁదులట్టులన్. 120

శారదాదేశమహిమ

క. అమలకవితలీలలు కుం
కుమకేసరవితతు లేకకుటజము లగున్;
సుమహితము [4]శారదాదే
శము విడి వేఱెడఁ దదుల్లసన మే నెఱుఁగన్. 121

1. మాచిపత్రి. 2. రత్నపరీక్షకులు. 3. ఒరపిడిరాయి. 4. శారదయా దేశము-కాశ్మీరదేశము.

వక్రోక్తి

క. అల వక్రోక్తిరహస్యాఽ
కలన రసధ్వనిముఖార్థగాములు కావ్యం
బులు వాయవి శ్రద్ధఁ గనఁగ;
జిలుకలుగఁ బఠింత్రు గాక చిక్కినవారల్. 122

క. అనితరసామాన్యగుణ
త్వనిరూఢియ కవివరులకుఁ దనరుచుఁ గీ: వ
య్యనఘులఁ దద్గుణములఁ గనుఁ
గొన జల్పము విడరు సభలఁ గొలు నేర్పుజనుల్. 123

క. అసమానోల్లేఖరచనఁ
బసఁ గనుకృతికనక మిద్ధి పండితచేతో
వినర[1]కషపరీక్షిత మయి
పొసఁగుం గాత జనకంఠభూషణ మగుచున్. 124

కవీశ్వరావశ్యకత

తే. గీ. చారుచారిత్రలీలావిచారశూన్యు
లైననృపులకుఁ గవిసంగ్రహం బదేల ?
యొడల నెప్పుడో గురిజలతొడవు లూను
వనచరుల కేల ? యగసాలెవానిఁ జేర్పు. 125

చ. తమకెలనన్ గవీశ్వరవితానము నిల్పఁగ లేనిధారిణీ
రమణులకీర్తిసంతతులు రాజిలు నెట్టుల ? రాజు లెందఱో
క్షమపయి దీప్తితో వెలసి కాలము దీరఁ జనంగ లేరె ! సం
భ్రమముననేని నట్టినరపాలుర పేరు లెఱుంగఁ డెవ్వఁడున్. 126

1. ఒరగల్లు

క. రావణుయశ మఱుటయు సీ
తావరుఁడు యశోవర్ధుఁ డగుట తగ నిది సర్వం
బావాల్మీకిప్రభావమె
కావునఁ గవులమెతి నలుగఁ గాము నృపులకున్. 127

క. నానుడికారము సిరస
మైనను నృపచరితకథన నతిమాన్యం బౌ;
ర్యోనదిమృత్తిక శుష్కం
బైనను దలఁ దాల్ప రెవ్వ రతిశయభక్తిన్? 128

సు క వి

చ. శ్రుతి సమ్మతింబు, సత్కవివచోరచనమున్ దృఢియించి దుష్టు లా
యతమతి వారిలోపములె యత్నము సేయుదు రేర్పరింపఁగా;
నతులితశేరికావనమునందుఁ బ్రవేశముఁ గాంచి రోయదే?
వితతిరతిన్ గ్రమేళకము వీరక కంటకజాలమే మొదల్. 129

స్వగ్రంథప్రశస్తి

క. విమలచతుర్వ్యాధిపవం
శమున వెడల సిదితి మద్వచనస్తోత్రము నం
దమలగుణమౌక్తికంబుల,
నమరుత నేరాలవశి, లౌడ వయి విరామెదలన్. 130

తే. గీ. సప్తలోకంబులందుఁ బ్రశస్తిఁ బడయు
భారతీలీలలకుఁ బట్టు బ్రహ్మ యగుట,
నట్టినలుమోమువెల్గుకావ్యములు నాల్గు,
వెలయు విఖ్యాతిఁ గని చతుర్వేదము లన. 131

బ్రహ్మప్రసన్నతి

తే. గీ. తనకుఁ దీరంబుగా నున్నతప్పి నొకటి
తులఁ దొలఁగుభక్తితోఁ దన్ను గొలువ నలవ
సకల మైనట్టితత్తోయజాతకులము
సరయ సిరి కిరవుగఁ జేసె నని తలంతు. 132

ఉషఃకాలము

ఆ. వె. బ్రహ్మఋషులకెల్ల బ్రహ్మమయము లగు
నజునికథలఁ బ్రొద్దు లరుగు చుండ
నంత నొక్కనాఁట నమరనదీతీర
మందుఁ గల్యసంధ్య యగుడు రవికి. 133

క. తనవనితకుఁ జాటూక్తుల
ననయముఁ బల్కుచును జక్ర మన్యోన్యవియో
జనయంత్రసూత్ర మనుక్రమ
నన లాగెఁ దన్ముఖస్థితాబ్జబిసంబుల్. 134

తే. గీ. అర్ఘ్య మిచ్చుట వానక్త లైనసిద్ధ
ముగ్ధ లూనినకుంకుమమునను బోలె
నబ్జినీజీవితం బగునర్కబింబ
మపుడు దాల్చె బింబఫలారుణిమము. 135

క. రే ముదియుడుఁ దల మిగులఁగ
గో మటి వంచెనో యనంగ గొబ్బునఁ గన నా
రేమగనియార్తిఁ గన నా
మోము స్మితోన్ముఖత నొప్పెఁ బో బిసినులకున్. 136

క. సకలవిజయశీలుండు చ
టకమున వేలుగఁ దొడము నలువ కని వినుచున్
దిరిముకఁ గొని దుర్గము నె
క్కుకరణి రవి తూర్పుఁగొండఁ గొదుకుచు నెక్కెన్. 137

తే. గీ. చక్రవాకాంగములఁ బరస్పరముఁ జూర
కుండుటకుఁ గూర్పుపూఁతగా నుండి యిపుడు
చందనద్యుతి మించినచంద్రిక యదె
యిందుశాణీఫలకమందు నిమిడిపోయె. 138

ఇంద్రుఁడు బ్రహ్మకు లోకగురాదారములను దెలుపుట

తే. గీ. అపుడు సంధ్యాసమాధినిష్ఠాఽన్వితుఁ డగు
విధికి శక్రుండు కేల్మోడ్చి విన్నవించెఁ
దనదుశేఖరపారిజాతమునఁ దొదలు
నలులయులివున నినుమడు లైననుడుల. 139

క. సితగజమదసక్తమధు
వ్రతమాల సెలంగు నాకు, వందనమాలాఽఽ
కృతి; సామ్రాజ్యశ్రీజయ
తతతోరణనిభసితేభదంతయుగమునన్. 140

తే. గీ. లోచనాబ్జసహస్రవిలోలషట్ప
దాఽఽశినీలీకృత మగునాయాతపత్ర
మల రహించను రాజ్యేందిరాఽఽననమున
నీలనారీ[1]లలామ కల్యాణగరిమ. 141

ఉ. నందనమందుఁ గల్పతరునవ్యమనోహరసీమలన్ రతిన్
జెందినక్రాంతి వో నడఁపునీడలఁ గూడుచుఁ గాడు చుందు రే
నందినశౌర్యకార్యకలనాఽఽత్తయశంబుల సత్ప్రబంధరీ
తిం దనరించి మోదమునఁ దేలుచు సౌరమృగీవిలోచనల్. 142

---

1. నానటిదొట్టు.

చ. పలుకులు పెక్కు లేల? యిదె పాకనిషూదనుఁ డీతఁ డర్థిఁ దై
యెలరు నిరంకుశాత్త్రమహిమాతిశయంబునకున్ నిజంబు: ని
స్తులభవదీయపాదతలధూళిలవంబుల నాదరంగ గనం
గలిగినయెల్లవారి కిది గా మహిమంబు నిజాంబుజాననా! 143

తే. గీ. జన్మములఁ బొల్చిలింపసంచయము గొనుట
దాల్పు చున్నది స్మర్తవ్యకాక్రమం బ
టంచుఁ దలఁచెద నాథ! నా కవని విపుడు
విప్లవం బిది దారనివేదితంబు. 144

చ. సవిత నిజద్యుతివ్రతల సొరి దిశాంటలోఁ దమోవిలుంఠనం
బవితథరీతిఁ జేసెడునయంబున నంబుజయోని! మీర లీ
భువికి విధిక్రియాంటచరణముల్ దొలగించెడుధర్మదూరులన్
గవిసి తొలంచఁగా నొకనిఁ గల్పనసేయుఁ డవార్యవిక్రమున్. 145

తే. గీ. కడఁగి పురుహూతుఁ డిట్టులఁ గలియఁ బల్కు
పల్కులను బాగుగా విని బ్రహ్మ యపుడు
నూచె సంధ్యాంబుపూరితచుళుకమందుఁ
దెఱఁచి ధ్యానానువిద్ధ మౌదృక్ప్రయంబు. 146

ప్రార్థితవీరజననము

క. తనముంగై పైదెసఁ దగు
ఘననీలమణీసనాథకంకణములపై
ల్లున ధర్మదూరబంధం
బునకు సహోత్థాహిపాశములఁ బూని సనాన్. 147

క. తనతర్జనిఁ జూపినచే
తను గార్యాకార్యములను దగఁ గనుగుటి ది
క్పనిరాతంకక్రియలను
గనుచు నిషేధం బొనర్చుకడఁకఁ గనె ననాన్. 148

క. తనరుచులజాలభోగంబున
కనంత నతివిపులఁ జేయ నంగదసంక్రాం
తనిజవిమానవిధంబున
ఘనగిరులఁ బాహువుల నెగడఁ బట్టె ననఁగ. 149

క. తనతగ్గనిగరువపుపూన
వ్వున దిట మగుమోవిచిప్పులుఁ బూనుచుఁ జీరా
ర్జునము లగుపగలకీర్తులఁ
గొని యపుడే యాని [1]పమ్ముకొని నిలిచె ననఁగ. 150

క. తముఁ జెలరో నునిచెదువని
కమరారులు నీరు విడిచి రని ముదమున న
య్యమరస్త్రీ లాత్మదృశా
ఙ్కుముదములఁ బూజ లిడఁగఁ గొమ రొందె ననఁగ. 151

క. శరవారాభేద్యము, [2]క
ర్బురనిర్మాణము, స్వభావరూపకవచముఁ
ధరియించి జయశ్రీక
ర్బురపీతనిభోన్నతాంసముల్ పొలు పొందఁగ. 152

క. కోరినది దాఁటినది చే
కూర వెలుఁగు దొలఁకుమోము కొమ రొప్పఁ జిరో
దారసముత్సుకతఁ దనను
సారసవిష్టరుఁ దజాండు స్వయముగఁ గనఁగఁ. 153

క. పౌరుషకాంచనశాణి య
శోరాశి సితాబ్జశారదశోభియు నిజహా
స్తారూఢకృపాణోజ్జ్వల
ధార నతిప్రమదదృష్టి దైవారించెఁ. 154

1. అతిశయించి. 2. బంగారము. 3. బురద.

క. కనకాచలోపలంబుల
మను వొందినయట్లు [1]మేల్మి మనుచు శరీరం
బున నలువ చుళుకమునఁ బృథు
వనరక్షాదక్షభటప్రవరుఁ డుదయించెన్. 155

మ. తనవేఁగన్నులు మోదబాష్పనిబిడత్వం బంది తూఁగాడఁగాఁ
దనచెంత న్నిలుచున్నయింద్రుఁ గని 'చిత్తస్థైర్యముం బూనుమా !'
యని యంపించి విరించనాజ్ఞఁ ద్రిదివౌకోఽమిత్రజాతిక్షయం
బున కవ్వీరుఁడు దీక్షఁ బూనె సుర లుప్పొంగన్ రిపుల్ గ్రుంగఁగన్.

చాళుక్యవంశపరంపర

తే. గీ. ధారిణీభృత్కులోపరిస్థాన మొంది
యంత రత్నాకరాఽత్తభోగార్హతఁ దగి
వెన్నికా ల్గన్నమిన్నేటివెల్లువవలె
వరుస నవ్వీరువలన నన్వయము నెగడె. 157

క. వైరిభటానూనయశో
హారిగ 'హారీతకుండు,' నతఁ డాదిగ భూ
దారులలో '[2]మానవ్యుఁడు'
వైరులమానంబు దులుచువాఁ డై నెగడెన్. 158

ఉ. ముంగురు లెల్లదన్ జెదరఁ బొల్పఱి దీనతఁ గ్రుంగి యుండ, గం
డాంగములన్ రచింపఁ బడినట్టికురంగమదంపుచర్చలున్
భంగము నొంద సొం పఱు సపత్నసతీజనతాఽననంబు లీ
వంగదపున్నృపాలురయవార్యపరాక్రమ ముగ్గడించెదున్. 159

1. బంగారము. 2. హారీతుని నామాంతరము.

ఉ. ఆకులమందు రాజనివహంబు గడించుకుకంటకోద్ధృతి
ప్రాకటకీర్తికిన్ భువనపాళి విలాసగృహాంగణంబుగాన్;
భీకరవైరికంఠగతపీతతలాస్థివిలుంఠనప్రకుం
ఠాఽఽకృతిధార యొనసికి నయ్యెను సానలుగాఁ గపాలముల్. 160

చ. పశుపతి ప్రీతుఁ డైన నది [1]పాటన సేయక శాతఖడ్గమున్
దశమశిరంబుపైన బెడిదంబుగ వేయఁ గడంగి యద్రిజో
పశమితుఁ డై జగత్త్రయముపట్టున నెక్కుటివిక్రమాఢ్యుఁ డౌ
పిశితభుగాళినాయకుఁడు పెంపుఁ గనెన్ మును రావణుం డనన్. 161

ఉ. అంతటివాని రావణుని నంతకుచెంతకుఁ జేర్చి దిక్సమా
క్రాంతయశస్కుఁ డై రఘురాముఁడు నిల్పినరాజధాని న
క్రాంతసితోరుకీర్తి దనరన్ ఘన మైనపురం 'బయోధ్య' నీ
సంతతిక్షత్రియుల్ తమనిశాంతముగా నొనరించి రేపునన్. 162

ఉ. అందు విలాసదీక్ష నలరారుజిగీషువు లంతనంత గె
ల్పొంది సమస్తభూమిఁ బద మూనిరి; 'నాగరఖండ' చుంబిగాఁ;
గ్రందగుపూగవృక్షవిసరంబు ముదావహ మౌచు నొప్పుభూ
మిం దగుదక్షిణాశ నుపమింపఁగ రానిపరాక్రమంబునన్. 163

క. లీలన్ దద్వంశధరా
పాలురు విజయప్రశస్తి వ్రాసి రుదన్వ
త్కూలమున నిఖరదంబులఁ
'జోకి'సురతములసాక్షి సొం పగుచోటన్. 164

తే. గీ. ద్వీపనరపాలనివహంబు విక్రమమునఁ
బెలుకుసీరాజవరులు[2]'విభీషణభువి'
'నచ్యుతస్థాపితం' బని యాక్రమింప
రైరి; కాదేని వారికి నసదె యదియు. 165

---

1. పాటించుట, 2. లంకపురి.

క. ఆరాజులవాజులు ఘన
సారరజశ్శ్వేతరుచి యెసఁగుడీవుల సం
దారవిలాసము లూని తు
షారాద్రిభ్రమ వతంచి వలిఁ గలఁతఁ గనుఁగా. 166

తైలపరాజు

క. వరుసనఁ దత్కులతిలకము
హరు వొందెఁ బ్రతాపి, 'తైల' పాఖ్యుఁ డతఁడు సం
గరమున నరివీరరసం
బిరుశోణితపంకశేష మొనరించెఁ ద్రుటిన్. 167

ప్రకారాంతరానువాదము

చ. క్రమమునఁ దత్కులంబుతిలకం బనఁ 'తైలపుఁ' డన్నృపాలచం
ద్రముఁడు ప్రతాపి శాత్రవపరాక్రమదూరుఁ డుదారవీర్యుఁ డై
సమితి నరాతివిక్రమరసంబు నిమేషములోన రక్తపం
కమ మిగులంగఁ జేసె భువనత్రయదుర్జయబాహుదర్పుఁ డై. 168

తే. గీ. కుతలకంటకు లగు 'రాష్ట్రకూట' నృపుల
మూలముట్టుగఁ దొలియించుపూన్కిఁ గుశలుఁ
డయినచాళుక్యచంద్రుని యంతికంబుఁ
జెందె సుఖముగ నృపతులసిరియు నంత. 169

క. వీరపుటుమ్మగఁ జెమ్మల్
గూరుకరంబుఁ గనునతనిక్రూరాసి ఘనా
సీరప్రేరితపుష్పౌఘ
సారపరాగముల నాతి నడలద యనుగా. 170

మ. నరనాథాంజననీలఖడ్గమున జన్మం బందియున్ నీలిమం
బురుకీర్తుల్ గనఁ బోమికిన్ గతము నే నూహించి గుర్తించితిన్;
బరనారీశరపాండుగండయుగళీపాళీవిలీనంబులై
పరివర్తించి తదీయపాండిమమునన్ బాటించె శ్వేతత్వమున్. 171

తే. గీ. లలితకీర్తిమరాళహేలాపదంబు
నుత్ప్రభం బగుఖడ్గనీలోత్పలంబు
విభుఁడు వీరరమోత్తంసవిధికి నసఁగ
యుద్ధలీలాసరస్సులోనుండి లాగె. 172

తే. గీ. అని మొనన్ సాక్షిమాత్ర సైన్యమును నిలిపి
దాసిఁ జేసినరిపులక్ష్మి తలఁగినటులఁ
బూఁటకాఁపుగ నారిపుభూపకీర్తిఁ
బిలిచె నెలకొల్ప నప్పృథివీవరుండు. 173

సత్యాశ్రయుఁడు

సీ. ఎవనిఖడ్గము రిపునృపులకపాలముల్
భ్రుకుటిక్రుధాగతిఁ బొడి యొనర్చు;
నెవనిలాగినవిల్లు దవులుకొనల గుటి
ననవిముల్కుల ముద్దుఁ గొనినటుఁ దగు;
నెవనికోలలు కుభృద్బృందాంగములఁ దొల్చి
క్రౌంచభిద్భార్గవాస్త్రముల దూఱు:
నెవనిరణం బాఁగు నింత జందెపుభ్రాంతి
షట్కారిహారముల్ సూచునపుడ;
తే. గీ. యెవ్వనిశరంబు లని రేల నృపరమౌళి
రత్నములఁ గూడి దివ్వెలరహి గడింప
నసితమంబుల రిపులపై ల్లార్చు నతఁడు
వెలసె 'సత్యాశ్రయుండు' దోర్విలసనమున. 174

జయసింహుఁడు

ఉ. సంతతదంతియుద్ధముల సామజకుంభవిఖండనస్థల
ద్దంతురకాంతమౌక్తికవితానములుం బలె నాత్మకీర్తు లు
ద్దాంతగతిం దిగంతములదాఁకఁ జెలుక్యమృగేంద్రపీఠిపై
వింతగ సంత భూషణతఁ బేర్చెఁ దగం 'జయసింహ'దేవుఁడుం. 175

క. అరిరాజమహామహిషులు
ధరణీపాలప్రతాపతప్త లయి నిరం
తరమును దలఁతురు చందన
పరిచర్చితనిజవరాంకపరివర్తనముల్. 176

క. కలహప్రఘాతముల భూ
తిలకుప్రతాపార్యమప్రతిష్ఠ యదర వ
ర్తిల కున్నె నెట్టిభూమీ
తలపతితతిసూర్యకాంతతాప మెదటనేం. 177

క. ఆనృపతిచైత్రయాత్రల
సేనాభరమున వడంక క్షితితలము వ్రణం
బూనినవీపునఁ గార్యము
గాననియటు లాదికూర్మకము గాసిఁ గనుం. 178

తే. గీ. నిజకిరీటస్థమాణిక్యనిబిడభాను
భంగసంధన్ను లగుతేనివైరినృపుల
సంగరాంగణముల శివాసమితి గొనదు
చితి రగులునింగలం బని మతి గలంగ. 179

చ. అతఁడు దిశాఽధినాయకపురాఽళి జయించి, తదీయవస్తుసం
తతి విదళించి కేవలము దంతితతిం గ్రహియింపఁ దయ్యెః నా
తతజయసింధురప్రకటితం బగునవ్వ్రవలాశబాంధవో
దితనవవాసనం బెదరి దిక్కులఁ జిక్కక పాఱిపోవుటం. 180

చ. మహిపుఁ డపారవీరనియమంబునఁ బారగుఁ డై యటుల్ ధను
స్సహితత నిల్వ శాత్రవధరారమణావలి సంగరంబులన్
దహితహతోఁ బరాఙ్ముఖతఁ దాల్చి పలాయిత మై చనంగ న
య్యహితయశోఽఙ్గనావళి ప్రియంబున సమ్ముఖతాప్తినుండెడున్.

క. సురపురియశము నృపుఁడు సు
స్థిర మొనరించియును గర్వచిత్తుఁడు గాఁ డా
సురపతి స్వయముగ నిడఁగా
ధరియించియుఁ బారిజాతతతిచితమాలన్.

ఆహవమల్లుఁడు

తే. గీ. అతని 'కాహవమల్ల'భూపతి జనించి
యవనిఁ 'ద్రైలోక్యమ'ల్లాపరాఖ్య వెలసె
మహితధారాజలోత్థంబుమానుషి యనఁ
దత్కృపాణంబు జయలక్ష్మి తలఁగి చనద.

ఉ. కేవలకల్పనాకథలు గేరెడుపట్టులఁ గాక సచ్చరి
త్రావళిఁ గూర్చుపొత్తములయందు నతండు మహాకవీంద్రవా
చావిమలప్రయోగమున సాధుపవిత్రచరిత్రమార్గసం
భావితుఁ డై లిఖింపఁ బడెఁ 'బ్రౌఢిమ రెండవరాముఁ డా' ననన్. 184

క. కూపములఁ బ్రపాపాలిక
రూపున భూపులెద రిత్త రూపించుచుఁ ద
ద్భూపతివీరశ్రీ యా
శాపాళి యశస్సుధారసమునఁ బ్రియ మిడెన్. 185

క. వైరిప్రతాప మధికము
గా రాజకృపాణ మాని కన్నీరు గడున్
జేరినచోళిగండో
దారపటీరములఁ దాప మడఁగాఁ ద్రాగున్. 186

తే. గీ. మందుతేజంబు తనచెంత నుండురతన
దప్పి నూనినయదివోలెఁ దత్కృపాణ
మల 'ప్రమార'నృపాలయశోఽంబుధార
'ధార' యనురాజనగరరత్నమును మ్రింగె. 187

తే. గీ. నృపుకృపాణ మగాధపానీయమగ్న
భూరిభూభృత్కులం బయ్యెఁ బో విడువగఁ
జాలదుగ 'ధార' యనునొక్కప్రోలినైన
నప్పురీన'మాలవుని'భాగ్యశ్రీయమున. 188

తే. గీ. అతఁడు కాలాంబుదశ్యామలాసి సకల
రాజహంసలఁ దఱిమి తర్వాత నిలక
భోజరాడ్భుజపంజరమున రహించు
కీర్తిహంసినిఁగూడఁ దా ఖేదపఱచె. 189

తే. గీ. ప్రళయసమయాగ్నిసమమూర్తి పార్థివునకు
సంగరంబులఁ గరముఁ బొసంగె కాంతి
భోజభూమీతలాధీశముక్తమైన
'ధార' పడినంతమాత్రఁ జిత్రంబు గాఁగ. 190

తే. గీ. అతఁ డశ్రాంతహోమాఽఽశ్రయాశధూమ
జాలనీలీకృతదిశాఽఽస్యమాలుఁ డగుచుఁ
దోడనే పూర్ణిమానిశాతుహినకిరణ
పాండుసత్కీర్తిసంతతిఁ [1]బఱచి కడుగు. 191

తే. గీ. సత్య మాజి జయామృతసాధనమున
క్షితిపతిశితాసి మిక్కిలి క్షీణ మయ్యెఁ
దద్గృహీతైకధారావిధానకలనఁ
గీర్తిధారాసహస్రావకీర్ణ మగుట. 192

1. పదఁజేసి.

చ. ఇటుల నతం డశేషధరణీశరణీకరణీయతాఽఽప్తి నం
ఘటితలలదీశశీర్షమణిదీప్తితపాదుఁడు చక్రవర్తియై,
పటిమ ననేకయజ్ఞపరిపాటి నెసంగుచు నింద్రు మించిన
న్పటికి శతక్రతుం డితనిపట్టునఁ జూపఁ డొకింత శంకయే౯. 193

క. చింతారత్న మితని ముం
దెంతయును వరాక మనుచు నెంత్రు జనము భూ
కాంతుఁడు తపనీయతులా
ధ్యంతరమునఁ దూఁచుడాయియట్లుగఁ జేయు౯. 194

తే. గీ. దోమరూపంబుఁ దాల్పించి యూర్ధ్వభీతి
నెటనొ యొకమూల నొదిఁగి పెం పేదుకలినిఁ
గదలఁ దఱుముట కన యాగకలితధూమ
ముల నిరోధించె నాతఁడు భువనమెల్ల. 195

చ. బెదరినవాఁడువోలెఁ గలి పృథ్వివరేణ్యునిపై నిమేషమే౯
గదియఁగ నీఁ డపాంగమును క్షాత్రపుటుమ్మ కదు౯ నిజాంగము౯
బొదివి రహింపఁగా సహజపూషవిభావరిపూర్తి నేత్రముల్
మెదలఁగ నీక మించి మిఱుమిట్టుల నాతఁడు గొల్పు చుండఁగ౯. 196

క. అన్యాయ మొకటిప్రాగ్రా
జన్యులయెడఁ జేసె న్వపులజనవత్సలతా
మాన్యుం డయ్యు నిలావలి,
న్వన్యాయచరిత్ర జనము వారల మఱవ౯. 197

తే. గీ. అచటఁ [1]'పృథ్వీభుజంగ'నిరర్గళాఽఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' మహీరమ
యకట! కర్పూరతాటంకయశముతోఁద
నిప్పుడు౯గూడ సంగంబు నెనయఁ బోదు. 198

1. ఇది ఆహవమల్లుని బిరుదనామము.

పాంతాంతిరశ్లోకానువాదము

తే. గీ. అచటఁ 'బృథ్వీభుజంగ'నిరర్గళాఽఽహ
వావశీర్ణకర్ణ యగు 'డాహల' వసుమతి
దంతతాటంకతుల్యసద్యశము లకట!
యిప్పుడుఁ బరిష్వంగంబు నెనయఁ బోదు. 199

తే. గీ. సమితి నృపతికృపాణ ముచ్ఛ్వలితతేజ
మెనసి [1]ధారాజలంబున ననఁగ నిగిడె
దృప్తరిపుగజాఽఽవళినంగ మెడపి పొంద
ననఁగ [2]'నభ్యుత్థానమ్ము'న నహితలక్ష్మి. 200

క. నిరతము సంతప్తం బగు
నరిరాజస్త్రీపయోధరాంతరమందుఁ
బరఁగినకుంకుమపంకము
పరాఙ్ముఖతఁ గనియె శోషభయముననో నాఁ. 201

క. తనుభావ మూనె వైరిను
తనువులహాసప్రదీప్తి, తాంబూలశ్రీ
నెనయునవసానసంస్మృతిఁ
గనుచు ననఁగ సహవసతినిఁ గ్రాలుకతమునఁ. 202

క. వేలావనముల నరపతి
జ్వాల లెగయునస్త్రములఁ బ్రవర్తిలఁ జేయఁ
గ్రాలెడుభీతి సముద్రము
'హాశిఁ భార్గవుఁడె వచ్చె ననుచుఁ దలంకెఁ. 203

---

1. పట్టణమునకుఁగూడ శ్లేషార్థము. 2. పిడికలితో పిడిని తలకరించుట.

చ. నృపతిభటాఽవళుల్ తనమణీగణసంగ్రహణం బొనర్చుచో
నపరిమితంబుగాఁ దటతలావనిఁ జిందుచుఁ గ్రం దొనర్చు శు
క్తిపటలిచేతఁ దాఁ గినుకఁ గీల్కొనె నాఁగఁ బయోధి యొడ్డుపై
నుపలతలంబునన్ దల ననూనతఁ గొట్టినయట్లుఁ గన్పడెన్. 204

చ. అతని సధిజ్యకార్ముకుని, సత్యవనీప్రభవాభిరాము, నూ
ర్జితరవితేజుఁ గాంచుచు వచించెనొ నా నిజపద్మరాగశో
ణితచటులారుణాంగముల నిండినశ్రీరఘురామబాణపా
టితకిణసంచయంబుఁ బ్రకటించెఁ బుటీకృతభంగపాణి యై. 205

చ. అతనిచమూసమూహము లుదగ్రగతిన్ దటికాఽటవీవిటం
కితములు గాఁగ 'విశ్వ మిటఁ గ్రిక్కిరియన్ గుమిగూడెనో' యనన్
మతిఁ గని వార్ధిభూతిగరిమల్ క్షయ మొందమి కద్ధి స్వీయతో
యతతికి నున్నయుప్పు గత మంచును మెచ్చెను భారతన్ గడున్. 206

తే. గీ. అనఘవీరుం డతండు వారినిధితీర
మున జయస్తంభమును నాటె ముదము మీఱ
స్వైరవిహరణశీలముల్ జలమతంగ
జములు పొగులఁగఁ గట్టుకంబ మనుభీతి. 207

తే. గీ. తనతటి మెలంగునతనిశుద్ధాంతకాంత
లందుఁ దొరఁగెడులావణ్య మనుసరించి
సార మమరులు గొనఁగ నిస్సార మైన
జలధి పీయూషదర్శనసౌఖ్య మందె. 208

క. గెలుపుంబాన్కులయందున్
గెలుపుమరులు గలుగునతఁడు కెలనఁ బయనమున్
నిలుపకదలిఁ గని రాముఁడు
గొలిపినసేతువును మఱలఁ గూర్పఁగఁ దలఁచెన్. 209

క. ద్రవిడభటుఁడు క్రొవ్వున నే
కవీరుఁడై వఱచి యెదురుగా రాఁగ మహీ
ధవుఁ డతని ¹నభాజనుఁ జే
సె వీరరసమునకుఁ దొలుత సేసి శరతతిన్. 210

క. పటుకంపితాంగిఁ 'గాంచి'
న్ఘటించి భుజయుగబలంబునన్ లాగెను దా
నటఁ జోళరాజ్యరమ భూ
విటుఁడు యశఃపటము నూద్పువిధి నేర్పరి యై. 211

ప్రకారాంతరానువాదము

క. భుజయుగబలమునఁ 'బృథ్వీ
భుజంగుఁ' డల కంపితాంగిఁ బొదువుచుఁ '²గాంచిన్'
అజితుఁడు యశఃపటము నూ
ద్పఁ జతురుఁడున్ '³చోళ'రాజ్యలక్ష్మిని లాగెన్. 212

తే. గీ. అతనిబెదరునఁ గడుఁ బలాయితుఁ డగునరి
'చోళ'పాలత్వదంబు నెవ్వగను జీల్చి
నింకనైన నితం డెగ్గ లెనయునె యని
కంటకవనాంతములు రిపుల్ గాంచునా యన. 213

క. నరపాలశౌర్యవైశ్వా
నరమునఁ బార్థముగఁ బ్లోషణముఁ గనుచు రిపూ
త్కర మరయద మంత్రముఁ ద
ద్దురవస్థన్ బ్రతిఘటింపఁ దూఁగునొకటినేన్. 214

---

1. అనర్హుఁడు-పాత్రలేనివాఁడు అనిశ్లేష. 2. కాంచీపట్టణము-ఒడ్డాణము అనిశ్లేష. 3. చోళదేశము-అవిక అనిశ్లేష.

శా. క్ష్మానాథాగ్రణియత్నకౌశలము వక్కాణింప నేలా? మనో
ధ్వానారావములట్లు దిక్పరితతుల్ దోఁ ద్రోయరా దూర్జిత
జ్యానిష్ఠ్యూతనితాంతనిష్ఠురరవప్రాప్త్యగ్రవాదాఽయతిన్
ధ్వానాథాఽవనిఁ దిద్యుబంబె యనులన్ బొంకం బటున్ జేయఁగన్.215

పై పద్యమునకు అస్పష్టముగా అనువాదము

ఉ. పూవిలుకానియమ్ములనుబోలెఁ గడున్ బెడిదంబు లెల్లరున్
బోవిడఁ జాలనట్టి వగుముల్కులఁ దేరెదులేనినేరుపున్
వా విది పల్క నేల! కలనన్ దనసింగిణి వీడి క్రమ్ముచున్
నో విడువప్పు డున్నభము నాల్కొని బెండ్లను దూలఁ జేయఁగన్.216

మాలినీవృత్తము

సురవినుతపదాబ్జా! సూరిసంగీతనామా!
గిరిబిలవినివేశా! కేవలాద్వైతరూపా!
కరిరిపునుతపాలా! క్ష్మాసుతాచిత్తలోలా!
విరచితబహురూపా! వేంకటేశా! నృసింహా! 217

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్యులు
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచితులు
నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
బ్రథమాశ్వాసము
సమాప్తము

విక్రమాంకదేవచరిత్రము

ద్వితీయాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ! వేంకటేశా!
వీరనృసింహేశ! వేదవేద్య! సురేశా!
సూరివినుతపదపద్మా!
భూరిగుణా! దేవదేవ! బుధజనవంద్యా! 1

క. పురవర మొనర్చె నృపవరుఁ
డురుసౌధశ్రేణిదీపికోదితరుచి సం
బర మల కాటుకసరిగా
వఱలఁగఁ[1] 'గల్యాణ' మనఁగఁ బటిమ నొకండున్. 2

ఉ. గందపుఁబూఁత వెల్ల నగుకైరవనేత్రలచన్నుగొండలన్
జెంది నివర్తితంబు లయి శీతలతద్వదనానిలంబు ల
చ్చందనశైలవాయువులసావి గనం దగి భూజనంబులె
ల్లం దముఁ గోరఁగాఁ దగి విలాసముఁ గూర్చెడు నప్పురంబునన్. 3

క. భీతైణాక్షీగండ
వ్రాతరుచిన్ గాతరాంశుపరికలితుం డై
శీతాంశుఁడు సమ్మార్జన
ధూతరజఃకీర్ణముకురతుల్యతఁ గనియెన్. 4

క. రేలన్ లీలలఁ దూఁగెడు
ప్రోలిసతులదంతపత్త్రములఁ జేరి కనం
బోలనిచంద్రుఁడు వారిక
పోలంబులఁ గాంతిజలముపొలుపు ఘటించున్. 5

---

1. ఇప్పుడు గుల్బర్గాజిల్లాలో ఈపురము కలదు.

క. ప్రతిబింబమార్గమునఁ బుర
సుతనులయతనుప్రబోధసూచకముఖముల్
సితరుచి సేరియు మోసము
వితమెఱుఁగదు కాపు గలుగువిధమునఁ బోలెన్. 6

క. సురపతిమణిరసవిమలో
దరములు తోయాకరములు తద్ద హసించున్
శరదపగతాబ్దపంకము
[1]ఖరకరజామేచకంబుగా వినుచక్కన్. 7

క. కదుదళ మగుతోరణములు,
నిదు వగుపటికంపువప్రనివహముఁ దగు న
య్యుడుపథకేళిముకురమున
బెడఁగునఁ గడుగఁ బదుదంతవితతిన్ గనె నాన్. 8

తే. గీ. రేలఁ గప్పుఁగఁ బడె శశి ప్రోలిచెలుల
యాననముగమివెగ్గల నతనివనిత
వెండికపురంపుబరణి నా వెల్ల నైన
వనజరిపుఁ డెచ్చ టనుచు విభ్రమముఁ జెందు. 9

తే. గీ. పాల్కడలివోనివెల్లుల వాసిఁ గాంచు
నచటిపటికంపునేలలయచ్ఛరుచుల
యెదుటఁ గజ్జలనీల మౌచదలు గనఁగ
నౌను దావాగ్నినిర్దగ్ధకానన మన. 10

చ. తనదరి నున్నభూరుహకదంబకముల్ ప్రతిబింబరీతిగాఁ
దనయెదఁ గానుపింప విబుధక్షితిజాళివశితోడ నొప్పురీ
తిని సురలుత్తసారవితతిన్ వనధిన్ గడు గేలిసేయుఁ బ
త్తనసవిధస్థితంబు సుఖదంబు తటాకము సొంపుపెంపునన్. 11

1. యమున.

క. ఆలమునఁ బ్రతిభటమును
ఘాశితమన్యుఁ డగుతేఁడు కాచుపురికి నే
లీలన్ [1]బోటిఁ దలిర్పఁగఁ
జాలదె శతమన్యురక్ష సౌరగుపురమున్. 12

క. చకితమృగాక్షులు గావున
వికలతఁ గనుఁ జొరఁగ మృగము పెన్పొత్తిడిఁ బ్రీ
తికలిమి లీలం దూఁగుమ
జికుండలవిలాసిగండసీరేఖారిన్. 13

శా. ఆరాజన్యునిపట్టణంబున నభోవ్యాప్తంబు లౌదేవళా
గారాగ్రోజ్జ్వలహేమకుంభములు ముక్తాకాంతిజాలచ్ఛల
న్నీరంబుల్ గలవై సురాంగనలఁ దన్పింపంగ నెంపొందెడున్
జేరన్ సిర్మితమై ఘటంబులఁ బ్రకాశించుం బ్రపాపంక్తి నాన్. 14

క. త్రైలోక్యవశ్యకృన్నా
రీలీలాయితముఁ గని పరిభవస్మృతి మీఱన్
దాలుపుజో దల ముమ్మొన
వాలుమగనికై ధనుస్సుఁ బట్టెన్ మఱలన్. 15

క. స్మరకీర్తిప్రతివస్తుతఁ
బెరసినబర్హిణసమూహవిలసత్స్వనముల్
పురయువతీకంఠస్వన
పరంపరకుఁ దెలిపి నిచ్చప్రౌఢి వహించెన్. 16

సీ. అచటియింతులయల్క ననుఁగులపొందఁ గాఁపు;
రోషశేషముఁ బికరుతియడంచు;
నచటియుమ్మలఁ జొచ్చి యబ్బుఁడు ఘనుఁ డయి
వనితాఽఽస్యగతి రాహువంచకుఁ డగు;

1. స్పర్ధ

నచటిమేడలపెక్కియము లూనుముత్యాల
జిగివెల్లి మిన్నేటిలిగిని మీాటు;
నట మరుందు హరునయనవహ్ని మలవక
సతులహేలాఽమృతస్తనము లూను;

తే. గీ. స్మరునికార్ముకకర్మకౌశలము (గనుఁడు
నల్లకల్వలఁ బోలునానగరిలోల
లోచనాలోచనములు నారాచములుగఁ
గాంచి పాషాణహృదయముల్ గాఁడ నేయు. 17

చ. జలనిధిమేఖలాకలితసారమణుల్ విలసిల్లుభూమిచే
లలితపథాంతిల్లసితలాస్యనమంచితమేఘమాలచేఁ
బొలుపగు పూలమాలికలఁ బోలునదుల్ సొబఁగొందుమింటిచే
నలలిత మప్పురంబు గదుసౌరు ఘటించెను గంతుతల్పమై. 18

చ. కొలనియెఱఁగ గుణంబులనుగూర్చి నుతుల్ పొనరింపఁగా వలం
తులు గలరే! మెలంగు నటఁ దుష్టిని హంసలు వానలందునే
నలఘుతదీయవప్రసముదగ్రిత దుర్గృదలంఘనీయ మై
నలలితకీర్తిఁ గాంచు రిపుసైనికు లెంతయు నోడి పాఱఁగాఁ. 19

తే. గీ రాత్రులం దున్నతోన్నతరమ్యసౌధ
గాహనము సేయఁ శశికురంగకము మెదను
వంది వనితాఽవతంసదూర్వలను గొనఁగఁ
గోరు; మేడలఁ దొగదంగ నౌర! తరమె. 20

చ. పురజనదృక్కురంగములఁ బూన్చెదుబంధము లౌను గాని వా
గురలు గనంగ రావు, విరికోలలతాలుపునాన లౌను న
క్కురములు లేవు. యౌవతసుకల్పితనృత్తము లింటనింటఁ గూ
ర్చురహి విచిత్ర మౌను బెఱసొంపులవర్ణన సేయ నేటికిఁ. 21

తే. గీ. మూడులోకములను దన కీర్తి గనక
మహితగుణముల మానసమార్గ మైనఁ
గడచునిప్పురి కెట్టులఁ బడయు దీటు ?
మానసైకసుగోచర మైనయలక. 22

ఉ. అప్రతిమానదానవిభవాయిత భార్గవుఁ బోలుపార్థివుం
డప్రతివీరుఁ డై దిశల నాటి జయించి పురిన్ వసించి య
ర్థిప్రకరార్థకోటిఁ గడుఁ బ్రీతిగఁ బూరణ సేసెఁ గాదె; పా
త్రప్రతిపాదనంబు ధర ధన్యతఁ గూర్చు సపారలక్ష్మికిన్. 23

చ. ధరణి ననర్ఘ్యవస్తుసముదాయములెల్లఁ దమంత వచ్చి యా
ధరణిపుపాదమూలమునఁ దద్వశతాస్థితి నొప్పు చుండినన్
వరసుతుమోముచందురుప్రభన్ గన లేనివిభుండు డోఁచె నాఁ
దరయఁ బ్రభాతనీలకుముదాయితదీనవిలోచనుండుగాన్. 24

ఉ. అత్తరి బాష్పము ల్గని క్రమాగతశోకము నాఁప లేక ద
గ్గత్తిక దిందుమాటలను గూర్మిప్రియం దటఁ జేరి వల్కె భూ
భృత్తపనుండు దంతములవెన్నెలకాంతులు నై జరారతిన్
ముత్తెపుహారలక్ష్మివిధిఁ బూని రుచిన్ ద్విగుణీకరింపఁగన్. 25

మ. అతివా ! యే మని చెప్పువాఁడ ఫలశూన్యం బైనగార్హస్థ్య మన్
క్షితిజ బిడ్డ మదీయచిత్తముఁ గలంచెన్ శాంతి లేదయ్యె నా
ప్రతిబింబం బన నొప్పునాత్మజుని దౌర్భాగ్యంబునన్ గాన నా
కుతుకం బింతకుఁ గాంచనై తిఁ బ్రమదాంకూరాప్తిగా నీయెడన్ 26

ఉ. నా దగుశౌర్యసంపదకు నాగుణపాళికిఁ దుల్యుఁ డై కళా
శ్రీదయితుండు రాజు దనుఁ జేరక యున్నఁ జయలక్ష్మి దా
నోదయితా ! సముద్రచలితోర్మ్మల నూఁగెడునోడకట్టపైఁ
బా దగుచున్ వడంకుఁ గనుపక్షివిధంబును డోఁపఁ జేసెడిన్. 27

క. ప్రియునిప్రసాదముఁ బడసియుఁ
బ్రియభూషల హాయల నైనఁ బ్రియగేహినియే;
ప్రియసుతు నశోకహాసునిఁ
బ్రియాఙ్కపర్యంకమందుఁ బెంపక యున్నన్. 28

చ. తన దగునేగుణంబును వితర్క మొనర్చి యపత్యజాతమున్
గొనకొని పెంచుచుండు నిలఁ గ్రూరమృగంబును; గానఁ బంకజా
నన; యిది వస్తుతత్త్వము; కసంగ నచింత్యము; నీదృశంబుగాఁ
దనరెడుచిత్తవృత్తి తలిదండ్రులచే సుతులందుఁ జూప నా. 29

క. తురగముఖరాజసూయా
ధ్వరసిరము లెన్నిమే నుభయలోకములం
దరుదుగఁ బిల్లాణ ముడిపెడి
వరసుతునకు సాటియే! శుభము గృహి గనునే. 30

క. అగునే ధన్యుఁడు శౌర్యా
దిగుణంబులు గల్గునరపతి భుజాబలకీ
ర్తి గడించుసుతునిచే ముం
న్నగ నుతిఁ గన కున్న నిలఁ దనుజవంతులలో. 31

మ అని యాతీరున రాజు పల్కఁ గడు శోకాఽయత్తచిత్తంబునన్
వినియెన్ శ్రోత్రపథప్రమాథికథ; శాంతిం బొంద కారాజకాం
త, నరేంద్రున్ గని యేమి పల్కక యచింతన్ గుంది నిట్టూర్పులన్
దనరించెన్ దనఫాలభాగమున వ్యత్యస్తాలకంబుల్ దగన్. 32

ఉ. ధీరుఁ డధీర యైనవెలఁదిన్ దనయంకతలంబు నంతటన్
జేరిచి పెన్దయన్ గదురఁ జేసి సముజ్జ్వలదంతకాంతి యన్
వారిని వారిజాక్షిమదివంతలపేర్మిని బాపురీతి వ్యా
హార మొనర్చె నైజవచనామృతవృష్టి ప్రియంబుఁ గొల్పఁగన్. 33

మ. వరగాత్రీ! వదనంబు కోష్ణ మగునిశ్వాసంబునన్ ధూసరా
ధర మౌనట్టు లదేల చేసెదు విషాదం బింకఁ జాలింపుమా!
యరికట్టన్ సమకట్టితిన్ వెస నభీష్టావాప్తి విఘ్నంబులన్;
వరదుం డర్ధశశాంకమౌళి మనపాపంబెల్లఁ దోసాడెడిన్ 34

శా. సంతానంబు లభింప నాకు విపులన్ సౌలభ్య మేపారెడిన్
గాంతా! వేదములెల్ల నేర్చితిని శిక్షం గంటి శాస్త్రంబు ల
త్యంతశ్రద్ధ శ్రమించి పూర్వకథలన్ సాంతంబుగాఁ గ్రోలితిన్
నుం తైనన్ గురులాజ్ఞ మీఱక మనంబున్ వారిపై నిల్పితిన్. 35

క. కులగురు వై మనపాలన్
విలసిల్ల శశాంకమౌళి భీతిల నగునే!
యిల దుష్ప్రాపము లున్నె!
యలనతఁ గరగతపదార్థ మందరు మునులున్. 36

ఆ వె. కాన నెంతదనుక ఖండేందుశేఖరుం
డతులదయను జూపఁ డంతకాల
మింతి! తపము నిశ్చయించితి నీతోడ
దుర్జయేంద్రియములదుడుకు నడఁచి. 37

క. ఇంద్రియము లలయఁగా ని
స్తంద్రుఁడ నై తపముఁ గలుషశాంతి గొనర్తున్
జంద్రార్ధమకుటు, శంకరు
సాంద్రం బగుభక్తి వెసఁ బ్రసన్ను నలుపుదున్. 38

క. అన దేవేరియు నట్లే
యని సమ్మతిఁ దెలుప నంత నాతఁడు రాజ్యం
బు నమాత్యులవశ మొనరిచి
తనతోఁ దపోనియతి నర్థితప్రాప్తికినై. 39

క. పాదవృతిఁ దెచ్చి సుమంబుల
భూదయితుఁడు కృత్తివాసుఁ బూజించుచుఁ దా
మేదినివాసమున రిపో
మేదురుఁడై తపము సలిపె మించి తపసులన్. 40

క. సుకుమారుఁడై దిలీపుఁడు నృ
పకుంజరుఁడు మునులకేని భరియింపఁగ రా
నికడిఁది వ్రతము కోర్చి తప
స్యదుఁ బూనుచు నొప్పె సుగుణాంచితశీలుఁ డై. 41

క. పెడిదంపుఁ దపోవ్రతమునఁ
గడుఁ గృశియించినృపాలుఁ గమలవదన వెం
బడిఁ గొలిచె కాంతితో నార
పిడిఁ గనుర వ వెన్నడించువెలివెల్లువలన్. 42

సీ. తనపతి సేవించు త్రిజయను సుకుటగం
గాప్రవంతీతరంగముల శీత
వాతాంకురంబుల బదలిక దీర్చిన
యదివోలె నృపకాంత యధికభక్తిఁ
బతిసేవ బాగుగాఁ బచరించు: న్యాయముగా
నలికి ముగ్గిడు మందిరాజిరమునఁ;
దనమహోన్నతికిని దగునట్లు, తగునట్టు
లౌదార్యనిధిమది కాన్నృపాలుఁ

తే. గీ. దింద్రియము లోర్చి బహుకాల మిందుశేఖ
రప్రసన్నత కుగ్ర మౌవ్రతముఁ బూని
యుండ నొకనాఁడు వినియెఁ బ్రత్యూషపూజ
సలుపువేళ నాకసమునఁ బొలుచువాణి. 43

క. చాళుక్యక్షితిపాలక!
చాలింపుము తపము నీకుఁ బ్రకాంతిని గనుమా!
త్రైలోక్యపాలకుఁడు నీ
పాలను గలఁ డయ్య! భక్తవాత్సల్యమునన్. 44

ఉ. ఓనరపాలశేఖర! శుభోదయ మందఁగలాఁడ వయ్య! యీ
నీనయనాభిరామ సతి నెయ్యము మీఱ సుతత్రయంబు నెం
తో నుతి కెక్కఁ గాంచును దదూర్జితకీర్తివికాసమౌక్తిక
శ్రీనిఁ జళుక్యవంశము శుచిత్వనిధానము గాఁగ నొప్పెడున్. 45

ఉ. ఆతనయత్రయంబునఁ గలాఽఽలయుఁ డూర్జితవిక్రముండు మాం
ధాతృదిలీపముఖ్యవసుధావరకీర్తు లతిక్రమించి త
న్మాతకు నీకు సంతసము మధ్యమపుత్రుఁడు గూర్చెడున్ జయ
శ్రీ తనయంతఁ దా వలచి చెచ్చెరఁ జేరును వానిఁ బార్థివా! 46

తే. గీ. కడమసుతు లిర్వురును దమకర్మగతిని
బుట్టుదురు రాజ! మధ్యమపుత్రుఁ డరయ
మత్ప్రసాదంబునం బుట్టి మహితపటిమ
రాజ్య మాసాగరం బేలు రాముఁ బోలి. 47

మ. అని యీతీరున వ్యోమసాగరమునం దానంద మేపారఁగా
జనితం బైనసువాక్సుధన్ శ్రుతిపుటిన్ జాళుక్యభూమీశుఁ డం
తను సంతోషముమీఱఁ గ్రోలి పులకాంచత్సర్వదేహుండు నై
యనుభూతిన్ గనె గాత్ర మంతటను శైత్యవ్యాప్తిచేతన్ బలెన్. 48

క. కని సంతోషాలసలో
చన నన్యపురంధ్రిసుగుణసందోహము మిం
చినసతి నానందాశ్రుల
జనపాలుండు కడుసంతసంబునఁ దేల్చెన్. 49

క. వ్రతపారణవిధిఁ దీర్చె
నతఁ డంతట ధనములన్ ద్విజావళిఁ దనిపెన్
దతసౌభాగ్యవిలాసాం
చితజాయం గూడి రాచసిరుల భజించెన్. 50

ఆ. వె. వేల్పుజేనిఁ బోలువిశ్వంభరాపతి
సుముఖియందు సుభగసుతుని శుభము
హూర్తమందుఁ గాంచి యూర్జితోత్సవమున
నిఖిలజగతి ధన్యునిగఁ దలంచె. 51

ఉ. ఆమమహేశ్వరాత్మజుఁ డనంతముగాఁగఁ జళుక్యరాజ్యల
క్ష్మమహితావనీతలచెన్నగునేత్రచకోరపంక్తికిన్
సోమునిరీతి నంతసము సొప్పడఁ జేయుట నొందె 'సోముఁ' డన్
నామము సార్థ మంచుజననాయకముఖ్యులు వేడ్కమై నిడన్. 52

తే. గీ. కడమకొడుకులకన్నను నడిమివాఁడు
కడుసమర్థుఁ డటన్నవాకాశవాణి
నతముఁ దలఁచుచు నాతనిజన్మమునకు
నెలమి నీక్షించుచుండె నుర్వీశుఁ డంత. 53

తే. గీ స్ఫటికనిర్మలకాంతితో వఱలునట్టి
గర్భశయితార్భకునిదేహకాంతితోడ
వ్యాప్త మట్లుగ బిసదండపాండురంబు
వెలఁదిచెక్కిలిఁ గాంచె భూవిభుఁడు ప్రీతి. 54

క. బంగరుసోనఁ గురిసె రా
ట్పుంగవుఁ దల్లమొక్కుఁబడి విబుధులకుఁ దీర్చెన్
గంగామకుటుదయం గను
నంగజప్రేమమున వేడ్క లన్నియుఁ జేసెన్. 55

మ. క్షితిపాలాంగన దాల్చె దేహలత నక్షీణప్రభావంబుతో
నతిధావళ్యము గల్గి యంత నమృతవ్యాప్తిన్ దగన్ గాంచె నా
న్వితమున్ జొప్పడ నైజనిర్మలత క్షోణీనాథుపెన్దుఃఖ మన్
దతపంకంబుఁ దొలంచె మోద మిది చిత్రంబున్ గడున్ జేటచెన్. 56

తే. గీ. ఇందుబింబంబుఁ బిండి పాలింద్ల సుధయె
స్తన్యముగ నిడఁ బడె నాఁగఁ దరుణిచూచు
కయుగ ముత్పలనీల మై కాంతిఁ దనరె
నిందులాంఛననీలిమ నందె ననఁగ. 57

ఉ. కాంచనకుంభకాంతి గలకాంతచనుంగవ యెంతయుం బ్రకా
శించె సుధాప్రవాహమును క్షీరమిషంబునఁ గాంచెనో యనన్;
మించినయార్ద్రచందనము మే లగుశైత్యచికిత్స దాన్ప గా
లించఁగ నిద్దచేలమువలెన్ గనుపట్టె విశుభ్రకాంతిమై. 58

క. క్షితిపతిసుతార్థ ముందిన
సతికుచకుంభముల నొప్పుస్తన్యంబు విలా
సతరళముక్తారుచిమిష
గతి ధరియించెన్ సుమల్లికావాస మొగిన్. 59

ఆ. వె. విభునిపుత్రుఁ డనుభవించుమృగినేత్ర
చూచుకములనలువు సొంపు పొలుచు
మహిమ సంక్రమింప మహితరసాయనా
షధిదళద్వయంపుశ్యామ మనఁగ. 60

క. ఎడతెగనియిడుమలన్ గూ
ర్చెడులేమికి నెట్టు లోర్చునృపతనయుఁడు ని
ప్పుడు తల్లికడుపునుండియ
నడుమంత్రపులేమి మనమునన్ విరసింపన్. 61

క. వలియుల్లాననమున్నతిఁ
బొలియించెను గర్భ; మట్లు పొడమునకీర్తిన్
దొలఁగించెను దనయందున్
¹వలియుల్లానంబు మాని ప్రస్తుతిఁ గనఁగన్. 62

క. క్షితిధారిము శాంతింప న
వతారముగా గనెదుసుతుఁడు వసుధాపీడా
యతి నోర్వమిఁ గనఁ జేసెను
క్షితిపతిసతిగర్భభారఖిన్నపదగతిన్. 63

క. క్వణదురుకాంచీవిలస
న్మణిబింబితసఖిజనంబు దగఁ దత్కాంతా
మణి భాసిలె నిలువేల్పుల
గణములు గాఁయంగఁ గొలుచుకైవడిఁ దోఁపన్. 64

క. అతివీరవిక్రముఁడు సుతుఁ
డతివయుదరమందుఁ గ్రాల నమలమణిభువిన్
బ్రతిబింబితోచ్చగ్రహములు
నతు లిమడులగిరు లనన్ ఘనము లై యొప్పెన్. 65

చ. నృపసతి మేఖలామణిమరీచులచే సొంపుఁ గొందె నంత ఘ
న్రపతినమోదరస్థితమజన్మనితేజముచే ననన్ నిశా
ధిపతి నిశాముఖంబుఁ దదీయహృదిన్ బ్రతిబింబరీతిగా
నుపచరణంబు సేయునటు లొప్పెను గర్భిణికూవధాన మై. 66

సీ. ఆశాగజేంద్రకుంభాయుతభిత్తుల
నంఘ్రియుగన్యాస మభిలషించు;
ధారాసలిలపానతత్పర యై యసి
ధారలఁ జూపులఁ దాఁకఁ జేయు;

1. వబలకు భేదములేదుగనుక నిట 'బలియుల్లాన' మని భావము.

నుపరిస్థవస్తుసమూహంబున నుదుల
నైన రోషారుణిమాలప్తిఁ జూచుఁ;
బాదయుగాబ్జసంవాహన మొనరింప
గరువంబునఁగా దిగంగనలఁ జీరు;

గీ ముఖరితవిభూషలను బొమల్ ముడిచి కాంచు;
నిశ్చలాగ్రప్రదీపనిర్నిద్రకాంతిఁ
దనరుగృహముల నైన మత్సరముసఁ గను;
గర్భభారాలస యిలేశుకాంత యరతి. 67

ఉ ఇట్టులు భూమిపాలుతరలేక్షణ యందము నై విచిత్ర మా
నట్టుల గర్భదోహదము లంది ప్రతాపనిధానుఁ డైనరా
పట్టినిఁ దోఁపఁ జేయుచు నృపాలశిఖామణి కంత సంతసం
బుట్టిపడఁగా గనుంగవకు నుత్సవ మయ్యె సుధాంశువర్తి యై. 68

తే. గీ. శాస్త్రరీతిని వరుసఁ బుంసవన మాది
సర్వకర్మలు నెఱపె రసాధవరుండు
నంతఁ గాంత విశేషచిహ్నములఁ దోఁచె
వసుమతీశున కానన్నఫలము దెలియ 69

తే. గీ. ముజ్జగములక్ష్మి విభ్రమమునఁ గనుగతి
ద్రావితేందుకరంబులఁ దడుపురీతి
మేదినీపతిమోదంబు మేర మీఱెఁ
గోర్కిఁ దీవియ ఫలములఁ గూర్ప నుండ 70

ఉ. ఆవిభుకాంత సేరె భిషగాహితసర్వచికిత్సముఁగా సుర
క్షావిధికల్పితాక్షతము సంతతదక్షకులాంగనాసమా
సేవిత మౌనరిష్టము విశిష్టవిధిజ్ఞహితాహమం దనం
తావరుఁ దన్పుచుఁగా సుశకునంబు లనంతము లుత్సవం బిడఁగా. 71

సీ. మిసిమిదాయలతోడ మించుప్రదీపము
లార్తిచే జపియించునట్లు దోఁప,
బాలసహితమరాళపుత్రిక నైనఁ
బరిజనుల్ వేడ్క నుపాయ మడుఁగ,
గృహదేహళిఁ శస్త్రధృతమంత్రవేత్తల
క్షతలను జల్లి హుంకృతులు సలుప,
ముసలిచేడెలు హితబోధ లల్లన సల్పఁ
గడుశోకమున శుకాంగనలు వినఁగ,

ఆ. వె. పూర్వమందు నెట్టిసార్వభౌముఁడు గాంచఁ
జాలనట్టియక్కజంపులగ్న
మందు నృపతికాంత యిందుశేఖరుకృప
సూతికాగృహమున సూనుఁ గనియె 72

క. భ్రమరస్వనకలితం బగు
సుమవర్షము గురిసె మ్రోగెఁ సురదుందుభు లు
త్తమగతిఁ జెలి వొందె దెసల్
కొమరునితో బయలువెడలు గుణములచే నాఁ. 73

క. కర మారాత్రికదీప
స్ఫురణన్ నూత్నప్రతాపశోభితుఁ డయ్యెన్
నరపతితనయుఁడు దినపతి
సురుచిప్రాక్సంధ్యచేత పొడఁ గొందుక్రియన్. 74

చ. నవిధమునందు రత్నమయపద్మవినిర్మలభిత్తిసీమలన్
భువనవిశిష్టవిగ్రహము పొల్పు గనన్ దగి యొప్పె ధారిణీ
ధవసుతుఁ డాత్మసేవలఁ గృతజ్ఞతచే స్మరియించు నంచు లోఁ
దవిలినవేడ్క దిక్పతులు దా మొదిఁ నర్మిలిఁ దాల్చిరో యనన్. 75

చ. నరరమణావతంసునకు నందనుఁ డుద్భవ మొంద ముందుగా
సురనికరంబు దెల్పెఁ బరిపోషితనాంద్యనువాదమై ధరిన్
బరువడిఁ దత్సమంబు పరమం బగుమోదమునన్ విరాజనసత్
త్వరితవిలాసయానపరితఃస్ఖలితాఽత్మవచోవిజృంభణన్. 76

మ. హరు వొందెన్ నృపమందిరంబు సురదత్తానేకదివ్యాంబరా
భరణం బై పరిబద్ధగీతనినదభ్రాజిష్ణుగాథావిధా
స్ఫురదాతోద్యసమున్మిళన్నటన మై స్ఫూర్జచ్ఛుభోదర్కతూ
ర్యరవం బై పటువందికీర్తితపురారాజన్యచారిత్ర మై 77

చ. క్షితిపతి యంతఁ బుత్రునకుఁ జేసెను జిత్రము రంజిలం బురో
హితుఁడు విధించుకార్యములనెల్ల విధానవిధుండు; తత్పురిన్
బ్రతినిమిషంబు తాఁకుచు నపారమహోత్సవ మందె; విశ్వసం
స్తుతగృహమేధిభావమున ముఖ్యఫలం బిది యై రహించుఁగా. 78

తే. గీ. బాల్యచేష్టావిశేషముల్ భావివిక్ర
మాద్భుతాజన్స్పులను దెల్పునట్లు లలరఁ
దదనుగుణముగ నృపపుత్రుఁ డుదితగుణుఁడు
నరవి శ్రీవిక్రమాదిత్యసంజ్ఞ నందె. 79

క. అవదాతద్యుతియు యశో
ధవళిత దిఙ్ముఖుఁడు నై నతద్విక్రముచే
నృపవరుసతి విక్రమోదయ
సువంద్యసామ్రాజ్యలక్ష్మిచొప్పునఁ జెలఁగెన్. 80

క. కరపల్లవమున బాలుఁడు
సర మమరిచి చన్నుగుడుచుచాయలఁ దెలిపెన్
వరభోగములందుఁ దన క
పరిహారణీయులు గుణు లనుభావము గరిమన్. 81

తే. గీ. తల్లియొడి నున్నహారాంశుధవళరుచులు
పొచ్చి జాల్వారె నన నొప్పు సుతు నహేతు
కస్మితజ్యోత్స్న నృపవరదృక్చకోరవాళి
కలరె విం దగుచుఁ జైత్రజయంతికరణి. 82

క. సుతుమూర్తిఁ జొచ్చునరుణ
ద్యుతిముద్రత్వప్రదీపకోదితరోచి
ర్గత యొప్పె శత్రుకోటిత
తతసహజకృపాణలేఖఁ దాల్చెనొ నాఁగన్ 83

తే. గీ. అక్కుమారుఁడు గూర్చుండునట్టివారి
పీఠి నిల్చినవారివిధముఁ జేరు;
నున్నతాత్ముండు మఱి జూడ నున్నయట్టి
సీవమై ముఖ్యరీతి నందియుము దీఱ. 84

చ. స్మితయుతహుంకృతిన్ సుతుఁడు చేటికిఁ జేసి ఘటీట్ప్రతిద్వయం
బతులసుధాప్రపూరణల వార్చు: నృపాలునివేలుపట్టి యు
త్థితుఁ డయి సానుగుల్ నలుపుటీరు తదుర్వివరేణ్యదృక్ప్రతి
ద్వితయమునం గడున్ బొదలు వింతగ సంవననౌషధంబుగన్. 85

చ. క్రమముగఁ జూళకర్మ జరుగన్ జనకాంఘ్రివినోదవిభ్రమో
ద్గమతతిఁ గూర్చి నందనతఁ దన్నృపచంద్రసుతుండు పొందువి
భ్రమపరిధానరాంగుఁ డయి పార్థివునంకము నెక్కి వశ్యమా
ర్గముగఁ దనూగళద్రజముఁ గ్రాలఁగఁ జేసె ఘమేనుమేనునన్. 86

క. నృపతులప్రణతులఁ గెల్చె
దుపుల నిరాదృతిఁ గనులు ముడుంచు నృపుఁడు త
ద్విపులై కకరసరోజా
తపరీతప్రణతిఁ గృతిగఁ దనుఁ దలఁచికొనున్. 87

క. ప్రతినిమిషంబును గుంతల
పతి యాత్మజుముద్దుఁ గొనఁ బ్రవాళోష్ఠప్రో
దిత మైనరాగమునవలె
నతనిమనము రాగపూర్ణ మై యిర వొందన్ 88

ఆ. వె. వదనచంద్రునందు వఱలఁ గోరుమృగంబు
వెలవఁ జేయ నిడెడువిధమొ నాఁగ
రాజసుతుఁడు గడు విరాజిలెఁ దనమెడ
యందు నిద్దపులినఖాంకురమున. 89

క. రోవెలందులయందెలరొదకు దరియు
రాజహంసలఁ గేళి దూరముగఁ దోలి
భావిఁ దా నొక్కఁడే భూమిపాలుఁ డంచు
నతఁడు దెలిపెను రాజహంసావహనత. 90

తే. గీ. ఇనుఁపబోనుల నిరవు గాంచినమృగేంద్ర
డింభములఁ గేళిపరతఁ బీడించు నతఁడు
భావిపరిపంథ్యనేకప్రమథనముప
యోగమునకయి తచ్ఛౌర్య మూనె ననఁగ. 91

క. ఉదయ మెనసి బాలేందుఁడు
వదనద్యుతి వృద్ధిఁ గనుచు వఱలెన్ దన్నున్
గదిసి సహఖేలనమునకు
గుదిగొని చలివెలుఁగుబాలకులు వేఁడి రనన్. 92

మ. రిపు లెల్లన్ గ్రమ మేర్పడన్ నిపుణత ల్మీఱన్ గడించెన్; స్వభా
వపవిత్రాత్ముల కెందు నొజ్జలు దలంపన్ హేతుమాత్రుల్ గదా!
కుపసూనం దలవాటుమాత్రకయి ముల్కుల్ దిక్కులన్ దువ్వె గా
యపడన్ గల్గినభీతిఁ బోలె విరళం బై పార్థకీర్తుల్ ననన్. 93

తే. గీ. పరమలావణ్యలుబ్ధభూపాలకన్య
కామధువ్రతతి తన్ముఖంబుఁ బడయఁ
గలుగుటకు మున్నె చుంబింపఁ గలిగె నార!
భారతి కవిత్వవక్తృత్వఫలముతోడ. 94

క. లావణ్యకలాతతినం
భావితుఁ డై వఱలునట్టిబాలేందుఁడు ని
ద్రావిముఖతఁ గూర్చెను దావ
తీవలకునుబోలె మదవతీజనమునకున్. 95

క. ధృతి నాతఁడు స్వకాకృతిఁ జనఁ
దతముగ్ధభ్రుకుటిపటలిఁ దగి మరుకేళిన్
గుతుకము గలనగరస్త్రీ
తతికనుఁగవదావలు కిన్కఁ దాల్చు నతనిపై. 96

క. లావణ్యరమాధాముఁడు
క్ష్మావిభుసుతుఁ డెదుగ నెట్టికామినులకునేన్
దా నై యెనఁగవె నిద్రా
భావప్రచురతలు నేత్రపంక్తులయందున్. 97

చ. ఇతఁడు సమున్నతాత్ముఁడు సహించఁడు తేజు గలట్టివారియు
న్నతిఁ బసివాఁడు నై యవనినాథకుమారుఁడు; భాస్కరుండు త
త్త్విషి మతిఁ గుంది దీనుఁ డయి దేవుఁడు నయ్యు సమాశ్రయించి సం
తతముఁ జరించు నచ్యుతపదంబున దా శరణేచ్ఛచేఁ బలెన్. 98

క. తేజోధనోపరిస్థిత
రాజన్యకుమారమకుటరత్నము పైగాఁ
దే జొందుట క్షమఁ గోరెదు
నోజన్ మణిపాదపీఠి నొదిగి యొఱఁగెదున్. 99

క. కలనేఁ గీర్తిదరిద్రత
గలుగు ననుట లేనియతఁడు గౌరీశుదయన్
గలిగె జయసింహుఁ డన భూ
తలనాథునకున్ ద్వితీయతనుజాతుం డై. 100

క. సకలకలాకోవిదుఁ డై
యకలంకరణోత్సవముల నత్యుత్కంఠన్
బ్రకటించువిక్రమార్కము
నొకనాఁడు నృపుండు చూచి యూహించె నిటుల్. 101

క అక్కజపుసాహసము గల
యిక్కొమరుం డేకవీరుఁ డిభరిపుపీఠం
బెక్కిన సింహివలె నాడిం
జిక్కనరాసిరి నెవండు సేకొన నిక్కన్. 102

తే. గీ. కాన నీసుతు యువరాజుగా నొనర్తు
నితఁడు సామ్రాజ్యభారంబు ధృతినిఁ దాల్చి
నిరుతటంబులఁబ్రాపున నెసఁగునట్టి
ధునిగ నృపలక్ష్మి తుల్యతఁ గనుచుఁగాత. 103

క. ఈరీతిఁ గృతనిశ్చయుఁ
డౌరాజునకుం బ్రణామ మర్పించి తగన్
గీరమణీనూపురకిం
జారవసోదరరుతిన్ నృపాత్మజుఁ డనియెన్. 104

క. తలఁ దాల్తు రాన నృపతులు;
కలదు సిరియుఁ ద్యాగభోగకలనకు వశ మై;
సులభము సకలము మీదయ
నల యువరాజత్వ మేల నందఁగ నాకున్? 105

క. అన విని నృపుఁ డి ట్లను నో
తనయ! మదిష్టమున కేలఁ దాల్తువు ద వ్వా
మనమును నీ దగుపుట్టువు
నను నాపదుపాల్జ నాపినాకియె యెఱుఁగుఁడా. 106

తే. గీ. యౌవరాజ్యంబుఁ గైసేసి యవనియ[1]వన
యామికత్వంబుఁ దాల్పఁగా నరయవేని
జ్యారవాఽపూరితదిశాఽటవ్య మైనమద్భ
జమున కేరీతిఁ గ్లాంతి విక్రాంతి దనరు. 107

తే. గీ. కలఁతఁ గర్ణాటపతి యిటు పలుక విని కు
మారుఁ డాత్మజనకునకు మాఱు పలికె
భారతీలాలితదుకూలభానమాన
దంతదీధితిలేఖఁ జిందంగఁ జేసి. 108

క. కవులయెదుట వాదాలత,
[2]కువహితుకడఁ గాంతిమద మగుఁగా నాయీపా
టవనాటన; మైనను నే
ధవదుపకంఠమునఁ గొంత పలికెద భక్తిఁగా. 109

సీ. కడుఁ బక్షపాతంబు గలుగుట నాయందు
మీవిదారము సొంపు మీటి వైచు;
నగ్రపుత్రుఁడు సోముఁ డటు లుండ యౌవరా
జ్యాధికారము నా కనర్హ మగును;
చాళుక్యవంశ మాచారవిపర్యయ
మునకుఁ బాల్పడిన నే మనఁగఁ వలయు;
ఘన[3]వైశసమె యహా! కలికుంజరము నిరం
కుశముగా నకట! తా గోచరించు;

---

1. రక్షణ 2. చంద్రుఁడు - కువ+హితుఁడు - 'కువ' 'కువలయ' రూపాంతరము. 'కువాలయం కువలయం కువాలం కువలం కువం' అని కోశము.

3. హాని.

తే. గీ. నగ్రజుఁడు మ్లానముఖుఁ డగునటు లొనర్చి
నృపరమన్ గొన సిద్ధ మై నిలుతునేనిఁ
బలుక వే తేల నన్యాయపరుఁడ నగుచుఁ
గలుగఁ జేసెదఁ గులకళంకంబు నేను. 110

తే. గీ. కాన నీలక్ష్మిఁ గొనఁగ నగ్రజుఁడె యోగ్యుఁ
డగు; విపర్యాసమలిన మైనట్టియుట్టి
నృపరమాఽఽలింగనముచేత నెలమిఁ గాంచ
నాకుఁ గార్యంబు గాదు భూనాథతిలక ! 111

తే. గీ. అనయ మీరాజ్యరమ మీర లరయు చుండ
నగ్రజుఁడు యౌవరాజ్యపదాంచితుఁడు గ
రమణ నాక్రాంతకరఃబంతిరతఁ జెలంగి
యుర్వరన్ గాలిబంట నై యెలమిఁ గొలుతు. 112

మ. మును శ్రీరాముని తండ్రి శాస్త్రసరణిం బోఁబెట్టి రాజ్యాభిషి
క్తు నొనర్చెన్ భరతున్; సతీజితుఁ డనన్ దుష్కీర్తి దిక్కులన్
గన నౌ నేఁడును; యౌవరాజ్య మది మద్గ్రాహ్యంబు గామిన్ మదిన్
గనరో; నాపయిఁ బ్రేముడిన్ విడుఁడు; విఖ్యాతిన్ నిరోధించెదన్. 113

చ. అని తనయుండు పల్కు వసుధాఽధిపుఁ డప్డు శ్రవఃపవిత్ర మై
తనరుతనూజవాక్కుల నితాంతచమత్కృతిఁ గాంచి మించె; నె
వ్వనిమది లక్ష్మి తాఁ గలఁకవాఱ నొనర్పదు పాంసులాఽగ్రయా
యిని యయి? దానిచంచలత నెంచి మనీషి గ్రహింపఁ బూనునే! 114

మ. తనయంకంబునఁ బ్రేమఁ బుత్రు నిడి తత్కంఠంబునన్ నైజదం
తనవోద్యద్రుచి మౌక్తికాఽవళిగ నందం బొప్ప వ్రుచ్చె ని
ట్లని రోమాంచితదేహుఁ డై 'తనయ! [1]వంశాలంకృతిన్ బుత్రుఁగా
నిను నాకున్ దయసేసె నెమ్మిని భవానీజాని ప్రీతాఽత్ముఁ డై'. 115

1. వంశమునకు నలంకారము

క. శ్రవణామృతములు వచనము:
లివి వేఱెవ్వానినోట నెలమి బయలగున్ ?
దివిజాలివిలేహ్యములు మ
ధువులు సురతరువునఁ గాక [1]తొరఁగునె పెఱచోన్. 116

తే. గీ. నృపకుమారుల కర్హ మై నెగడునట్టి
దగునె పాత్రంబు నయవిప్లవాత్మకులకు?
మత్తదంతిఘటాభార మహిత మగును
రాజ్యరమ: నీకు నిది తృణప్రాయ మయ్యె. 117

క. ఈసిరి లంకాంతికగత
మౌ సాగరమున జనించె నాసురివలె; ర
క్తాజనవములఁ దనియున్: గను
నీనుభుజాదండబందనియతి వినీతిన్. 118

క. నీనుడి విన నది యెఱుఁగుదు:
నేనును జూటకకులమందె నెగడితిఁగా! యె
ట్లూనున్ స్వభావచంచల
దా నిలుకడ లక్ష్మి గుణకథారహితునెడన్. 119

మ. కలుగం బోలదు నాయెడన్ దొనఁగు నిక్కం బింతయేనిన్ సుమీ!
కలదే నేదియుఁ గౌతుకం బడుగుమా! కార్తాంతికవ్రాతమున్;
దలఁపం జూడవు దుర్గ్రహంబు లతఁడే తాల్పంగ సామ్రాజ్యమున్
గలుషం బెంతయుఁ దద్గ్రహంబులె కదంకన్ గైకొనెన్ దీనికై. 120

క. హరిణాంకమౌళి సామ్రా
జ్యరమావరు నిన్నె తాఁ బ్రసాదించెను బ
ల్వురు సుతులు లోకనుతు లై
వఱఁగినను దుదినుతయుగమె ఫలమున్ గూర్చున్. 121

1. స్రవించును.

తే. గీ. కాన నాపల్కుఁ బాటింపఁ గనుము వత్స!
చిరసమున్నత యౌఁ గాక వరచళుక్య
రాజ్యరమ; మత్పరము వీడి రాజు లన్య
దీయగుణపక్షపాతంబు నెంత్రు గాక. 122

చ. అని జనకుండు వల్కఁ గడు నాదృతిమై విని నవ్వు మోమునన్
దనర వచించెఁ బుత్రకుఁడు: నాదగుభాగ్యవిపర్యయంబుచే
తను దలపెట్టినార లిది; తండ్రి! దురాగ్రహ మింత చెల్లునే!
యనయము నాయశంబున కనంతకళంకము గల్గు దీనిచేన్. 123

తే. గీ. తద్గ్రహంబులు రాజ్యదూతలుగఁ గాని
చో, శివుండును గారుణ్యశూన్యుఁ డేని
వారియండను గొని నీవె వసుధ నేలు;
మాఁపు నన్ను యశోవిపర్యయమునుండి. 124

క. తల నానఁ దాల్చి కెలఁకుల
నిలువఁగ నే నితఁడు శక్తి నిగిడించును బో;
నిలిచినయెడ రక్షామణి
తులఁ బూనెఁడె చిత్రకార్యదోహలుఁ డగుచున్. 125

క. ఈలాగు నుచితవచనము
లోలి నతఁడు వల్కి తండ్రి నున్నతకుతుక
వ్యాలోలుఁ జేసి యన్నను
[1]శాలీనత యౌవరాజ్యశాలిన్ జేసెన్. 126

క. స్వయము తుహినాంశుమౌళి న
దయుఁ డై కార్యగతి నెంచి తా నానఁగూర్పన్
సుయశుఁడ నగునాయిష్టముఁ
బ్రియ మని సుతుమార్గ మనుసరించె జనకుఁడున్. 127

1. మంచితనము.

చ. అల ప్రతిపత్తిపాత్రుఁడుగ నగ్రజుఁ డున్నను లక్ష్మి తమ్మునే
వలచును: నిమ్నపూరకస్రవంతి సరిత్పతిఁ జేరఁ గోరుఁగా;
నెలఁ దలఁ దాల్పుదేవునుడి నిస్తులసద్గుణదర్శనంబునన్
నిలిచె నతండు తండ్రియెడ నేర్పరి నిల్పుఘనార్ఘరత్నమై. 128

తే. గీ. యౌవరాజ్యపదస్థుఁ డౌనగ్రజునకు
రాజపదమందు నున్నధరావరునకు
హితుఁ డితం డయి యుర్వరకృతినిఁ దాల్చె
క్షోణి; శేషాహిధర మాదికూర్మ మట్లు. 129

ఆ. వె. అదృశాఙ్కుఁ డైనయావిక్రమాంకునే
యుల రణోత్సవముల నెల్లఁ బనిచి
ధరణిజాని గ్రోలుఁ దదుపార్జితము లైన
సద్యశోఽవతంసజయసుధలను. 130

తే. గీ. తన్మతంగజకుంభవితాననిహిత
చీనపిష్టవిపాటల మైనజలధి
చోళసేనాక్షయోద్ధూతశోణితాఽవ
గాఽఽవళిం బూర్తిఁ గాంచినయట్లు మించు. 131

క. [1]హరిసేనలతోఁ జాళు
క్యరాముఁడు తనను దఱియ భయానవలెన్ సా
గరము రదము లిగిలించెన్
దరి ముత్తెపుచిప్ప లగువిధానము పేర్మిన్. 132

చ. మలయనగాంతికంబుల క్షమాపతిపుత్రుఁ డనంతవాహినీ
కలితుఁడుగా మెలంగ గజకర్ణసముచ్చలితానిలాఽవళుల్
కలయఁగ నుర్విఁ బర్వి మధుకాలము గాక వియోగినీజనం
బుల కుపతాప మూనిచె నపూర్వవిధిన్ మలయాద్రిజంబులై. 133

---

1. అశ్వసేనలు.

సీ. ఖడ్గధారాంబునంగలరిపుకీర్తి దు
గ్ధము రాజహంసవిధానఁ గ్రోలెఁ;
గోదండపాండితీకుశలత ద్రావిడీ
ముఖముల వేఁడియూర్పుల వెలార్చెఁ;
బగ నూపి గిరిఝరావర్తతిఁ ద్రాపి స్త్ర్యావి
భ్రాంతిఁ జోళుని భూమి వదలఁ జేసె;
శర బొందుమాలవు ధర నిల్పి కన్యకా
చ్ఛలమునఁ బలుపెండ్లకలుము గొండె;

తే. గీ. దుర్దమారినృపాలురదోర్బలంబు
నూపకయ గెల్చి నమ్రరాజులకుఁ గత్తి
నెత్తకయ సర్వకకుబంతనృపతివర్గ
నన్నుతుఁ డతండు త్రైలోక్యశౌరి యయ్యె. 134

క. వ్యాజావతీర్ణవిష్ణుఁడు
భూజానిసుతుండు హారముక్తారుచి నా
భీజలజోద్గమవారణ
కై జాబిలికాంతిఁ బలుపు నసఁగా నొప్పెన్. 135

క. కవిరంజనమున భోజుం
డవిరతకరిదానదక్షుఁ డగుముంజుండున్
నవతే గుణిహితున కతని
కవిరశతపనీయవృష్టిహస్తాబ్దునకున్. 136

క. అరిలక్ష్మీపరిరంభణ
పరభుజయుగువానిఖడ్గపటుహతు లడఁచున్
స్ఫురదంగదమాణిక్యాం
కురఖరకంటకనిశాతగుణ మనయంబున్. 137

శా. భేదించెన్ శతధా యుదగ్రకులభూభృద్వర్యదంతంబులన్
వా దోశ్శ్రాంతయు లేక తేజమున విశ్వక్షోణి నేకాఽతప
త్రోదారంబుగ నేలు లోభమున నయ్యోజస్వి; దేశంబునన్
భూదారాంతరు లాతపత్రవిభవంబుల్ లేక వర్తింపఁగన్. 138

మ. కలనన్ గౌడగజంబులన్ గొనుచు వీఁకన్ గామరూపాధిపా
మలశోభావిభవంబులన్ దులుచునాత్మపాలుప్రాలేయని
ర్మలకీర్తిన్ గడుఁ బాడుచుండిరి సహర్షస్వాంత లై ప్రాగ్గిరిన్
నలినీమిత్రరథాఽరవాఽహృతనికాంతస్వాపసిద్ధాంగనల్. 139

చ. కలను సముత్సుకుల దగుచుఁ గాంచఁగ నేగెను వజ్రి; కాని జ్యా
యులివున గోధి స్వీయహయ ముందఁగ శ్వేతగజంబు నెక్కి తా
లలితగతిన్ జనన్ పదిఁ బలాయిత మయ్యె గజంబు నింద్రుతో
నల రణదుష్టవారణమదాంబులకున్ వెగ టొందు చంతలోన్. 140

క. ఆరాజసేన దేవా
గారధ్వజవస్త్రశేషఁగాఁ గూలిచెఁ గాం
చీరాజధాని; నపహృత
చీంపురస్త్రీల కిచ్చుచినుఁగు లనంగా. 141

శా. లంకానాథుతలల్ విదిల్చియు రుషాలౌల్యంబు శాంతింప కీ
వంకన్ గ్రమ్మిలి వచ్చె రాముఁ డని భీభ్రాంతిన్ వడం కొంది రా
లంకావాసులు వైరిరాడ్ఢశనలీలాయుద్ధగర్జద్ధను
ష్టంకారంబుల రాజ ద్రావిడులదేశం బల్లలాడించఁగన్. 142

క. ఆరాకొమరుఁ డకైతవ
వీరుఁడు యువరాజు కార్యసిద్ధినై యాశా
వారజయం బొనరించెను
మా రెనయనిశూరుఁ డైనమారునిభంగిన్. 143

క. కేరళవధూజనాలక
వీరుత్సమముగఁ బటీరపృథ్వీధ్రధరి
క్రీరుహములు భూపతిసుతు
వారణములచే సలీలభంజనఁ గనియెన్. 144

చ. అతనికరుల్ హొనర్ప మలయాగము ¹నాగముగాఁ బటీరమా
రుతముల కయ్యె వల్కలు వెలుంగుడు నంతఁ బరోక్ష మాపితృ
ప్రతతికిఁ బోలెఁ బొ ల్పఱుధరారుహపాళికిఁ గూర్చెఁ బిండముల్
సతతవినిస్సృతాఽర్ద్రసితచందనఫేనమిషాన నద్రియున్. 145

చ. అతనికరుల్ పటీరరసమందు మునింగి సరిత్పతిప్రవే
శితములు గా క్షణంబున నశించెడి వారిధియౌర్వతాప; మా
గతి బడబాగ్నితప్త మగుకంధికి వే శిశిరోపచారనం
గతిఁ బొనగూర్చెఁ జందనవనాథపటీరగిరీంద్రనిమ్నగల్. 146

మ. కన నయ్యెన్ నృపసేన సర్వసుదతీకాండంబుచేఁ బ్రీతిఁ జం
దనసా[2]రంతురంగమప్రకరజన్మక్షోణి యాశ్మాఽశిగా;
జనపాలాంగన లంత నూర్పుసరలిక్ష్వాసానిలంబుల్ గుహల్
నెనిచెన్ జందనవాయుబీజములుగా నిల్పన్ బటీరాద్రియున్ 147

చ. కొనియె నతండు రత్నములఁ గుంజరముల్ పెకలించి దాచుచం
దనతరుసంపదాళికి ఘనం బగువిల్వగ వార్ధినుండిఁ: జం
దనగిరియున్ గరిప్రకరదారితచూర్ణితచందనాఽర్ద్రితా
ర్ఘనశిలలన్ బలాఽహతుల రూ పతి నస్థులె నిల్పినట్లుగా. 148

సీ. తమ ద్రాక్ష దరిఁ జుట్లు దగఁ గూర్చునీర్గారు
గొలుసులఁ బోల్పృదాకువులు హొలియఁ,
దమకాళ్ళఁ దవులునంద్రపుముత్తెములు రిక్క
పోడి వొప్పువెలియేన్గుపొలుపుఁ గూర్పఁ;

---

1. వృక్షములు లేనిదిగా. 2. వాయువు (లేడి వాహనముగాఁ గలవాఁడు).

దమకాళ్ల ద్రొక్క ముక్తాశుక్తు లగలుటల్
క్రాసితవార్ధిహృద్రణనం దెలుపఁ;
దమదంతములపైకిఁ దార్చినకదలిపా
ములు సరిత్పత్యంత్రములుగఁ దోఁపఁ

తే. గీ. ద్రావృషేణ్యాబ్దఖంజనావనిధరాంధ
తమసనమనీలతమమూర్తు లమరునృవరు
కొమరుదంతిఘటల్ విక్రమమునఁ గడలిఁ
జొచ్చి యవగాహనక్రీడ ముచ్చటించు. 149

సీ. శ్రీభుజంగునకు నిద్రాభంగ మిడుచమూ
కలకలమునఁ గిన్కవలెను గలఁగె;
ధ్వజినీస్ఖలితదుఃఖవశత మే న్విడఁ బాని
విష మీశ్వరుఁడు మ్రింగువిధికి వగచెఁ;
దురగ మొక్కొకటిగఁ దూఁగి రా [1]మందుర
యని వచ్చుదేవాశ్వ మనుచుఁ దెరలెఁ.
గేరళభూపాలకీలాలసంక్రమి
తాబ్ధి కగస్త్యభయంబు వాసె;

తే. గీ. నిట్లు గలఁగుచుఁ గ్రమ్మఱ నెలమిఁ గనుచుఁ
దుదకు సుదతీమనోజ్ఞనిస్తులరదచ్ఛ
దద్యుతుల మించి తనలోనఁ దనరుపవడ
ములు నృపతి కింపు గాఁగ నుప్పొంగె నుదధి. 150

సీ. ఎవనిచే నభయంబు వెనసి సింహళుఁ డగ
స్త్యాశ్రమంబున నెల వందఁ గనియె;
నెవనివి ల్గాంగకుండవధూముఖేందుల
గళితకుండలమండలులుగఁ జేసె;

1. అశ్వాల. 2. నెత్తురు.

నెవనియశఃకూర్చి దవిలి దిగ్భిత్తుల
ద్రవిడీకపోలపేలవత నెఱపె;
నేజయశీలుచే [1]నెత్తుకొమ్ములు దుల్లి
పగరప్రోల్తల దుల్లుపగిది నొప్పె;

తే. గీ. నతఁడుపొగడొందు వైరిధరాధినాథ
మకుటమణిగణసేవితామలపదాబ్జుఁ
డఖిలకకుబంతసంవ్యాప్తయశుఁడు ఘనుఁడు
విక్రమాదిత్యుఁ డరిలుంఠనప్రముండు 151

సీ. అతనిప్రతాపంబు క్షితిపసతీతతి
కన్నీటఁ దదీయకోకలను దెలిపె;
నతనిభుజంబు చోళాంతఃపురీరక్ష
వాలదండయుతసింహాళి గొనఁగె;
నతనివలనఁ బలాయితుఁ డయి ద్రవిడుండు
[2]ధరదరి దుర్బలతనువు దాఁచె;
నతనిభీతినిఁ బారినట్టిచోళస్త్రీల
నొసటఁ గప్పుర మిష్టునుం బొసంగు;

తే. గీ. అతఁ డొనర్చె నిజప్రతాపాతిశయిత
రక్తుఁ డయి వేంగిభూపాలరాజముఖుల
స్మరుప్రతాపంబునకు నవాస్పదలు గాఁగఁ
దేజు మించినవిక్రమాదిత్యశౌరి. 152

చ. ద్రవిడధరిత్ర్యనర్ఘ్యనము దాయము గూలఁగఁ 'గాంచి' వానిదా
హువులఁ బ్రకంప మొంది యను వొందెను దోరణమాత్రశేష యై
యవలను జక్రకోటపతియంతిపురంబులఁ జిత్రశాలలన్
దవిలినదంతులే నృపవతంసునిచే విడు పొందెఁ బోరునన్. 153

---

1. ఉన్నతశృంగములు. 2. పర్వతగుహ

క. సకలదిశాజయయాత్రా
ప్రకటితవీర్యుండు మఱలి స్వపురాధ్వమునం
దొకచోట నిలువ నాక
స్మికముగ మది నంతి సతనిఁ జెంద నతండున్. 154

సీ. తన దగువామనేత్రము స్ఫురింపఁగ శంకఁ
దూఁచుఁ 'దాతపాదుల కలరుత
శుభ' మని సాఁకుఁ డై శూన్యచేతస్కుఁ డై
పల్కుచుఁ జింతించె: వనట నెందు
నానుతునరుఁ గాని రానియొక్కనిచేత
శ్రుతిఁ బడె నొక్క యశుభపువార్త;
యంతరాత్మలను శుభాశుభవస్తువుల్
ప్రతిబింబరీతిఁ బూర్వమునఁ దోఁచు;

తే. గీ. సకలశాస్త్రప్రవీణతాసారధీర
మానస్వితుం డయ్యు భూమిపాలాత్మజుండు
గనె సధీరత నంత నకారణముగ;
మనుజసామాన్యత యొకప్డు మలయు బుధుల. 155

క. అదుర్నిమిత్తశాంతికి
నై దానము లీఁ దలంచి యప్పుడు నిలిచెన్
భూదారకుమారుఁడు సై
న్యోదారుం డగుచుఁ గృష్ణయొద్దునఁ గలఁకన్. 156

ఉ. అంత నతండు గాంచెఁ దనకై చనుదెంచెడువాని, మోమునన్
వంత దొలంకువానిఁ, దనపట్టణమందుననుండి పంపఁగాఁ
జెంతకుఁ జేరువానిఁ, గడుఁ జెద్దను దెల్పఁ బరాఙ్ముఖత్వమున్
వింతఁగఁ దాల్చునాలుకను దె ల్లగునూర్పుల నాఁపువానినిన్. 157

చ. వెడలెడునూర్పువాయువులు వెచ్చఁగఁ దైపయిఁ బుట్టుచుండఁగాఁ
గడునశుభంపుమాట పలుకన్ దనచెంగట నున్నవాని. బల్
తరఁబడుపల్కులన్ నృపవరతల్లజువార్తను చిక్కియుంబు త
న్నడుగునా యంచుఁ బొక్కి యడునార్తుఁడుగాఁ గనుపట్టువానినిన్.

చ. కడునశుభంబుఁ దెచ్చుఘనకల్మషదూషితుఁ డైనవానిఁగా
నెదఁద గణించి యెల్లజను లెంతయు నింద యొనర్పఁ గల్గినన్
జెదరక ధృతిన్ సమీపమునఁ జేతులు మోడిచి మ్రొక్కువానిఁ దా
నడిగె నృపాలనందనుఁడు హాయి గదా యని తండ్రిబట్టునన్. 159

క. ఈవిధి వసుధాఽధిపసుతుఁ
డావచ్చినముఖ్యదూత నడుగ నతండున్
గ్రేవల నాసీనుం డై
వావిరి నాసాఽగ్రగలితబాష్పతఁ బలికెన్. 160

క. ఈదుర్వార్తాప్రళయాం
భోదము వ్యాపించు మిగుల భూమీశసుతా!
ధీరత విడనాడకుమా!
చేరుచుమా! ద్రఢిమఁ గరముఁ జిత్తమునందున్. 161

క. ఆపాండుపాండ్యముగ నీ
వాపై నాలోలచోళ మాసింహళమున్
రూపించిననీవిజయము
భూపాలకుమార! వినుచు భూరముండున్. 162

క. కనియె సుఖమయస్థితి నం
తన విధి యసమయమునందు ధరణీపతికిఁ గూ
ర్చెను దాహజ్వరముఁ గడున్;
గనిరే నిష్కంపసుఖవికాసము లెవరేన్? 163

క. చందనపుఁబూతఁ దావము
డిందక నరపాలకుఁడు గడిందిగ నిను మే
నం దవిలించుః నీమే
నందలిసుధశైత్య మతిగ నాకాంక్షించెన్. 164

చ. క్రమముగఁ జూపులన్ సగము గాఁగ నిమీలన మేర్పరించెఁ దా
నమరవరేణ్యదూతలను హస్తినిమీలికఁ బంపఁ గోరి; లోఁ
గమిచి జ్వరప్రదాహమును గాంచి వినిర్గతి నొందుతద్యశో
రమణిని దంతచంద్రిక విరాజిలఁ జేయుచుః బల్కె మంత్రికిన్. 165

సీ. నృపవరేణ్యమకుటమాణిక్యపట్టికల నా
జ్ఞాలిపిమాలిక నాటినాఁడ;
శరచయచ్ఛిద్రితాఽరాతిత్తులను గీర్తి
రాయంచగూండ్ల నేర్పఱచినాఁడ;
సిరులముడుల్ విప్పి ధరణిదారిద్ర్యంబు
లేకుండ సంపదల్ నెఱపినాఁడ;
సాధునల్లోకావసథసీమలను శ్రీకిఁ
గులవధూసామ్యముఁ గూర్చినాఁడఁ;

గీ. చాపపాండిత్యభవరమానంయుతుండు
విక్రమాంకుండు కాకుత్స్థవీరబలుఁడు
దిక్సమాక్రాంతశౌర్యదేదీప్యమానుఁ
డయినసూనునిఁ గాంచి పెం పందినాఁడ. 166

చ. అతఁడె యశస్వి యీయువధరాఽధిపతిత్వమునన్ నిజాగ్రజున్
స్థితు నొనరించి యాతనినె చేసె మహీధరధుర్యుఁ గాఁగ; నం
తతముద మయ్యె శర్వపరతంత్రశిరోమణి యైననాకుఁ బ
ర్వతితనయాసనాథునగరంబుఁ జనంగ సముత్సహించెదన్. 167

క. నను నెఱిఁగికొందురు హతా
వనిపతు లున్మదకవాటపాలకగళహ
స్తనివారితసేవకు లై
కనఁ జాలనివానిఁ గాఁగ ఘనవిధికైనన్. 168

చ. తనరెఁ జళుక్యభూరమణతల్లజశుద్ధకులంబునందు నా
జననము కొద్దిగొప్పలుగ శాస్త్రరహస్యసదర్థసంగ్రహం
బెనసె శ్రవోఽనుసంగతి మదేభచలచ్ఛ్రవణాంతచంచలం
బనిహతజీవితంబుఁ గన నయ్యె శివున్ విడి నమ్మ నన్యమున్. 169

మ. శివసేవన్ భువనోపకారమునకై చెందంగ నా మేను; దా
ని విడంగాఁ దగుఁ దత్పరత్వమున; శాంతిన్ దుంగభద్రానదీ
[1]భువనంబందున మే న్విడన్ దలఁచితిన్ భూతేశచింతానితాం
తవశాంతఃకరణుండ నై యిటుపయిన్ దత్పాదసంప్రాప్తికై. 170

క. అవనీపతిపల్కుల కవు
దవధానముతోడ మంత్రు లంగీకృతిమై
నవు నని పల్కిరి; యుచితం
బవుచేఁతకు నెవరిమనసు లందవు ముదమున్? 171

చ. తదనుగ మేదినీపతి ముదంబునఁ గొన్నిప్రయాణముల్ తన
ర్చి దరిసి కాంచె వీచికలచేతులచేఁ దను నింద్రునింటిలో
విదురుచరీతిదానిఁ, దాలివేలుపుతే ర్విడునంచలట్లు నిం
గిదెసకుఁ దూఁగుఫేనమున నిండినపిండము లూనుదానినిన్. 172

చ. కదుదవుఁ బైకి దూఁకి తిరుగం బడు చుండుపయఃకణంబులన్
గడఁగి తనున్ గనుంగొనుచు గౌరవ మీ నెదురంగ లేచి వ
చ్చెడుగ్రహభంగిఁ దాల్చి విలసించెడుదాని, శుభంబు లెచ్చుమ్రొ
క్కిడియెడువార లొంది భజియించెడుదాని నుపప్రవాహినిన్. 173

1. నీఱు.

చ. జనకలుషాపహారిణిగ సంస్తుతి కెక్కినభస్తరంగిణిన్
దనమహిమాఽప్తిఁ బోలి జనతానుతయామ్యదిగగ్రనిమ్నగాఽఽ
ఖ్య నలరుతుంగభద్ర దిగి యందు మహీదయితుండు తానమున్
బొనరిఁచి యద్రిజారమణపూతపదాంబుజచింతనారతిన్. 174

క. ఎడతెగ కొనఁగొఁ బసిండుల
నెడఁద నభిన్నత్వ మమరఁ బృథ్వీపతి; పె
ల్లిడుమల నైనను బెడమొగ
మిడరుగదా! త్యాగనియతి కెందు మహాఽఽత్ముల్. 175

క. గళదఘ్నంబుగఁ దటినీ
జలప్రవేశం బొనర్చి క్ష్మాపతి కల్లో
లలలత్తూర్యరవంబులు
సెలఁగన్ శశిమకుటుపురముఁ జెందెఁ గుమారా! 176

క. అని దూత వలికి నిలువ న
వనివరతనయుండు కనుల బాష్పము లురలన్.
దనపార్శ్వస్థితు లనిపు
త్రినిఁ దొలఁగింపంగ గద్గదితగళరవుఁ డై. 177

క. స్వయమార్ద్రభావుఁ డయి తం
డ్రియెడన్ గడుస్నేహ మలవరించునతం డ
మ్మెయి నొడలు పుడమిపైఁ బడ
దయ గదురఁగఁ బొరలి కెరలి తడఁబడి యేడ్చెన్, 178

సీ. నిత్యదురాచారనియము యమున్ దండ్రి
గాంచుఁగా! రవిఁ గులకంటకునిఁగ;
నేఁడును వెత గాంచ నేరనిదినములఁ
దన్ను దుష్టునిగాఁగఁ దలఁచికొనియెఁ;

గాలకలాతతుల్ గ్రాలె నీగతి నంచుఁ
దీఅనిబాష్పదుర్దినత వగచె;
రాసుతుం డిట్లు ధరాభారధుర్యుఁ డౌ
జనపతి యిలఁ బాసి చనినకతన

తే. గీ. నాదికూర్మ మ! నీకు సౌఖ్యంబు దొలఁగె:
శేష ! రాయిడిఁ గను మస్థిశేషుఁడ వయి:
స్వైరకేళీవిహారముల్ చాలఁ సేసి
యెల్ల రిలఁ బాసఁ దీరు దిగిభములార ! 179

మ. కనకస్తంభవిలాసముల్ [1]దొలఁకుభూకాంత[2]ప్రవేష్టంబు న
య్యనిమేషేనుభరంబుఁ బాసుటకుఁగా హా ! బ్రహ్మ మాయించె: నో
జననాథాగ్రణులార ! మీపురములన్ స్థైర్యంబుతో నుండుఁ 'డిం
క నెవం డింతటివాఁడు వీరుఁ డగు నెక్కన్ గర్వై' నం చెంచుచున్ 180

సీ. పృథ్వీశదోర్దండవిశ్లేష మొనరింపఁ
బాడియే నీకు నోపౌరుషంబ !
పరిరక్షకుఁడు లేమి వైధుర్యమున నీవు
దపియింపఁ దగును బ్రతాపమ ! కడుఁ;
బతి వీడునంతాప మితరత్ర దుస్సహం
బబ్జాకరాలయ వగుము పద్మ !
శేషశిరశ్చ్యుతి క్షితికి లె న్నగుఁ; గాని
మంటిగడ్డకుఁ జెల్మి యుంట యెట్లు ?

తే. గీ. మునుపు లేనట్టిదుర్మేధ నెనయువేధ
వేఱొకఁడు పుట్టె నంచు భావింతుఁ; గాక
యున్నఁ బూర్వప్రయత్ననిష్పన్నకార్య
నాశ మొనరింప యత్న మొనర్చు నెట్లు ? 181

---

1. అతిశయించు. 2. బాహువు.

సీ. ఔదార్య మాధైర్య మాగభీరత్వంబు,
గలుగునే యీగుణకాండ మొకట;
సరిశరంబులు ముక్క లౌవజ్రకాయసం
పదలు నాదొనఁగునఁ బాదువడియె;
విధి యెట్లు సేయుఁ దద్విధసర్గరత్నంబు?
నట్టిసూక్ష్మాంశంబు లలరు చెట్టు?
లెదురుగా సుఖుకువాహినులు పెక్కంద నే
రనియబ్ధిగా సత్వరాశి యగుచు

తే. గీ. దుర్గమత నొప్పునృపుఁ డిట్లు నిర్గమించె;
భవ్యుఁడును సౌకుమార్త్యైకభాజనుఁడును
దొలఁగి పోవ విషాదనిస్తులశతాగ్ని
యిద్ది నేఁ దప్పఁ బరుఁడు సహించు నెవఁడు? 182

క. ఈవిధమున మఱి వేర్గతి
భూవిభుతనయుండు మిగులఁ బొగులుచు నంతన్
బోవఁ దొడంగెను దెరువున
భావగతవివేకభావపరిదీపితుఁ డై. 183

క. కడచినతంత్రికి విధివిధ
మడరఁ బితృక్రియలఁ దీర్చి యగ్రజుఁ గనఁగా
నెద నుత్కంఠత పురికొ
ల్పుదు నతఁ డాప్తైనఁ గదలెఁ బ్రోలితెరువునన్. 184

క. కొలఁదిదినములనె దారినిఁ
దలకడచి నృపాలసుతుఁడు ధ్వని యదరనియ
ట్లలవరచి సేనఁ దాఁ ద
ద్బలయుతుఁ డై కలఁగి చొచ్చెఁ దననగరంబున్. 185

ఉ. హంసను బాయునబ్జిని నయంబును బాయునృపత్వము౯ బుధో
త్తంసునిఁ బాయుగోష్ఠి సితధామునిఁ బాయుత్రియామ దానపుం
శంసను బాయులక్ష్మి నరసం బగుకైతను బాయువాగ్మితా
శంసయుఁ బోలెఁ దేఁ డెడయ సౌరతె నన్నగరంబు దుష్టమై. 186

తే. గీ. ఎదురుగా వచ్చి యగ్రజుఁ డెయిదికొనఁగ
నతనితోఁ జొచ్చె ఖిన్నుఁడై క్షితిపతిగృహ;
మిరువురికవుంగిటను బిడిచి యుడినయట్లు
బాష్పధారలు తెగ కుండ వరదపాఱె. 187

చ. దినములు గొన్ని యీనియతిఁ దీఱెను వారి కొకళ్ళొకళ్ళపైఁ
బెనఁగిననిక్కపుంజెలిమిఁ జెంపగుదుఃఖము వీడు చుండఁగా;
గొనముల గొప్ప యయ్యు జనకుండుగ నగ్రజు గౌరవించె; నా
ప్పనియటు లెప్పు డైన గుణవంతులవృత్తులు మాఱఁ బోవునే. 188

తే. గీ. దిగ్వితానంబుఁ గలఁచి తాఁ దెచ్చినట్టి
వస్తుసంతతి నర్పించె వరవినీతి
నగ్రజాతున; కల కీర్తి నలరువారు
లోభ మెనయరుగా తమలోన నెపుడు. 189

తే. గీ. అన్న సోమేశ్వరుం డటుఁ గొన్నినాళ్ళు
ననఁగఁ దమ్మునెడం బాపమును దలంచె;
నిలను భవితవ్యతాదేవి నెవఁడు దాఁటఁ
గలుగు ననుభవకారణములు దొలంగి. 190

క. మదకారణ మాయెనుగద!
మదిరగతి౯ రాజ్యలక్ష్మి మై మెలఁగుయశం
పుదుకూల మశేషంబుగఁ
జెదరినఁ దా నెఱుఁగఁ జనఁడ జ్యేష్ఠుం డపుడు౯. 191

ఆ. వె. బధిరుఁ డైనయట్లు భవ్యతూర్యనినాద
ముల మహాత్ము లొసఁగుబోధ లెల్ల
సుంత యైన వినఁగ సోమేశ్వరుఁడు మదిఁ
దలఁపఁ డయ్యె దుష్టదైవవశత. 192

క. ప్రకటితమదజ్వరుం డయి
సకలాంగములందు వడఁకు సారించుచు భూ
మికమనుఁడు [1]రాజయక్ష్మ
ప్రకారము వీరికి క్షయంబుఁ బాటిలఁ జేసెన్. 193

తే. గీ. [2]కుంతలోల్లాసములు కడకున్ జనంగ
ధరణి వైరాగ్య మెంతయుఁ దల ధరించి
యతఁడు భవుఁడుగ ననువుల నలరు చుండఁ-
గానె తా నంత విధవగాఁ గనఁగ నయ్యె. 194

క. ఆరా జారోహించిన
వారణములు తమదుపృష్ఠభాగము చెడె నాన్
గూరిచె [3]నభ్యుక్షణమును
నారయఁ గరశీకరముల నాసక్తి మెయిన్. 195

తే. గీ. రౌతులసమేతముగ దివ్యరీతిఁ గాంచు
గతి రచించుచు మండలాకృతి భ్రమించుఁ,
దమయయోగ్యత సాధించుతమక మెసఁగ
నతనిపృతనాతురంగమవితతి నిరతి. 196

ఉ. అతఁడు [4]జాతుషంబుగ నరాధిపసంపద నెంచి జారు నన్,
భీతిని క్షాత్రతేజమును వీడె న టంచు మదిన్ గణించెదన్;
భూతముఁ బోలి లక్ష్మి స్వయమున్ దను ముద్దిడుచున్ జవిన్ గనన్
జేతమునన్ దలంచును విశిష్టజనక్షతజంబుఁ బీల్చఁగన్. 197

---

1. క్షయరోగము. 2. 'విక్రమాంకుఁడు – కేశములు. అని శ్లేష.
3. శుద్ధికై పిడికిలితో నీరు ప్రోక్షించుట. 4. లక్కసంబంధమైనది.

ఉ. చాలఁగ రేఁగు చుండుఘనచామరదుర్దమమారుతాఽక్రియాఽ
ధీలరజఃప్రపూర్తి సరవిన్ దెరువున్ గనఁ జాలఁ డయ్యె; ది
గ్జాలసమాక్రమద్ద్యుతివిశాలమణీగణుఁ డయ్యెఁ దాఁ దమో
జాలతిరోహితుం డగుచు సౌరశె దైవహతుం డతం డటుల్. 198

సీ. పైయడ్డుచే నెల్లవారు లొంగుట నెంచె
నన నధోగతి మంచి దంచునెంచె;
నఖిలచ్ఛలాన్వేషణాసక్త మగుపిశా
చముగ నెఱుఁగఁడు కార్యము ముదమున;
రాజులోభముచే విరక్తిని జన మొందె
మహిపులయీవియే మచ్చుమందు;
నృపుఁడు కుమారుసం దెంచె నక్రమభంగి
సిరిమరుల్ గలఖలుల్ సేయ రెద్ది ?

తే. గీ. వారణేంద్రంబు నెక్కి దర్పం బెలర్ప
నంకుశ మనర్గళత నతం డంతఁ ద్రిప్పు
నపయశోబీజములు నాట నాత్మఁ దలఁచి
యంబరస్థలిఁ ద్రిప్పువిధంబు దోఁప. 199

క. పలుపలుకు లేల పలుకఁగ
నెలచెలిమిన్ దగుచుళుక్యనృపగోత్రమునం
దలవరిచినటు కళంకత
సలిపెన్ రాజ్యంబు నతఁడు సౌరఖునటులన్. 200

తే. గీ. అగ్రజుదురాగ్రహంబు వోనడఁచ జాలఁ
డయ్యెఁ దమ్ముండు; ధర నెద్ది యౌషధంబు ?
మంత్ర మెయ్యది గలదు ? సామ్రాజ్య మనెడి
[1]గాముబామున గో మఱుఖలనరులకు. 201

---

1. గ్రహము

తే. గీ. ఈవిపర్యస్తబుద్ధిచే నేమికార్య ?
మనుచుఁ దలపోసి [illegible]డు నిశ్చయాత్ముఁ డయ్యె;
వానియపకీర్తితోఁ బాలు పంచుకొనుట
కర్హత గడించు టొక్కటే యగును నాకు. 202

ఉ. కానిపథంబునన్ దిరుగఁగా నమకట్టెడు పెద్దవాని దూ
రానఁ ద్యజించుచున్ మునుట రమ్యము; మీఁదట దక్షిణాంబుధి
స్నానఁగఁ బోయెదన్; మునుపు నాకు నదంగిరి గాన బల్ రిపుల్
వీనివిపర్యయంబులను విన్నను జాలరు బాధపెట్టఁగా. 203

చ. ఇటులఁ జటుక్యరాజసుతుఁ డెంచి శ్రవఃపుటభేదనక్రియా
పటుతరభేరికానికరభాంకృతు లార వినిర్గమించెఁ దాఁ
జటులరుషారతుం డయినసాహసలాంఛనుఁ డాశుగంబులన్
గుటిలనృపేభసంతతులఁ గూడినధైర్యము వమ్ముఁ జేయుచున్. 204

ఉ. ఆమని వీడుకాన విశిఖాసనమున్ విడుమౌర్వి ముత్తెముల్
నోమినశుక్తి మాధురి గనుంగొన రానికవిత్వరీతి యై
గోము దొలంగె రాజ్యరమ గొబ్బున నాతఁ డొకండ వీడఁగా;
నేమనుజుండు దాఁ గడఁగు నిద్ధమహాత్మలశక్తిఁ జెప్పఁగన్.

క. ఇతఁడు కదున్ దుష్టాత్ముఁడు
క్షితికంటకశోధనుఁ డయి చెడుగుఁ దలంచున్
మతిఁ గని సోమశ్వరుచే
వెత శంకించి యనుజన్ము వెంటఁ గొని చనెన్. 206

మాలినీవృత్తము

సురవినుతపదాబ్జా! సూరిసంగీతనామా!
గిరిబిలవినివేశా! కేవలాద్వైతరూపా!
కరి-రిపుసుతపాలా! క్ష్మాసుతాచిత్తలోలా!
విరచితబహురూపా! వేంకటేశా! నృసింహా! 236

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మారాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్యులు
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచితులు
నగులక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
ద్వితీయాశ్వాసము
సమాప్తము

విక్రమాంక దేవ చరితము

తృతీయాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ! వేంకటేశా!
వీరనృసింహేశ! వేదవేద్య! సురేశా!
సూరివినుతపదపద్మా!
భూరిగుణా! దేవదేవ! బుధజనవంద్యా! 1

క. అంతటఁ దూర్యరవంబుల
శాంతి వఱఁగ శింజితములు వా టయినటు భూ
కాంతుని విమలస్వాంతుని
వింతగ వెన్నంటినటుల వెలసె సిరి వడిన్. 2

వ. అంత సోమేశ్వరుఁడు.

ఆ. వె. శంకఁ గననియట్టియంకవర్తిని వీనిఁ
ద్రుంప నాఁపినాఁడ దుష్టబుద్ధి
ననుచుఁ బడకఁ బొరలి యదరినచందన
ములను గలిగి రేలఁ బొగిలె నతఁడు. 3

క. పటుతరసాధ్వసకర్దమ
పటలనిమగ్నావనీశభావ మల నము
త్కటచటులభరోద్ధరణో
ద్భటకరటిఘటోద్ధృతిప్రభావముఁ దెగడెన్. 4

క. మతిఁ గలఁగియు నంత నతం
డతిఘనబల మనిపె ననుజు నలమికొనంగన్;
క్షితి బుద్ధాఽత్మ్ములత్వగ్ద్ర
క్తృతికి నసాత్వికకృతుల్ ప్రకాశిల కున్నే? 5

శా. ఊహాతీతభుజప్రతాపవిభవోద్యోగుండు తమ్ముండు దు
[1]ర్గ్రాహాబద్ధనిజాగ్రజాతువలనన్ గ్రౌర్యంబు శంకించియున్,
సాహంకారతఁ దన్ను [2]వెన్నడుధ్వజి న్యాళిన్ విమర్దింపఁ దోఁ
డాహా! కష్టములందునేన్ జటులబాహాశాలి భేదిల్లునే! 6

ఉ. క్రూరముగా వధింపఁ బని గొన్నబలంబును దంతిపాదదు
ర్వారవిఘట్టనన్ నుఱిమి వైరినృపాంతకుఁ దొక్కముద్దగాఁ
గూరిచెఁ గాలవక్త్రమునఁ గోల్త్రల పెక్కు వచింప నేల వి
స్ఫారయశుం డతండు మహిపాలునియంగ మొకండె నిల్పఁగన్. 7

క. కమలావిలాసవసుధగ
నమరినతనబాహుపంజరాంతరమున రా
జమరాళివలెన్ గిరితి
రమియింపం జేసి హరికరజ రాజిల్లెన్. 8

క. తనయగ్రజుదుష్ప్రవర్తిం
తనమున రుట్పంకకలుషితమనస్కుం డై
కనియెఁ బ్రసన్నతఁ దోడనె
[3]వనప్రసన్న యగుతుంగభద్రానదిచేన్. 9

తే. గీ. అతనిదంతీంద్రచయవిగాహములఁ జేసి
యత్తరంగిణి పతి నద్ధి నంద దయ్యెఁ;
గాని దంతిమదాంబుపగల్ గలిసెఁ బ్రేమ
నిమ్నగానాథునకుఁ గడు నెమ్మిఁ గూర్చి. 10

---

1. జ్ఞానము. 2. 'వెన్నాడు' శబ్దమునకిది రూపాంతరముగా స్వతంత్ర ప్రయోగము. ఇచట 'వెన్నడుచు సేనాళిన్' అని కూడ వ్రాయవచ్చును. కాని ఒక విచిత్రప్రయోగమును స్వతంత్రించి వాడినాము. 'వెన్నడు' అను నది వ్యవహారములో నున్నది. 3. నీరు.

చ. ప్రతిగజముం గనుంగొనుచు వారణ మొక్కఁడు తద్విమర్దనో
ద్ధతి విశదాంగపగాంబువుల నానదు; కోపుల కిట్టిశీల మౌ;
వెతఁ గని షట్పదధ్వనిఁ [1]కృపీటముఁ గ్రోలక వాని ముంచి బా
ధితములఁ జేయు వేయుకరి; ధిక్కృతముల్ గద!యర్థిమోగుటల్. 11

తే. గీ. ప్రతిగజంబును విడిచె నిభం బొకండు
పార్శ్వగత మౌకరేణులోభమునఁ జేసి;
బాహువిక్రమ మదిమ పలుఁగుచోట
నప్రతిహతుండు కంతుఁ డత్యద్భుతముగ. 12

క. కరు లాఁపంగా మార్గము
హరులు చిరము మునిఁగి యుండె నాపగవారిన్;
మఱి తటతరుకంటకముల
[2]మరగినమయిములు గనంగ మానెను దటినిన్. 13

క. ద్విరదమదవారికలుషిత
సరిత్పతియు నతితమదవిసార్యభ్రకరిన్
స్మరియించె నహహ! [3]యభ్రము
వరునందలిమక్కు వెంతొ వారాంనిధికిన్. 14

క. స్నానాఽనక్తపరీజన
నానాసుందరులమధ్యమున్ జొచ్చియుఁ దా
దానోదగ్రేభము ని
ల్పానక చనె నుపరినరునియురుపుణ్యముచేన్. 15

తే. గీ. అన్నదీనీరములఁ గొన్నియహము లుండి
వనిత లూనినకుంకుమువలన [4]ఘుసృణ
పంకిలముఁ జేసి జలము; నాపైన సమర
దర్పభుజుఁ డయి పోకని దరిసెఁ గినిసి. 16

---

1. జలము. 2. అలవాటుపడిన ఒంటెలు. 3. ఐరావతము. 4. కుంకుమపువ్వు.

సీ. [1]క్రీడోపవనపక్షికృతరుతపిహితాఽత్మ
గళరవలై పికల్ గొలువఁ దగరు;
మేచకక్రముకాఽళిమీలితార్కజ్వాల
లగునెడలఁ బగ యడర నిలుచుఁ;
పవనోత్థకేతకపాళిధూళీధ్వస్త
సీమల భస్మంపుస్థితిని గాంచు;
నారికేళఫలసంఘట్టన గళదంబు
భంగార్ద్రమై స్మరబాణము లగు;

గీ. నెలఁత లెచ్చటఁ దమతమనేర్పుకలిమి,
దర్పకుం డెట దాహకదర్పయుక్తిఁ,
నెచటఁ గాంతలఁ గనుమడునెడ హరాగ్ని.
గాక లెచ్చటఁ బక్వరంభాళిఁ గవిసి. 17

చ. సవిధతథావిధోపవని సాక్షిగఁ బానలఁ జిత్రవిభ్రమ
ప్రవణతఁ దేలుచుం గొలఁదివాసరముల్ నృపరాఽత్మజుం డటం
దవిలి వసించి తాఁ దరలె దర్శితపూర్వపరాక్రమస్మృతుల్
[2]తివురఁగ సైన్యతూర్యరుతిఁ దిన్నగ సమ్మలయేశుచెంతకుం. 18

క. ఇతనిం గని, జయకేశి
క్షితిపతికోరికకు మించసిరు లొనఁగుచు స
న్మతిఁ గొంకణాంగనాముఖ
సితరుగ్హాసితప్రశస్తిఁ స్థిరముగ నిలిపెం. 19

ఆ. వే. త్యక్తచాపలుఁ డగు 'నాలుప' నృపు నవ
దాతవిక్రముం డితండు మనిచె;
సవినయాగ్రదూతి యప్రణతియె యట్టి
ఘనులమదులకినుక పెనుచుఁ గాని. 20

1. ఈ పద్యమునందలియెత్తుగీతమునాల్గుపాదములకు మొదటినాల్గుపాదములతోఁ క్రమాన్వయము. 2. త్వరపడఁగ.

క. కేరళనారీగండా
గారముల శిలీముఖములు గడు వ్యాపింపన్
జేరినయశ్రుకులు మును దాఁ
గూరిచినవిగాన నతులకుం జూపించెన్. 21

క. లోలాబ్ధినీలకుండల
దాలన్ గంపించె ద్రవిడసర్వంసహ యా
భీలత్వరఁ దనుఁ జేరున్న
పాలతనూభవునిఁ గాంచి ప్రబలుభయమునన్. 22

క. గొనయ మెనసినయతనివిలు
చెనకఁ దగని మగతనమునఁ జెన్నగున్నృపసూ
నునికొలువుఁ జేరె ద్రవిడా
వనివరునరుఁ డొకఁడు నీతిపథరతుఁ డంతన్. 23

క ఇలఁ దల సోఁక నతఁడు కుం
తలపతితనయునకు మ్రొక్కి, దశనకిరణకో
మలకిసలన్యాపవచో
విలసనమున ద్రవిడదూత ప్రియముగఁ బలికెన్. 24

క. చాళుక్యేలావరవం
శాలంకారా ! భవద్గుణాళి గణింపన్
జాలు నెవం ? డెవని కగున్
జాలిననే ర్వర్యమాంశుసంతతిఁ గూర్పన్ ? 25

క. సీకరవాలాంబువిమల
తాఽఽకృతి వర్ణింపఁ జాల: నది గనుకీర్తుల్
లోకైకశుక్తిపుటము
క్తాఽఽకలితము లగుచుఁ జంద్రికాఽఽకృతిఁ దాల్చన్. 26

క. అరిచికురంబులు నాఁచుగ
నురవే! యసివారియందు నుండఁగ నీచే
నిరవుఁ గనురాజహంసో
త్కరనిభయశ మచటఁ గడుఁ బ్రకాశింపంగన్. 27

సీ. త్వద్భుజంబునయందుఁ బ్రణయంబుఁ గనువింటి
నినద మాజుల నేరు విన సహింతు?
రంతఃపురస్త్రీలయాక్రందనంబుల
వ్యక్త మౌ నది శత్రుభవనములను;
ధ్వన్మౌర్వికానినాదముల దిక్కరు లైన
నిర్మదత్వమును బొందినకతమునఁ
గశ్మలాళులచేతఁ గడఁ గాంచినట్టుల
దిశలు ప్రసన్నతఁ దేజరిల్లు;

తే. గీ. నిన్ను బోల్జిగీషువువినా నేర్చు నెవఁడు?
క్షత్రకులజుం డిల నసాధ్యసాధనమునఁ
బ్రళయకాలంబు లేకుండ జలధి గూడ
శక్త మగు నెట్లు ముంచంగ జగము లెల్ల? 28

చ. అతులగుణుండ వీవు సిరి నర్పణ సేసితి వన్నరుణా దృఢ
స్థితిఁ గని; వజ్రలేపమును జెందినరీతిని నీదుకీర్తి ను
స్థితి క్షితిఁ గాంచె; నీకు నిలఁ జేసెడి దే మగు దీన? సర్వభూ
పతివి; మృగేశతల్ హరికి వర్తిలవే యెట వాన మూనినన్. 29

తే. గీ. ఏభువి వసింతు వీవు మహాభటుండ!
పుణ్యఫలపాత్రతను గాంచుఁ బుడమి యద్ది;
కుటిలధారజీరమణసంకటముఁ దొలఁగి
నిన్నె సుగుణోజ్జ్వలుని వరునిగ గ్రహించు. 30

క. గళితచ్ఛత్రపు లై కందర
ములఁ ద్వద్భీతిఁ వసించుభూమిపతులనేఁ
[1]గలితలమున నీచాపము
తలఁకించు గుణారవోదితప్రతిరుతులన్. 31

తే. గీ. ఉత్ప్రతాపానలాఽస్యంబు నూని కలనఁ
ద్వత్కృపాఖ్యైంద్రజాలికతల్లజుండు
కృత్తమర్త్యోత్తమాంగు లౌరిపుల నెల్లఁ
దనరఁ జేయును దివ్యమస్త్రములపొందు. 32

తే. గీ. భారతాఽదులలో నేని భాగ్యభూమి
యయిననిను బోల్ప్రతాపిపేరయిన వినమ ;
దర్శనంబున జయలక్ష్మిఁ దనరఁ జేతు
వన్యసంగమవిముఖిగా జన్యములను. 33

క. నూదంటుబాలగమికిన్
భూదయితులమకుటరత్నములు తుల్యము లే
మోః దవుదవ్వులఁ బొదలెడు
నీదగుఖడ్గంబుఁ జేర్చు నికటస్థితికిన్. 34

తే. గీ. నీనముజ్జ్వలగుణముల [2]నెఱిప్రియమునఁ
గని మనవి సేయఁడే చోళజనవరుండు;
తృణసమంబుగ సిరిని నీ వెంచఁ గాంచి
శ్రీప్రదానము నుడువ లజ్జించె నతఁడు. 35

క. [3]శరధరగర్జితములవలె
పరపౌరుషములను వినియు బయలుపడద భూ
వరనుతిరాజమరాళిక
నరవరు[4] మానసమునుండి నైజం బిది యౌ. 36

1. యుద్ధము. 2. పూర్తి. 3. మేఘము. 4. ఇది శ్లిష్టపదము.

చ. స్వకులకలాప మై సుగుణసంపద ముజ్జగమందు మించుచున్
సకలవిలాసినీనికరసన్నుతరూపవిలాస మొందుక
న్యకను ద్వదీయహస్తమునయం దిడి తా సకలావనీజన
ప్రకరనుతుల్ గనంగ నరపాలుఁడు వాంఛ యొనర్చు నెమ్మదిన్. 37

ఉ. ఆతనిచేత నాతఁడు నయంబునఁ బల్కె నరమ్య మాపచో
జాతముచేతఁ గుంతలరసారణుండు ప్రసన్నుఁ డయ్యెః నీ
భూతలమందుఁ దీవ్రముగఁ బొంపిరిఁ గట్టురుషావిషత్వరో
త్పాతము మాన్ప నౌషధము తాదృశు లూనువినీతియే కదా! 38

ఆ. వె. ఎట్టిచంద్రముఖియొ యిది యంచుఁ దనమదిఁ
గుంతలుండు వింతఁ జింతఁ గొలిపెఁ;
గాములందు నెపము గాంచినమాత్రానఁ
గాముఁ డెపుడు సజ్యకార్ముకుఁ డగు. 39

తే. గీ. కుంతలీనేత్రపూర్ణచకోరమిత్రుఁ
డోష్ఠలుఠితస్మితుం డయి యొప్పి దంత
దీధితుల హృత్ప్రసన్నతఁ దెలుపునటుల
నిటులఁ జోళేంద్రదూతతో నెలమిఁ బలికె. 40

ఉ. ఈసుజనత్వ మే నెఱుఁగ కెంతయు నీసున విల్లు ప్రోగఁగాఁ
జేసినదాన నద్భవిలుసిగ్గునఁ గొంత వచింతుః సజ్జనుల్
దోసములన్ ద్యజించి గుణతుష్టి వహింతురు; క్షారభావమున్
ద్రోసి పయోధినుండి మధుతోయమునే కొనుఁగా ఘనాఽవళుల్. 41

చ. ప్రియమొనరింప దిగ్జయపరీతమనస్కత నాయెడన్ గడున్
నయమును జూపు నేఁడు; సుజనంబుచరిత్ర మెవం డెఱుంగు? నా
శయమున వే ర్దలంప; గుణశాలి సుహృజ్జనమాన్యుఁ డిచ్చ నె
మ్మెయి నొనరింప నెంచు నది మేకాని చేయుత నాతఁ డాదృతిన్. 42

క. అమృతోపమ మమృతద్యుతి
విమలము నగుపల్కుఁ బల్కువిభ్రమచిహ్నన్
సుముఖతఁ గని వీతభయో
న్నమితాస్యుఁడు దూతయును మనవి యొనరించెన్. 43

క. ఇతరం బెది యుచితం బగు?
నతులవదాన్యతకుఁ దగినయది సేసితి; ప్రా
ర్థితవస్తుసిద్ధి నర్థి
ప్రతికూలనృపుండు సనెనె! త్వత్కులమందున్. 44

క. మాన్యవరు నవంచకుఁగా
మానసమునఁ దెలిసి కడు నమలమతి వైతేన్
బూను మిటఁ దుంగభద్రా
నూనోపాంతాధ్వమున సమున్నతి వసతిన్. 45

చ. కొలఁదిప్రయాణముల్ గడపికొంచుఁ బ్రతాపిని నిన్నుఁ గాంచి ని
ర్మలహృదయుం దొనర్చుఁ జిరమైత్రిని మిత్రునితో విధుం డటుల్;
కలితశరాననుండ వయి క్రాలెదునీయెడఁ బ్రీతి భీతిగా
మెలఁగియు మాన్యపుండు నృపుమేల్మి మలల్పు నినుం బ్రియాత్ముగన్.

చ. పలికిన దంతయున్ నిజము పార్థివపల్కులు; మమ్ముఁబోంట్లు ల[1]
గ్గులు సెడఁ బల్కినన్ [2]బయ లగున్ మిముఁ బోంట్లకు నంచు దూత ప
ల్కులు పచరింప సారెకుఁ; జళుక్యుఁడు దానను జోకడెందమున్
దెలిసి మొదల్ తనున్ నిలువఁ దెల్పినయేటితటంబుఁ జేరఁ బోన్. 47

క. అంతన్ జోళవసుమతీ
కాంతుం డుత్సవము సలిపి కదలె ముదమునన్
గంతుపతాకయు హాసా
క్రాంతాస్యయు నైనకన్యకను వెనుఁ గొనుచున్. 48

---

1. శుభములు. 2. వ్యక్తము.

క. అల కుంతలేంద్రుతో ని
శ్చలనంధి వౌసంగుటల్ ప్రజల్ విని భయదు
శ్చ్యుంతిఁ గని యాత్మగృహముల
నంతతముదములను విందు నలిపిరి మిగులన్. 49

చ. కకుబిభకర్ణనిర్ఘళనకారిభయానకదుందుభిధ్వని
ప్రకటన నభ్ర [1]మభ్రమువరధ్వనినిర్భర మైనటుల్ తగన్
నకలదిగంతభిత్తులును సామజఘట్టన నస్వనంబుగాఁ
బెకలినటుల్ స్ఫురించె శ్రుతిభీకరభేరిరవప్రతిధ్వనిన్. 50

క. మును భయమున మూర్ఛ మునిం
గినదిగ్గజపాళిఁ జల్లు నింపుగ శ్రుతితా
ళనభస్వచ్ఛీతల మగు
ఘనశీకరరాజి రాజగజరాజు లొగిన్. 51

చ. ధరణిరజంబు ద వ్వెగయఁ దాల్చక దిగ్భ్రమ మర్యముం డిన
ద్విరదపతాకికావననవీజనవారిత మారజంబుగా
నరదమునందుఁ గూర్చికొను నస్త గిరిన్ నరిఁ జేయ నాఁగఁ ద
ద్ధరణిరజశ్ఛలంబునన దారి నదా చను చుండి మృత్తికన్. 52

ఉ. నందనకుంజపుంజితఘనప్రసవోత్థిత ధూళివాసితా
నిందితపాంసుచౌర్యశయనీయత మోదిలు సౌరపాంసులా
బృందము; పాంసుదుష్టమధువీక్షణ నందనమున్ ద్యజించి మిం
టం దిరు గాడుభృంగముల నాకము మించెఁ దమోవృతంబటుల్. 53

చ. సొబఁ గొనరించె సేన నడచొప్పులకున్ జయవాజిరింఖికా
ప్రబలత ధూళిపాళి నరివారిన వై విషమస్థలంబులున్
గబగబఁ జిత్తమే దుముకఁ జాలనిపల్లము లల్ల దూఁకువా
జిబలముచేత భూమి వెలసెన్ భ్రమ గొన్నమరున్మృగంబుగన్. 54

---

1. ఐరావతము.

వ. ఇట్లు సేనాసంరంభము విజృంభింప మఱి. 55

క. శరమౌర్వీవల్లిధా
స్వరవరసైన్యే[1]షుపీఠవాటుల నిలిపెన్
నరవరుఁ డట నట విజయేం
దిర కుఁగ్రీడావనస్థలుల్ నిల్పె ననన్. 56

క. దినములు కొన్నిటఁ బయనం
బొనరించి నదిన్ నృపాలుఁ డొందెఁ గృతిసమా
ప్తిఁ గనక మనీషులు ని
ద్రను గనుతలఁ పింత యైనఁ దాల్పఁ జనుదురే ! 57

తే. గీ. నిర్మలము లయి చల్ల నౌనిమ్నగాంబు
వుల మొదల్ సేరుపరివార మెలమిఁ గ్రోలెఁ
గొలఁది వెన్కడి వచ్చుజనులకుఁ బంక
శేషజలములె లభియించెఁ జెల్లుకొలఁది. 58

తే. గీ. దక్షిణాంభోధిదరినుండి తన్ను దరిసి
తననడుమ నిల్పుదంతిసంతతులచేతఁ
గొండెములు వార్ధిఁగూర్చి వాక్రుచ్చె ననఁగ
వార్ధివల్లభ యది ప్రతీపగతిఁ దాల్చె. 59

ఆ. వె. రాజ్ఞిశాంత మంతరక్షపితక్షప
మైనజనముచేత నందినటుల
సింధుతీరవనతిఁ జెందినతద్బలం
బమిత మైనదైర్ఘ్య మందె నపుడు. 60

క. చోళవధూపాళీజల
కేళీపరికలిత[2]చంద్రకేవలసిత మై
హాళి నొనర్చె మదికి నది
ప్రాలేయాచలవిటంకభవజాహ్నవి యై. 61

1. ధనుస్సు. 2. కర్పూరము.

క. అల నదియామ్యతటంబున
నిలిచి బలముఁ గాంచి నృపుఁడు నిజభుజము స్ఫుర
త్కలహసహస్రప్రౌఢముఁ
గొలిచెన్ నుతియించె మఱియుఁ గొనెఁ జుంబనమున్. 62

ఉ. ద్రావిడభూవిభుండును ముదంబునఁ దత్కటకంబు మత్తదం
తావళముల్ గనుంగొని సుతాప్రదానముచేత నాత్మరా
జ్యావన [1]లగ్గుగాఁ దలఁచె; నాదట దూతల నంపికొంచు సం
భావనఁ బుష్యగీష్పతులమాదిరిఁ గూడిరి వార లిర్వురున్. 63

క. ప్రియతముఁ డితండు సిరికిన్
స్వయముగ; మత్పుణ్యవశతఁ బడసితి నంచున్
నయనాంబు లురలఁ దలఁచె హృ
దయమునఁ గుంతలునిఁ గూర్చి ద్రవిడపతి యిటుల్. 64

క. పాదములకు ముదమున నా
భూదయితుఁడు ప్రణతి సేయఁ బూనఁగ నిలిపెన్
గా దనుచు విక్రమాంకుఁడు
మేదురసంభ్రమవిశేష మృదువచనములన్. 65

చ. "వల దన నేల నే వయసుపట్టున గొప్ప నటంచుఁ; బాదముల్
తల ఘటియింప నుంతఁ; దలఁ దాల్పఁడె నిర్మలరత్న మవ్వడే
[2]పొలువ వయోఽధికుం" డనుచుఁ బూని వచించెడు ద్రావిడేంద్రుఁ గుం
తలపతి కౌఁగిటం బొదివెఁ దద్ద ముదంబున నోల లాడుచున్. 66

తే. గీ. అర్ధపీతప్రణయపూర్ణ మైనకోర్కి
వఱలుచో నుండు కుంతలవరున కనియె
రదనచంద్రిక మేదినీరమణునభను
మకుటరత్నాఽ[3]తపంబును మచ్చరింప. 67

1. శుభము. 2. పుట్టఁగా. 3. ప్రకాశము.

ఉ. చల్లని వాఁ ద్వదంగములు చందనపంకముకంటె మిక్కిలిన్;
వెల్లిగఁ జిమ్ముఁ గౌముదిఁ బ్రవేష్టము నీది యశస్వి; దేవ ! మ
త్తిల్లుఖిలోర్విపాలురకుఁ దీవ్రపుఁదాపముఁ గూర్చునట్టి దై
చెల్లెడునీప్రతాపము వసించు నెటన్ ? చళుకాన్వయోత్తమా ! 68

చ. ధృతికి నిధాన మబ్బురపుఁగృత్యములిల్లు మితిన్ దొలంగును
న్నతికి రుదారసంబున కుదాహరణావని నిన్ను నల్వ య
ప్రతిహతరీతి సృష్టి దనరన్ బొనరించె సమస్తముఖ్యభూ
పతితతినిర్మితిప్రచురభాగసముచ్చయమున్ ఘటించుచున్. 69

ఉ. కాంచనగాత్రి ధాత్రిఁ గలకన్నెలలోపల మిన్న; యున్నత
త్వాంచితసింహపీఠ మిది; యాత్మ మదీయము నన్యరీతి వ
ర్తించదు; సర్వ మీవిధము వృత్తిఁ గనెన్; గృతముల్ ఫలించె; న
ర్పించితిఁ గొమ్ము ప్రీతి; నలరింపు మదీయయశఃప్రతాకమున్. 70

మ. ధృతిమంతుం డగుద్రావిడుండు నిబిడప్రేమంబునన్ మాధురీ
యుతశబ్దంబుల నిట్లు లంతిపురిలో నుక్తుల్ పిసాళింప నా
యతచోళీకుటిలాలకప్రకరడోలాఽఽలోలితాఽఽలోకనాఽ
దృతలీలాపరుఁ డై ముదం బెనసెఁ బృథ్వీపాఽఽత్మజుం డెంతయున్.

క. గొనములప్రో వగురాకొమ
రునకున్ బెండ్లాడఁ గడుసిరులతోడన్ గూఁ
తు నొసంగి ముదలఁ గొని తాఁ
జనియెన్ చోళావనీశచంద్రుఁడు పురికిన్. 72

క. కుంతలపతితనయుండు న
నంతద్రవిణం బొసంగె నాద్రవిడునకున్;
సంతతకీర్తిరసికతాఽఽ
క్రాంతులు విత్తముఁ దృణంబుగా నెంత్రు మదిన్. 73

చ. ముదితమనస్కుఁ డై యుదితపూర్ణఫలుం డయి ద్రావిడుండు వేన్
బదపడి కుంతలుండు గుణపక్షసమాదరడై కిచిత్తుఁ డై
కదిసె సముత్సుకత్వము నృపకాంతరేఖ్యునియందు సారెకున్;
మృదువులు గావె పుష్పములరీతి మనంబులు సజ్జనాళికిన్. 74

క. ద్రవిడునియద్భుతచర్యలఁ
దవిలి పులకపరికరంబు తనగండములం
దవిరళముగాఁగ నిలిచెన్
నృపవరసుతుఁడు సుగుణపక్షనిహితాత్ముం డై. 75

క. చనఁగ నివారింపఁగ నై
తి నతనిఁ గాంచంగ నౌనొ తిరుగ ననుచు స
జ్జనచూడామణి నృపసుతుఁ
డనయముఁ బరిచింతనారతాత్ముం డయ్యెన్. 76

క. త్రిభువనముల లభియింపని
విభవాస్పదగా నతఁడు ద్రవిడసుతఁ జేసెన్;
శుభహృత్ప్రసాద మాప్తుల
కభయమె కా కదరుఁ దప్పుటాదులఁ బ్రోవన్. 77

క. సమరరభసవిభ్రమకుతు
కమున సమాఖ్యావతంసకస్థితిఁ గనుభూ
కమనసుతుఁడు విని ద్రవిడుఁ డ
సమయమున సురాలయంబు సనుదుర్వార్తన్. 78

క. మృదుహృదయత సత్ప్రణయిత
సదమలగుణపరత మెలఁగుక్ష్మాపసుతుఁడు దా
మదిఁ గలఁగఁగ విలపించెను
జెదరఁగఁ గన్నీరు చంద్రసితగండములన్. 79

క. ద్రవిడధరావిప్లవమును
నృపవరసుతుఁడు విని సఖేదహృదయతఁ గదలెన్
ద్రవిడక్షితితనయు సిరి కిం
పవునటు లభిషిక్తుఁ జేయ నాత్మఁ దలఁచుచున్. 80

ఆ. వె. కరటిశతవికీర్ణకర్ణతాలవ్యజ
నానిలములఁ జల్లనైనవైరి
యశము లాను చంత నవనీవరుఁడు సేరె
గాంచిపురము నాదికాలపురము. 81

శా. కాంచీదామకలాఽరవంబు గుణయుక్తం బైనపూవింట జృం
భించం గల్గినడిండిమస్వనముగా వేల్లత్కటాక్షంబు ల
త్యంచన్మార్గణవృష్టిగా నెదుటఁ బౌరాఙ్గనాశ్రేణి గా
న్పించెన్ గుంతలనాథనందనునకుం బెన్మోదమున్ గూర్చుచున్. 82

చ. క్షితిపతిపుత్రుఁ జూచి యొకచేడియ నోటఁ గలట్టితమ్ములం
బతినయ మొప్పఁగా శుకము నందఁగఁ జేయుచుఁ గింశుకచ్ఛవిన్
స్మిత మొనరించునోష్ఠమునఁ జెన్నయి చుంబనచాతురీవిధిన్
గుతుకము మీఱ నాశుకముఁ గూరిచి పల్కె నరేంద్రుఁ డారయన్. 83

చ. పతనభయంబు వీడి యొకపద్మదళాక్షి నిశాంతశృంగమున్
ద్రుతగతి నెక్కె నెక్కుటకు దుస్తర మయ్యు నృపాలుఁ జూడఁగా;
నతనుఁడు పౌరుషింప జవరాండ్రు తృణంబునమంబుగా మన
స్థితి మరణంబు నైన నిరసింతురు సాహసముల్ పొనర్చుచున్. 84

క. కలకల మకారణంబుగఁ
గలిగించి యొకర్తు తేనికస్థాన నొందెన్;
వెలఁదుల కుపాయదర్శన
ములఁ బోధము మనోజదృష్టి మూఢవయది యై. 85

క. తనయెద విశదద్యుతి ని
ల్చినయినసూనుండు పడఁగఁ జేసినయటులన్
గని తనజారినహారము
వనజనయన పడఁగ విడిచి వడిఁ జనెఁ దొలఁగన్. 86

క. మనసిజవతంసలీలా
జనకమృదులకిసలయానుసారినఖలిపిన్
గనఁ జేయుచు నురమున నొక
వనిత సురతపరత నోర్చువడి రచియించెన్. 87

క. శ్రవణపరిచ్యుత మై యం
నవసతిఁ గనువేడొక ర్తుసకిపుండల మా
యువిదమెడనుండి వెడలెడు
పువువిల్తుని[1]చుట్టుకైదుపుగఁ గనుపట్టెన్. 88

క. పరికలితచళుక్యావని
వరపుత్రప్రథమవారపరిదర్శనతి
త్వర లగునగరమృగాక్షుల
కరుదుగఁ బలుఁగెన్ స్మరస్పృహోదయతలీలల్. 89

క. కినుక నదర్చునధరరుచి
దనరుతరుణులందుఁ బటుమదనలీలలఁ గ్ర
న్నానఁ దెల్పెడుకిలికించిత
మును దనకన్గొనను నృపతిపుత్రుఁడు గనియెన్. 90

క. కనకనికేతనవేదీ
వినిహితపదపల్లవుండు పృథ్వీశసుతుం
డు నిలింపేలాధరతట
మునఁ బ్రణయముఁ గొల్పునర్యమున్ నిరసించెన్. 91

1. చక్రాయుధము.

చ. పరిసరసీమలన్ గొలఁదివాసరముల్ ఘనలీలలన్ జనన్
జరణనివిష్టదుష్టనృపసంచయుఁ డై కనెఁ దాను ద్రావిడే
శ్వరునిప్రతాపభీతి [1]దవు వారిధి వో నవివాహితేందిరా
తరుణిమొదల్గృహంబు వెలిఁ దారె ననాఁ దగు 'గాంగకుండమున్'.

చ. నిరుపమధర్మవప్రసరణిన్ బరిచుంబితతారకాఽధ్వ మై
పరఁగెడునప్పురిన్ గనకపర్వతమందు సమర్త్యపత్తనం
బరుదుగఁ జేరురీతి విబుధామలవైభవ ముల్లసిల్లఁగా
నరవరపుత్రుఁ డొందును ఘనప్రమదోర్మితరంగితాఽత్ముఁ డై. 93

మ. పరిపంథిధ్వజినీసమూహముల నుత్పాటించి చోళావనీ
వరసూనున్ [2]హరివిష్టరంబువయి నంభావించి యచ్చోటఁ జో
ళరమణ్యాళివిలోకనస్ఫుటపుటీప్లావద్రుచిస్ఫీతుఁ డై
యిర వొందెన్ మురు వొంది కుంతలుఁడు నందే మాసమాత్రంబునన్.

క. అటుపై విషమాధ్వములం
దటవీధానుష్కతతుల నలయించి ధరా
విటుఁ డొందెఁ దుంగభద్రన్
స్ఫుటవీచీరచితవినతిసురుచిరముద్రన్. 95

క. తదనుగఁ గొలఁదిదినంబుల
తుదిగా 'రాజిగుఁడు' చేంగిదొర హరియించెన్
బొదువుప్రకృతిజనములవగఁ
జెదరిన చోళాఽత్మజాతుసిరిఁ ద్వరితముగన్. 96

క. ప్రకృతివిరోధు వమాన
ప్రకటను సోమునిఁ గతంబు వలఁగించెను దీ
నికి వెనుగ రాజిగాఽఖ్యుఁడు
వికలత భయశంక కొంత వెనుఁ గొని కలఁచన్. 97

1. దూరము. 2. సింహాసనము.

క. శూరశతశాత[1]పుష్కర
ఘోరవిహారవ్రణాంఘ్రికుట్మలవోలెన్
దారింపదు సిరి పాద ము
దారులయందును; బ్రమత్తులం దెటు నిలుచున్? 98

క. సుకృతవిపర్యయమునఁ గుటి
లకుపాలుర కిట్టిబుద్ధి లభియించుఁడు నా
వ కదలియొడ్డున [2]గట్టున
వికలం బగురీతి నపుడె విఘటించు సిరుల్. 99

క. కలి యడ్డు లేక యున్నను
వెలయు దృఢవ్రతము శత్రువిబుధుల కెపుడున్:
గలన సవినయాఢ్యగులను
బలవంతుల నైన మిగుల వంచింతు రిలన్. 100

క. ఇటుల హతబుద్ధు లగుభూ
విటులు సిరి సనంగ రథనవిధి నెఱుఁగక యు
త్కటబలగర్వితు లై పర
భటవిక్రమదీపిక [3]శలభము లగుదురుగా. 101

చ. సకలము శూన్య మం చెఱిఁగి స్వర్గముచింత తిఱంబు నైనఁ దా
ల్పక నిజమందభావమున స్ఫాటికవర్తులవిగ్రహంబులన్
వికలమనీష లూనుదురు వేలుపుబుద్ధి య టంచు దగ్గరా
జ్ఞికరము మిథ్యయే యనుఁ ద్రిణేత్రునిలింగము నైన నిందమై. 102

ఆ. వే. ఇట్టిరాజు లెపుడు నెలనాఁగగములందుఁ
దనరి, పౌరుషంబుఁ దక్కువారిఁ
బోలి, సారె భయముఁ బూనుచు నెల్లెడ
భయముఁ గలుగఁ జేయువా రగుదురు. 103

1. ఖడ్గధార. 2. పర్వతము. 3. మిడుతలు.

చ. క్షతజమునందుఁ దోఁగుఘనసంగరమార్గములందు నెప్పు డా
దృతమతి నాథుఁ డా నభిసరించు వరాక ధరావలక్ష్మి; యా
తతకలుషంబుఁ గూర్చు వసుధాతలనాథమనంబులందు ను
న్నతిఁ బనపాద మూనఁ గనినన్ గడుఁ జిత్రముఁ దోఁపఁ జేయుచున్.

ఉ. చేరినయంతనే యెఱుఁగు శిష్టు నశిష్టుని; శత్రు మిత్రుఁగాఁ
దారుచు; మిత్రు శత్రునిఁగ ద వ్విదు; బుద్ధిఁ గలంచు తెండ్లకున్;
గూరుఁ గుటుంబ మందెవనికో విధివ్రాత నృపత్వ మంచు లో
నారయ కన్వయంబునకు హానిఁ బొనర్తురు రాజ్యలుబ్ధకుల్. 105

క. ఉన్నతచిత్తుం డీతం
డన్నకుఁ గీ డేమి సెసె; నన్వయరిపుఁ డౌ
నిన్నిచరాజిగునితోఁ
బన్నిన్ సంధిన్ విపత్తుఁ బఱఁగించుటకై. 106

క. గళితనయుం డగురాజిగుఁ
బొలియింపన్ నృపతిసుతుఁడు పూని మునుఁ జనన్
బల మఖిలముఁ గొని సోముఁడు
కలితత్వరఁ దమ్మువెనుకగాఁ జనుదెంచెన్. 107

గజసేనావర్ణనము

క. తమయుత్కటకటమదక
ర్దమమునఁ బొదమెదుబిసిసులదళములసమ మై
భ్రమయించుభ్రమరనికరము
తమ కసితచ్ఛత్రమైత్రిఁ దగి వెన్నంటన్. 108

క. వడిఁ బలున్నభులన్ దఱుమఁగఁ
బడుతమచే ఘట్టనంబుఁ బడయుకులగిరుల్
విడుచున్ నెత్తురు తమపైఁ
బడుధాత్వాపగలమిషను బ్రస్థముఖములన్. 109

క. తమదంతద్వంద్వములనె
రమ నమరుపఁ దలఁచె ననఁగ రథనమునఁ దటా
కముల నొనర్చెన్ గినుకన్
గమలస్మృతిశరణ మొందఁగా ననిశంబున్. 110

చ. శ్రుతిమధురధ్వనిస్ఫురణఁ జొప్పడఁ జేయుమధువ్రతాళిన్
మతి నుపకార మెంచుచు క్షమాజవిధూతపతత్ప్రసూనసం
తతిఁ దమదాననీరము నుదారపరిమళమేదురత్వసం
గతమును జేసె; నున్నతులు గా రెటు ప్రత్యుపకారతత్పరుల్ ? 111

చ. తమతనుభారగౌరవముఁ దాల్పక తొట్రిలుభూతధాత్రి ని
ల్పుమగి మదంబునన్ గనులు మూయుచు శైలసమున్నతంబు లై
తమనవిలాసతన్ బయికిఁ దార్చినతుండములన్ బ్రవర్తిలున్;
దమవలనన్ విపత్తుఁ గనఁ దద్గతి మాన్పఁగఁ జూడరే ఘనుల్. 112

ఉ. ఈకరటిన్ రదార్ఘనము నెంతయునేన్ లొడిపెట్టఁ దాల్మదా
నేకపముల్ నగాకృతు లనేకము లై యధిరూఢయుద్ధవీ
ర్యైకసముద్ధతిన్ వడి వహించెఁ గడున్ ఘన మైనలక్ష్మి య
స్తోకగతిన్ నిమిస్మితతఁ దూఁగుచు క్ష్మానృపకాంతువాహినిన్. 113

తే. గీ. అశుగశకలచయకంటకావకీర్ణ
మశనినిష్ఠురలోహబంధాన్వితంబు
నైనరణ[1]ఖురళిఁ బోలె నాత్మగేహ
కుట్టిమమురీతి నృపరథకోటి దాఁటు. 114

అశ్వసేనావర్ణనము

తే. గీ. వాలవీజనపుంజసంభవసమీర
మధ్యసంచారి యగుపవమానుఁ డహహా!
క్షితిపతితురంగవేగలంఘితతఁ గనక
పరిభవంబునకున్ బ్రీడఁ బడయఁ బోఁడు. 115

1. సాముచేయుచోటు.

క. మణిపల్యాణస్థితి దిన
మణి తనతేరునకుఁగా విమర్శింపఁగ [1]రో
హణమొనరిచినటు పోటిక
గణ మర్త్యముఖింబమునఁ బ్రకాశించెఁ గడున్. 116

చ. అనుమితధావనానుసరణాఽరవ మార స్ఫురత్ఖురంబులన్
ఘనగతిఁ గ్రుమ్మరున్; 'బృథులఁగా నిల నీ వొనరింప వేల' యం
చని చతురాస్యు దూఱు నన నానృపసత్త్వమునుత్తమాశ్వముల్
ఘననిజవేగసత్వములకిల్మి శిలాస్థలి దాలఁ దోమికిన్. 117

క. ఎల్లెడ నెక్కినరౌతుల
నల్లలితసువర్ణవర్మచయములఁ బంక్తుల్
వెల్లుగఁ దీరి తదశ్వము
లుల్లసనం బూనినెన్ని యురురణమునకున్. 118

క. అమలాసితవిలసిత మగు
క్షమావరువరూథినీనికరఖడ్గలతా
సముదయముల ద్యోగిరి యుం
ద్రమణిద్రుతిశితఖురప్రధారిగఁ దనరెన్. 119

క. కలితకలాపికలాపక
విలసన మూన్కుంతమాల వేటెడఁ ద్రుటిఁ దా
నిలువదు తదీయశాత్రవ
బలభటశీర్షస్థలములఁ బాయుచు బయలన్. 120

క. పలువురు పల్కుటవలననో
కలితాద్భుతకార్యములనో కలఁచదె మదులన్
గలహారసభీష్మభవనై
కలుంతనక్రమవిలాసకధ్వజినిఁ గనన్. 121

---

1. ఎక్కుట.

తే. గీ. ద్రావిడానీకినులు నముదారభుజుని
విక్రమాంకునికెలనిపృథ్వీకినిఁ జేర
నపకృతినిఁ జల్పుకాలంబు ప్రాప్త మయ్యె
ననుచుఁ దమ్మునిఁ బొదివెఁ దదగ్రజుండు. 122

క. కన్నీరు గారుకన్నులఁ
జెన్ను దఱిఁగి గ్రహముపీడఁ జెందినయట్లై
తన్ను బొదువ వచ్చినయా
యన్నను గని చింతఁ గూరి యనుజుఁడు దలఁచెన్. 123

తే. గీ. అవినయాంబుప్రపూర్తి సొం పారునట్టి
శాత్రవపుఁగాలువలచేత సాగుచు నవి
యశపుఫల మివ్వఁగా నహా! యవిధియుతుఁడు
విత్తెఁ గాదె ఘనానర్థబీజ మితఁడు. 124

క. ఉరుదుర్ణయుఁడు మదగ్రజుఁ
డరిసంగతిఁ జెనక వచ్చె నౌర! ఘనసమి
చ్ఛరమున శరములఁ బఱపక
యరయఁగ నే నితనిఁ దొలఁచ నయ్యెద నెటులన్? 125

చ. జనకసమాత్తవైభవము శత్రుగఁ జేసి మదగ్రజాతునం
దనుపున నొందఁ జేసితి; నహా! మది నొచ్చెడి నిప్పు ముప్పుచే:
వెనుఁ జను నాభుజంబు కులహంతృతనుండి: తొలంగి యేగినన్
గనుఁ బ్రమదంబు దుర్జనము కల్పన సేసి యకీర్తి నామెడన్. 126

చ. అని యిటు నిష్కళంక మగువ్యాహృతిఁ గీర్తిధనుం డతండు మె
ల్లన విమలాత్మతన్ బలికె లగ్గుగ నన్ననుగూర్చి యెంతయేన్:
విని శపథంబులన్ నుడివి వీఱఁడి యై యతఁడున్ దఱిన్ వధిం
పను గను చుండె: సీ! మలినమానసవృత్త మనార్జవంబుగా!. 127

క. ఇది యేమి కాము? నన్నుఁ
గదియు యశోహాని; దీనిఁ గని యే మనునో
త్రిదివగతుఁడు మత్పిత యని
మది నిది నిద్రింపఁ జంద్రమౌళి వచించెన్. 129

ఉ. ఘనసురకార్యనిర్వహణకారణజన్ముని గాఁగ వత్స! ని
న్నొనరిచినాఁడ సద్గుణ సనూనధృతిన్ దగునీదుచిత్త మొ
ప్పనిపథముఁ గాంచ నేల? తలఁపన్ దిలమాత్రశుభంబు లేదు; దు
ర్జనుఁడు త్వదగ్రజుండు; మునుపుణ్యము దుల్చును వానిదుష్క్రియల్.

క. కావున భువనమహోత్సవ
మౌవిధి విల్వంపు మరివధార్థ; మెఱుఁగవో!
నీ విటుల నవనిఁ బుట్టుట
కేవల మది ధర్మరిపులఁ గెడపుట కగుటన్. 130

క. గిరిజాపతిఁ బటులఁ బలుక
నరవరపుత్రుండు కరము నమ్రత విని ని
ద్దుర విడి శివునడిఁ దొలఁగన్
దన మగునే యనుచుఁ గలహతత్పరుఁ డయ్యెన్. 131

క. చెనకఁగ సన్నద్ధుం డై
తనకై యిరుదెసలఁ దళియుతద్వలయుగమున్
దనకదనభోగలోభో
జ్జనితానుకలోత్పులకభుజయుగముఁ గనియెన్. 132

యుద్ధము

క. కవ్వపుఁగొంతవిధంబునఁ
గ్రొవ్వినకరి నెక్కి యతఁ డకుంఠతఁ గలఁచెన్
రివ్వనువీరానకరుతిఁ
జివ్వనఁ బటుదోర్బలుఁ డరిసేనావార్ధిన్. 133

క. అహమహమికఁ గదుఁ బరుఁగిడు
నహితబలయుగంబు కదియ నధిపుబలంబుల్;
మహితనదీద్వయజలములు
రహిఁ నళిముఖజలధి[1]పుష్కరము నొందుగతిన్. 134

ఉ. కూలెడునల్లపెక్కెమును గూడుముఖంబునఁ గేతుపఙ్క్తిరా
జోలి రచించె ముక్కుకొన నూనినపామున తక్ష్యతార్క్ష్యతన్;
వ్రాలుగజధ్వజస్థమృగవైరియు నైజమృగేంద్రలీలమైఁ
గ్రాలె వతంసమౌక్తికవికాసలసద్గజకుంభిసంగతిన్. 135

చ. క్షతజతరంగిణిన్ ధ్వజఝషంబులు తూఁగుచు నెట్టులో యధః
పతనముఁ గాంచి వీచిపలమానము లైన సశైలిపాండర
స్థితిఁ గనునామరాంగనలు; చెందిరి మోదము రక్తపంకసం
గతిఁ జన రానియుద్ధభువిఁ గన్గొని యూఁతలు లేనిపోఁడిన్ 136

తే. గీ ప్రహతితతి మూర్ఛితుం డగురౌతొకండు
నిజగజశ్రుతిపుటిగాలి విగుడఁ దెలిసి
తన్నుఁ గొట్టినవాఁ డన్యదళితుఁ డగుడుఁ
దనపగఁ దీర్పకొన లేమి ననుశయించె. 137

క. అరివీరవరాంగమణీ
పరిదళనజరజము కనులఁ బడఁగ నడఁచె నొ
క్కరుఁడు రుధిరాంజలులచే
[2]వరాంగరదదారితాత్మవక్షస్స్థలిలోన్. 138

చ. ఘనరణసంకటంబున నొకం డరిదారణలబ్ధశస్త్రముల్
గని మృతి లెక్కపెట్ట కరిఖడ్గము వేగమ సాగి లాగెఁ; బో
వ ననువు లుండ వైరితలఁ బాదము నిల్పి జనుఃఫలావాప్తిగాఁ
గనియె నొకండు; కీర్తిరతి గాక మహాత్ములు మేను లెంతురే. 139

1. నీరు. 2. ఏనుఁగు.

క. ప్రతిశూరు శూన్యకంకటుఁ
బ్రతిఁ జనఁ గని యెదిరె నొకఁడు రహితకవచుఁడై;
యతులామలజయమతి దు
ర్మతి కల్పావసర మైన రహి నొనఁగఁడుగా. 140

తే. గీ. రక్తపూర్ణకపాలవారంబునడుమఁ
గూలి నిజకర్ణతాలవాటూలకలన,
దంతి మిత్తికిఁ బానపాత్రప్రణయికి
సలిపె నన నొప్పె శిశిరోపచారసేవ. 141

తే. గీ. కత్తిఁ దెగి పుఱ్ఱెదిప్పపై నత్తమిల్లి
నట్టికరికర్ణపుట మొప్పె నాహవోర్వి
[1]నర్యమాఽత్మజలీలాసమాత్తపాన
భాజనాఽచ్ఛాదనవిలాసభంగి నెనసి. 142

చ. నియతజయంబు గానిచిరనిస్తులయుద్ధముఁ గాంచి శత్రుసం
చయము లయింప రాసుతుఁడు సామజమున్ బురికొల్పి నిక్కి టె
క్కియముల ద్రావిడధ్వజినిఁ గిటదఁ జెన్; ద్రుటి నగ్రభూచమూ
చయ మలయించెఁ; దాఁ జనెదుచక్షులలో రిపుకీర్తులానుచున్. 143

తే. గీ. అవనిపానేకపము తనయంఘ్రిహతుల
ఘనకపాలంబులను గూర్పఁగా దురాప
భాజనము లగు పైశాచికాజనములు
సుభటశోణితమధుపానవిభవ మందె. 144

తే. గీ. సురభిసరసిజకోశకేశిరత యయిన
కలిమిచెలి శత్రులందుఁ గా ల్నిలిపె నిజము;
కాక యశిమాలికను బోలురాకుమారు
కత్తి పగలను జుంబింపఁ గడఁగు నెట్లు. 145

1. యముఁడు.

క. [1]ఖరకరజపానపాత్రకుఁ
బురు దయి చెదు రిడెడునేన్గుపుటియలయందున్
గరిరదపరంపర వడెన్
గరముగ ముల్లంగియూరుఁగాయ కనఁ గనన్. 146

మ. సమరాగ్రాంగణసీమయందు వసుధేశానాత్మజాటజ్జన్ సదా
యమితస్ఫూర్తి నటించె వీరరస ప్రహారాసిహ్మాగాపాంగదృ
గ్గమణీయాటవళిఁ బర్వఁ జేయుచు విపక్షక్ష్మాతలాధ్యక్షయు
గ్మముఁ దద్విక్రమదుర్దముం గొలువఁగాఁ గైదాయులన్ నిల్పుచున్.

చ. కులిశనిశాతశస్త్రములఁ గొట్టుచు వర్ధనవత్సకుంజ ఉ
వళి నధిరూఢులైనబలవద్భటు లుద్ధతి వీది మొఱ్ఱగం
బుల భయ మొందఁ జేయుభుజముల్ గలరాజతనూజునిమ్మిళం
బలవదఁగాఁ బ్రదామనియమాటయతిఁ దేలఁగఁ గూలి రంతయున్.

క. నరపతితనయునిగజపతి
యరివీరముఖాబ్జదళన యమసమము సమి
త్సర మొనరిఁచెఁ ద్రుటిఁ [2]బద్మా
కరధృతవిభ్రమసితాబ్జఘనకోశముగన్. 149

క. ధృతభట[3]కరంక మంక
స్థితమాతంగాస్థిచక్రశిఖరి ఘనరణ
క్షితి శమనభుక్తశేషం
బతిమోద మిడెన్ శివానహస్రార్ధం బై. 150

ఆ వె. వేయు పల్కు నేల ? విక్రముం దరులపైఁ
గవిసి రాజయుగ్మకంబు నోర్చె.
ద్రవిడవరుఁడు వాఁడు దరయక సోముండు
గనియె వసతిఁ [4]గారమనికియందు. 151

1. యముఁడు. 2. లక్ష్మి. 3. తల. 4. చెఱసాల.

క. ఇరువురునృపులప్రతాపేం
దిర లతనివదద్వయమునఁ ద్రెళ్ళెః నసాధ్యం
బరయ ధర నెద్ది త్రిభువన
వరభుజవీర్యబలవిభవపరికలితులకున్ ? 152

క. క్షితిపతియుగ్మరమాయుతి
నతఁడు విహితసమరదేవతార్చావిధి యై
ధృతవర్ముఁ డయి తటాంత
స్థితకటకుఁ డుంగభద్రఁ జేరినయంతన్. 153

క. మఱల సిరి సోదరున కీ
నరయునృపాలాత్మభవుని వర్ధేందుధరుం
డురుకోపం బడరించుచు
స్ఫురదశరీరోక్తిఁ బఱపుచున్ వడి నాఁపెన్. 154

సీ. ఆస్యము లాన్ రాజహంసలమిషమున
నంకు లూదెడుభంగిఁ బంకజములు,
ప్రతిబింబితార్యమవ్యాజంబునను లగ్న
కాలము శోధించుఘటిగతి నది;
యతిశీతలతచేఁ గులాపగాజల మూను
భంగిఁ జూపించుప్రభంజనములు;
పవనసమాహృతాంభఃకణచ్ఛలమున
గంగాంబుకీర్ణ మౌగతిఁ దగుదివి;

తే. గీ. అమితవైశద్యమునఁ గేతకాప్త మైన
స్మితము గై సేసినటుల జృంభించుదెసలు
సమ్మదవ్యాప్తిచే నుత్సవమ్ము మిగుల
వఱలుసకలజనమనముల్ పఱఁగుచుండ. 155

తే. గీ. గర్జితంబున వలెఁ గదుల్ ఘనగభీర
దుందుభిధ్వాన మెగయించుచండ మిడఁగఁ
గడల నెల్లను సాంద్రశంఖస్వనముల
సరిగ [1]హేషితములఁ గూర్పఁ దురగములును. 156

ఉ. అంత వసంతవల్లభమరాళనరనిస్వన మీాళలాభవి
క్రాంతవసుంధరాళకీర్తియుఁ జిరప్రవిదారచటుక్కరాద్రమా
క్లాంతినివారకంబు నయి క్రాలు[2]ధరాధరణాభిషేక ము
త్యంతముదంబునన్ గనియె నా నని విక్రమచిహ్నుఁ డాదటన్. 157

మ. ఘనసంపద్యుతుఁగాఁ దొనర్చి మిగులన్ గారుణ్య మొప్పారఁ ద
మ్మునిఁ బిడ్యాహమునన్ జళుక్యనృపసంభూతుండు; దాసీగతిన్
ఘనవిక్రాంతిధనక్రయంబున రమాకంజాక్షిఁ గైదాయలన్
గనుభూకాంతుల కాశ్రితావనవిధుల్ గష్టంబు లౌనే! భువిన్. 158

క. పృథివిపతి యెల్లఁ గొని రిపు
మథనుఁడు రణకౌతుకంబు మైకొన స్వమనో
రథపూరణమునకై ది
క్పథముల దిగ్దంతిశేషవర్తన నిలిపెన్. 159

క. భూరమణవిరమణం బయి
[3]కారానిచుళాళసితాళత్మకార్ముఁడు తుదిన్
వారించి చోళవీరముఁ
జేరెన్ 'గల్యాణ' పురము క్షితిపతి పిదపన్. 160

వసంతము

క. కంతుశరసఖము వీరు
త్కాంతావిభ్రమనియామకము పికరుతివి
క్రాంతిస్థాయివిధాయక
మంతన్ శృంగారబంధు వామని వొలిచెన్. 161

1. సంకలింపులు. 2. రాజపట్టాభిషేకము. 3. చెఱసాల యనెడుగవుసెనలో మంచఁబడిన ధనువు గలవాఁడు.

క. చెందినశిశిరభయంబునఁ
జందనగకందరములదాటుం గనె నాఁ
గం దుహినము ననఁగా రా
త్రిందివముగ బయలువెదలి తెమ్మెఱ లెసఁగెన్. 162

క. తముఁ దినుపాములకు నివా
సము లమరిఁచె ననుచుఁ గినుక సారించి వటీ
రమహీధ్రకుంజములు విడు
తమి నన నుత్తరముదిక్కు దారె ననిలముల్. 163

క. తనరథమును బూనుపురా
తనవాహనములను మార్చుతలఁపుననో నాన్
దినకరుఁడు తురగజననా
వని గలను త్తరముదెసకు వడిఁ జనఁ బూనెన్. 164

క. చందనగిరివరకందర
మందిరములు గాంచు నశ్మమయబంధనమున్
గందపుఁదెమ్మెఱ విరహిణు
లం దలఁకించుఁ; జెలు వత్తిలన్ గనుఁ జిరమున్. 165

క. కేరళపవనున కామినిఁ
గూరిచి యవ్యాజభక్తి కొదుకక యగుఁగా;
దూరాధ్వము లంఘించి యు
దారంబుగఁ దదనుచరత నంతట మెలఁగున్. 166

క. చెలి! నీపరుషవచస్సుల
నల యామ్యదిశాఽనిలంబు నదలింపకు మ
త్యలఘురుషానిశ్వాసా
నిలవటలిని బలిసి [1]వడను నిజముగఁ బడయున్. 167

1. వేఁడిని.

క. యమదిఙ్మరుదేణము దా
ణమునఁ దునిమి గాలిదాలనం బఱచఁగ గం
దముమల నిలుచుపుళిందున్
దమిఁ బ్రార్థింపంగ వలయుఁ దలఁగింప వెతన్. 168

క. దీనత యిది వృథ యగునో
పూనరు వైరము సమీరమున శబరులు శే
శీనిరతనిజవధూజన
మీనాంకగ్లాని నది శమింపఁగఁ జేయున్. 169

క. ఇతరర్తులఁ గనఁ బోనియ
మితగర్వముఁ గనుపటీర[1]మృగవాహనునం
గతిఁ జైత్రుఁ డనహ్యుఁ డగు న
మృతరుచి పొదమన్ శర[2]త్తమీముఖమటులన్. 170

గీ. పాంథజనపాపమో [3]యామ్యవాయువునకు
బుద్ధిభేదంబుగా నిట్లుఁ బుట్టె నేమొ.
కదలఁ బోదు దిశామోహకారణమునఁ
జందనధరంబుఁ దాఁటి వేర్పాయ దెపుడు. 171

క. ఈరీతిఁ దిరుగుపరిమళ
భారపటీరానిలమునఁ బఱఁగెఁ జిరముగన్
గారా మఱువ్యాహారము
లౌరా! భూగృహవసతిప్రియస్పృహాళులకున్. 172

డోలాకేళి

క. స్మరసురవిమానసర్గము
సురభిసమస్తర్తువిభవసూచకము రసో
ద్వారముబ్రసాదమాలిక
కరిగమనాడోలికావికాసం బొప్పెన్. 173

1. వాయువు. 2. రాత్రి. 3. దక్షిణదిక్కు.

క. డోలాఽధిరూఢనారీ
లీలాయితపృథుకటిస్థలీభారసమా
లోలాఽలంబగుణత్రుటి
గ్రాలదు; కుసుమాస్త్రభాగ్యకారణమ యగున్. 174

క. డోలాక్రీడాందోళన
నాళీకాఽన్యలఁ గనన్ జనంబులు మూఁగన్
లీల మరుఁడు తనలక్ష్యవి
శాలత నమ్ములను వమ్ము సలుపక కురిసెన్. 175

క. ఊఁగుడువేడుక బల్ దవు
నూఁగి మఱలుగరిత లంది రుప్పరవీధిన్
మూఁగినవేల్పువెలందుల
లోఁ గన నాసోయగంబులో నగపాలున్. 176

క. తరుణీశ్రోణీవిస్తా
రరుద్ధడోలావిలానరమ్యఫలకమం
దరుదుగ విలు వంచినసుమ
శరునకు మివులం బ్రవేశసమయం బబ్బెన్. 177

క. డోలాలోలాంబుజనే
త్రాఽళిసౌందర్యకలన నభివర్ణింపన్
బోలున్ బూవిల్తుఁడు తగఁ
గ్రాలెనయేన్ గవిత యది వరమహిమచేతన్. 178

క. వెలఁదులయుయ్యెలలాటలు
గెలఁకుల మల్లికలు గలయఁ గెరలులవంగా
నిలములు ముఖ్యాంగరమా
కలన మిడెన్ భువనమోహకారిమరునకున్. 179

క. పదములను జాచి డోలలఁ
గుదురుగ నెక్కొని చివుర్లఁ గొనకెదుచెరఁగుల్
ప్రిదులుచెలులకోర్కెలకును
విదితముగానియెడఁ గాంచఁ జేర్చిరి యువతుల్. 180

క. సారెకు దూరం బెగయుచు
జారుచుఁ గ్రిందికి నితంబజాడ్యం బలు. డో
లారతి క్రాంతి జయించుచు
నారులు పురుషాయితంబున న్గని రెమ్మెల్. 181

క. అలివేణీస్తనసీమా
దళితుం డై శ్వాసమారుతములఁ బ్రతికి య
త్యలఘుక్లేశత మరుభృ
త్యులలో మలయానిలుఁడు సమున్నతిఁ గనియెన్. 182

క. శింజాననూపురాన్విత
కంజాక్షీపూర్ణదోలికలఁ దలఁతు నాన
ర్చెం జైత్రుఁ డనుచు నుద్యానఁ
గంజాళుగరాజధానిఁ గలితవనసంగన్. 183

క. డోలావిలాసరత లగు
బాలలవదనాబ్జములను బరిచుంబించెన్
మేలిదుకూలము లాగెన్
వ్రాలెన్ గటిపైఁ బటీరవాయువు గరిమన్. 184

క. కాననచరపుంస్పికచయ
మూనెన్ గలపంచమమునసమున్నతి లీలా
గానాఽసక్తవధూజన
తాఽనూనచ్ఛాత్రభావ మందుట కతమో. 185

క. వనదేవతాయుతంబుగ
ననయం బుద్యానవాటి నలరెడుపులుఁగుల్
వనజాక్షులతోఁ బాటుగఁ
గనె సంభ్రమరహితడోలికాకేళికలన్. 186

చ. కరసరసీరుహద్వితయగాఢగృహీతవిలోలడోలికా
ధరణసమర్థరజ్జుచయవారిజదృగ్జనతానిరస్తవి
స్తరపరిధానబంధనవిధాననితంబతటీనిజోచ్ఛ్వసన
స్మరుదురుమోహితుం డగుచు మ్రాన్పడియెన్ మరుఁ డంత వింతగన్.

క. విరహిణులకంతములు త్వర
దరియుప్రియులబాహుపాశతతిఁ బట్టువడన్
బరువడి వృథ యమపాశో
త్కరముఁ బిలుచుమధుఁడు లతలఁ గల్పించె స్మృతిన్. 188

క. కిసలవ్యజననివారణ
మనమిూరనికేతనోదరాఽవాన మ్ము
ల్లసిలె విరహిణీమూర్ఛాఽ
వసరక్లేశాపనయనపథనూతన మై. 189

క. అతిముదమునఁ గోకిలకూ
జితానుకృతి శుకకులంబు సేయ, విరహిణుల్
వెతఁ గని యిలు [1]వెలలించిరి;
మతిమద్గుణ మదనుఁ బట్టి మార్పుఁ గనుఁ గదా! 190

క. వెలి నలిరవముల వినుటన్
వలి యుడిగెనొ నా నెఱింగి పంకోదరమున్
వెలలుచు నలినము పొలిచెన్
గలితాబ్దద్వితయకన్యకాముఖకాంతిన్. 191

1. 'వెఱలించిరి' కిఁ బర్యాయమని.

క. అరవిరిమొల్లలమొగడల
సరిపొంబఁ గగునవరదములపొరున వఱలెన్
గర మటవీస్థలులయొడుల
మరగెడుబాలుంర నాఁగ మధుఁడు మురువునన్. 192

క. అనెన్ [1]వననలినాలయ,
మానితమలయానిలాతిమానసురభిగా
నూనశ్వాసము ముగ్ధము
నూనస్మితదంతురంబు సురభిముఖంబున్. 193

క. క్రమముగ వర్ణజ్ఞానో
ద్యమనియముఁడు, మధుఁడు ప్రాయునక్షరమాలా
క్రమ మన మహీఫలకంబున
భ్రమరీపదచిహ్నసుమపరాగం బడరెన్. 194

క. తరువుల నెక్కెను బహ్వాది
బురుజులపైఁ బొరలెఁ దీవపూవులువఁ దా
నురవడి లాగెను వనిఁ గే
ళిరతి వసంతుండు సేయ లేఁ డెట్టిపనుల్ ? 195

క. ప్రాయం బూనె వసంతుఁ డ
మేయమదభ్రమరవందిమృదుగీతయశః
స్థేయుఁడు ముకుళస్తనవ
ల్లీయువతుల కిడఁ బ్రవాళలీలాఽధరమున్. 196

క. లీల మరురాజ్యభారముఁ
దాలుచుచైత్రుఁడు పికీరుతముఖుల మొకఁ డై
క్రాలఁగ లవంగవనవా
తూలం బితరంబుగా సుతుండై వెలసెన్. 197

1. వనలక్ష్మి.

క. యమదిగనిలరాశీకృత
సుమరేణూత్కరము లెల్లఁ జొప్పు పెఱని వై
సమదమధుద్విరదంబున
కమరించినపాంసుశయ్య లనఁగాఁ బఱఁగెన్. 198

క. రోలంబాఉరవనిబిడిత
పాళీవానంతికానవప్రసవము చై
త్రాలంకారోదయవే
ళాలసమానశుభశంఖలలితం బయ్యెన్. 199

క. శీతర్తువు [1]కద నన సూ
ర్యాఉతపతప్త మగుచందనాచల మొందెన్;
శీతవిధి వీజనోపమ
శాతతచందనకిసల[2]సదాగతివలనన్. 200

క. చేతస్వినీమనసునను[3]
భూతిన్ విడి పాయుమానమున్ జీవములోఁ
జాతురిమైఁ బట్ట ననన్
వాతము మధుహితము దెనలఁ బట్టి భ్రమించెన్. 201

క. అవశవిరహిణీకంఠో
ద్భవలీలాపంచమమున భావజుకార్యం
బవితథగతి జరిగెన్ బి
జ్యవితతిఁ బికపంచమమున కమరె యశంబున్. 202

క. అందెకు నందెకుఁ గాల్పుల
మొందించినకతనఁ [4]గాంచనోత్కర మొప్పెన్;
విందుగ మధుసామంతుఁడు
కందర్పునకుఁ బఱచు[5]కాంచన మనఁగన్. 203

1. దూరము. 2. వాయువు. 3. అనుభవము. 4. సంపెఁగలు. 5. బంగారము.

క. చరియించె నామ్రతరుమం
జరులన్; జుంబించె సకలనవ్యకలికలన్;
తరుణీగణమధ్యస్థుని
కరణి క్షణం బేని నిలువఁ గన దలి యిటులన్. 204

క. ఏకైకాశ్లేషణలఁ ద్రి
లోకైకగురుఁడు విలాసిలోకమునకుఁ దాఁ
బై కిడి వనసర్వస్వా
శోకదళకరాల మధుఁడు సూదఁ దరిభటున్. 205

క. తన కగుగజగమనాపద
వనజతలక్షతిఁ గొలందివగ యని తలఁచెన్
గనుచు నశోకము వకుళము
గనులలనావదనసీధుకాంక్షను మిగులన్. 206

క. రటదళిపటలీకంకణ
పటుచూతనగాఽశిరాహువంజరమున సం
ఘటితపికమృదునినదలం
పటుఁ డై హితుఁ గంతు మధుఁడు పడిఁ గాఁగిలిచెన్. 207

క. వికచశ్రేణిస్థితచం
పకతతకేళివనమధ్యభాగము లొప్పెన్
నికటాఽయాతవిరహిణీ
ప్రకరకనకకాంచికావిభాసితములటుల్. 208

క. తమపల్కులతోఁ దలఁకులీ
లమెయి నెగయుకుండలంబులన్ విరహిణు లొ
ప్పమరిరి విసరినటుల్ పై[1]
కమునకు మర్మాఽఽర్తిఘూర్ణగళపాశములన్. 209

1. పికసమూహము.

క. మోదుగుపూవులు సూపుచు
మోదమున్ లేఁతలతచిలుకును విసరుచున్
¹పూదొనజోదాన విరహ
వేదనఁ జందనమరుత్తు పెనుపన్ దొడఁగెన్. 2.0

క. ధరణీరుహయోధులు సుమ
శరవర్షముఁ గురియు చుండఁ జైత్రాఽఖ్యమధు
ద్విరదాధిరూఢుఁ డయి స్మర
ధరణీపాలుండు మిగులఁ దాల్చె గరువమున్. 211

క. చిత్రీకృతకాననుఁ డగు
చైత్రుం డద్భుతసుమాస్త్రసంతతిఁ గూర్పన్;
²పత్రధిభరమున కోడి స³
పత్రాఽసనుఁ డయ్యె మరుఁ డపరముఖుఁ డయ్యెన్. 212

క. శృంగారిణీధవళితా
భంగప్రోచ్ఛలితదశనపంక్తిద్యుతి దొ
తాంగుఁడు శశి యైనటు మె
ల్లంగఁ దదంశులు ప్రసాదలాభముఁ గనియెన్. 213

క. మదనునకు మిత్రుఁడవు చై
త్ర! దళితతనుఁ డతఁడుగాఁ జెదరదు తనువు నీ
కిది యెట్టుల? తెలిపెన్ లోఁ
గుదురు విరహిణులఁ గలంచఁ గోరునెప మగున్. 214

క. విరహిక్షయదీక్షాఘన
దురితునిఁగా నిన్ను దలఁచి తొడరదు నిజ మీ
శ్వరునేత్రాగ్నియు నాయక
విరహితలయఖండపాపవృద్ధికతమునన్. 215

---

1. మన్మథుఁడు. 2. అంబులపొది. 3. ధానుష్కుఁడు.

క. హరసమరస్థితశంబర
హరుపార్శ్వము వీడి క్షాత్ర మఱి పాఱితి వా;
స్మరునియనంగునిముందర
మఱల నిలిచి తివ్వ దెటుల మధుచండాలా! 216

క. లోకమువెలిగాఁ దిరిగెడుఁ
గోకిలములు నగము గాలుకొఱవినలువు లా
మైకలుములఁ గలుషస్థితి
నీ కౌతత్వంగ మిచట నెఱి ఫలియించెన్. 217

క. దోసము గలిగినను నినుం
గాసి మరుం డుండమికి సుమా! యిది కత మౌ;
నీసున విరహిణులఁ గలఁచు
దోసపుబరు వౌరుఁడు పూన దొరకొనమిఁ గదా! 218

క. ఈరీతి వసంతాగమ
మారన్ మీఱినవిరాళి నతిపీడిత లౌ
వారిజనేత్రల కొదవెను
సారెకు నచ్చెరువుఁ గూర్పఁ జనుచేష్టితముల్. 219

క. యువజనగంభీరత దా
టువచోవిముఖత విభవపటుత్వ మితరకై
రవదృగ్గ్రదచిహ్నము మా
నవిముఖలు దలంతు రది గుణ మని దానఁగునన్. 220

చ. వెలఁదులమానపున్ముద్రల విప్పఁగఁ జెప్పెను బుంస్కోకిలల్,
మలయసమీరముల్ విభుత మైకొనఁ దీర్చెను గేళికర్మలోఁ,
గలయ జగత్త్రయిన్ విరహికంటకకాళలి యైనకంతుశ్రే
వల వెలసెన్ మధుండు సచివస్థితి దుర్ఘటముల్ ఘటింపఁగన్. 221

చ. అలులకెనంగెఁ దేనె పువులందు విలాసముగా మునుంగఁ; గో
కిలములకంఠగోళములఁ గీల్కొనె స్థాయితఁ బంచమంబు; వ
ర్తిలెఁ ద్రిజగజ్జయద్భటతఁ దీరి మధుండు జగజ్జయైకదో
ర్బలపరిపాలనద్యుతికిఁ బ్రార్థన లేకయె కామరాజుకున్. 222

చ. అలులు జగద్వియోగిదళనాఽయతు నుజ్జ్వలబంధుఁ జైత్రు వం
దులు బిరుదాఽళిఁ బేర్కొనుచదు ర్ధగఁ బాడెను: గౌతుకంబునన్
వలపులతేఁడు మే లయినపౌష్పధనుస్సు ధరింప నిద్ధ గో
కిలలలనారుతంబు సెలఁగెన్ ద్రిజగజ్జనమానమోష మై. 223

చ. పికరుతిరుష్ట మై చెఱకువిల్కాఱ నేర్పు; దవాగ్నిఁ గోరు ఖే
దకలుష మై పటీరగిరిఁ దత్పవనంబున కోడి; దుర్మనో
వికలతచేతఁ గాంత పువువిల్తు వసంతుని వేర్పరింపఁ గో
రిక గల దౌను; నేమి యొనరింపదు నీవు లభింపకున్నచో? 224

మ. భ్రమరీవిభ్రమభోగయోగ్యమధువుల్ ప్రాపించె గుర్వెందలన్;
యమదిగ్వాయువు లింతయైన శ్రమ వాయన్ జూడ వాక్కొప్పదేన్;
సుమరేణూత్కరముల్ విలాసగిరు లై సొంపొందె భృంగాఽళికిన్:
సుమబాణాఽప్తవసంతునందు విరహాసుస్థాయి యౌ నెట్టులన్. 225

మ. పలువూలన్ దరు లెల్లచోట్ల నెసఁగెన్ భ్రాజిష్ణు [1]భస్త్రాఽకృతిన్
వెలసెన్ లోకము ఖడ్గరుఙ్మయముగా భృంగాఽవళుల్ ప్రోవు గన్,
బొలిచెన్ జైత్రుఁడు సాధనజ్ఞుఁ డయి గెల్పుం గూర్చునారాచముల్
గలుగన్ జేయ జగత్త్రయీప్రహరణాఖర్వోత్సు[2]కోగ్రారికిన్. 226

చ. మలయమువెల్పలన్ మలయమారుత ముండమిఁ గోరెదున్; సఖీ
కలకల మూన్చు దూరము పికంబులఁ దోలఁగఁ గేళికావనిన్:
గొలుచును దేఁటులన్ గలయఁ గ్రోలఁగఁ గేళివనాంతవాసనల్
పొలఁతి యొనర్ప దేది? యనువుల్ నిలువన్ బెదబాటువేళలన్.

---

1. అంబులపొది, 2. మన్మథుఁడు.

ఉ. దోలల నూఁగుద్రావిడవధూటులక్రొమ్ముడులవేగ మూఁగుచున్:
లాలితసింహళీవదనలబ్ధకసద్ఘనసారవాసన
న్గేలుచుఁ; జందనాచలవినిర్గతవాతవితానముల్ విలా
సాలసలోకజాలసముదంచితసేవలఁ గాంచఁ గల్గెడున్. 228

శా. [1]ఉల్లోలించుచు నారికేళఫలకుక్ష్యద్యన్నినాదాంబువుల్,
[2]బల్లార్పించి కవేరజాతటసురాఖాండంబులన్ [3]దాటులన్,
జెల్లన్ నల్లననంట్లు దాఁక శిరస్థేయంబు లీతెమ్మెరల్
ప్రోల్లాసించెను ద్రావిడీసితకపోలోత్క్షిప్తవేగంబులై. 229

శా. రోలంబాళి నధిజ్యమన్మథధనుర్భృంగంబు నొందన్ లతల్
త్రైలోక్యైకజయాత్రతన్ గనవ? కోదండంబునన్ బుష్పముల్;
దోలాందోలనకేళిలోలవనితాస్తోమప్రయుక్తాస్త్రఁ ది
క్కాలానన్ జలలక్ష్యభేదనవిధిన్ గంతుండు గర్వించెడిన్. 230

శా: కేళిలన్ మదపుష్పలిట్పుమరసాటోకీర్ణంబు లయ్యెన్; విట
ప్యాళుల్ గూలుభయంబుఁ దెల్పెను లతాంతాత్యంతభారంబులన్;
దూలెన్ దైన్యముఁ జైత్రుఁడున్ [4]బ్రదరసందోహావ్యయాధ్వంబునన్;
గ్రాలెన్ లక్ష్యములం దలక్ష్యములనున్ గాముండు వి ల్వంపఁగన్.

చ. నవయువకుండు చైత్రుఁడు ఘనం బగుచిత్రలిపిన్ గడింపఁగా
నవసుమవర్ణ మేవని దనర్ప దళపాంగపువర్ణమున్ బలెన్;
దవులుచు దోలలన్ జెలఁగుతన్వులబల్కటిగుబ్బ లూఁచులం
కవలనిగాలికిన్ వలను గా వెటు మానమహీజభంగముల్ ? 232

మ.స్ర. దనుజేంద్రోద్యానలీలాతరుతలగతసీతాపదాంకప్రయుక్తిన్
ఘనసారద్వీపభూభృద్గహనతలరజస్కంబు లై కేరళస్త్రీ
జనకేళీవీటిచూర్ణస్థగితముఖహృతక్రాంతిమై మోద మొందెన్
నవవిల్కారుండు గెల్పొందఁగ మెయికొనుచు న్దక్షిణాశానిలంబుల్.

1. కల్లోలించుచు. 2. బల్లి మని ధ్వనింపఁ జేసి. 3. తాటిచెట్లు. 4. అస్త్రము.

మ. ఎది చూతాంకురకందళీకబళనాహీనశ్రవః పేయ మై
కదియు గాయజజైత్రపత్రితం గన్నంతనే; పంచమం
బదె తాలుస్థలసంకటాటనముచే నామూల మున్మూల మై
నద[1]దన్యేధితకామినీగళబిలాంతస్సీమలఁ వీడెడుఁ. 234

క. విరహవిధురవామాజన
పరంపరాప్రహితచిత్తభవలేఖవచః
పరిమళములు సుమవేళా
వరవర్ణన లిడిరి పతికి వందు లిటు దగఁ. 235

తోటకవృత్తము

కరుణా వరుణాఽలయ! కామితదా!
గిరిగహ్వర సుందరగేహ! హరీ!
కరి-శత్రుసుతావన! కమ్రముఖా!
[2]ధరశాయి! నృసింహ! సదావిమలా! 236

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక-
భట్టబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మాఽరాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
దృతీయాఽశ్వాసము
సమాప్తము

1. కోకిలము. 2. (తిరుమల) పర్వతమునందు వసించుదేవుఁడు.

విక్రమాంకదేవచరిత్రము

చతుర్థాశ్వాసము

క. కరివర-రిపుసుతపాలా!
ఉరుకలిదానవవిదారణోద్యత[1]వాలా
కరుణారసభర! వేంకట
గిరి-గిరిబిలవాస! హరి! నృకేసరి! దేవా! 1

క. ఈలలి నలినవిశిఖనఖు
కాలం బారంగ మిగులఁ గర్వోత్సవ మై
దాలఁగ నబ్బుర మొదవెడు
జోలిన్ విక్రమనృపాలసోముఁడుఁ వినిమెన్. 2

ఉ. [2]కంజనపత్నలేఖ కైన గాఁ దగునంగ[3]విభాతి, మారమృ
త్యుంజయమంత్ర మై, మనసిజోద్ధృతచైత్రపతాక నా జగ
త్పుంజదృగాశికార్మణతపొల్పుఁ గనన్ గరహాటభూమిభృ
త్కుంజరుకూర్మిపుత్రి సొంఁగున్ గనుఁ బేరునఁ 'జంద్రలేఖ' నాన్. 3

క. వరవర్ణిని యగువిద్యా
ధరకన్యక కామె కిందుధరునాన స్వయం
వరము జరుపఁ బడు; నా
క్కూరునిన్ గూరిచి యెఱుంగఁ గా దెవ్వరనాన్. 4

క. అంగన దాలిచి మించున్
శృంగారముదైవతంబు చేతోభవహృ
ద్రంగము విభ్రమములకు న
భంగప్రాంగణము నై నవయఉదయంబున్. 5

---

1. ఖడ్గము. 2. చంద్రుఁడు. 3. కాంతి.

సీ. లావణ్యరత్నాకరావిర్భవన్మణి
శ్రేణిగాఁ బన్నఖశ్రేణి యలరు;
పసి గలతమ్ముండుఁ బసిఁడియందెలఁ గిన్కఁ
గనియె నా నెఱి పగుకాళ్లు దనరు;
వదనేందుచంద్రికావరణము లై పాద
సంగతాబ్జిని దాఁచుస్తనము లమరు;
మరుకేళిదోయిదంబముఁ దెల్పుపల్క నా
నెలతాజిగిని మించుమొల రహించు;

గీ. హస్తసర్వస్వహరణ నిభాళి కంటఁ
జనని[1]మాతంగతను గూర్చునక్షులు దగుఁ;
గలికి కల లేఁతఁదనము వే తొలఁగి లలిగఁ
గ్రొత్త జిగిజవ్వనము గూడికొని రహింప. 6

గీ. లలనకాల్గోరురతనాల లక్కఁపూఁత
నెలకు గందంపుఁబూఁతచేఁ దెలుపుసేఁత;
జాగ్రదబ్జరమాహరచ్చరణములకుఁ
జిత్రమే! మత్తగజగతిస్తేయరీతి. 7

చ. మునుఁ గనఁ బోనిరాగమునఁ బొల్పుపదంబుల కొందెఁ బూర్వప
క్షనియతిఁ బల్లవోచ్చయము; కంజము లొందెను బ్రత్యుదాహృతిన్;
గనియెడి భేదమున్ బదయుగంబునదన్ బ్రథమాన[2]మానసం
బున నెల వైనహంసచయముల్ మనముల్ మిగులన్ గలంగఁగన్.

ఉ. నల్లనిఘాలయందెలు ఘనంబుగ నూనుతదంఘ్రు లంత శో
భిల్లె నితంబభారపరిపీడ బొమల్ ముడి వెట్టె నాఁగ; రా
జిల్లె బెడంగుగాఁ బసిఁడిఁ జేసినయందెలచాలు జంఘ ల
న్వల్లుల కూన్చుకుంకుమముపాదు లనా నలినాక్షిపట్టునన్. 9

1. చండాలత్వము. 2. మనస్సు-మానససరస్సు.

క. రంభోరూరుద్వయమున
రంభాస్తంభములు గనెఁ బరాభవము; సుహా
లంభన గా కటిమృదువులు
జృంభించునె [1]జడము లైనఁ బృథుజయభేరిన్. 10

ఉ. త్రుంగితిఁ ద్రుంగితినా నని యరుంతుద పూత్కరణం బొనర్చు న
య్యంగన '[2]కాంచి' సారెఁ బెను పందుపిఱుందువెతన్ రుతించె నాన్;
జెంగటిచేడెపిండు తమచేతులు సాలమిఁ జాలఁ దూలుచున్
సంగతముం బొనర్చె నొకదాయగ మేఖలఁ దత్కటిస్థలిన్. 11

చ. [3]శుచికనకంపువేది, నవసూనశరాసనసురంగపీఠమున్,
ప్రచురనవాంగ[4]సౌష్ఠవవిభా[5]ఘన మౌ జఘనస్థలంబుఁ బా
నుచుమొలనూలుఁ గట్టఁ గడు నోపదుచున్ బరిచారికాజనం
బుచితము గా ద టంచు జఘనోద్ధతి నింద యొనర్తు రేఁపునన్. 12

ఉ. నాతి నితంబగౌరవమునన్ గడుఖేదము నొంది కేళికా
కౌతుకవేళలన్ విడుచుఁ గందుకమున్ గదలంగ లేక; వి
ఖ్యాతతదీయదుర్గజఘనాఽయతి విస్మితి కాస్పదం బగున్;
శీతకరాఽన్య మారునకుఁ జెల్లు సుదూరపతత్పృషత్కమై. 13

సీ. రశనామణిప్రభాత్రస్తతిమిరలేఖ
వలె నల్లగా నాభిబిలము సొచ్చె;
మొల[6]విదూరంబునఁ బొలిచి చన్నుల నాను
రతనంపు[7]వాగఱరమణ నొప్పెఁ;
గాయజకాంచన[8]కటకనిర్గత[9]యావ
ధారగా నాభిచెంతన యెసంగెఁ;
[10]గడెముఁ గూడినమరు[11]గారునంకెలఁ బోలి
పొక్కిలిసుడినుండి మున్ను సాగె;

---

1. ల-డల కభేదముచేత 'జలము' అనియును నర్థము. 2. ఒడ్డాణము.
3. శృంగారము. 4. లావణ్యము. 5. సంఘాతము. 6. వైదూర్యములు పుట్టుచోటు. 7. శలాక. 8. కంకణము. 9. లక్క. 10. నిగడము.
11. ఏనుఁగు.

గీ. నాభిమండలమును జొచ్చి నవగభీర
తాఽఽప్తతాత్పర్యము వహించె ననఁగ నెసఁగె;
వల్లరీశ్రేణికాలీల నుల్లసిల్లెఁ
గలికిసొంటఁగారునూఁగారు విలసితముగ. 14

ఉ. తుంగకుచద్వయంబు ననతూపులవింటను నూఁది కంతుఁ డె
క్కంగ ఘటిల్లుధన్వ[1]టనికల్పితముద్రగ నిల్చెఁ; నబ్జజుం
డంగనసృష్టి సేయుతఱి నందపుసంపద యంత మొందఁ బూ
ర్తిం గనఁ జేయ లేక బిలరీతిగ నిల్పెను నాభి నాఁ దగెన్. 15

చ. అల మదనాఽఽజ్ఞలన్ వరుస యౌవనలక్ష్మి లిఖింపు చుండఁ బొ
క్కిలి యనుబుడ్డినుండి వెలికిన్ దొలఁకొందుమషీద్రవంబుగా
మెలఁగుచు [2]నారు మీఱె నిశి మిక్కిలి లోఁ తగుపొక్కిలిన్ బడన్
గలిగెడుశంక మన్మథుఁడు కొనునఁ దిన్నఁగ నిల్పుపాద మై. 16

క. [3]ఘననిభకుంతల దాల్చిన
ఘనమౌక్తికహార మొప్పుఁ గనె నాభ్యా[4]వ
ర్తనలావణ్యజలోద్ధృతి
కను వగుఘటియంత్రగుణము యని యుపమింపన్. 17

చ. స్తనయుగభారమున్ గుఱిఁచి శంకితభంగవలగ్నసీమ గూ
ర్చినకనుబొమ్మమోడ్పు[5]పరిరీతి యనన్ త్రివళీక్రమం బగున్;
దనురహితత్వ మేర్పడుట దర్పకుతద్వనితావళీత్రయం
బనుతనదారిమెట్లుగయునార్తి యగున్ రతిమాత్రవేద్యగా. 18

క. ఆరోహింపన్ జాలని
దై రహిఁ గనుకుచతటంబు నవలఁగ నిడుచున్
దే రయుగ మారుఁ దూన్చిన
దారులదా లనఁగఁ ద్రివళిదామము పొలిచెన్. 19

1. ధనుష్కోన. 2. రోమరాజి. 3. మేఘము. 4. సుడి. 5. పంక్తి.

క. స్తనభరసమున్నతిక్రమ
మునఁ బైఁ పైఁ బొడుపు సూపుముక్తాఫలహా
రనిహితముద్రావళిగాఁ
గనకాంగివళిత్రయంబు కనకనలఁ దగెన్. 20

క. వనజనయనయనదుఁగొనుఁ
గనుఁగొని లావణ్యపూర్ణఘనకుచములకున్
జనుదారి నలువ త్రివళిన్
జన రానివిధాన విషమసరణిన్ నిలిపెన్. 21

తే. గీ. ఏయెడఁ గృశాంగి కార్ముకవృత్తికిఁ దగె
నయ్యెడనె నొచ్చెఁ దృఢముష్ట్యనంగుచేత
బరు విడుచనుల్, రణత్కాంది పౌరుషింపఁ
గొనుకార్శ్యం బెటు నహేతుకంబు గాదు! 22

చ అతివనిరంతరస్తనయుగాంతరమందు [1]వినోదకుండలీ
కృతదృఢచాపదండుఁ డయి కీరతురంగుఁడు మించుఁ జిత్ర మా:
మతిఁ దలఁతున్ వధూటికుచమండలి దాఁ గఠినత్వ మూనఁగా
రతిపతికిన్ దదీయహృది రాజిలు నంచు నకష్టసాధ్య మై. 23

క. చిబుకస్థల మొరయఁ గుచ
స్తబకద్వయ మంగనాఽవతంసము నర్మ
ప్రబలోక్తులఁ గనఁ జాలదు
[2]నిబిరీసహ్రీనతాఽన్యనీరజ మెపుడున్. 24

క. తనయౌవనలక్ష్మికి మును
మును వచ్చినమదనుఁ బట్టమును నున్ముఖుఁగా
స్తనయుగ్మాంజలిబంధం
బున నొనరుచునరణిఁ దోఁపఁ బొలఁతి రహించెన్. 25

1. కీర. 2. నిబిగను

క. కలికిచనుంగవనిందకుఁ
గలదె సమాధానవిధి ? పెకలు ఱవికలకున్
సలలితపిధానతాస్థితిఁ
గలిగింపన్ జాల కున్కి కారణ మగుడున్. 26

తే. గీ. దంతికుంభము లగు దంభయుతంబులు;
కలశము లగు మందకౌశలములు;
చక్రవాకము లగు సరవి వరాకముల్;
లికుచకుచకుచంబులకును ముందు. 27

చ. వదనసుధాంశుచంద్రికల వర్ధిలువెల్లువఁ దేలియాడుచున్
గదియువలిన్ వడంకుగతిఁ గాంతచనుల్ దమలోన రాయుచున్,
మదనువ్రతంబు నిక్కముగ మౌళిమణిద్యుతికిన్ నిరంతరో
ద్వదనముగాఁగ నిల్చి గనుపట్టుఁ గొలందిఁ జరించునట్టులన్. 28

ఉ. సారసనేత్ర దుర్వహకుచద్వయమండలమున్ ధరింపఁ, బెం
పారె నఖర్వగర్వకుధరాగ్రతలస్థితి పుష్పధన్వికిన్;
దీరెను మిన్న లౌచనులనీడ తదీయముఖేంద్వగోచరో
దారవలిత్రయీతటసమాశ్రయలీన[1]తమిస్రలేఖ యై. 29

చ. సుదతిగళప్రదేశమున సూత్రిత మైనటు రేఖికాత్రికం
బుదయముఁ గాంచె [2]గ్రామమధురోర్జితత్రిస్వరసన్నిధాన మై;
మదనున కయ్యె లోకజయమంగళ[3]కంబుగ నగ్గళంబు పెం
పొదవుముఖాంశుసాగరసముద్భవ మై కడుసుందరంబుగన్. 30

ఉ. ఆపె విపంచిపంచమరవామలచాతురి స్వీయకర్ణసం
వ్యాపిసుధాప్రపూరకలనామితకాకలికాస్వనాఽళిచే;
నాపికవాణిపాణియుగ మందెను సౌమనఽసాశుగాఽసన[4]
వ్యాపృతిఁ గాంచుమేటిధనువందు నశోకకిసాలసామ్యమున్. 31

1. చీఁకటి. 2. షడ్జాఽదిస్వరములు. 3. శంఖము. 4. పుష్పబాణుఁడు.

క. నీవదనేందున కెదురుగ,
నోవనితా! నేను నిల్వ నోప ననునటుల్
[1]భావినిపాఱియుగిఱఁ హే
లావనజం బూన్చెఁ బటువిలాసస్ఫురణన్. 32

తే. గీ. రతిపు[2]శౌండీర్య-గర్వనిర్వాహమునకుఁ
దగెడు[3]ప్రత్యాశగా బ్రహ్మ తన్విహస్త
తలమునందు లిఖించె సుదారదీర్ఘ
మగుచు నొప్పునాయూరేఖ నక్కజముగ. 33

తే. గీ. పవునునిగ్గుల నిగుడించుపక్ష్మలాక్షి
బాహులావణ్యమీలితధర్మవలయ
మల వఖీజన మాశ్లేషములను దమదు
మేనఁ గాఠిన్య మొరయ నద్దానిఁ గంద్రు. 34

ఉ. కాంచనకంకణంబు సుమగాత్రిప్రకోష్ఠతలంబునందునన్
గాంచనకంజనాళ మనఁ గైఁ గడియంబుగఁ నొప్పె సొంపుగాఁ
గాంచనకంకణావళిఁ బ్రకాశిలెఁ దద్భుజవల్లి తూణికా
[4]కాంచనకమ్రమౌర్వి సుమకార్ముకుఁ డింపుగఁ బట్టెనో యనన్. 35

చ. అలరు వెలందిప్రేళుల హొయల్ వెలిఁ జిమ్మెడునుంగరాలప్రో,
వలరులవిల్తునంపగమి హత్తిననూక్ష్మశరవ్యముల్ వలెన్;
జిలుకలకొల్కి కేలునఁ బసిందికడెంబులదాలు గ్రాలె నా
చిలుకవజీరుఁ దుల్ల మనుజింకను గట్టగ నిల్పుత్రాళ్ల నాఁ. 36

ఉ. సారసమిత్రుఁ [5]దంశువున సారసతన్కర మౌటఁ గట్టె నాఁ
సారసనేత్రహస్తము వొనంగె నహాటకకంకణస్థితిన్;
సారసనేత్ర మూపు లల చన్నులప్రేగున దవ్వుఁ బర్వె ని
స్సారసపద్యుదారరుతి నల్పుకడెంబులఁ బోరనాఁ దగున్. 37

1. శ్రీ. 2. అహంకారము. 3. అడియాస. 4. సంపెంగ. 5. త్రాడు-కిరణము.

చ. లలనభుజద్వయంబు సరళం బయి యుండిన మోదుతూండ్లశ్రీ
విలసన మాక్రమించు నెటు; విస్తృతచారుకుచద్వయంబుచేఁ
దలఁగఁ బరస్పరం బయినదర్శన మెట్లు మృణాలికాయశం
బులఁ బొలియించుకార్యమున మూఁడును మంతన మాభుజాలకున్.

సీ. తనయరుణత మోముఁదమ్మికి సిరిఁ గూర్చి
సరికెంపుదివ్వెలమురువు డుల్చి
తనసోదరత నెలఁ దనరుకౌస్తుభ మన
మోవిని మంకెనపొలుపుఁ దాల్చి
తనయునిక్కి నాసాఽగ్రమున భర్మనాశికా
విచ్యుతమాణిక్యవిభవ మంది
తనమోము రేవెలుంగునకు ననిందిత
సంతతోదయసంధ్యచాయ మెలఁగి

తే. గీ. వధువు వాతెఱ లావణ్యవనధియందుఁ
బొలుపుఁ గనువిద్రుమం బనఁ గులుకు నెనసి
దొండపం డనఁ జిలుకలతుటుము భ్రమయ
రాచకొమరులలో రాగ మేఁచ నెసఁగు. 39

క. తనప్రాముల్కుల విడి నూ
తనశరముల నినుచునిచ్చ దర్పకుఁ డెలమిన్
దనదాన నధోముఖంబుగఁ
దనరించినయటుల [1]నాన తన్వికి నొప్పెన్. 40

చ. పొలఁతుకకన్ను కల్వసిరి ప్రముచ్చిలె నా నది క్రొత్తయే ? చెవిన్
బొలిచెడుకల్వ యేమినుడువుల్ పచరించు ? నెఱుంగ: బోదజిం
కలతవులంబు చూపునకుఁ గల్గక యుండిన నెట్లు దూఁగు వి
చ్చలవిడిగాఁ జెవిన్ బొదువుచక్కనిలేగఱికన్ జవిన్ గొనన్. 41

1. ముక్కు.

క. శ్రుతిమార్గమునన్ దద్దృ
గ్ద్వితయంబు ప్రకామధవళదీప్తి నడరఁ ద
ద్వ్యతిరేకాఽకృతిగా నే
గతి నగుఁ గృష్ణానురాగకలనం బందున్. 42

క. శృంగారిగురుం డగున
య్యంగజుఁడుం గూడఁ గుతుకి యగుట వినుఁడు వా
లుంగంటిచెవులకున్ జను
తొంగలికన్నులకు శిష్యదోహలతఁ గనున్. 43

క. సౌందర్యపాత్రి మగువద
నేందువునన్ హరిణసంగ మెనయుభయమునన్
సుందరిశ్రుతి[1]పాశంబుల
యందుం [2]బాశములఁ గూర్చె ననఁగా నొప్పెన్. 44

చ. ఇంచుక నెమ్మెఁ జిమ్ము[3]బొమలిందువెలంది రహించె శైశవా
ధ్యంచితకేళి లాఁపునవయౌవనమున్ బెదరించుసట్టులన్;
జంచలనేత్రదృగ్యుగము సాగెడుకుండలరత్నకాంతిఁ దూ
లించనుబోలె శ్రోత్రయుగళీతల మెక్కుచు నిక్కుచుండెడిన్. 45

క. నాసా[4]వంశచ్యుతము
క్తాసదృశపటీరబిందుకలితనిటల యై
యానకినాసావంశో
ద్భాసితహరితదళయుగవిభ్రువులఁ దగెన్. 46

క. తనయుచెలిమి నెనఁగెడు[6]గుహ
ఘనవాహనబర్హి గిరిజగాఁ దలఁచి మదిన్
దనతలపై నెక్కెనొ నాఁ
దనయలకభరంబునన్ సుతను విర వొందెన్. 47

---

1. శ్రేష్ఠములు. 2. త్రాళ్లను. 3. కనుబొమలు గలయందమగుకాంత.
4. వెదురు, 6. కుమారస్వామి.

మ. తనుఁ దానే కయిసేయుఁ జెక్కిలి విదగ్ధత్వప్రగర్వంబునన్;
గనుఁ దాళీదళరక్తిఁ, బైఁడితొడవుల్ గై సేయుటల్ మానుచున్;
జనుఁ జెండాటను వీడి శారికలశిక్షన్ మోదముం గాంచఁగాన్;
దనుఁ దా నాతి యలంకరింపకయ సౌందర్యమ్మునన్ మించెడున్. 48

చ. సరసిజముల్ ద్విరేఫతతి [1]శస్త్రిగఁ గుక్షి ధరించు; నైకధా
తతిఁ గని మింటిముంగిటినిఁ దాఁటఁగ వచ్చును జందురుండు; బి
త్తరి భువనత్రయీరుచివితానము మోమున దొంగిలింప వం
దురుఁ గన కుందు నెద్ది? స్వతనూసుషమాపునరాగమేచ్ఛచే. 49

శా. సాక్షాత్కాంతుధనుస్సు భ్రూయుగమునన్ సౌభ్రాత్రమున్ బూను, యో
గక్షేమంబుల నల్లకల్వలయెడన్ గన్దోయియున్; దోయజా
తాక్షీలోకజయత్వప్రభాన్వితశరీరాంగాళిమ్రోలన్ గదున్
లక్షించున్ మలినస్థితిన్ నిఖిల[2]కల్యాణంబు మూలాకృతిన్. 50

చ. కనులకుఁ గర్ణయుగ్మమునఁ గల్గును మేరలపోరు నిచ్చలున్;
స్తనయుగరుద్ధహృత్స్థితి ఝషధ్వజుఁ దూను బలాత్కృతిన్; జలం
బునఁ బడ వైచుఁ గ్రందనముఁ బూన్మొలనూల్దవుగా నితంబ; మం
గనమెయి నిట్టులన్ జయము గాంచును జవ్వనపుంప్రవేశముల్. 51

ఉ. దోలఁ గదల్మొలన్ గనుచుఁ దొయ్యలి సిగ్గెనయున్; గపోతరా
వాళీ స్మితాస్య యై దెసల నారయు నిక్కుచు; ముంగ్లతాకిడిన్
గేళివనిన్ సహింప కటఁ గ్రీడ యొనర్పఁగఁ బోదు; మౌగ్ధ్యముల్
వ్రాలఁగఁ జేయు యౌవనము [3]వామయెడన్ గనుపట్టు [4]సజ్జ యై. 52

చ. నటనము నేర్చుపోకున ఘనస్తని గాత్రసమర్పణంబు నే
ర్చుట, గళకుంతరీతి కడఁ గాంచుట లాలితపంచమధ్వని,
స్ఫుటనుతి యేల? సర్వలలనాజనమండన మయ్యెఁగా నఖీ
పటలగురుస్మరాల్పతరబాధనె భామిని నేర్చి ప్రౌఢతన్. 53

---

1. చురకత్తి. 2. బంగారము. 3. కామిని. 4. అలంకృతము.

చ. స్తనతట మున్నతంబు, నడుచక్కి కృశంబు, మొగంబు నిర్మలం
బును, బిఱుఁదుల్ వధూటిగురు[1]పుష్పపృషత్కమృగేంద్రపీఠి, యీ
యనువున నాల్గు నామెయెడ నబ్బఁ దూన్చి సుగద్యపద్యభం
గిని నుతిఁ బూన్చతుర్ముఖతఁ గీల్కొనెఁ దృప్తి నటంచు నెంచెదన్.

ఉ. ఈగతి వీనువిం దగు[2]ప్రవృత్తిని వించుఁ మదిన్ దదీయగా
థాగతకౌతుకంబు మఱి తాల్చుచకుక్ష్యవిచెంత జ్యారవో
ద్యోగచలుండు శ్రోత్రమునసుండి తొలంగఁగఁ గమ్మ యమ్మరుం
డాగజయానవృత్తమునె యాదటఁ దాఁ జిగురింప నెక్కొనెన్. 55

క. అమ్మలు పమ్మనుమేఘగు
ణమ్మురవ మ్మెడుగర్జన మ్మడరఁగ నా
కొమ్మ నృపుమానసమ్మునఁ
బిమ్మట రాయంచ పెంటివిధమునఁ జొచ్చెన్. 56

క. బాలప్రవాళనిభరుచి
బాలాపాదంబు సోఁకఁ బాటిల్లె నిలా
పాలస్ఫటికావ్రమనః
పాళిన్ రక్తిమ ముపాధిభవమో నాఁగన్. 57

క. ఆమనికరువలి భీతిలి
సోమునికరదండములను సోలునితఁడు, గాఁ
డామన్మథభూమీనా
థామర్షభీషికాటోటి నార్తుఁడు దేవన్ ? 58

క. రేలగుణంబులఁ బగలన్
దాలిచి దినసుతుల రేలఁ దవిలి సుడుపుచున్
రేలుంబవళ్లు రెండును
గ్రాలనియిలనే నృపుండు క్రమమునఁ గోరెన్. 59

1. మన్మథుఁడు. 2. వార్త.

శా. ముల్లోకంబుల మోహముం గొలుపఁగాఁ బూన్విద్యనాఁ బోలుత
ద్వల్లీగాత్రిసమాశ్రితిం ఘనజయాఒస్థం గాంచి కంతుండు వే
వి ల్లెత్తెం విలుకాఱులందు మునుగాఁ బెం పొందునారాజుఁ దా
డిల్లం జేయ నమేయలీల నిజపాండిత్యంబు స్తుత్యంబుగన్. 60

క. తనకాంతిచేత హిమధా
మునికాంతి నడంచుదివసముఖరమవలె గో
ము నిగుడ్చుగరితచే నొం
డెను బాండిమ మవనిపప్రదీపక మపుడున్. 61

క. శృంగార[1]మణిధివేలగ
నంగన తనయందు వసతి నందఁగఁ దద్భ్రూ
ద్రంగము మణిగణమునవలె
నంగతనూత్నానురాగసాంద్రం బయ్యెన్. 62

క. ఉవిద నతభ్రుప సుభగగ
నవును; బ్రసాదంబు మరుఁడు నలరించు నటం
చవిరతచింతన్ [2]దూలఁకెను
భువనత్రయచింతఁ దూలఁచఁ బోలెడునృపుఁడున్. 63

చ. నృపవరుఁడు నిశ్వసింపఁ, గృశియింప, నిరంకుశభంగి నంగజుం
డవిరతజాగ్రదుగ్రవిశిఖాఒసనశింజిని యై క్రమంబుగాఁ
గవిసె జయాఒస్థ; ని ట్లతఁడు కంతునికిన్గుఱిఁ బాత్రుఁ డైన. సా
ధ్వివిధినిఁ దెల్పునట్లు రతి ద్రిప్పె ముఖంబుఁ ఖరాస్మ్ముఖంబుగాన్.

క. పున్నమచందురుమోమున
నన్నువ యన్నెలతేనియందు మెలఁగి వే
ఱున్నలవికాసదీక్షను
గ్రన్నన బిసినులనుబోలె గ్రహియించె వడిన్. 65

---

1. రత్నాఒకరము (సముద్రము). 2. చలించెను.

క. వామానితంబబింబని
కామాఽయతికారణంబుగా నన భూమిం
కాముకుమనమున నుత్తమ
కామిని యెవతెయును జోటు గాంచక యుండెన్. 66

ఉ. అంతిపురంబుసుందరులయందలిద్వేషమునన్ నితాంతమే
కాంతనిషేవణంబును దదన్య తెఱుంగమిఁ గోరియున్ ధరా
కాంతుఁడు నైజరీతిఁ గనెఁగా! కదు ¹డాండమితంబుగాః నుప
క్రాంతలతాంతకుంతవిశిఖక్రియ లేక్రియ దాఁప నయ్యెడున్ ? 67

చ. శ్రవణము జారుకర్ణికను భ్రాంతిఁ గనున్ ననవిల్తుకమ్మగా;
శ్రవణ మిదున్ స్వశీర్షసుమసారసమాగతషట్పదోదితాఽ
రవమునకున్; మినున్ వినుఁ; బ్రరక్తి విలాసపులిత్తులన్ గనున్;
నృపవరుఁడు వేఁదఁ దేమి తరుణీచరితశ్రవణాభిలాషి యై ? 68

ఉ. ఏగతి నాతి యుండు నని హృత్స్థలి నుత్సుకుఁ డైనతేనిచే
తోగతి బాణతూలికలఁ దొయ్యలిఁ గంటుఁడు వ్రాసి చూపెఁ; రం
భాగరిమోరుకాంతి గలభామినిమోమును గాన్క పెట్టుచున్
సాఁగి దిగంగనల్ గొలువ సాగిరి ప్రౌఢవిలోకనున్ నృపున్. 69

క. పరివారము భీతినిఁ జి
త్తరువునవలె నుండె మౌనతత్పరుఁ డగుడున్
నరపతి; గృహకేళిశుకో
త్కరగళవివరముల నుడులుఁ గ్రమ్మక యుండెన్. 70

క. వారపురంధ్రులనడుమ న
వారితసరసోక్తినిపుణ వరదూతి నృపుం
డారసి కాంచీరుతినిన్
²గేరున్ ఘనదోషముఖరకీర్ణం బనుచున్. 71

1. ధ్వన్యనుకరణము. 2. తిరస్కరించును.

చ. హిమజల మెంతయున్ దలఁప నెంచనియట్టిది, చందనాంబుపూ
రముల కసాధ్య మైనయది, రత్యధిపుం డలపారసీకతై
లమనలమే కరంబు నచలాపతిఁగూర్చి శరంబులందుఁ బొం
దమరిఁచి తారసించె [1]ననయంబుగఁ దద్విజయైకదీక్షుఁ డై. 72

క. శ్రాంతుఁడు, నిద్రాఽలసనే
త్రాంతుఁడు శూన్యుఁ డగుటేనియందు శరంబుల్
కంతుఁడు పఱపుచు భంగం
బెంతయు క్షాత్రమునఁ దలఁపఁ దేకభటుం డై. 73

క. కుంతలకంతువలపుఁ గను
కాంత చెలులలోఁ బతాకగా నిర వొందెన్
గంతుఁడు ప్రతాపి యయ్యె [2]న
నంతాపతియందె తాప మంతఁ గొలుపుచున్. 74

క. స్వశరీరలగ్నఁగఁ బురో
దిశఁ జిత్రితనట్లు, [3]కండ్లతీరు తిరుగు చు
న్నశశిముఖిఁగ నామెనె కనె
నిశలన్ క్షణమాత్రలబ్ధనిద్రుం డగుచున్. 75

క. చందురునాతపమును విడి
చందనవాపి నటనుండి చంద్రిక మఱి వా
పిం దిరిగి యిటు భ్రమించుచు
డిందించె స్మరాఽర్తి రే ల్కడిందిగ నతఁడున్. 76

తే. గీ. అతనుదాతకకలితదివ్యాంబుధార
కర్ణపాళీసుధాస్ఫాటికప్రణాళి
యైన యేణేక్షణావార్త వాత్మఁ గొనుచుఁ
జేరెఁ జారుఁడు ధాత్రీశుచెంత కంత. 77

1. అత్యంతము. 2. భూపతి. 3. బండిచక్రములవిధము.

చ. తనముఖమం దెసంగెడుకథారసధారల నైజదంతనూ
తనరుచిభంగిఁ జిందుచు నితాంతముదంచితవక్త్రకాంతులన్
దనరిఁచి యానతాననవిధావిశదీకృతభక్తియుక్తి ని
ల్చినతనుఁ జూచుచేనికి వచించెఁ జరుం డిటులన్ గ్రమంబునన్. 78

తే. గీ. మరునిశర మగునసుమనిర్మాణసరణి,
దృక్చకోరకవృత్తి యనిందుజంబు,
ముజ్జగమురంజన మొనర్పఁ బొడముగాగ
విద్య విద్యాధరప్రభుప్రియతనూజ. 79

చ. అకుటిల మాగుణోచ్చయమునందు వహించెదుపక్షపాతమో,
సకుతుకచిత్తుఁ డై నలువ [1]సంగడి సంఘటియింపఁ బూనుటో,
సకి నిను విన్నమాత్ర నృపసత్తమ ! యీ భువనత్రయంబునన్
సకలము జీవలోకము మనంబున నెంచెను దన్మయంబుగన్. 80

తే. గీ. తనిమమున మున్గినట్టియాతన్వి మేనుఁ
గరము శరముల ముంచినకారణమున
[2]నెఱి కొనన్ బోలుసూక్ష్మ మాగుణులయందుఁ
గనియె శ్లేషప్రకర్షంబుఁ గాయజుండు. 81

చ. వలపులతేఁడు వింటియెద వాంఛ దొరంగఁగ నారి నారిగా
నిలుపునటుల్ తనుత్వముఁ గనెన్ గనకాంగతరంగయష్టి; న
వ్వెలఁదికిఁ జెప్పఁ బోలు వెడవిల్తుఁడు పొగతశాస్త్రమర్మ మ
క్కలికి నినున్ వినా వితథకాంక్ష నవజ్ఞ రచించు నాత్మకై. 82

ఉ. తంతుకృశాంగమున్ గలుగుతన్వికిఁ గార్మకకర్మవార్త వో,
నెంతయు సన్నగిల్లి కుసుమేషునకున్ గుణ మైనఁ గాదు; తా
నెంతయుఁ ద్వద్వియోగమున నెద్దుఁ దనుత్వము వింటికంబమున్
నుంతగఁ దాఁకి క్రమ్మఱు నుసుర్వడగాలిఁ జలించునో యనన్. 83

1. జత, 2. ప్రజ్ఞ.

క. సుతనుస్తనపీఠంబున
నతనుశిఖిద్రావితాత్మహారగ ముక్తా
తతిపింఠ మరయ నయ్యెన్
ప్రతిబింబిత మయ్యె రాత్రిపతిబింబ మనన్. 84

క. సౌరణమునుండి చిత్రా
గారం, బటనుండి కేళికావని, వలభిన్
జేరుచు నటపై నెటనేన్
గూరువదు పదంబు మరునకున్ బెదరినటుల్. 85

మ. కలలోఁ [1]గాలగళుండు గూర్పఁ దెలిపెన్ గల్యాణి నీపాణి; న
క్కలవాణీజనకుం డొనర్పఁ డితరక్ష్మానాయకార్థిత్వమున్;
విను బ్రశ్నింపఁ దభీష్టభంగ మగు నన్నీతిన్; నినున్ గోరుఁ: బో
కల నిన్బోల్ప్రియు నంది వంశము [2]నలంకారింత్రుగా కన్నియల్.

క. వరణావసరము దరిసెన్
నరపాల! ప్రసన్నతం బొనర్ప వయిన మ
వ్వరవర్ణిని యెల్లర విడి
వరియించున్ విజయరమవిభాతి నిను మదిన్. 87

క. భూరమణుఁడు విని మోదం
బార స్వయంవరసమాగతావనిపాళిన్.
[3]మారావనిభృన్నగరిన్
జేరెఁ దమి జవాశ్వబలవిశిష్టత నెఱయన్. 88

క. అంగముల నిముడనటె హృ
ద్రంగత్తోషంబునన్, సుతాజనకుఁ డెదు
రొక్కం గదఁగి యర్ప లిడె రా
ట్పుంగవున కతండు నర్ఘపుంజముతోడన్. 89

1. శివుఁడు. 2. అలంకరింతురు. 3. మన్మథరాజధాని.

క. పెన్నిధిఁ గన్నవిధిఁగా గని
యె న్నెమ్మి నృపుండు కుంతలేశ్వరునిం దా
గన్నెలతండ్రుల కున్నే
సన్నుతజామాతఁ గనినసాటి పదంబుల్. 90

క. గౌరవముల నెరపి సమ
స్కారము గావించి, దారి క్ష్మాపతి సూపఁగా,
జేరెఁ జళుక్యుఁడు వరణ
ప్రేరితహృదయావనీశ వితతస్థలముఁగా. 91

క. దుందుభిరవముల, నానక
బృందనినాదముల, [1]మిగిలి పెం పగునూత్నా
నందోత్సవభువి కన్య ము
దాందోళితుఁ డై నృపాలుఁ డన్వేషించెఁగా. 92

శా. [2]భంగశ్రేణి మ[illegible]మ ట్లతఁడు సోపానాళి లంఘించుచుఁగా
భృంగజ్యాలక్ష్మి సువర్ణపద్మరుచిమైఁ బెం పారుచాంపేయపీ
తిం గై సేయుచు శుభ్రదేహమున రాడ్బృందాళవృతుం డై తగెఁ
రంగత్తి రథి హస్తిశాబనివహప్రావేష్టితేంద్రేభ మై. 93

క. కైలాససితాళలయ మది
యొలిఁగా నృపసింహ మంత్రి సూఁడఁగ నృపతుల్
బాలఁ దలంచిరి పొందఁగఁ
జాలనిసింహగఁ గురంగజాలము వోలెఁగా. 94

తే. గీ. మణిమయవితానములఁ గుట్టిమములఁ బ్రతిఫ
లించునృపబింబములచే నలీలముగను
సౌరుఁ గాంచె స్వయంవరోత్సాహశాల
ముజ్జగముకాముకులు తనుఁగా బొందినటుల. 95

---

1. అతిశయించి 2. [illegible]

క. మణిమయమంచముల విభూ
షణమణిగణమందుఁ జూడ సాగిరి మొగముల్
గణియించుకోర్కి ముఖల
క్షణప్రకర్షంబు నృపతిశతములు సభలోఁ. 96

క. ముత్తెపుమేల్కట్టుల భూ
భృత్తులప్రతిబింబపంక్తి యెసఁగెను నేభా
గ్యోత్తరుపైననొ పూవుల
చిత్తడి నిడ నిగుడుసురలశ్రేణి యనంగఁ. 97

క. హేలావేది పతింవర,
పోలుఁ ముత్తెములదామముల, [1]నుడులు బహు
శ్రీలోలుఁడు నెల యనుమొఱ,
ఛీలోలతఁ ద నృజింపఁ జేర్చె ననంగా. 98

తే. గీ. అధికతరతేజమున సభయందు మిగుల
ఖాతిఁ గల్పించువసుమతీపాలు రంత
విక్రమాఽదిత్యునన్నది వేగుజాము
దివ్వెరీతిగ నిల్చిరి తేజమేద 99

చ. కనకశలాకికాసుభగగాత్రి యనేకనృకాంతభాగ్యకాం
చనపరిశీలనేచ్ఛ సుమచాపుఁడు పట్టినశాణపట్టి యై
కనఁ ద్రవఁ జూపునేర్పెనఁగఁ గంధరఁ ద్రిప్పఁ గొలందిలీల యొ
ప్పినమొగ; మిందు మిన్దిరుగువీటిఁడి [2]దోషిని దూఱునో యనఁ.

చ. సకలనృపప్రతారక[3]విసారపతాకనితర్జనంబుగా
నొకబొమ నెమ్మొ కిమ్ము సగ మున్నమితంబును దాల్చి నాథుకు
త్తుక విడఁ గైవిఁ దాల్చునరిఁ దూఁగెడుసీర్ష్యను బోలెఁ బూను నా
న్యకమల మంగనామణి సహేఽళయవక్రవిలోకనంబుగఁ. 101

1. నక్షత్రములు. 2. దోష = రాత్రి గలవాఁడు = దోషము గలవాఁడు అని శ్లేష. 3. మీనకేతనుఁడు (మన్మథుఁడు).

ఉ. కెంపులగోడలందుఁ దిలకింపఁగ నోఁ బ్రతిమాచ్ఛలంబునన్
సొంపుగ దిక్కు లయ్యువిదసోయగముల్ రహిఁ దాల్చినట్లుగన్;
దెంపున నాత్మదారవిరతిన్ భజియించుచు మాఱుఁ డైన నా
చంపకపుష్పగంధి వరుసన్ గొలువంగఁ గ్రమించెనాఁ దగెన్. 102

క. నిగుడునిజాంగవిభాతిన్
నగలందలిజాలను మలినం బొనరిఁచి బిం
బగతినయేన్ దవులనియటు
దెగడున్ సామాన్యవసుమతీపతివితతిన్. 103

క. చెలి, మూపున హారలతాం
చలస్థితచలద్విలోకనచ్ఛటఁ ద్రిజగ
ల్లలనలదర్ప మదల్చుచుఁ
బొలుపు మిగులఁ గీర్తిటెక్కెమును బూనె ననన్. 104

క. తనబడిన వచ్చుత్రిజగ
న్మనముల దాక్షిణ్యయుక్తి మన్నింప ననన్
మనసిజమత్తగజగతిన్
వనిత కొలఁది జాగు చేసి పదముల నిలుపున్. 105

క. ఘనసారపత్రవీటి
న్దనరి కదలువామకరమునన్ దగి గండో
జ్జనితపులకాంకురశ్రీ
వనిత గనుచుఁ గొద్ది నవ్వి వఱలును నానన్. 106

క. వెలఁది పదం బిడెఁ గుట్టిమ
ములపై సంక్రాంతరాగభూకాంతమనం
బులను వలెన్ బ్రమదముచే
నలనతఁ గనురాజహంసియానము మిగులన్. 107

క. సుమనశ్శిలీముఖాఽళ్యము
సుమశరుభస్త్రి యనఁ బూనె సుందరి వేణిన్;
సుమనయిషుజ్యావలయో
పమితశ్రుతిచుంబినయనపత్త్రస్ఫురణన్. 108

తే. గీ. కళికఁ బోలుమదనకేతకశర మంతఁ
జలితచూర్ణాలకలతాఽళి స్పర్శ సేయుఁ;
దనదుకమఠొామ యనువింటఁ దనరునుదుటఁ
జెలి పటీరంపులేఖను జేర్చి మించు. 109

గీ. క్షీరవారాంనిధానవీచీపరంప
రానుగత యగుపద్మాఽలయాంగన యన
సితదుకూలోత్తరీయంబు చెన్నుఁ గూర్ప
నప్పతింవర పొడసూపె నంత నభను. 110

చ. నలువ పసిండికొండ[1]కరణంబులఁ గైకొని విస్తృతప్రభా
విలసన మూన్చి చేసెనొకొ పీనపయోధర; నట్లు గానిచో
నిలిపినతోడనే పదము నిస్తులరంగతలంబునందుఁ బొం
దలపడఁ జేయు నెట్లు సభయంతయు లోభవరీత మౌనటుల్ ? 111

క. బాలారత్నం బీష
న్మీలితదృశ యై విలాసనీరజము దిశా
పాలురహేతువున దిశా
స్త్రీ లిడుదౌత్యంబు నవధరించునటుఁ గనెన్. 112

క. మిగులన్ లాగినధనువునఁ
దగుమరుచేఁ జేతమందుఁ దాడితుఁ డయి యా
ముగుద విలాసపతాకన్
దగఁ గని గుంతలుఁడు మదినిఁ దలపోసె నిటుల్. 113

---

1. ఇంద్రియములు.

క. ఘటయింప దెట్లు లోభము
[1]లలనారత్నం బమూల్యలావణ్యధనము
త్కట యెవ్వని ? ఇది నమ్మక,
త్రుటినేన్ గూర్కుఁడు మరుండు దొరకుచుఁ [2]గాఁ పై. 114

క. ఇది యౌవన[3]జలనిధిసుధ,
యిది యంతఃకరణ[4]కార్మణసిద్ధ[5]క్షోదం,
బిది హేలాతరుదోహద,
మిది యగు లావణ్యరత్నఘృణిపుంజంబుఁ. 115

తే. గీ. నిండునెలపొడుపున నిద్ది నిత్య[6]రాక
విభ్రమరసాఽపరిపాకవృత్తి యిద్ది
మరుదొరతపస్య కౌ నిద్ది మహిత మైన
త్రిభువనైకసామ్రాజ్యసుస్థిరఫలంబు. 116

క. వనితావయోధరేందిర
ఘనస్వనన్మనసిజాతగర్జాంచితదీ
పన వైడూర్యాంకురని
త్యనవోద్గమములకు దోహదం బై యొప్పెఁ. * 117

క. కాంతిదరిద్రతఁ గను [7]న
త్కాంతుఁడు; [8]విరితొవల కేమి తత్త్వము ? వాని
కాంతునియందపుసృష్టిని
గాంత హరించె నన నమ్మఁగాఁ దగు నెట్టుల్ ? 118

ఉ. సారె నఖీతతిఁ బలుకుదాడ్పునఁ జూ పెనయించు నావయిఁ
వారి; ప్రసన్నతఁ గనె ననంగుఁడు; మత్సరయే నిజంబు; క్రీ
డార్థ ఘనంబునఁ వలెఁ దటాలునఁ [9]దాఁచె నిజాళి; హారముఁ
దారుచు; దూర ముంచు; నృపుఁ డన్వి గనఁ మరుఁ డేమి సేయఁడుఁ.

1. సుందరి. 2. మహారాజును. 3. సముద్రము. 4. వశీకరణము. 5. చూర్ణము. 6. పూర్ణిమ. *వైడూర్యములు పుట్టుటకు మేఘగర్జనము దోహదమగును అని ప్రసిద్ధి. 7. నక్షత్రేశుఁడు (చంద్రుఁడు). 8. వికచోత్పలములు. 9. తన్నెను.

ఉ. కుంతలనాథుఁ జూచి యలికుంతల కంతుశరార్త యయ్యె; న
క్కాంతముఖేందుదర్శనము గాఁగ ఘనోల్లసితానురాగవా
ర్ధ్యంతరమగ్నులై యచట నారయ వచ్చినరాజు లెల్ల ర
త్యంతవిచిత్రతల్ గొలుపునట్టినదల్ గని రంద మేదఁగన్. 120

తే. గీ. సకలభూపాలభూషణచయముకన్న
నుత్తమం బగుతనహార మున్నతమ్ము
గా నుర మొనర్చి దూరముగా వెలార్చె
నొక్కవిశ్వంభరాజాని యుత్సుకతను. 121

తే. గీ. కాయదీప్తితిరోహితకాంతి నున్న
కనకసూత్రం బవజ్ఞమైఁ గడగఁ దిగిచి
మౌక్తికవిభూషణం బిడె మహిపుఁ డొకరుఁ
డురమునఁ బతింవరన్ గాంచు నుత్సుకతయు. 122

తే. గీ. చెదరినట్టిచూడామణిసీమయందు
విభ్రమాంబుజ మొక్కపృథ్వీవరుండు
నిలుపుతలఁ బూన నౌదల నిలిపికొనియెఁ
బౌరనారీమణుల్ దన్ను బరిహసింప. 123

తే. గీ. మంచసీమ నగర్వుఁడై మహిపుఁ డొక్కఁ
డగ్రపాదంబు సారించి యనవరతము
ప్రహ్వనిస్త్రింశపుత్రికాశ్రమముఁ జూప
హస్తయుగ్మముఁ గడు నురయాడఁ జేసె. 124

తే. గీ. చెమట వొదమక యున్న నంగమునఁ గప్పు
రముదుమారము గలయించి, శ్రవణయుగ్మ
మందుఁ గలకుండలముల నమందగతిని
వితగఁ బరివర్తన మొనర్చె క్షితిపుఁ డొకఁడు. 125

తే. గీ. వీటికాపేటికావాహుఁ బిట్టుఁ గొట్టెఁ
గ్వణితకంకణయుతనిజకరముచేతఁ;
దమ్ములపుటాకుపై గోళ్ళఁ దగ లిఖించె
మారవంచితుఁ డగుమహీదారుఁ డొకఁడు. 126

తే. గీ. గోష్ఠిమిషమునఁ దనవాక్పటిష్ఠరీతి
నిట్టు లట్టులు పల్కుచు నితరవిభుఁడు
వీటిపేటికనుండి యర్పించె నచటఁ
గలపరుపురుజనములకుఁ గప్పురంబు. 127

తే. గీ. వస్త్రమును గొన్ని వసుమతీవరుఁ డొకండు
కనకపీఠంబు నెత్తుగాఁ దనరఁ జేసి
నూత్నతారుణ్యమును దెల్పుయత్నమున న
జాత[1]కూర్చముఖంబుచే సాగె విలగ. 128

తే. గీ. పృథ్వీవరుఁ డొక్కరుఁడు వీటిపేటి మోయు
వానివీఁపునఁ దనదేహ మూనిచియు ను
దంచితభ్రూలతాపతాకాఽఽననంబుఁ
గనఁగఁ జేసెఁ దనంత నకారణముగ. 129

తే. గీ. ఆవలించుట నున్నతహస్తయుగ్మ
ఘట్టితాంగుళులఁ జిటుకలు ఘటించి
గద్దెపైఁ బడి దుర్వారకామభూత
మోహితుం డయ్యె నితరభూభుజుఁ డొకండు. 130

తే. గీ. కంఠమందలిపంచమకాకలి దగఁ
బొల్పుస్మితమును గనఁ జేసి భూపుఁ డొకఁడు;
గొన్నిపలుకులు గూరిచికొంచు నొకఁడు
గడఁక గాథాకవిత్వసంగ్రథనఁ జూపె. 131

---

1. మీనము.

క. వైతాళికాళివళిగి
తాళతతులంబు నాఁపి యారాజతనూ
జాతకుఁ గలగళ శారిక
చాతురిఁ గ్రమముగను రాజచక్రముఁ దెలిపెన్. 132

చ. అర దెగువైరిమూర్ధతతి నాహవ మై తనకత్తి మొక్క వోన్
గిరిశభుజాంగదాహిఫణకీర్ణమణీకషణంబుఁ గోరె; నీ
శ్వరుగిరి వామపాణి నెగఁ బట్టి, హిమాగముఁ బెల్లగింప ను
ద్ధురరణకండ్వదభ్రభుజదోహలుఁ డై కుడికేలు దారిచెన్. 133

తే. గీ. తన[1]శిలీముఖపంక్తికి దశముఖముఖ
జలజములను భోగాస్పదములను జేసి
నట్టిశ్రీరామునన్వయమందుఁ బుట్టె
వెలఁది! నృపుఁ; డీతఁ డగుత కన్యిందు నీకు, 134

క. కేకారవముఖరితసర
యూకాననసీమ వీని నొంది తిరుగుచున్
సాకేతపురిని నానరుప
మా! శ్లాఘ్యవిలాసజాలకాళీసేవన్. 135

క. నీచోపకృతిగ సుదతికి
నాచారికహితము వ్యర్థ మయ్యెన్; బ్రేమల్
క్వాచిత్కంబుగఁ దోఁచున్
బ్రాచీనభవాత్తకర్మపరిపాకమునన్. 136

క. మధులక్ష్మి మావి మెలఁగెడు
మధుపసతికిఁ గొందగోఁగుమాడ్కిఁ బెలదొరన్
మధురాలాపకుఁ జూపుచు
మధుమధురకలోక్తిఁ జేటి మన్ననఁ దెలిపెన్. 137

1. బాణములు—తుమ్మెదలు.

క. ఈవిక్రమాంకనృపుని
రావం బాహవములఁ బఱఁగి సుషిరములఁ
దావిరిఁ దచ్చౌండీర్యక
థావళిఁ బాతాళజనుల కిపుడే తెలుపుఁగా. 138

చ. కదనకబంధనర్తయిత గర్వితభూపతిసేవితుండు చే
దిరాజ యితండు చూడు సుదతీ! మరుపెక్కము నీదుమాడ్కి యం
చదితరతిన్ వచింపఁ జెలి యుగ్మలి వాల్చక కన్ను వానిపై
వదనమునుండి తమ్ములము వైచి దిగన్ నిరసించె న్యక్కృతిన్.

ఉ. భీతకురంగనేత్రఁ బరపృథ్వివరేణ్యునినమ్ము బంటుగాఁ
జాతురి మీఱఁగా నుడివెఁ జారిక దారిఁడి: కాన్యకుబ్జభూ
నేత యితండు దిగ్జయఘనీకృతభూమిరజంబులన్ సరి
న్నేత్రపయంబులన్ స్థలగతిన్ బొనరించు సకుబ్జకీర్తి మై. 140

క. అని చారిక పలుక నకాఽ
నన మై న్తనపీఠి దృష్టి నాటుచు నయ్యం
గన దెల్పె స్థూలభావము
జనవరునవయవములందు సవ్యంగ్యముగాన్. 141

క. కలనూపురగతి లోఁ ధ
స్ఖలితధరావరమరాళచక్ర యగుచు ముం
గలఁ గొలఁదిగ జనువెలఁదికి
నెలన వ్వేలయంగ దూతి యిట్లని నుడివెన్. 142

క. వాఁడిమిఁ గ్రోధమునన్ వడిఁ
గాఁడినయెవ్వానిముల్కి గడిఁదిగ శంకర్
మూఁడుమ్మృడుం దక్కిటిమెయి
గూఁడు వెలిగ లాగె శబరకుహనాఽఽకృతిమైన్. 143

చ. శంక యొకింత లే కెవఁడు శంకరమల్లరణంబునన్ నిరా
తంకము లైనస్వేదజలధారల నిల్వఁగఁ జేయ నాకురం
గాంకవతంసుకక్షమునయందలిబూదిద లాగె; వాఁడె కీ
శాంకుఁడు; వీఁడు తత్కులజుఁ డంగన! యేకభటుం డుదగ్రుఁడున్.

క. కుతుకమునఁ గనుమ వీనిన్
సుతనువ! తేజస్వి యితఁడు సొం పగువర్మ
ద్యుతితటమునఁ గలవిపిన
క్షితులన్ రమియింపఁ గోర్కె చిత్తమునఁ దగన్. 145

క. తలపైఁ బాదము నిడ నా
పలనుగ మున్ జనెదుక్రమము వాటిలఁ బరభూ
వలయతిలకుఁ గూఱిచి కో
మలికిన్ జారిక వచించె మంజులఫణితిన్. 146

క. హాళిన్ [1]గపిశీర్షకశ్రం
గాడి కలిసి దివికి రథ్య యగుఁ; గాకున్నన్
గేళిగృహప్రాంగణము ను
రాడలయ మెటు లగును జూడ నచటిజనులకున్. 147

క. అదియే 'కాళింజర'ధర,
ముదితశ్రీనీళగళనమున్నతలీలా
సదనము; తన్నేత యితఁడు
ముదిత! వశీకృతనృపుండు; పూన్పు కనుగొనన్. 148

క. [2]ముత్తెమున దారమట్టులఁ
జిత్తభవావిద్ధచిత్తసీమ మహీశుం
దత్తమి బిత్తరికిన్ జరి,
హత్తినకుతుకమునఁ దెలిపె నవనిపు నితరున్. 149

1. కోటకొమ్మ. 2. రంధ్రము చేయఁబడని ముత్యమని తాత్పర్యము.

ఉ. సంగరనిస్పృహ[1]ప్రతిరసావరవాసములన్ బరాక్రమో
త్తుంగభుజుండు గాంచు నిజతూర్ణవిలాసచపేటభిన్నమా
తంగనివాసముల్ [2]హరివిధంబున; గోపగిరిప్రభుండు వీఁ
డంగన! యీతఁ డీపుడమి స్వచ్ఛయశస్వియు నేకశూరుఁడున్.

చ. మగువ! త్వదీయదృక్కుముదమాల స్వయంవరపుష్పదామమున్
దగులుచుదూత గాత మని తన్వికిఁ జారిక వల్క వేర్కతం
బగుపడ కున్కి వీడఁ, దనయందెలమ్రోఁత ఘటించిదూతె, వే
లగుధరణీంద్రుఁగూర్చి యసమాస్త్రశరంబులు తన్ను గోరఁగన్.

క. పుష్పాఽశుగవశరాద్యా
స్త్రోష్ఫితులం దెవరినడుమ సుందరి ననెనో
పుష్పస్రగ్గజమున వలె
బాష్పములన్ వారికనులు ప్రముదమునఁ దగెన్. 152

చ. పొరి రిపురాడ్వధూనితకపోలతలాలకవల్లరీతతిన్
బరపి సశైవలాశ్రుపులభంగిఁ గుభృత్కటకోత్కరంబునన్
నెరపి ప్రతాపవహ్నిఁ దను నిల్పినశత్రుగృహాంగణంబులం
దిరవు గనన్ దృణంబులు, రహించు నపూర్వనవిద్ధతేజుఁ డై. 153

క. మాలవపతి యితఁ; డితనికిఁ
బ్రోలగు "ధార" యిదు ముదముఁ బొలఁతి! విలాసాఽ
వాల యగునీకుఁ; గంతుఁడు
గ్రాలున్ మంత్రి యయి నీదుకడ వీనియెడన్. 154

క. ముక్కుకొన కఱఁచుమాడ్కిన
యక్కన్నె నృపాలుఁ డెగడె నని కనినటు ముం
జక్కికిఁ గొలఁదిగఁ జని స్మృతి
నెక్కొన [3]నగుముగుదకుఁ జెలి నేర్పునఁ బలికెన్. 155

1. శత్రురాజులు. 2. సింహము. 3. నవ్వునట్లు.

చ. తురగఖురక్షతిన్ క్షితికిఁ దూఁగుతనుత్వముచేత విస్మయ
ట్లురగలతాంగు లెవ్వనియనూనయశంబు ఫణీంద్రుగానమం
దిరములఁ బాడుచుండ్రు; భుజనిర్జితరాజ్ఞికరుండు వీఁడె గూ
ర్జరుఁడు; స్మరాస్త్రముల్ గురియుచక్షువుఁ గూర్పుమ! బాల! వీనిపై.

క. లీలానాళీకము మధు
పాళిపయిన్ విసరి బాల యతనిన్ దెగడెన్,
బాలకు ముందుగ, గర్వముఁ
దాలిచి కొంత సని చరియుఁ దాఁ బలికె నిటుల్. 157

క. మిగులన్ బొడు గగునొడలున
జిగిగందపుఁబూఁతఁ జెందుసితరుచి నితఁ డో
మగువ! పయోఽబ్ధిగమందర
నగమునిగన్ [1]వార్చుపాండ్యనాథుఁడు; కనుమా! 158

క. వీనిచెలిమి నీ కూన్పైన
యేనిన్ మారుఁడు పటీరవృక్షవిలాసో
ద్యానమునన్ జందనపవ
మానవితానంబు నిన్ను మరఁగి భజించున్. 159

క. అన విని గుణభాజనుఁ డై
నను భాగ్యవిహీనుపట్టునన్ సిరివలె నా
ననము మఱల్పఁగఁ జెలికిన్
దనునుడికారంబు దోఁపఁ దాఁ జరి వలికెన్. 160

చ. మురువున వార్ధి మున్గి దఱిపొంత వనిన్ జరియించుదిక్కరుల్
కరిణులఁ గూడుటన్ భవముఁ గాంచెనొ నాఁ దగుదంతు లేధరా
వరుజయయాత్రలందు మదవారిఝరీయుతి నెల్లదిక్తటాం
తరములఁ దిర్గు దిగ్గజవితానదిదృక్షవలెన్ బ్రసక్తమై. 161

1. అవమనము చేయు.

ఆ. వె. అనిన నతనిఁ గడచె నన్యత్ర పూన్కిని;
నిలిచెఁ గుంతలునకు నెలఁత యెదుట;
గొప్పవేలచేతఁ ద్రిప్పఁ గన్నను నది
వదలు నెటులఁ దనదుప్రాకృతంబు. 168

తే. గీ. కాంతయత్యంతదీర్ఘ దృగంతములను
గృష్యమాణుఁడు గాఁ గుంతలేశుఁ డంత
నచట [1]నిర్వాపితాశు లై రన్యు లెల్ల
మలినులటు దీపవర్తిధూమములచేత. 169

సీ. నృపుఁ డొక్కరుఁడు నేను ప్రియజాని నీదాన
యెదఁ బరాఙ్ముఖుఁడ నం చెచ్చరించె;
విభుఁ డొక్కరుఁడు వేడ్క విటపార్థివులఁ జూడ
నరుగుదెంచితి నిట కని వచించెఁ;
బృథ్వీపుఁ డొక్కండు వృథ న న్నిటకుఁ దెచ్చె
వంచించి తని మంత్రివరుని దూఱె;
నితరనృపాఽన్యంబు లెనసె నతిఁ వజ్ర
హతము లై నట్టుల హరువు దొరఁగి:

తే. గీ. సర్వసర్వంసహాకాంతచక్రమందు
లోలలోచనదృష్టి చాళుక్యసింహ
పీఠమందను వెదకి సంప్రీతిఁ గాంచ
నంబుపులఁ బాలు గొను రాజహంసివోలె. 170

క. మఱిఁ జారిక చెలికిఁ దన
నెఱిపలుజిగివెల్లి, నితరనృపతులదృష్టిఁ
నెఱసినచెలియకళంకము
నఱిముఱి ఖాళిత మొనర్ప ననఁ బలికె నిటుల్. 171

1. 'ఆర్పఁబడినఆశలు-ఆర్పఁబడినయగ్ని' అని శ్లేష-ఆశ అనగా అగ్నియని కూడ నర్థముగలదు.

క. కమలవదన! నీమాటికి
కమనీయార్థము గ్రహింపఁగా నెఱుఁగు: సమ
స్తమహీపుల నాచుగ విధి
భ్రమరివలెం దగిలె నితనివక్త్రాబ్జమునన్. 172

క. అనితరసామాన్యం బీ
ఘనరూ పెందేని ముందుఁ గాంచితె? చెలి! శ్రీ
కిని వాణికి నెల వగునీ
జనపతిసౌభాగ్యగుణముఁ జాలను బొగడన్. 173

చ. సతము మదేభసంగతి దిశాగజపాళి సవజ్ఞఁ జూచునీ
చతురజిగీషుసప్తులు దిశాతతి నిచ్చలుఁ ద్రిమ్మరున్ ద్రుటిన్:
క్షితి యొకచోన ద్రేఁ గగుడు శేషశిరస్థలి నిల్వఁ డో వనా
నితఁడు సమస్తదిక్కుల స్వకీయచమూగజరాజిఁ బంచెడున్. 174

క. ఉరగపధృతమహీఫలక
స్థిరతకునై కాఁడఁ బడినధృఢకీలవరం
బర యన విజయస్తంభో
త్కర మెల్లెడ నీనృపుండు గాదె నవఁ దగెన్. 175

క. ప్రోతనృపశిఖారత్న
వ్రాతోభయపార్శ్వధరణిపాలకృపాణం
బాతృటి నిలుచున్ బ్రౌ ఢయి
యాతతశేషారిగళఖరాస్థివిదళనన్. 176

క. విజయోత్సవంబువాకిట
సుజవమునన్ జోళపతియు సోముఁడు రాఁగన్,
భుజయుగమున నీభూభుజుఁ
డజయుం డిర్వురను వెడల నడఁచెఁ గడిమిమైన్. 177

తే. గీ. అబ్బుర పుటీవి నొప్పునీయవనివరుని
యెదుటఁ బరిమాణుసమము లౌ త్రిదివతరువు
లెటుల సదృశంబు లగును నీపృథివివరున
కతులలోకత్రయీగౌరవా ఒన్నదునకు. 178

క. ముంజుండే పోలనిచో
గుంజంతయునేని; భోజు[1]కొలు యెంత ? కవీ
ద్రంజను నొందుకవులపద
కంజములకుఁ బాదదాసిగా సిరి నిలుచుఁ. 179

క. ఈసాహసాంకుమది సవి
లాసభ్రూభాగయుగ్మలాస్యములు వధూ
టీసస్మితాస్యములు విడి
భాసించును వేఱుచోట్ల భయరహితముగఁ. 180

క. ఇతని గళంబున నిల్పుమ !
యతివ ! భుజాబంధదూత యౌమాల; రతీ
పతియిడుములు ఫలమొందుతఁ
జతురాఒన్యున కగుతఁ గీర్తి సమయోగమునఁ. 181

క. హ్రీనిరసన చరిపల్కుల
నైనటు నెపమునన యంత నబలామణి మో
దానఁ సంవరణస్రజ
మాన్యపవరవిక్రమాంకునఋతఁ గూర్చెఁ. 182

క. మదషట్పదకృతఝాంకృతి
మదవతి పతియఋత నిడినమాల రహించెఁ
మదరాట్సౌభాగ్యజయా ఒ
న్పదలీలాడిండిమంబుఁ జఱచె ననంగఁ. 183

---

1. ప్రయోజనము.

క. భుజలేఖాద్వయి కుసుమ
వ్రజమున సౌభాగ్య మొందె: రాజాగారమునం
దు జిగి రహించినన్ వా
రిజాక్షినిఁ గవుంగిలింప నృపతి త్వరపడెన్. 184

చ. అలరుతఁ బుష్పకేతనుశరాసనవిశిష్టాంగారహస్యః మ
న్నలువయి యుక్తకార్యఘటనావిధికై పొగ డొందుఁ గాత మం
చల పురయౌవతంబు ముద మందుచుఁ బల్కెను వారిఁ గాంచి; యీ
యిల సమవస్తుయోగమున నేరికిఁ బ్రీతి జనింప కుండెడిన్? 185

చ. మృదులమృదంగనిస్వనసమేతవివాహసమగ్రమండపం
బుదితవిపాండుకీర్తి యుతుఁ డుగ్మలితోడుత నెక్కె, నాగనం
పద లల సంక్రమించునరపాలురయెల్లరలక్ష్మి చేవలెన్
గదిసె నుదారకాంతి నధికంబుగఁ గుంతలసోముఁ దమ్మెదన్ 186

క. వరసాహసలాంఛననృప
కరపీడనకౌతుకంబు కదఁ జన సకలో
ర్వీరమణుల వీడెఁ గీర్తియుఁ
గరముఁ గృతార్థ యగునృపునికన్యకలోలెన్. 187

తే. గీ. దెసలకొనల వెలింగెడిదీపకాంతి
కాంతి నందఁగ సుభగకాయముచేత,
నృపులు నలు వంది రపుడు తదీయధూమ
ధూసరితదేహులై కాంతిఁ బాసె ననఁగ. 188

తే. గీ. సిగ్గుపడి రాజు లెంతటివేటు కైన
సాహసించిరి; కాని శ్రీసాహసాంకు
తీక్ష్ణకంకపత్రమ్ములతీవ్రదీప్తి
వారి కెట్టులు సహ్య మౌఁ బ్రథనభూమి? 189

ఉ. భూపతిసంఘమెల్ల నృపపుత్రిక నందమి డెందమందు సం
తాపము నొంది మోముజిగి దప్పఁ దొలంగెను గోర్కె లూడఁగా;
భూపతి యొప్పె నూత్నవధుపున్ గదుమోదముతోడఁ గూడి ల
క్ష్మీపతి దైత్యులన్ గెలిచి శ్రీసతిఁ గూడి రమించునట్లుగా. 190

తే. గీ. సవతియువిదలకెల్ల దుస్సహము గాఁగఁ
దనదుసుగుణగణంబునఁ దరుణి వరుస
నధిపుమానససామ్రాజ్య మధిపసించి
స్వవశమున నేలె నతనిఁ బంచశరునాన. 191

ఉ. కుంతలనాథుడెందమునఁ గోమలివక్త్రశశాంకబింబ మ
త్యంతముదంబునన్ జొరఁగ నంత సవత్నిముఖాంబుజంబు లం
తంతఁ దొలంగి యీపలకు నై నిలిచెన్, మనమందు నిల్వఁ దా
మెంతయు నంకుచింతు మని యెక్కుడుభీతి వహించెనో యనన్.

క. వివిధోపచారచణుఁ డగు
నృవరునియెడ విడిచెఁ బడఁతి నిజనూత్నోఢా
ప్రవణత; నవోఢ చిరముగ
స్వవరుదరిఁ గనుట యతనియసామర్థ్య మగున్. 193

వసంతము

శా. మారాస్త్రాదికృతుండు, [1]పైకగళసంపద్దాత, చంద్రాంశువి
స్ఫారశ్వేతగుణాఒవహుండును, రసక్ష్మాపాలసామ్రాజ్యవి
స్తారామాత్యుఁడు, వృక్షచిత్రకరుఁ, డుద్యన్మానవృక్షచ్ఛిదో
దారానేకప మంతఁ జైత్రుఁ డిడె నూత్నప్రీతి భూభర్తకున్. 194

క. స్మరరాజు జగము గెలువఁగ
నరదారుఁగఁ జేసె నవ్వసంతుని; నతఁడున్
గరువలి నెగసిననంపెఁగ
ల రహించె సువర్ణవృష్టులం ద్యాగివలెన్. 195

---

1. కోకిలలసమూహము.

క. ప్రసవవిసర కేసరముల
దెసలెల్లన్ స్వర్ణకాంతి దీపింపఁ బసిం
డి[1]సవరణల్ గిలసెటుల ని
దిసార [2]మహమందుఁగూడి వేడుకఁ గూర్చెన్. 196

క. బురదనరిచిక్కనిమధువు
వలదన్ బాదంబు సిక్కునెడ షట్పది దా
వెర వెఱుఁగక పిలిచెన్ మధు
కరమున్ నిరతంపుదుఃఖకలితరవములన్. 197

తే. గీ. తేనె నిండినపూవును దేఁటి యొకటి
యానచే రంధ్రమున్ మూసి యచట నిలువ
నన్యమధుపంబు లానెఁ దదన్య[3]సరణి;
నార్జనము సేయువారి కియ్యదియె [4]సరణి. 198

ఆ. వె. చందనాచలంబు చందనతరువంగి
భుజగగరళతాపమును వహించి
నటు దరీముఖముల నతిశయనిశ్వాస
పవనముల యథేచ్ఛఁ బలుగఁ జేసె. 199

సీ. విరహిజనులు భూమివివరంబునన్ వసి
యింపఁగఁ గోరుదు రెల్లవేళ;
మత్తపికపంచమస్వరపీడితుల్
బాధిర్యయోగంబు [5]వలతు రెప్పు;
డాక్రందములఁ గోకిలాఽరావముల్ వెంచు
మతిలోప మక్కట మధుఁడు గూర్చు;
మరు[6]పరాస్త్రము లోర్చుమహితుఁ డామనిఁ బిక
పంచమనాదాస్త్రవశత నొగులు;

1. నగలు. 2. పగలు. 3. మార్గము. 4. విధము. 5. కోరుదురు. 6. ఇతరాఽయుధములు.

తే. గీ. నంత రాజేంద్రుఁ డామనియందముఁ గని
తనదుశ్రమమెల్ల సఫలతఁ గనె నటంచుఁ
దలఁచి యంగనపాణిపద్మంబుఁ గొనును
జిత్ర మైనట్టియుద్యానసీమఁ జేరె. 200

క. కుంతలపతి యుద్యానం
బెంతయు సంతసము మీఱ నీక్షించి తమిన్
గాంతామణితోఁ బల్కెను
గంతుధనుర్జ్యారవానుకారిరవమునన్. 201

తే. గీ ఇంతి! నీకనువిందు వసంతుఁ డూన్చ
మరుఁడు రతిజన్మభూమి, యీమనిసుశోభఁ
ద్వత్తనూలక్ష్మి నత్యంతదర్ప మడరి
చీరికిం గొనఁడుగద! కించిత్తుగూడ. 202

తే. గీ. [1]చిత్రసేన నామని సమీక్షింపఁ గోరి
యువిద! మదనరా జధిష్ఠించునుపవనంబు
త్వద్విలాసావలోకనధన్య మగుత;
వనముచే నీవు నీచేత వనము మెఱయు. 203

మ కో. [2]కామవిభ్రమరాట్పురీ! సముఖంబునన్ నిను జూచి [3]వే
యామధుం డల స్వాగతిన్ మధుపామృతాఽరవ సంతతిన్
బ్రేమ మీఱఁగఁ బూర్వభాషణవిశ్రుతిం బచరించెడిన్;
గామినీ! కయిసేయుమా! సుమకమ్రశోభవనస్థలిన్. 204

పృథ్వీ. లతాలలన లిచ్చమై లలితలాస్యముల్ సేయఁగా
సుతన్వి! కర మర్థి నీ విటకుఁ జూడ నేతేరఁగాఁ
బతత్కుసుమజాలసంపదల వన్యరంగస్థలిన్
సతోషకుసుమాంజలుల్ సలుపుచాయ చూపట్టెడిన్. 205

1. విచిత్ర మైనసేన గలది. 2. మన్మథరాజధానీ. 3. వేగముగా.

క. నీకాలిదెబ్బఁ గాదె ! య
శోకము ధన్య మయి తరుల కోర్కెలు; నవలా
లో[1]కృతుల దాసులుగ మదిఁ
గైకొని క్రీడింత్రు వారిఁ గని మరుఁ డెలమిన్. 206

క. ఈవకుళవృక్ష మెంతయు
సేవన్ గలిగించు నాకు వృక్షాళిః వసం
తావసరంబున నైనను
బూ విరియఁగఁ గోరు నీదుపుక్కిటినీటన్. 207

క. ఒక్కెడ శివుకోపముచే
నక్కంతుఁడు దగ్ధుఁ డైన నంత వసంతుం
డొక్కమ్మడి నీవలెనే
లెక్కకు మిక్కిలిగ మరుల లీల సృజించున్. 208

ఉ. నీతనువల్లిపుష్పములనిందువిలాసమునన్ మరుండు నో
కాతరనేత్రి ! లాగఁ బడఁగాఁ దనదృష్టి భ్రమించి యామనిన్
నూతనశస్త్రసంపద లనూనముగా వికసింప, వానిఁ దాఁ
బ్రీతిఁ బ్రయోగమున్ సలుప వేడుక గల్గియు నెక్కుడందుగా. 209

తే. గీ. చైత్రుఁ దర్పించు[2]గుణమున మైత్రిఁ గాంచి
మానవంతులమానంబు మాన్పఁ గలుగు
ప్రసవమందును మరునిచాపంబునందుఁ
జేరుచుండు [3]శిలీముఖశ్రేణి గడఁచి. 210

క. చెలి ! పుంస్కోకిలములు నీ
కిల ఛాత్రములటు వసంతబుధకలితము నీ
విలసద్గానకలాకా
శలమున్ బంచమరుతిన్ బ్రసారము సేయున్. 211

1. ధన్యలన్. 2. ఇది అల్లెత్రాటికిఁగూడ శ్లేష. 3. తుమ్మెదలు-బాణములు.

క. మధురమకును నీకును నా
[1]మధుపగుణుం డగును దుల్యమాన్యుఁడు; కానీ,
మధురమె యెదుట ననంగుని
బుధవినుత! యొనర్తు వీవు పూర్ణాంగునిఁగా. 212

దోలాకేళి

శా. అంచెం గుంతలచక్రవర్తి సరసాత్యంతప్రియవ్యాహృతిన్
గాంతాశ్రోత్రవిభూషణంబు పునరుక్తం బౌనటుల్ సేసి తా
సంతోషంబున దోలికావిహరణాసక్తుండు కాంతామణిన్
జెంతం లోలవిలాసదోలికయిఁ జేర్చెన్ శ్రాంతి శాంతింపఁగా. 213

క. దోలాలోలాలక, [2]ము
ల్లీలాభ్రూవల్లి, భ్రాంతదృక్కంజము స
త్ర్యాలావక్త్రము శరటం
కాఱెఁ [3]దొలఁచి లేనిహృది ననంగుఁడు నిలిపెన్. 214

క. పంచమరుతగీతంబు స
మంచితభ్రూవల్లిదృష్టి, యందెలరవ్వమ్ముల్,
మించునృపాంగనయాత్రయి
పంచశరున కయ్యె శస్త్రపంక్తి త్రిజగతిన్, 215

ఆ. వె. వెలఁదిపిఱుఁదు ప్రేఁగుపేర్మి నుయ్యెల సాగి
తారతరముగా రుతంబు సలుప
జ్యానినాద మెఱుఁగ నట్టిపంచశరుండు
కుంతలక్షితీశు వంతపఱచె. 216

ఆ. వె. ప్రియవిలాసదోలఁ [4]బృథ్వీభుజంగుండు
తోడుతోడ నూఁచఁ దొడరు చుండ
సకలవనితలందు సౌభాగ్య[5]గుణకోటి
చెందె భంగ మంతఁ జిత్రముగను. 217

1. మన్మథుఁడు. 2. మోదవిలాసము. 3. తొలఁగించి. 4. ఇది రాజు బిరుదనామము. 5. గుణము—త్రాడు.

క. ఆలోలాక్షీదోలాం
లోలాందోలనమార్గసఖ్యలోలుపభామా
ఫాలవిలోచనములకుఁ
గ్రాలె గతాగతము లంత ¹గవ్యూతిగతిన్. 218

పుష్పావచయము

తే. గీ. అంత నుయ్యెల దిగి ప్రియు నంకమందు
క్షణము విశ్రాంతిఁ గొని భ్రాంతి శాంతి నందఁ
జైత్రశోభాహ్వానోత్కయై సారసాక్షి
కదలెఁ బుష్పావచయకాంక్షఁ గ్రిందుగానఁగ. 219

క. కుంతలపతిబొమ్మసైగల
నంతఃపురకాంతలెల్ల రతిముదమున ²వ
ల్ల్యంతావలికి నడచిరి;
కాంతుప్రసాదంబు సీమ కౌతకమునకున్. 220

క. లెక్కకు మీఱువిరులఁ దగి
యక్కాంతున కిడఁ బొసంగు నైదె కరము లం
చిక్కాల్పవణిత్వ మెఱిఁగి యన
నక్కాంతలు గొనిరి మధునియఖిలస్వంబున్. 221

చ. అల తలఁ గల్గుపూల్ గొన నృపాంగన యెక్కఁగఁ దుంటవ్రేఁగునన్
బొలియుదు నన్నుఁ బ్రీతి ననఁ బో కదలెన్ వికుళంబు; ³పిమ్మి వం
చలతయుఁ బుష్పాళిన్ గలికిచూడ్కుల నింపఁగ ⁴సందు నంది వే
ర్పాలికి కవుంగిలించె నృపుఁ; గల్గెనె భంగము భాగ్య మబ్బుచోన్.

క. కుసుమములు గోయునొకరా
జసతి నశోకంబు కిసలశయమునఁ గొట్టెన్;
గుసుమాయుధుఁ దది ద్రెంపఁగ
నసివల్లిన్ లాగె ననఁగ నళితతి రేఁగెన్. 223

1. రెండుకోసులు. 2. పుష్పావచయము. 3. విజృంభించింది. 4. అవకాశము.

ఆ. వె. దయితుఁ ద్రొక్క దయితఁ దరువు నెక్కింపంగఁ
గటిభరంబునఁ బ్రగల్భ గాక
బోదెనుండి వృక్షమూలము విపరీత
భంగిఁ జేరె భిన్నపదయుగమున. 224

క. అక్కాంతలుకాంతలు చె
లైక్క [1]విధూననము సేయ వృక్షములు దగెన్
బిక్కటిలు [2]తుంట్లవ్రేఁగున
స్రుక్కుడు మని లఘుతకొఱకు సుమముల విడె నాన్. 225

ఆ. వె. విరులను గొని జెలులు పృథివీతలముఁ జేరఁ
గేళిధరణిజాతజాలమెల్ల
బరువుచేత భంగపడ లే దనెడుగర్వ
మునను బోలె శీర్షములు నిగిడిఁచె. 226

ఆ. వె. చెలులచెమటఁ, గుసుమములరజోభరమున
[3]నదుసు గల్గ నెల్లయెదల, మరుఁడు
గాంచె వాన మవుడు కఠినోన్నతము లైన
మదవతీజనకుచమండలముల. 227

సీ. వ్రతతీపరిచ్యుతవల్ల్యంతరజములఁ
జెలులనాభులు నిండి స్థలులు గాఁగ
మానినీమధ్యముల్ మరునిలీలాగతి
ప్రాంగణతాభంగి పరిఢవిల్లె;
నారామ లారామసారవత్కుసుమముల్
తీసికొనఁ బ్రవర్తిల్లు చుండ
మధుజీవషట్పదమానినీవ్యూహముల్
కోలాహలముఁ జాలఁ గొలుపు చుండె;

1. కంపనము. 2. పిఱుఁదులు. 3. బురద.

తే. గీ. అంతనొకకామిని సపత్నియొకయుఁగి
నినిచి పుష్పావి నాటలనెపముచేతఁ
దాఁ బ్రియునిమందనంబుపాత్రత్వ ముం :
సతులవైదగ్ధ్యరీతి పసావ్య పన్న ! 228

కం. మానిని నృపసతి యొకతె
మానోప్పియవాండి పిలిపి చూచుట సుంబెగా
నానానారీభంజము
లాసూననఖక్షతాంకఁ నాసక్తమయ్యెగా. 229

కం. తరుశాఖ వంచి నృపుఁ డొక
తరుణి నచటఁ జేర్చినంతఁ దత్కుటసీమా
ధరమున నాశాఖ యచటి
పెఱయువిదలయెదలనరిగి భిన్నం బయ్యెగా. 230

తే. గీ. నృపుఁ డొకసతికి నవతంస మిడఁగ నామె
తృణమునకుఁ నేన్ గొనదు పరస్త్రీల నవరిఁ;
బతిప్రసాదంబు సతులసౌభాగ్యమదము
నవతరిలఁ జేయుమదిరాసహస్రముగద ! 231

కం. కుసుమపరాగం బెల్లెడఁ
బ్రసరించి సమస్తనేత్రబంధముఁ గొలుపగా
గుసుమశరుఁడు చెలులకినుల
ననమామోఘాస్త్రఁ డయ్యె నాశ్చర్యముగా. 232

క. [1]ఈఁరముననుండి కపి యొక
నారిచెలంగుఁ గ్రుధ నీడ్చపగా ధూర్తమైఁ
బారి యది నాథుకౌఁగిటఁ
జేరెగా బెలచెలులు గిన్కఁ జెందర దానగా. 233

1. పొదరిల్లు.

మ. కటిభారాధికగౌరవంబున లతఁగా గామూర్త భంజించి
విటుపైఁ బడ్డ సహింప కన్యవనితల్ పెన్బాధలఁగా జెంది; రం
తట వేఁగొన్న తెగొప్పునందు ధరణీనాథుండు సంపెంగలఁగా
దిట మొప్రేమ నలంకరింప నితరల్ నెక్కొల్పి రాత్మఁగా రుషఁగా.

మ. సుమతేజూత్కర[1]వర్తికాఁ కాళి నృపుమించుంబోండ్లు బాహాపరా
క్రమరంగంబున సర్పకీత్వమున కళ్యాణుండు గై సేసిన
ట్లమరఁగా గిల్గిరి; సూనబాణములఁ బుష్పాఁ సారముల్ గూర్చెఁ గొ
సుమబాణుం డిన నొప్పి రెంతయు సుమస్తోమాధికాలంకృతిఁగా.

క. భూరమణునాంధ్రవెన్నడి
వే రాద లిడు చేగు బొప్పె భృంగపటలి శృం
గారిణులగురుఁడు మరుసుమ
వార మపహరించుదొనఁగు వాక్రుచ్చె ననఁగా. 236

క. సుమరజములఁ గలియుచు స్వే
దము జాల్గొనుచెలులపనిఁడితళుకులతనువుల్
సుమశరుసూష్మమునఁగా గొం
చెముగ ద్రవీభూతము లగుచెలువునఁ బొలిచెఁగా. 237

చ. ఇటు నటు వ్రాలుతేఁటి నొకయింతి కరాబ్జమునఁగా విదుర్చ చం
తటఁ బొగడెఁగా శిశుత్వమునఁ దా నల నేర్చినకందుకశ్రమం;
బటులనె క్షిప్తమై యది ముఖాబ్జమునుండి కరంబు, మోముపై
నటుపయిఁ ద్రోయఁ జేరె; నల స్వార్థపరుల్ త్రప నెందుఁ గాంతురే !

తే. గీ. ఆయరాళనయనలు రాయంచగముల
నాదములఁ బిల్వఁ బడి రన స్గొతుకమున
నీడ్వఁ బడి రన నలనట నెదపఁ జనిరి
కేళిసరసీతటము జలకేళి సలుప. 239

---

1. రంగులు.

క. స్తనవిర్మిత మగుహారము
నను నాగిలితివేని నడుమునన్ గిలుములకుం
దన మెటు దెలియవో నాఁ గా
మినీపదము లందెలరొద మేదిని కవిసెన్. 240

క. వెలఁదు లురోజాత్యున్నతి
నిలఁ గన కుండిన, మరాళబృందము పున్నం
బులకలిమి నందెలరుతిన్
[1]వెలుఁ దెలిసి వెలులపాదవిన్యాసములన్. 241

క. వనమున రవితాపముచేఁ
గనలునతీపదములన్ జఘనతలములు వీ
జనమును మొద లిడె స్వీయవ
సనాంచలములన్ శ్రమంబు దార్చుటకో నాన్. 242

శా. బాలాలోలవతంసపల్లవము లుద్భాసించె గండస్థలీ
వ్యాలోలద్వ్యజనానుకారు లయి స్వేదాంభస్స్ఫూర్తిన్ మాన్పుచున్;
బాలిండ్లన్ వదనాబ్జసంగతము లై వర్తిల్లి నీహారముల్
బోలన్ జాలెడునూర్పులన్ శ్రమజలంబుల్ వాపి నా నొప్పెడున్.

క. అక్కుంతలుకాంతలనడఁ
[2]దెక్కులిఁ గొని యంచపిండు దివ మెగసెను దెం
పెక్కినభయమున నో యన
నక్కమలజువాహనంపునంచలఁ గదియన్. 244

జలక్రీడ

క. వరసారసనయనలతోఁ
గరేణుకాసహితమత్తకరటివడువునన్
నరపతి హేలాంచితపద
చరుఁ డయి సరసిజవతంససరసిన్ జొచ్చెన్. 245

1. వెదలు. 2. దొంగతనము.

క. తరుణీముఖరుచితస్కర
సరోజసౌహృదఫలంబుఁ జవిఁ గొనెఁ గొలఁకుల్
ధరణీపతితరుణులు త
త్పరఉత్పలనేత్రములను సరవిన్ బెళుకన్. 246

తే. గీ. రాజతరుణులబింబోష్ఠరాగకలన
[1]నుత్పలంబులు రక్తపద్మోత్కర మనఁ,
గాటుకన్ బద్మములు నల్లకల్వ లనఁగ
దగి విపర్యయ మిటు లొప్పెఁ దమ్మికొలని. 247

క. హేలా[2]ప్రవిదారణమున
బాలాజన మంబుజముల భంజించెను; బ
ద్మాఽలయ మున్నె భూమీ
పాలున్ జిర మిరవుఁ గాంచెఁ బ్రజ్ఞావతి యై. 248

చ. సరసి పురంధ్రిపాదముల క్షాళన సేసి తరంగపాణులన్
గరము సముచ్ఛలజ్జలకణంబుల మ్రొక్కుఁ దదంఘ్రివారి నా
వఱలి; జితాంబుజాతపదపల్లవ[3]నైజరుచిన్ బరీక్ష నా
[4]నెరపఁ దదీయపాదముల నిండినలత్తుక నూడ్చె వీచులన్. 249

మ. అళిసంరబ్ధనృపాంగనామణులపాదాలక్తకం బూడె న
జ్జలజాఽవాసముఁ జేరుమున్నె శ్రమసంజాతాంబులన్; దోడుతోన్
మలఁచెన్ గాంతలమేనికుంకుమములన్ గాసార మబ్జప్రభల్
దొలఁగం జేయుతుషారశైలమున నొందున్ జన్మ మం చీర్ష్య నాన్.

తే. గీ. ఇట్లు నీరాడురాజపూర్ణేందుముఖుల
లోన నొక్కతె కాల్ జారి లోన మునుఁగ
నతఁడు సంభ్రమమున లాగె; నంత సవతు
లాసుదతిఁ గాంచినంతట నీసుఁ గనిరి. 251

1. నల్లకలువ. 2. యుద్ధము. 3. స్వాభావికము. 4. నెఱవేర్చుటకు.

ఉ. ఆయువతీజనాననము లబ్జము లట్టుగఁ గొని యబ్జరస్యతన్
దీయఁగఁ గాంతికోటిపలెఁ దేజముఁ బాపఁగఁ దప్పి భృంగముల్
పాయక చేరెఁ బ్రాసితనృపాలతీనివహాంబుజ భృంగివా
నీయగృహోయితాబ్జముల నీరజపంక్తి [1]ప్రపాలి యై తనర్చెన్. 252

క. ఉపలఘునము లక్ష్మాంతల
విపులనితంబంబు లటఁ బ్రవేశింపఁ గొలం
కు పొలిచె నుత్తుంగలహరిం
గవటలి త్రిముదిరసమునఁ గను హెచ్చ నసన్ 253

తే. గీ. అచటఁ [2]జాళుక్యవిద్యాధరాబ్జముఖుల
వదనచంద్రపరంపరల్ వెలుఁగు చుంట
వనజములు ముకుళించు నన్ధయమున నన
నళులు సౌరపు వికసితాబ్జములనునేసి 254

క. నృపతిసతి నైసర్గిక
వపుశ్ఛవిఁ దిరస్కృత యయి పద్మాఙలయ గా
నపవనమున నన గములము
లవరాగము లేఁగె నట విలాసము గాఁగన్ 255

క. జితకుంభికుంభతరుణీ
తతకుచయుగమున నృపుండు దాఁ గరయంత్రో
దితజలధారలఁ దువ్వఁగ
నతనువిముక్తాతినిశిత [3]ములుఁ గన నొప్పెన్. 256

క. పుడమిదొర విడుచుధారలు
మెద వంచినపడఁతిచెవిని మించు[4]రవమునన్
పడిఁ దాఁక, నీరు తుము రై
యడరెన్ ముత్తెము లనంగ నప్పటనె కనన్. 257

1. ప్రపా + పాళి = చలివెందల యధికారిణి. 2. చళుక్యరాజ బిరుదనామము.
3. బాణము. 4. వజ్రము.

తే. గీ. రాజకరయంత్రజలధార రాజవదన
కుచకలశపీఠిఁ బొర్లాడికొనుచుఁ బఱఁగె;
నంతఁ బ్రతివల్లభలయుల్లమందుఁ గోప
వల్లరులఁ బల్లవము లుల్లసిల్లె వింత, 258

ఆ. వె. ఇట్టు లుత్సవముల నీళుఁ దనుభవించి
విడిచె సలిలకేళి వెగటుఁ గాంచి;
జగతిఁ [1]గెలన మెటు నిసర్గరమ్యం బైన
నగునుగాదెఁ! విరస మతిగ నలుప. 259

తే. గీ. కాటుకలు లేక నల్లనికన్ను లమరి
కుంకుమన్ బూయక పసిండికొమరు మిగిలి,
యలరు స్నానావసానమునందు రాజ
మానవతుల కకృత్రిమమండనంబు 260

చ. స్తనముల లిప్త మైనహరిచందన మక్కా-లనెల్లఁ బాఱఁ, గా
మినులవియోగ మొంది యన మేనఁ ధరించెను దెల్పు నొప్పుఁ; బ
ద్మనయన లంతఁ బట్టములు మార్చ, నగల్ ధరియింప, వమ్మ గా
దని మది నెంచి కార్ముక మనంగుఁడు క్రమ్మఱ లాగె రాజుపై.

మ. వెలసెన్ గాంతలకుంతలవ్రతతు లబ్బిందుప్రసూనంబు లై
పొలిచెన్ మజ్జనశీతలస్తనతటుల్ పుష్పాస్త్రుధారాగృహం
బులు నై; యైన నృపప్రియాజన[2]సహోద్భూతాంగసౌందర్య[3]సం
కలనాఖండనమండనక్షితిఁ దనుల్ గాంచెన్ విచిత్రద్యుతిన్. 262

కవిరాజవిరాజితము

ఖరకలిదానవవీరహరా! పరికల్పితలోకశుభా! యభవా!
గిరిబిలవాస! విచిత్రతనూ! పరికీర్తకభక్తగుణప్రణయా!
కరి-రిపుసూనుకృతావన! సర్వజగత్పరిపాలన! సర్వమయా!
హరి-నరకేసరిరూప! జగన్నివహప్రభవాఖిలరక్షలయా! 263

1. కార్యముఁ (ఇది కన్నడపదము తెలుఁగులోవాడఁ బడి యున్నది. 2. సహజ.
3. పొందుట.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక

భట్టబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత

మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర

శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మారాధన

సమాసాదితకవితావైశారద్య

'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచిత

లక్ష్మణ-విశ్వనాథ

కవిసోదరాంధ్రీకృత

మహాప్రబంధంబునందు

చతుర్థాశ్వాసము

సమాప్తము

విక్రమాంకదేవచరితము

పంచమాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ! వేంకటేశా!
వీరనృసింహేశ! వేదవేద్య! సురేశా!
సూరిస్తుతపదపద్మా!
భూరిగుణా! దేవదేవ! బుధజనవంద్యా! 1

సాయంకాలము

ఆ. వె. క్రుంకు దైన [1]మిగులుకుంకుమారుణకాంతిఁ
దనరునృపవరునతులఁ దాఁకుట నన
బాటలత్వ మంతఁ బైకొనఁ గాంచిన
రశ్మిపటలి దివసరాజు గాంచె. 2

తే. గీ. కంజినీపరిచితము లోకంటకముల
చేతనుంబోలె మిత్రుండు శీర్ణపాదుఁ
డగుచు సాగరతటమున కరుగుట కయి
పశ్చిమక్ష్మాధరస్కంధభాగ మెక్కె. 3

తే. గీ. స్నిగ్ధ మంబరతలమునాశ్లేష మంది
యపరజలధి మునుఁగురవియంశుచయము
పొట్టు దుల్చిన[2]చిఱుసెనగపొడినిఁ బోలి
పాటలం బయి యపుడు గన్పట్టనయ్యె. 4

1. అతిశయించు. 2. మసూరధాన్యము — ఉత్తరభారతదేశములో తఱచు వాడబడు ఎఱ్ఱ కందిధాన్యము.

క. [1]సన్నరుచి రవి పరిత్యజిఁ
గ్రన్నన, బడె రత్నకాంతిఁ బ్రార్థింప ననా;
మున్నతిపదవిపతితులకు న
యున్నతినలిపంబు సున్న యురుమనీషులకేన్. 5

ఉ. చంచుపుటీగృహీతబిసఖండతఁ గోకి వియోగభీతి బం
ధించెను గోకిఁ గంఠము గదించెడుఁగాఢగఁ జేయఁ; బెక్కు గ్రం
థింపఁ: ద్వ్యజించుఁ బంచగతనీరజకాంతముఁ: బెన్ లుతించుఁ; గా
వించెను కోక మేమి? చెలి పేదువిషాదహారిత త న్గలంచఁగన్. 6

క. ఉన్నత[2]కుజాగ్రముల, భూ
భృన్నికరశిరంబులను, [3]నివేశశిఖల, వి
చ్ఛిన్న మయి విఘటాలవి
భిన్నకిరప్రియునికాంతి తెరలెఁ బలుగతిన్. 7

క; దీనన [4]సప్తిని గని దివి
జేనుఁడు: తన కిచ్చె నెప్పుడే ననునానన్
బూనుగతి వార్ధిఁ జొచ్చె ది
నేనుఁడు [5]పీతులను మార్పునిచ్చమెయి ననన్. 8

క. చరమదిగంగనమో మం
బరమణి ఘనరాగ మదరఁ బరిచుంబించన్
సరసిజిని యేమిసేయును
వరాకి; తనతమ్మికన్ను వడి ముకుళించెన్. 9

క. వారువముల [6]పుష్కరమున
వారనివేగమున దూఁకుబడలిక సడఁచన్
[7]వారుణి నానంగ నన రవి
వారుణిజన్మమున నొప్పువారిధిఁ జేరెన్. 10

1. పతించిన. 2. వృక్షములు. 3. గృహములు. 4. అశ్వము. 5. అశ్వములు.
6. ఆకాశము. 7. మద్యము.

క. బింబారుణ[1]మిత్త్రప్రతి
బింబం బంబునిధిఁ జెంది [2]ద్విరసనవరశ
య్యం బవళించిన [3]తపనీ
యాంబరుకౌస్తుభవిలాస మంది యెసంగె౯. 11

తే. గీ. వారివారణసాధ్వసకారణమున
వార్ధిఁ జొర కుందునస్త్రిదృక్ప్రథము మఱుఁగు
పఱుపనో నాఁగ [4]నాళీకబంధుఁ డపుడ
వడి జగద్వ్యాపినిజధామపటము లాగె. 12

తే. గీ. త్రిభువనాంగణదీప మద్దినకరుండు
పవనమునఁ బోలె బ్రహ్మచేఁ బ్రశమ మొందఁ
బ్రబలముగఁ బర్వు[5]ధూమ్యాపరంపర యన
నీలతిమిర[6]వితానంబు నిక్కె జగతి. 13

క. రతనాలవరుస బింబ
ప్రతిబింబిత దీపశంకఁ బడసె ననఁగ ఖ
చ్యుతుఁ డై [7]పతంగుఁ డంత౯
ద్రుతగతిఁ దాఁ దైలపాత్త్రతుల్యాబ్ధిఁ బడె౯. 14

క. ఇనవాహన[8]రింఖాక్షత
వననిధితీరగతశుక్తిభవమౌక్తికరీ
తిని వలె గగనము తారల
[9]కనకనల౯ దిలకితంబుగా దం బారె౯. 15

అంధకారము

తే. గీ. పద్మవివరకుటీరకబంధభీతి
విద్రుతమధువ్రతాసితవిస్తృతాంధ
తమసరాశి నిరోధించె నమరమార్గ
మందు దృష్టిప్రసరణ మనంకుశముగ. 16

1. సూర్యుఁడు. 2. సర్పము. 3. విష్ణువు. 4. సూర్యుఁడు. 5. పొగల గుంపు. 6. మేలుకట్టు. 7. సూర్యుఁడు. 8. గిట్టలు. 9. ప్రకాశము.

క. నీలమణికీలితగాఁ
గాలాంజనపుంజఖిన్నగా నెల్లెడలన్
[1]గీలాలరాశిఘనక
ల్లోలప్లావితగ నిరుల లోకరమ దగెన్. 17

క. అలకనటాచ్ఛలరీతిని
[2]నలికములను విప్రకీర్ణ మయి [3]లటభలకుం
తలబంధవిభవమునఁ దమ
మలరెన్ దళముగను బింద మై యంతంతన్. 18

చ. సకలవిధానశక్తి గలసంతమసంబు కనుల్ ముదించి త
త్ప్రకటపటుత్వభంగము ను స్పర్శ[4]హృషీక మొనర్చెఁ హావడిన్
ప్రకటన సేయుఁ తత్తిమిరవారము లెవ్వనిచూడ్కి నొంపఁ డో
వకట ! ప్రియాభిసారవివశాంగభవార్తులదృష్టి తప్పఁగన్. 19

క దుమ్ములతల్పమ్ముల సుర
తమ్ములతపు లందుతన్వితతికి సకలలో
కమ్ముకను లాఁపుతిమిరచ
య మ్మెం రెం దెనయఁ బోదు యవనికలవిధిన్. 20

క. చరమగిరిచఱియ నాఱికెదు
సురవడి రవిరుచులు ఛిద్రుప లొందినయటు లై
పఱఁగెను దీవ్యద్దీపక
కిరణములు తమిస్రదంతికిన్ [5]సృణిసరణిన్. 21

అభిసారికలు

క. తరుణులు గనిరి నిరంకుశ
సరణిఁ గ్రమాభిసరణముల స్వప్రియులను పూ
త్కారణముల దివ్వె లార్చుచు
[6]సరణిన్: స్మరుదాపలంబు జయముగా గనెదిన్ ! 22

1. జలరాశి (సముద్రము). 2. నొసళ్లు. 3. సర్వాంగసుందరు లగుస్త్రీలు.
4. ఇంద్రియము. 5. అంకుశము. 6. మార్గము.

క. ఖరసహిత యగుచు రజకిగ
శరీర మనుపుపఱిచి యొకచాన జనులక
న్నొమఱఁగించి సంచరించెను;
స్మరుఁ డెవ్వని నేమి సేయ సాగింపఁ డిలన్. 23

తే. గీ. తనస్థలంబున సఖిని నెక్కొనఁగఁ జేసి
కరమునన్ దివ్వె ధరియించి కాంతురతి[1]ని
శాంతమునన్ జేరె నొక్కనిశాకరాఽస్య;
యలరువిల్తునియుపదేశ మద్భుతంబు. 24

గీ. పాకపాండుర [2]శరకాండభాసుర మగు
వదనము వహించి వెల్కఁ బూర్వకకుబబల,
యాత్మగర్భంబునందుఁ బెంపారు చున్న
రోహిణీకాంతుపరిణామరూఢి నపుడు. 25

వెన్నెల

క. సురపతిగేహచకోరీ
పరిపీతత్యక్త మైనపటుకేతకపు
ష్పరజఃపాండురచంద్రిక
తిరిగె నపుడు పూర్వశైలతీరాటవిలో. 26

ఉ. తూరుపుఁగొండకొమ్ముల విధుం డట దోఁపగఁ జారుచందనో
దారవిలేపనభ్రుకుటిఁ దాల్చినటుల్ తగెఁ బ్రాగ్దిశాఽస్య; మ
త్తూరుపుఁగొండనెత్తమునఁ దోఁచెను గెందిమిరంబులందుఁ గే
శీరతి ధాతుధూళిపరిలిప్తతనుం డన బాలచంద్రుఁడున్. 27

చ. రవి యరుణాంశుఁ డై చనఁ ద్వరన్ బిసినిన్ నెల మోసపుచ్చఁ ద
చ్ఛవి నవరించినట్టు లయి చాలఁడ మోస మొనర్ప దాని; స్వ
చ్ఛవిఁ దిమిరంబు భీత మయి సాంద్రధరాటవిఁ జొచ్చెఁ; నంజన
చ్ఛవిమలినంబు లయ్యె మృగశాబదృశామనముల్ విచిత్ర మై. 28

---

1. గృహము. 2. తెల్లగడ్డి.

తే. గీ. అసమపర్వతకుంజభూప్రాంతములను
గుమిగఁ గూడినధ్వాంతచక్రముఁ గ్రమించి
పూర్ణచంద్రమయూఖముల్ పొలుపు మీఱె
దుర్గశేషము రచియింపఁ దొరఁగె ననఁగ. 29

తే. గీ. అసితతాళఫలశ్రేణికాఽన్విత మగు
పూర్వపర్వతవనభూమి పొలుపుఁ గాంచె
నిమ్నతిమిరశరక్రమాన్విత యగుచుఁ
గుముదినీబాంధవకరోపగూఢ యట్లు. 30

చ. వగ లుపవాసముల్ సలిపి పారణకుఁ మొద లైనచంద్రికా
ఖగవధువుల్ నిగుడ్చుదృగఖర్వరుచాఽఽవళిచేఁ దొరలె నా
వ్వగ నరుణంబు లౌకుముదమోదకుట్మలంబు లుర్విపై
జిగిఁ గనె రత్నకంబళముచేఁ బరితఃపరివిన్యస్తం బటుల్. 31

తే. గీ. మానినీబాష్పనిర్భరాంబుకదంబ
కముల శోకితుఁ డైనటుల్ కమలవైరి
యుదయరాగం బశేషంబు వదలివైచి
తూర్పువెలి తీర్చుతిలకబిందువుగ నిలిచె. 32

క. జగములకుఁ బ్రియముఁ గూర్చెడు
నిగనిగలఁ బ్రభుత్వ ననఁగ నీరజరిపుఁ డా
తొగమగువ మేలుకొలిపెఁ
దగఁ దనపాదముల నర్మతత్పరుఁ డగుచున్. 33

తే. గీ. వెండియద్దంబునిద్దంబు వెలితి సేయఁ
జాలి [1]యచలాద్రిశృంగవిస్ఫార మైన
యంబురుహవైరిబింబమం దలరు[2]దిన్నె
యంబరప్రతిబింబవిడంబి యయ్యె. 34

1. పర్వతము. 2. దిబ్బము.

తే. గీ. స్ఫటికశైలవిటంకసంచయము కరఁగి
నిండుగాఁ బాఱుసెలయేటినిచయమునను
బోలె, శశిరుచిపూర్ణ యై భువనలక్ష్మి
మానినీమానసపంకంబు మాన్పి వైచె. 35

తే. గీ. పిండదుగ్ధసమం బగువిధునిధామ
మమితముగ మాంసలత్వంబు నావహిలఁగ
నమృతదీధితి తన్మిశ్రదార్థ మవ్వ
డబ్ధినీరు పైకిని లాగె ననఁగ నొప్పె. 36

తే. గీ. సకలదిక్తటపాటనశంకఁ గూరు
నిండుకిరణసుధాపూర మెనసె నపుడు
మంథభూధర[1]విశరారు మహితదేహ
కలితదుగ్ధపయోరాశి విలసనంబు. 37

క. కేకతరనసమము ప్రకృతి
శీతలమున్ భువనమెల్లఁ జెలగుహిమాంశు
[2]ద్యోతము వేనిమెయికి వి
ఖ్యాతపటీరంబు గాదు? కాంతి-గుణములన్. 38

క. ఎండేఁ జల్లుఁడు [3]ఘుటికలఁ
జందనసితచంద్రికారసభరం బనుచున్
[4]ప్రమంది సఖీపదములనై
నం దయితలు లేనిస్త్రీజనంబు వచించెన్. 39

క. తనమాన మడఁచి వడి మా
నిని యొక్కతె వెడలి ప్రియునినెలవునకై మున్
జనుదెంచుగాలిగూడను
దనలాఘవమునకు నద్దుదలగాఁ దలఁచెన్. 40

1. శిథిలమైన. 2. ప్రకాశము. 3, చిన్నకుండలు. 4. పోలి.

మధుపానగోష్ఠి

క. ఈరీతి స్మరాజ్ఞప్తం బగు
[1]తారాపరివృఢుఁడు జరఠతను మించ నలం
కారంబులు దాల్చినతన
నారులఁ బానమునఁ గూర్చె నరవరుఁ డెలమిన్. 41

తే. గీ. కుసుమశరునద్భుతాజ్ఞకుఁ గింకరి యగుచు
విభ్రమద్వీపబంధనపృథివి యగుచుఁ
గుంతలనృకాంతశుద్ధాంతకోమలీద్ధ
పానకేళీరచన మప్డు పరిఢవిల్లె. 42

వ. అంత నయ్యాసవపానోత్సవం బాలవాలవలయవిలసితసరసరాగల
తానుకరణసువర్ణభాజనరమణీయోదంచన్మధుధారాశ్రేణియు. శ్రేణీ
భూతక్షితిపతినితంబినీపరిచుంబనకేళీరచనత్రాసకంపాయమానమణిచష
కనివిష్టవిషమేషుప్రేరకసీధురసంబును. సీధురససౌహృదావహ
విహాయోఽవలగ్నాశీగురుస్మరనందనవనచూర్ణాయమానమానవనా
తైజలోచనాతనుగళద్ఘనసారపరాగంబును. ఘనసారపరాగవిశదా
నవపూరిత[2]పాత్రీనివిష్టప్రతిబింబవిధాస్ఫటికోపలపిధానాయమానయా
మినీకమనకమనీయంబును. గమనీయాననవనువర్ణపాత్రోత్థధూప
ధూమాయితనవప్రసవసౌరభసమాయాతమధువ్రతపంక్తియుఁ. బంక్తీ
కృతప్రమదాపాటలాధరదళప్రభానుసరణపాటితలఘుటితఘటికాన
మ్మ్రళానీతమదిరంబును. మదిరాదృశాన్యప్రవేశనమయదశ
నాంశుసంగానంగకీర్తికందళదానవపేశలంబును. పేశలతరపాటలా
ధరాప్రవాళకపోలతలస్థలదలిగుణమార్గీకృతవిభ్రమప్రశస్తియు, విశ
న్మదనమదిరంబును, విశన్మదిరమదిరాక్షీవదనంబును, విశన్మదిరాక్షీ
వదనధరావరాంతరంగంబును. విశద్ధరావరాంతరంగరాగవారాశియు
నై విజృంభించుసమయంబున నంబుజారింగూర్చి నారీజనంబు:- 43

1. చంద్రుఁడు. 2. గిన్నె.

ఉ. వ్రాలెదవేలరా! తుహినభానుఁడ! నామధుభాండమందు; భూ
పాలునిఁ గుంతలాన్వయదివాకరుఁ గానఁగ లేవొ; యాతఁ డు
ద్వేలపరాక్రముం డగుఁ; ద్వదీయకళత్రము రోహిణీసతిన్
ఫాలతలంబునం దిలకపల్లవముల్ గన కుండఁ జేసెడున్. 44

క. కైరవిణిఁ గాను; నీవిటు
లోరీ! మధుపాత్రయెదుట నుండెద వేలా!
నీరమణికంటకాటుకఁ
గూరుకళంకంబు సిగ్గుఁ గొలుపదె! నీకున్. 45

క. మధుపాత్ర నున్ననిన్నున్
మధుయుతముగఁ గ్రోలి దాన మానవతీవే
వధుకారకుఁ గులకంటకు
వధియించెద నిపుడె పాంథబాధక! చంద్రా! 46

క. నామధుపాత్రముఁ దాఁకిన
బాములు రెం డలము నిన్ క్షపాకర! యీభూ
కాముకుఁడు సైఁపఁ డిటు; నటు
నీమీఁదన్ గినుక రోహిణియు నిగిడించున్. 47

ఉ. తానవ మూనె దీవు శశీ! తంతుసమంబుగ నిక్క మందఁగా
రానియొయారిఁ గోరి కనరా! పరమార్థము క్షారవారిధిన్
నీనభమందునుండి పడునిక్కపుహేతువు చాపలం బగున్
గాని మ ఱొండు గాదు [1]మహికాద్యుతి వై తగునీదుబాధకున్. 48

ఉ యౌవతలంపటుండవు చలాఒక్ష్మఁడ వౌ దని [2]దారతారకల్
నీ విటు పానపాత్రముల నిల్వ నినున్ విడ కుండుఁ జాయలన్;
నీ విను దూఁకి యామినుల [3]నీరవరాఒశను జెందుటన్ దురా
శాఒఒవిలు నిన్నుఁ జేయుఁ గకుబంగన యంచునిజంబు నెంచెదన్.

1. మంచు. 2. భార్య లైననక్షత్రములు. 3. వరుణునిదిక్కు.

క. నామనమునఁ గలనిర్మల
కాముకవరుఁ గలఁచె దేల! ఘనమన్మథపా
రీమదిర వీడు మెఱుఁగవె
వీమేనఁ గలుగుకందు నీరజవైరీ! 50

క. అనిలమునఁ దరఁగ భావం
బెననియుఁ దీపములఁ దోలి మొగుడుడిసుదులన్
బొనరతు వెద్దియొ కనుగో
ర్కిఁ నదియుఁ గ్రాపించువేఁ గిలాన్కనె నీకున్. 51

క. నిను బహువల్లభు నిచ్చలుఁ
గను వంచితమై వరారికుచ: నిలుచు నభం
బున విప్పినతారల నీ
యనయచరిత మరయ నెల్లయిందున నదిగో! 52

క. దృక్కున భావం బరుజిమ
చెక్కుల విభ్రమముకతము చెన్నగుభావమో
ద్విక్కరణిఁ [1]వరలాలనఁ
దక్కుచెలులమాన మెచ్చఁ దనరె మదంబున్. 53

క. అతిశయలీలాఽర్ధనిమీ
లితనేత్రయుతాబలాఽఽవళిమంజులజ
ల్పితముల నీగతి విని భూ
పతి యెంతయు సమ్మదంబు వడసెన్ దనలో. 54

సురతము

ఆ. వె. పానకేళివిభవపరిపాటి నందించి
మత్తపక్ష్మలాక్షి మహిషిఁ 'జంద'
లాఽఽఖ్యదేవిఁ గాంచి యపుడు గుంతలనేత
తల్పగృహముఁ జేరెఁ దత్సతిఁ గొని. 55

1. ప్రియసాంత్వనము.

క. ఎది మదనున కాయువు నిడు;
నెది ఫల మిడఁ జేయు యౌవనేలాజము: నె
య్యది యగు రాగాబ్ధికి సుధ;
యది యచటన్ సలిపె భూతలాధిపుఁ డపుడున్. 56

క. ఇరువురిముఖవిభ్రమవి
స్ఫురణం బమితి నెఱుఁగఁ జనదువో! ప్రీతి సదృ
క్స్ఫరణన్ బొడమెను వారికి
స్మర[1]శరవిష్టరతులాప్రమాణ మయినటుల్. 57

క. ఇతరేతరదృగ్లీలా
నితాంతకౌతుకరసాఽప్తి నిద్రాకుతుకాఽ
యతినైనన్ ద్రుటినేన్ ము
ద్రితలోచనపుటులు గారు వృద్ధిఁ గనురతిన్. 58

క. గురుతర మై [2]చిత్రలలిత
వరనిధి యై పఱఁగుకేళివనతిఁ బ్రణయమున్
సరి యగుటలు తెలియ ననన్
మరుఁ డిడె మానంబు వారిమనముల సారెన్. 59

వైతాళికులు

మ. సరసం బై కడుభిన్న మై తనరుషడ్జధ్వానగంభీరవా
క్స్ఫరిపుష్టాద్భుతభంగి యై యమృతసంభావ్యంబు నై మించు వా
క్స్ఫరణం గూరిచి యంతఁ గల్య మగుడున్ గల్యాణగానంబులన్
సురతాగారముచేరువన్ సలిపి రస్తోకంబుగా [3]మాగధుల్. 60

ఉ. రాతిరి దీఱె దేవ! నిదురన్ విడు; మంబరభూరుహంబునన్
వీతరుచిన్ గనం బడియెఁ బెం పటి రిక్కలపూలప్రోవు ల
చ్చ్యుతశరాఽప్తమిత్రుఁ డగుసోముఁడు పంచషమాత్రలంతలోఁ
బాతముఁ గాంచు నయ్యపరవారిధిసైకతరాజహంస మై. 61

---

1. ధనుస్సు. 2. అద్భుతవిలాసము. 3. వైతాళికస్త్రీలు.

మ. లలితం బయ్యె విలాసకీరరుతి లీలాభిన్నషడ్జాఢ్యయతిన్
గళితం బయ్యెను దంతపుంబరణిఁ బోల్కించుటారియందుండి వె
న్నెల దేవీ! మిహిరుండు మార్పుచెనకున్ దీర్చున్ విభూషాస్థితిన్,
జలజాతచ్ఛదవిభ్రమాంచలలసచ్చక్షుర్ద్వయిన్ విప్పుమా! 62

మ. లలనామీనలలామలేఖలిఖనాలక్తానువాల్లభ్యముల్
జలజాతాంబకలంఘితజ్వలనవిస్ఫారాత్తమార్గాఢ్యయతిన్
వెలయం గల్గినదీపకాంకురము లెంతేఁ గాంతిహీనంబులై
తెలవారెన్ దుముగ్రమ్ము[1]షణ్ముఖహయస్త్రీచూళికన్ బోల్పవిన్. 63

శా. ఎవ్వాఁ డంగజరాజపాంథవనితాబృందారిసేనాగ్రగుం
డెవ్వాఁ డెల్లెడఁ జిమ్ము వెల్గు భువనాహీనార్తి కాంత్యర్థమై
యె[2]వ్వార్ధాతనవత్నుఁ [3]డుజ్జ్వలరసప్రాలంబకుం డాంచెడున్
మవ్వం బేదఁగఁ బ్రష్టరేఖుసితహాస్యాండప్రకారాంకృతిన్. 64

తే. గీ. ఖండుఁ డయి యెన్నియేన్ రే లెవండు దాల్చు
నంగజపరశుసదృశశృంగారంగి
యామినీభామముఖపటీరాంకబిందు
[4]వింక నిందుఁడు కనువిందు గ్రుంకు చుండె. 65

మ. కల[5]నావన్ బరివారవారిజదృశాకాండంబు హెచ్చింప మి
క్కిలిగా వంచినమోములన్ దగుకురంగీలోచనల్ ఖండితల్
కలఁతన్ గాంచిరి సున్నవాతాదవులన్ ఖండించుటన్ జంద మై
తుల లేనట్టికపోలపాళిఁ గదు దృక్ప్రాయంబు దూర్ణంబుగన్. 66

ఉ. మారుఁడు రాగికంతముల మర్మభిదాపరిపాటిఁ గూర్చులీ
లారసదర్పపాశపటలంబులు, మానగజాంకుశంబులున్,
సారసనాళతంతుసదృశంబులు నంబుజవైరిపాదముల్
ధారణినాథ! కోకసురతంబుల సాక్షులుగాఁ జెలంగెడున్. 67

1. కోడిపెట్ట. 2. చంద్రుఁడు. 3. శృంగారరసంజీవనుఁడు. 4. ఎగురఁగా.
5 సిగ్గు.

తే. గీ. నిరుపమార్థంబు స్ఫురియించుఁ; బరిణతోక్తి
పరిచయం బొందు సకవివాక్సరణినేని;
సుకవి! సారస్వతపువేళ యొకఁ డగు నిది;
క్షణము కావ్యావహితచిత్తసరణిఁ గనుమ! 68

మ. పటుగండస్థలదానదుర్దినపయఃపంకంబులన్ సంపదల్
మటుమాయంబుగ మున్గి ధాత్రీధవధామప్రాంగణక్షోణిఁ బి
మ్మటఁ గన్పట్టనియట్లఁ జేయఁ దగునీమాతంగముల్ శృంఖలా
రటనాంఘ్రిక్రమ మొప్పఁ బాంసుతతపర్యంకస్థలిన్ లేచెడున్. 69

మ. మరుతూపుంగమి సోఁకునాథులనతుల్ మాయింప రా కుండి, చం
దురువెల్గుల్ చెదరింప రాక బిగు సై తోరంబుగాఁ గుక్కుటో
త్కరతాలుస్థలసంకటప్లుతనినాదశుద్ధ మై వీడెఁ దా
మరసాళీస్యాళీవశీమానపుంముడులసంపర్కంబు భూమీశ్వరా!

ఉ. కైరవభైరవుండు ఖరకాండుఁడు ప్రాక్క్షితిభృద్విలాసవి
స్ఫూరుఁడు మానిచెన్ దిమిరభారముఁ; గైరవబాంధవుండునున్
గూరినసాధ్వసంబునఁ జకోరిక లాని మిగుల్చుమంచునన్
గూరె నకాలమందున నకుంఠితతండులచూర్ణపాండుతన్. 71

మ. స్మరునానన్ నిలు చున్నవారలకు నుత్సాహంబుఁ గల్పించి దు
స్తరభీతిన్ సుదతీమనంబులను విస్తారించి లేఁబ్రాయపున్
నరులందున్ నడకల్ గనుంగొనఁగఁ గందర్పుండు గా పుంచె నాఁ
దిరిగెన్ సారససౌరభగ్రహణవృత్తిన్ గల్యవాతూలముల్. 72

చ. ఇరుకడ లెక్కి పాఱుచదలేటివలెన్ వినువీధిఁ గ్రమ్మి చె
చ్చెరఁ దుహినాద్రిదాపరుపుసీమలఁ జందనపంకభంగి యై
పెరుగుచు నిద్దు గూర్కుఁ గను వెన్నెల [1]యాంధ్రులకండ్ల నిల్చుదే
వరకు జగత్త్రయీకమనవశ్యకరౌషధియోగచూర్ణ మై 73

1. ఆంధ్రస్త్రీల.

తే. గీ. [1]ఖండితాగండములఁ దమకాంతి నుంచి
నట్లు దీపంబు పాండిమ నందికొనియె;
[2]విప్రలబ్ధాంగనలఁ దేము విడిచి [3]స్వైరము
దాఁచినట్టులఁ జంద్రుఁ గాంతిఁ బెంచె 74

చ. [4]తెరలి [5]నిషాదిధీరు మగుదేవవరేణ్యగజంబు నుండియుఁ
బఱిఁగియు గుంపుగా [6]నరుణబాధితవన్యగజాటఁ ద్యోస్థలిన్
[7]దరము దుఱుంచు వన్య[8]హాయివిస్ఫురణలన్ జని మానదాఫలున్
దరజిహాయాలు తూర్పుగిరిఁ దత్తఱపాటునఁ దూలి వీడెనున్. 75

చ. దరులఁగిరుల్ తమిస్రములఁ దారిచి మోని మొనర్చి నాఁ దివా
కరుపదముల్ కిరణంబులను గైకొని నంతట వాని చెట్టులో
శరణ మొనంగుహేతువున [9]సారి నవాంబుజబాంధవుండు ద
చ్ఛిరములనే కరంబులను జేర్చి చెలంగెడు బ్రాహ్మప్రపూర్ణుఁ డై. 76

చ. మరునికటారులై దును హిమద్యుతికాంతికలంబు లయ్యెఁ జె
చ్చెరఁ గడు మోడుఁ గాంచు వడిఁ జేర్చిన నేనయుహీనలందు; నా
గరితలు నెత్తులం బొడువుకైరవపల్లవముల్ వడంగ ని
ల్తురు విధిగాఁ బ్రియాంఘ్రులకు లొంగి కవుంగిటఁ గోర్కె మీఱఁగన్.

చ. [10]నిరతి గతాగతంబులను నిచ్చలు భానుబగానకుఁ గడున్
బఱఁగిననూరుతేరు విడువార్వము లక్రమఁ బాయఁ జేయునీ
తురగబలంబు మేల్కొనును దూఁగి రమాకుతదుందుభిధ్వని
స్ఫురణముచేతఁ [11]గల్యవరిక్రీడిత[12]హేషితరీతి [13]మందురన్. 78

---

1. నాయకుఁడు రాత్రి వేరొకస్త్రీకడ గడపి యాగుర్తులతో రాఁగాఁ బాది గోపించునాయిక. 2. సంకేతస్థానమునఁ బ్రియునిఁ గనక మోసపోయి వ్యాకులయగునాయిక. 3. తనది. 4. తొలఁగి. 5. మావటివాఁడు. 6. సూర్యసారథి. 7. కొంచెము. 8. మహిషము (అశ్వతరుపు) కాది. 9. అని. 10. తత్పరత. 11. ప్రభాతము. 12. సకిలింపు. 13. అశ్వ

చ. అసురవినాశహేతు వగుసన్వయమందు జనించుటన్ [1]బిస
ప్రసవభవుండు బంధు మగువాఁడు, పయోధికిఁ [2]దాపి-సూర్యజా
ప్రసవముచేత మామ యగువాఁడు, సమస్తజగద్విటంకదీ
పనముఁడు తత్తజప్రభవబాలదృగర్హతి [3]హంసుఁ డొప్పెడున్. 79

తే. గీ. కినుకమెయి లేచి పోన నుంకించి కదలి
ద్రాప్పఫుట[4]త్తామ్రచూడరుతంబు దోఁపఁ
దుమ్మెమొద లగునెపములఁ ద్రుటి వచించి
మలల వరకేళిశయ్యలఁ దొరఁగి రాంద్రు. 80

చ. గౌరీవల్లభఫాలదృగ్జ్వలనదగ్ధ[5]స్వాంతభూచందనో
దారస్ఫారరసావదాతరుచిమ[6]ద్ధారాగృహత్వాఽఽయతిన్
దీరం గల్గినచంద్రుఁ డస్తగిరి దీప్తిం బాయ [7]క్షౌద్రాన్విత
స్ఫారానూనపిశంగమాహిష[8]దధిచ్ఛత్రచ్ఛవిన్ గన్పడున్. 81

క. క్షితిపులు జవదాఁటనియా
నతిఁ దగి మరునాన శిరమునం దాల్చుమహీ
పతి మాగధీనుతిన్ విని
నతి[9]యుపధానంబు దనభుజంబుఁ దొలంచెన్. 82

రాజు కల్యాణపుర ప్రవేశము

ఈ పద్యమునుండి 137 వ పద్యమువఱకు అచ్చతెలుఁగు.

క. పలుపగల నిమునమట్టుల
వలరాజున [10]కిందువేడ్కపనులఁ గడపి కుం
తలుఁ దల వేసవి గాఁ దన
పొలఁతుకతో నెలమిఁ దనదుప్రోలిన్ గదఁకన్. 83

క. దరియఁగ నయ్యేలిక ప్రో
ల్పొరఁ బడుటను వినినయపుడ చొప్పడె వేడ్కల్
తరతరమ పొదల నోమెడు
గరితలకున్ జిలుకరౌతు గఱపెడుచెయ్వుల్. 84

---

1. బ్రహ్మ. 2. తాపీ-యమునానదులు. 3. సూర్యుఁడు. 4. కోడి. 5. మన్మథుఁడు, 6. జలగృహము. 7. తేనె. 8. పెరుగుమీఁగడ. 9. తలగడ. 10. ఇంపు.

పౌరస్త్రీల మన్మథచేష్టలు.

వ. అంత నయ్యేలిక ప్రోలఁ జేరి మేలిరాదారిఁ జేరినపొరువునఁ జనుచుండఁ బ్రోయాండ్రలో:—

దారిని జారినమగజాతినునువాలుగొన గ్రుచ్చికొనినదాకాలుఁ బై కెత్తి యయ్యేలికఁ గొలువ నసా నొంటికాలోన్నము గోమునఁ దానునొక చెలువయుఁ, జెలువలరుచెవితొవదుమ్మునఁ గ్రమ్మనీరున నొక కన్నును జిఱునగవు దొలఁకాడుకవిమదియుఁ గలిగి మెలిగొన్న తలంపుల వెలిఁ బెట్టుదిట్టతనంబున మరునాటకత్తియ నాఁ దగునొక కలికియుఁ, గలికితనంబునఁ గిటికినందులలోనుండి తేనిఁ గని వలపేనికి గుఱి యగుచు వానికి విల్లునఁ గలవలంతితనంబు వెల్లడించు నొకప్రోఢయుఁ, బ్రౌఢతనంబున నిందువిల్కానిగుఱించి "మీతోఁడు వాఁడిమగలఁ దలకట్టు, కట్టెదుటఁ గన్పట్టుఁ, బోటరి వైన దీటుఁ గొని మగంటిమి నిగిడింపుము. ముగుదలకు బెదరుఁ గూర్తు" వను వరుసంబులఁ గనరునొకజాణయు, జాణతనంబుతగవునకుఁ బిలువ మగువల కంపినకమ్మగాఁ జెవి వీడి నిట్టూర్పుగాడ్పునఁ దవ్వులఁ జనుకమ్మఁ గని యెమ్మెఁ జిమ్ము నొకసింగారియు, సింగారించిన పెన్గొరునెక్కినయేకిమీనిఁ గని యతనికి సరిఁ బఱఁగునురవడి మత్తుఁ గనుమరుగొరు నెక్కినటులఁ దలంచు నొకమించుఁబోఁడియు, మించుఁబోఁడిమి గలిగి యొడ్యాణంబున రాజించు గుజ్జుగజ్జియల మ్రోఁగించియుఁ గైతొడవుల మివుల నులివుఁ గొలిపియు తేనిఁ దన్నుం గానఁ జేసిన దై తననేరుపునకు గరువపడి మెఱ నిగిడించు వేడొకయొయ్యారియు, నొయ్యారితనంబున రాకొమరు నరయు నురవడి వేడుకరాయంచలు వెనఁ జన వడిఁ జనుచుఁ దగవు కాదనుబెదరున వలె తేనిఁ గని తనయంచనడ వీడునొకయింతియు, నింతింతియ కానిసోయగంపుఁదరఁగల మిగులఁ దొలఁకాడుచు

హొయలు వెలయించుతనకనుబొమతీవియఁ దవులుకొని నిలుచువల పులతేనిఁ గ్రేగంటిచదరంబున నాడించునొకమిటారియు, మఱియును:-

సీ. [1]కుంకుముకెంజాయఁ గొనరుమైపసఁ దగి
యెమ్మెమైఁ గైదీవ నెత్తె నొకతె,
తన్ను బాటింపనిమన్నీనిఁ గని వడి
రహి మీఱఁ దనమెడ వ్రాల్చెనొకతె,
మొలపైన డాకేలు పూనిచి తనవంగు
కేలుడాలున నిల్చి వ్రాలె నొకతె,
యెఱుపుటాసోరణం బెనసి నిద్దపునెల
వెలుఁగువెల్లనిమెయి నిలిచె నొకతె,

తే. గీ. వలవఱద మున్గి కేలూఁత వలచినటుల;
విల్లు గొన నెదఁ గలమరుఁ వేఁడినటులఁ;
దివిరి దొర నొంప మరునివిల్ దీర్చినటులఁ;
బాలవలెఁ దాను మరునగ్గి వ్రేలినటుల. 86

చ. తనిసినటుల్ తలంచికొనుఁ ద న్నొకయన్నులమిన్న, తేనిగొ
ఢ్ఢునఁ గలవల్పచేఁ బొలుచుక్రొవ్వలితెమ్మెరఁ జెమ్మటల్ సనఁ;
ననవిలుకావివిం దయిననాతికి మో మయి తేఁడు పల్కుచోఁ
గినుక నొకర్తు ద్రిప్పు నఱ్రేఁగనుచూడ్కి బిరాన నోర్వమిఁ. 87

ఉ. సామినిఁ జేర్చుమేలునకుఁ జాన యొకర్తుక దారిఁ గొల్చెఁ దాఁ
దామరతేకుబంతి ననఁ దద్దయు లత్తుకయంట్లు రాలఁగఁ;
లేమ యొకర్తు తఁ దొర లలిఁ గన వ్రాల్చె మెడఁ; మరుల్ నిలం
బోమినిఁ బూవువిల్తుఁ దనుబోయఁడు గూల్చెడులేడిపోఁడిమిఁ. 88

1. ఈపైనాల్గు సీసపాదములు. ఎత్తుగీతినాల్గుపాదములతోఁ గ్రమాన్వయము గలవి.

చ. నడ [1]జడ నొందఁ గిన్కమెయి నల్వ పిఱుందును గట్టెనంచు వే
పడఁతి యొకర్తు నూల్కొదిచి వైచి వడిన్ మునుఁ బోఁ దొలంగెఁ; బ్రే
ముడిఁ గని యూపులించి జడ మూఁపున వ్రాల నొకర్తు తా మరుం
గడు బెదరించునట్లు చిగిఁ గొంచును రాయఁడు చూర్కిఁ జూపమిన్.

గీ. తనకు వింపుగ వచ్చుమింతలున చెలమి
మన్నన లొనర్చు నిలుచునమ్మరునిచేతఁ
[2]బూన్పఁ బడినట్టు లోకపూవుఁబోఁడి గూర్చి
నెమ్మిఁ గ్రేఁగంటిచూడ్కుల నిడుపుదండ. 90

వ. ఈవరుసఁ బ్రోయాండ్రు పుడమియొడయనిఁ గనుచుఁ గొందఱు పెఱుల వెనుఁ ద్రోసి మునుఁ జనుసురవడి నీసుమెయి నొకతెంగూర్చి వేఱొకతె తమలోన:— 91

క. నరములు తెగినను దిగ విడి
పరుఁ గిడెదవు, చెలుఁగువల్వ పడిన నిలువ వీ
వరయుమ! నిజ మగుఁ; బాటెదు
తొరఁగినక్రీఁగోకఁ [3]దెగడి తొయ్యలి! తోర్తున్. 92

క. తొడుగులు తొడుగకయే యిటు
దుడుమడ దొరకెడుటఁ జనుట దొసఁ గెనఁగదు; నీ
యదరెడు చన్నువ్రేగుమెయిన్
గడువెల నిడు; దొడినఱవికఁ గదగా నిడుటల్. 93

క. నడమెగుడుదిగుడు గాకయ
పడునెపమున మోము వంతపా లగు జేలా!
వడి గెలుతురు తమవిద్దెలఁ
బడుచుల యిట ముగుద! మరునిపడఁతినయేనిన్. 94

1. అలనత్వము. 2. వియుక్త. 3. ఉపేక్షించి.

క. సందియము లేదు, నిను మఱుఁ
డొందెన్, గెందమ్మికంటిరో! వెడలితి వాఁ
డొందరనఁడఁ; గొరడాదె
బ్బం డిని బెద రొందునాఁడు[1]బాణా వోలెన్. 95

క. నిలుతుపు మెయి గదలఁగఁ జా
పుల కద్దై మాఱు ముందుఁ బొలఁతి! యదిగో! పెన్
జలమున నె త్తాసోరణ
ముల నిలిచెదువేలుచెలులఁ బొగులుతు వెట్టుల్? 96

క. వెలయించుచు నెలకూనలు,
కొలఁదియయిన. [2]జాఁగ! పొకరు గొనె; దెవరిమెయిన్
గెలుపు మరున కిడుముల్కల
కల నరు లై కలయ వెలయ వలనెలగుఱుతుల్? 97

క. నేరుపుగరువం బనయముఁ
గూరు నినున్; గొంత తేనిఁ గొలువుమ! పొలఁతీ!
[3]పేరులఁ దగుపేరుం బం
గారాకున మరున కిడుమ! కానుకగాఁగన్. 98

క ఎమ్మె లనువిండ్లు ముందుగఁ
బమ్మినసంబరముతోడ బల్బొమలాడం
గ మ్మెయిమెయిఁ బల్కెడుప్రో
ల్గొమ్మలనుడువులను తేఁడు గూర్మిన్ వినియెన్. 99

క. వెనుకన్ గినుకన్ జెవి [4]కిం
దనినుడిఁ దను నాఁపునత్తుఁ దాఁ గని సైరిం
పను గాక యోర్తు తలఁచెన్
మును బున్నెము సేయఁ బదుపుఁబొలఁతిగ నగుటల్. 100

1. గుల్మము. 2. జారిణి. 3. నామాంకిత మగుహారము. 4. ఇంపు గాని.

క. మొలబరువున నగు¹గరువం
బలమినయటు లోర్తు గదలనట్టియుతుంగలఁ
లలి నగరునఁ జనునాఁడే
గ్గలను వలెఁ మస్నువేనికొమ్మలఁ రెగవెఁ. 101

క. మరుబారికి గలి యుగుబి
త్తరులఁ దొర సరిచుఁ గోరుదాని గొని తెచ్చెఁ
బలుఁగెఁ గన్నాపోలఁ
బరు గామదగాఁగఁ బెవితాపముఁ గనుఁగొనరెఁ. 102

క. ప్రోయాంధ్రదమాచ్ఛవలదాల్
రాయించగ నేఁడు దాఁటె రానగిరులమును
జాయలఁ గొలకుల నంచలు
వాయనితనరాధవీటిపట్టుఁ జొచ్చెఁ. 103

గ్రీష్మము.

క. కలయెల్లర కెలమియుఁ ²గను
కలినెమ్మియుఁ గూర్చి ముదముగా నక్కజపుం
దలిరుంద్రాయపులుమ్మను
గలమేలిక ³వదకుఁ దగినకలిమి గడించెఁ. 104

క. సోయగమ్ముమూనిమొగ్గల
దాయఁ దనరు⁴నాజినిగల సామి మెసంగెఁ
బాయక ముజ్జగములకఁ
దోయికి ⁵నామెతల తుమురుతో వెల్లువ మై. 105

మ. వెలిముత్తెంబులదాలు దోలవెమటసౌర్వల్లిఁ మెయిఁ బెంది తేఁ
తలరెఁ దీటుగఁ "ద్రాముపగ్గి" యనువాఁగం దిమ్ముగఁ సంద్ర మై:
వెలిగందంబున వెల్ల నౌవనలతీవెంబోండ్లకాఁగిండ్లలో
గలిచెఁ వేసవియమ్మగారి ⁷మరుసేగిఁ గూడుపెఁవేఁడియుఁ.

1. గౌరవము. 2. చూపు. 3. గ్రీష్మతాపము. 4. ముత్యములు. 5. అమృత శీకరములు. 6. విరహబాధ.

క. గంధపుఁబూఁతమెయిన్ జ
ల్లందన మూనుమెయితో నెలంతలయెదలన్
బొం దయి యొదయఁడు [1]కెందాగ
విందల్లునివేఁడివేఁకిఁ బెనిచె వెలఁగుగన్. 107

క. గంధపుఁబూతన్ దెలుపుం
బొందుపురమితేనిమేనిపొంత లెసఁగెఁ జ
క్కందనపుఁగదలిదరి మి
న్నందఁగ నుప్పొంగి వాని నలమెనొ నాఁగన్. 108

క. ఏలిక మూపుల రెంటన్
దాలిచె గంధంపురేకదంటను [2]గెలుపున్
వేలుపుబోనముఁ గ్రోలెడు
రాలచ్చికి వెండిగిండ్లు రహి నిడినయటుల్. 109

ఉ. ఏలికమూపు లొప్పె నెనయించినగంధపుఁజుక్క లొంది సొం
బాలుగ నేలఁ జేసి తమపై నిలుపన్ [3]వలితెల్లదామలల్
దాలుచుకొమ్మలట్లు, గయిదండఁ గలంగుదురంబునంద్రపున్
వేలుపుబువ్వయుండజత బీం ముఁ దెల్పగఁ తేఁడు దాల్చె నాన్. 110

క. మొగమందున నిలిచినసుడి
మగువ గొలువ నిలుపుమంచుమలయల్లునిరూ
పగు నన నొసటన్ దీర్చిన
జిగిగంధపురేక దొరకుఁ జెన్నున్ గూర్చెన్. 111

క. జగ మలముప్రొద్దువడ వోన్
దొగవిందువెలుంగుఁ గవియు[4]తోయమునఁ దగెన్-
జిగిగంధపుఁబూఁతన్ వలి
[5]రగులుమలకుఁ బోలిక యగురాకొమరునొడల్. 112

1. మన్మథదాహజ్వరము. 2. విజయామృతము. 3. మంచు గలస్ఫటికాంద్రి.
4. విధము. 5. అతిశయించు.

క. పోయగవుఁగదలియల నాఁ
డీయనివిల్తుఁ డను¹మింట్రితిమ్మిరియనువం
టో యన నిగఁ గనువేదలి
నాయేలిక తాన మైనయాలికిఁ దీర్చెన్. 113

ప్రభాతాంతరాగ వాటము

క. మీన్దాల్పుమింట్రితిమ్మిరి
యందినవాత్రేకఁ బోలె నందిన్నఁగనలిన్
జెందెదుతరఁగలుగా దొర
పొందించెన్ దురుముఁ జెలికి మున్గుము గాఁగన్. 114

క. మొగముతోగవిందునందున్
నిగిడెదునిరియందెరాదను నెమ్మని దిగువ
ల్కుఁగరితయంద యనా నెద
నిగఁ గనె గందంపుఁజుక్క ²నేసికిఁ దొవ మై. 115

క. ³చలిమిరిక్కై వేయం
చలవా ల్పోల్తామరాను పొవ్వద వేర్లైఁ
గలవేదుక వెలితామర
చెలఁగె దొరను సిరిమగనికిఁ ⁴జిందము వోలెన్. 116

క. ఏలికయెద గందముచేఁ
దాలుచరేక దగె వాయిఁ దగఁ జనువలుకుం
గోల⁵రవా లగుతెలిపు
ల్గోలిన్ దను ముద్కుసుంది మూడుచటూఁ దై. 117

సీ. విరివిగఁ బలుఁగుతుంపురుల పెన్పరుఁ తో
మంచుసోనను గురిపించునటుల,
నంతటఁ బటికంబు లమరిననేంచే
వలిని దారూపుగాఁ బడసినటులఁ,

1. విద్యాధరుని (దివాకరుఁడు) కత్తి. ‖2. తిలక. 3. చలువ. 4. శంఖము.
5. వాహనము.

బెనుచలిఁ ముడుఁగువేవెల్గువెల్గులచేత
ము న్నెన్నఁడును ముట్టఁ బోనియటుల,
నెండ నేనియు నల్వ యివము నూర్పఁగఁ గావఁ
బూనుచు పెన్గోట లైనయటుల,

తే. గీ. విచ్చుమొగలులరేకులఁ బేర్చి గంట
ములగములు పైకిఁ బొడుచుక మూఁగినటుల,
మబ్బులను బోలునరఁటాకుదిబ్బ లలమి
చుట్టఁగను దమ్ముఁ దొవనూడు నూదనటుల. 118

క. సోరణముఁలసందులలో
బారులుగా నచ్చ మౌచు బయలువడెడు నీ
ర్ధారలనెపమున వేసవి
బీర ముడుప ములుకులవరి వే పలపు ననఁ. 119

క. వెలయుచు బడ లల మరునకు
విలు నెక్కుడ నాన పెట్టుపె[1]న్ధారలయి
మ్మ్రులఁ గొమ్మలతో నడిప్రా
ద్దుల నానడిజగమునేలుదొర లలి నిలిచెఁ. 120

ఉ. గందపుఁబూఁత వెల్లనినిగఁ వలికొండవలిఁ జెలంగి చ
క్కందనమిక్క లౌచెలులగబ్బిచనుంగవ లండ గాఁగ రా
చందురుఁ డొప్పె ముజ్జగము సాఁగిల నొప్పు[2]తలంపుచూలితే
నిం దులకించునట్లు వడ నీల్గఁగఁ జేయఁగఁ జాల నైనటుల్. 121

క. వెలఁదుల గంద మలందని
వలిమేఁ, [3]గలిగొట్టుఁదీవవలనఁ దొగ రా
వలికరువలి, [4]నగుమల్లియ
వెలసె నపుడు గావ మరునిబీరము నచటఁ. 122

1. ధారాగృహములు. 2. మన్మథుఁడు. 3. పాటలలత. 4. నవ్వు(వికసించు).

చ. ముగుదలతొక్కనీర్వలన మోసము వొందుచు [1]సంటఁ బాలు నాఁ
దగువెలినీటిలోఁ బడుచుఁ దారిపు సీదును దాలు వాపఁగా
నగునెడ నంచ లన్నులకు నంత నవిలి నదియుంచి యుండెలం
దగునులి వొందె నా నిలిచెఁ దమ్ములఁ దుమ్మెద లంటి మ్రోయఁగన్.

చ. ఎలమినిఁ దాన మాడువారియుంటిలమోములరిక్కచేండ్లతోఁ
జలమును వీడఁ బూనె సమునాయును దమ్ములు వారిజాక్షులైఁ
గలసిరి మునుపు నెందు; నెటఁ గల్కులటుంచుల రేఁగి నిక్కుచె
న్నలలయుయేల [2]బెగ్గురులు పోయునఁ గూయుచు మూఁగుచుండెడిన్

జల్లుపోరు

క. ఏలిక యాలలి నిరుపఁగఁ
గ్రాలుచుఁ బోగ దొంతులోఁ గల[3]వేడ్కలెలా
కూళలఁ దనగోలలతో
మేలంబునఁ [4]జల్లుపోరు మిగులఁగ నలిపెన్. 125

సీ. [5]అలయుచెలులగొట్టములదార లనుమదు
కొల లొందెడునల్లరా లనంగ,
దారమేనిజిగినీటఁ బలుఁగెడుమరుమీనుఁ
బదయు గాలపుదార మిడుట యనఁగ,
గరితలగమి కాన్కగా మరుదొరకయి
యందుఁ బడఁగా జిమ్మసంచ యనఁగఁ,
గైగ్రోవిదారలఁ గడుఁ గల్కు లగలింప
[6]న మ్మెత్తుమరుగుజ యన్య ననఁగ,

తే. గీ. వెనిక్కెఁ దామరాకు పేర్మిని గడించెఁ:
దర్ద నిడుపుగఁ జెలి చిమ్మదార దనరె;
వేఁడు దారలతీవలగూఁడునఁ దగె;
నెక్కటిమగండు వేఁ దుక్కు దక్కి నిలిచె. 126

1. కొలఁకునందు. 2. సారసపక్షులు. 3. విలాసక్రీడావరమ్ములు. 4. జలక్రీడ. 5. ఈసీసములోఁ దాలి నాల్గుపాదములకుఁ గ్రమముగా నెత్తుగీతము నాల్గు పాదములతో నన్వయము. 6. బాణము.

చ. కలికులచన్నులన్ బొలుచుగందపుఁబూఁతలు జేంద్లమిన్న వి
ప్పలవిడి రువ్వుదారల నెసంగెడునీరున జారు చుండఁగాఁ
దొలఁగెడునో యటంచు నల [1]తుమ్మెదయల్లెగలట్టిమేటి దా
వలపు నొనర్చె వారియెదఁ బాయనిచిక్కనిరంగుబొమ్మగన్. 127

క. చక్కనిచూపులపైదలి
చెక్కులఁ గైఁగ్రోవిదారఁ జిమ్ముదొర దగన్
నిక్కు[2]తొనతీవనేస్తుని
యక్కునఁ దనవెల్గుగడను నన్పెడు[3]ప్రొద్దై. 128

క. దొర చిమ్మ గొంతు గుఱిగాఁ
బఱతెంచెడునీటిదారఁ బడఁతి యొకతె దా
నరయుచు వంగుచుఁ బొరలుచు
మురువుగ మరుకత్తిదారఁ బోలెన్ దాఁటెన్. 129

చ. వెలఁదులచన్నులన్ దొరఁగు[4]వీఁటియ నల్పగుసోననీరనన్
దలఁకుచుఁ దిగ్గునంచగమి నవ్వ గమించఁగ, జారుకుంకుమన్
గలిసి తొగర్గడించె మరుగొ రెలమిన్ మునుఁగంగ నొదలన్
దొలఁగెడు[5]చెంద్ర మొందునవి దోఁపఁగ బావులనీరు లత్తఱిన్. 130

క. అలలఁ జెలఁగి వేడుకముం
గిళులన్ గలకొలఁకులందు నిగిడె [6]సిరముదు
మ్మల మలయల్లునలుకచి
చ్చు లఱిన్ ముస్గువెడవింటిజోదుబసుమ మై. 131

క. క్రమ్మినన[7]ల్లియగల్ పొగ
[8]నెమ్ము దొరఁగుచెలులచంటినెలవులయందే
కమ్మనివిల్దాలుపు దా
నెమ్ము మిగులఁ గనియె నిద్ది [9]నెఱి నక్కజమౌ. 132

1. మన్మథుఁడు. 2. చంద్రుఁడు. 3. సూర్యుఁడు. 4. కస్తూరి. 5. సిందూరము. 6. చలువఁదనమునకు స్థాన మగుకర్పూరము. 7. అగరువు. 8. తడి. 9. పూర్తిగా.

క. ఆమని కెలనఁ గ్రాలమి
నామనిచెలికాఁడు దొనల నమ్ములు లేమిన్
[1]జాములవిరిమల్లియలన్
గో మరుఁగ్రొమ్ముడుల [2]దిటము గొనకొని వెలిచెన్. 133

క. తరఁగలవరుసలఁ గాటుక
దొఱఁగినదొరచెలులకనుల[3]పొర లై వఱలెన్
విరివిగ [4]నూతెడుబాఁతన్
బొరలువఁ [5]బులు వాయుమరునిముల్కొఁగములకున్. 134

క. [6]వేడుకఁగ్రుంకుటఁ గుంకుమ
లూడినయాంధ్రమెయి గోటియొత్తులు దాల్చెన్
వీడక సౌరుకదలిదరిఁ
గూడినపవడంపుఁగెంజిగురులనిగనిగన్. 135

ఉ. ఆపయి నాలిచెక్క నొదయందు కడున్ మెయిఁ గగ్గురింపఁగా
రూపులు కస్తురిన్ మురువు రూపడఁ దీర్పుచు నుండ, వేర్పులుల్
మో పగునీసుఁ జేసి తెలుపున్ గనుచెక్కులఁ బర్వఁ గంటినీ
రాఁపనటుల్ దొలంచి చిరు సోకదకన్నుల దువ్వి రద్దరన్. 136

క. గొం తించుక యెత్తినయొక
యింతికి దా నంతఁ దురుము నిడఁగన్ గనుచున్
[7]వంతపడ వాడుచెక్కుల
వింతగ నిడుకేళ్లు ప్రిదుల [8]వెక్కిరి పెఱలున్. 137

క. ఆమని నన తీరం బటి
పూముల్కులమేటి కిట్టిపోకల బిగి గాన్
జామల వలిఁ జిమ్ముచనుల
సామి గదిని వదగరువము నదలిఁచె మిగులన్. 138

1. కాంతలు. 2. ధైర్యము. 3. సమానము. 4. నికషోపలము. 5. ముటికి.
6. విలాసస్నానమునందు 7. చింతాతాపము. 8. బాధపడిరి.

నిదాఘాంతము

క. తనబీరముఁ బరమోన్నతిఁ
దనరించియు దావభస్మతతిఁ దనయశముం
గనఁ జేసియు వేసవి యం
తన డించెం బౌరుషంబు ధన్య మయినటుల్. 139

క. దినములఁ గొన్నిటఁ దీంద్రముఁ
దనరిఁచి బీరంబు విడెను [1]దప మంతటఁ బెం
పున కిరవులుగా నెచ్చట
ననయము మను చుండుదురు పరాపకృతిపరుల్ ? 140

ప్రకారాంతరానువాదము

క. కొలఁదిదినంబులు తీక్ష్ణతఁ
జెలఁగించి ప్రతాపహానిఁ జెందె నిదాఘం
బల పరబాధైకపరుల్
మెలఁగుదురే చిరముఁ బెంపు మేకొని యెందేం ? 141

క. [2]కారగ్గి గాల్చువనములఁ
గూరినభస్మముల [3]మలలు కొమ రొప్పె నొడిం
జేరినబాలతరులు నన
వారనివైరాగ్యమునఁ దపస్వితఁ గనె నాం. 142

క. వడచేతవాడువాఁకల
నడిమియెడం విడిచి యింపునం గూయుచు జా
రెదురాయంచలబంతులు
బెడఁగు లెసఁగుమేఖలలుగ వెలసె నదులకుం. 143

1 వేసవికాలము. 2. దావాగ్ని. 3. పర్వతములు.

చ. సకలజగంబులన్ గలఁచి సంబుల మిక్కిలి గ్రోలి. పీనతా
ప్రతిఘటితాదిశేషమును దాసిలుదాస్వ్యయుకాని మూ... దా
లకి విధి మెల్ల సౌనధిగిలన్ జనుచాలజాలయించి, డోలె నిం
తిమిమయి యుంతరమున్ ద్రబలుదైర్యము గొంచుము నుంచె [1]ఘస్రముల్

చ. ఇతిచనతిప్ర్పతానములు ... గ్రహించిన వై మునుల్ జనన్
యతినము సేయుచున్ జరిఁచ మైనను దాపనిరో, మిషాంచ
ర్వతతటభూతరంగిణులపట్టునమాత్రమె నిల్చి నిమ్నగా
పతి కిపిగూహనోత్సవము వారక వేసవి నవ్వి పొలుఁగన్. 145

చ. శిశిరశిలోచ్చయద్రవవిశిష్టజలోద్వహాయికదిన్నముల్
శిశిరతఁ బూర్చునట్టుల నశేషసరిద్వ్యరహార్ధిక దగెన్:
[2]సురమ మఁ దాపురాదిగమి గాలి సవంకము గాన్. జరాటవగల్,
ప్రకృశిత సనద్దిసంగ లయి యెచ్చె వియోగిజనన్ శిరంబుగన్. 146

చ. [3]చలివెల వేలుదాన తనదన్నులదాయ వెలార్చఁ గుంత లన్
[4]లలిఁ గనుచున్ మొగంబులఁ దొలంకినమూఁకలుడుసీ రెలుంగ; ర
చ్చెలినును మోవి నానుతమిఁ జెందినవారు తదర్పితప్రపా
జలము సహింప కాని రసింబు సపాటలగంధ మైనమున్. 147

క. జ్వాలదారజ్యాసలబిం
ధులు మారుతములు నిదాఘతూర్ణశ్వాసా
నిలము లనాఁ సోష్మము లై
తలఁగెను దాటలరదచ్ఛదముల నారయుచున్. 148

చ. విరియుతపర్తువందు దినవేళ సరోజవటీరవంకముల్
వలలు ప్రియాంకపాళుల విలాసులు [5]గగ్గురులన్ సుఖించు; రా
దొరలు పెనంగి కూర్కఁ గను చంద్రు ప్రదోషమునంద తత్పర
స్పరరయనిశ్వసత్పవనపాళిఁ గపోలపుఁజెమ్మ వమ్ముగాన్. 149

1. దినములు. 2. జలము. 3. చలిపందిరి (చప్పిణీరు పోయుచోటు - చలి
వెందర). 4. విధము. 5 పులకలు.

క. వనజరహితాఽననముఁ జం
దనరహితవిలాసవృద్ధిఁ దవిలినలలనల్
గనఁ జేసిరి మెల్లఁగఁ దప
మెనయుప్రతాపప్రహాని యెదుగుచు నుంటన్. 150

క. మిళితార్కమండలం బగు
జలధరఖండంబుఁ గాంచె జనవరుఁ దపు దె
వ్వలనుండియో నకుండల
జలధరవేళాశిరంబు నగ మెగసినటుల్. 151

చ. సురలు నిదాఘతాపమున శూన్యజలం బగుగంగయందుఁ [1]పు
ష్కర మరయంగఁ గోరి నది[2]కర్దమముల్ గడు రేఁపి రన్గతిన్
వలలుఘనార్భకంబుఁ గని పల్కెఁ గుతూహలలోలనేత్రకున్
దరుణికి నంకతల్పమునఁ దావుగ నిల్పి ధరావరుం డిటుల్. 152

వర్షర్తువు

గీ మహితతారాఽధ్వవిపినతమాలమాల,
క్షోణిధరమూర్ధసురుచిరకుంతలాఽళి,
చంచలాదీపికాంజనచయనిభంబు
నవ్యజీమూతపటలి, చాన ! కను మదిగో. 153

గీ చంచలాదీపికోత్థకజ్జలముఁ గూర్ప
వర్ష యుత్కంఠఁ బట్టుకర్పర మనంగ
ఘననిరోధంబునన్ జందకాండుమంద
లంబు గన్పట్టు న ల్పంది యంబుజాక్షి !. 154

క. భ్రమరాసితఖచరీవి
భ్రమకృష్ణాగురుజధూపపటలిఁ గలిసె నా
రమణీ ! సద్యఃప్రచురత
రమణన్ వహియించు జలధరం బదె కనుమా ! 155

1. జలము. 2. బురద.

క. పలువన్నెలు గలరతనపు
విలు నెటు నిర్మించె మొగులు? వే సాగరపుం
బలువన్నెలరతనంబుల
మొలక లలముజలము [1]శేఁపెఁబో నిక్కముగన్. 156

క. [2]వనదోన్ముఖ[3]శిఖిముఖములఁ
దినఁ గొనఁ బడుఫణులఫణల దీపించుమణీ
కనదంశులు [4]వాంతములు గఁ
దనరు[5]నిలింపేశుధనువు తథ్యము మింటన్. 157

ఉ. ధారణిభృన్నితంబములఁ దారుచు, శ్యామముఖాఁ[6]విభ్రమిన్
దీరుచుఁ, [7]బకశ్రేణాఢ్యములఁ ద్రెళ్ళుచు ఛిల్లుకలంగు లై, తటి
న్నారులలాస్యభంగులను దన్వి! [8]గళజ్జలకాండవస్త్రముల్
గా రహి గ్రీష్మతాపతప్తస్థలసీమల మబ్బు లుబ్బెడున్. 158

క. మొగుళు లను[9]సానకండ్ల నమ్ములు మెరుంగు
వాఁడి సేయఁగ నాజాలవలన రవులు
నింగలపుమిఙ్గురులభంగి నెనసి మించు
మించుఁదీవియఁ గాంచుమ! మించుఁబోఁడి! 159

క. అంబునిధానాంతఃస్థన
గంబులకుశలంబువార్తఁ గొంచి చరిసె నాఁ
గం బర్హితాండవారం
భం [10]బరురుతిఁ గొలిపెఁ [11]బణుల వారిధరంబుల్. 160

---

1. పైకిఁ దీసికొనెను. 2. మేఘము. 3. నెమలి. 4. క్రక్కఁబడినవి. 5. ఇంద్రధనుస్సు. 6. విలాసము. 7. అలవికులవర్లై. 8. ఒడియునీరు గలతెరబట్టలు. 9. నికషోపలములు. 10. ఒప్పుధ్వని. 11. పర్వతసానువులు.

క. నీకురులవలననోటమి
పైకొన జీవితముఁ దెగడు బర్హులు; గానన్
బాకారివింటి కెదురుగ
బాసులునగుకోర్కిఁ బోలెఁ బైదలి! నిలుచున్. 161

ఉ. వానలలో జిగీషువులె ప్రక్కనఁ బెట్టఁగఁ గార్ముకంబు లె
చ్చో నిగిడించు నేర్పు బలసూదను[1]ధర్మువు చిత్రభంగిగా;
నానఁ దొలంగ రాని దయి యామనినేస్తునిబాప మొక్కఁడే
దానరొ! నే నెఱుంగుదును సైఁపనియ ట్లివు దేపు సూపెడున్. 162

చ. సకలధరాంతరస్థితరసంబును లాగి కరాళి నీతఁ డాఁ
గక వడ కూన్పుఁ బాటవ మఖండముగా ననుచున్ [2]ద్విషాంపతిన్
బ్రకటితచండతన్ బయికిఁ బర్వ్వతటిత్కరముల్ దగంగఁ ద
గ్గక కడు దూఱునట్లు గనఁగా నగుఁగా ఘన మంబుజాననా!. 163

తే. గీ [3]తపసుహృత్తిగ్మరుచికాంతి తమ్మిసూఁడు
మండలముఁ జొరఁ బడ దాని మాయఁ జేయ
నని యెఱుంగుదు నదె మదిరాక్షి! కనుమ!
వారిదంబు నిరోధించు వారిజారి. 164

తే. గీ. మూడులోకంబులన్ గడు[4]మూరుకొనిన
గ్రీష్మమును గిన్కమెయి ముద్దరీతి మ్రింగి,
మ్రోల నిలఁ జేసినతదస్థిమాల యనఁగ
నదె బలాకాళిఁ జెలి! వలాహకము వఱలు. 165

క. తరుణి! జగత్త్రయదుర్లభ
వరగతులన్ నీదుచెంతఁ బడసియు శిక్షన్,
సురహంసగురుతలోభము
వఱలుట నన మానసంబుఁ బడసెడు నంచల్, 166

1. ధనుస్సు. 2. సూర్యుని. 3. గ్రీష్మబంధువు. 4. ఆఘ్రాణించిన.

క. సురధనువు వదలించెనించలు
¹శరదపతద్బిందువుల విహార్యంగుఁగ్
స్ఫురదిష్వాసనముక్తమునఁ
బలుఁగెదుఁ²గోరీ లటుచుఁ దాయి మెయుతలన్. 167

ఉ. కేకులముక్కలన్ ³ముఖుగుఁ గిట్టని, ⁴కోమలహాజితాంకుర
ప్రాకటభంగి వెల్వడుచుఁ, దాంథివహాటులకొద్దివేఁదీయా
రోపకల గానిఁ గాంచి, ⁵కణముల్ ఫవిటింబడి: నిర్మలన్ గదుణ్
వాకొన రానినీతిఁ గని వారిపరిభ్రాంతచ్యుతంబులై 168

క. అలవాటు లేమిఁ దమము
తుక్కలకొనలన్ టీబునెమిక్కు గొనఁ గని కీర్తిన్
గొలిపినయటుల నవాద్యం
బులకటములు పురమిఁ బయుచుఁ దొరలున్ దరుణీ! 169

క. ధరణీధరకటకములఁ బులు
వలగించుచు వీర⁶మురజ ఝాంకృతులు దగన్
శరదాఽగమంబు వెదకెదు;
సురుచపలాదీపకేతనోన్నతిఁ దశముగా. 170

ఉ. అల్లదె! నల్లలేగతిక వ్యాప్తము లై. ⁷యమరేంద్రగోపముల్
మల్లడి గొన్నలుల్ గల.గుప్మదరసీమఁ ము..దు వెల్పురా
విల్లు వియచ్చ్యుతిన్ గని ధువిన్ బడెనో యనుభ్రాంతిచే వరిన్
దల్లర మంది.ముగ్గు జలద..బు భ్రమచ్చపలాద్యగాఽఽయతిన్.

తే. గీ. చద లనెడునీలనీరజపదమునుండి
వ్రేలునాళంబులకు సరిపోలుబిగులఁ
బొలిచి వలబేనికోలలప్రోవు లనఁగఁ
బడెదు ధారాపరంపరల్ ⁸వార్దము విడి. 17

1. జలదము. 2. గుండ్లు. 3. దాటు. 4. ఉరు + పోక = నిర్యాణము
5. బిందువులు. 6. మృదంగము. 7. ఆర్ద్రపురుగులు. 8. మేఘము.

తే. గీ. మారనారాచముల [1]నయస్కారుసరణిఁ
బదనుఁ గదియించు ముగుద! తోయదనమయము
శ్యామలాంగారరుగ్జాలదాంతరమునఁ
దనరు[2]శంపాఽఽశ్రయాశంబుఁ గనుమ! నిజము. 173

క. వేసవిచెలి నీప్రియరవి.
నీసైదో డివురఁ జేసె నిఖిలజల మటం
బీనుమెయి మొయిలు ధారా
[3]ప్రాసంబులఁ గొట్టు బిసిని వడి ధేశ్మనుచున్. 174

తే. గీ. [4]అల్పనదిసంగమోత్సుకు నాపగాఽధి
పతిని సంప్రతి గనుచు సధ్యముఁ గ్రమించి
నీచము లగునదాంతరనివహములను
దమకుఁ దామె మహానదుల్ త్వరగఁ బడెదు. 175

క. ఇందీవరనిభనిర్మల
[5]కందస్రజ మంబుభరముకతమున వ్యోమం
బందుండి వ్రాలి యెల్లెడఁ
జెందుబురద నరసి సానుసీమల నిలుచున్. 176

క. స్త్రీనదశబ్దములవలన నం
బునిధిచరిత మెదియొ వినుచుఁ బొడముకినుక వా
హినులు [6]కలుషతఁ గదలి నోర
యును గోలాహలము లెసఁగ నూర్మ్ములతోడన్. 177

క. [7]సరిదినసమాగమత్వరఁ
బరుఁగిడునంభోధినదులు పర్వతనదు లం
తరమున నాఁపఁగ జగడం
బురురవమునఁ జేయునటుల నొప్పు లతాంగి!. 178

1. కమ్మరివాఁడు. 2. మెఱుపులనెడునగ్ని. 3. ఈటెలు. 4. ఈ పద్యమున 'నదీ–నద' శబ్దములు 'స్త్రీ–పుం' లింగములు. వీనిచేత స్త్రీ-పురుషస్ఫురణ కలుగును. 5. మేఘమాల. 6. పాపము-కలఁకఁబారుట. 7. సరిత్పతి (సముద్రుఁడు).

క. కను మంగన! ఘనములు దా
మెనయుంచిననీట నవని యెంతగ ఖేది
లైనా యని కనుగతిఁ [1]గొడుపుల
యనుసృతి ఘటి [2]నుచ్చు [3]నమ్మయము లగుదారల్. 179

క. అందంద [4]సమదవీచిక
లం దరిఁ [5]బృషతాళిముక్తలం జల్లి సము
ద్రేందుముఖీవంచన నాఁ
గం దిరుగు సముద్రవేషకలన నదంబుల్. 180

క. రేల నభిసారికలు [6]జం
దాలితమార్గముల జొరఁ బదములు నిలఁగా
నాలంబన మాశించిరి
మేలిమికల్లు యనుశంక మిందుమందీవన్. 181

క. ప్రతిబింబరీతి నంబుధ
మతిజలవృద్ధి యటే యర్థి యయి నీలీలా
శతపత్రాకరముసఁ దాఁ
దతవీచీదండతాడిత మగునటు దగున్. 182

ప్రకారాంతరానువాదము

క. తననీ రలుఁగా నర్థిత
ఘన మదె ప్రతిబింబరీతిగా నీలీలా
వనజాకరమునఁ దగుఁ ద
ద్ఘనవీచీదండతాడితం బౌనటులన్. 183

క. జలదము జలధిజలంబును
[7]గలపైనన్ గొనియె నిజము; కానన్ గోలా
హల మొనరిఁచి గ్రహియించును
జలధివధువు తజ్జలంబు జలజాతముఖీ! 184

1. సన్నని కాల్వలు. 2. దూసికొనిపోవును- 3. జలమయములు, 4. సగర్వముగ
5. నీటచుక్కలు. 6. బురద గలత్రోవలు. 7. వర్షః- గడువు అని రెండర్థములు.

క. జలధి, జలంబుల జలదం
బుల కొనఁగ నిజంబు [1]వృద్ధిఁ బొంద; నుదన్వ
ల్లలనలు గొంద్రు తదంబువు
లల శిఖరి[2]ప్రస్థశతసహస్రవిమర్శన్. 185

తే. గీ. సాంద్రపురసోపబృంహణసరణిఁ గూర్చి
యేటులన్ దార్చి నాయొడ లెనయఁ జేయు
నిది యటంచును రిత్త దన్ గదియుమొగులు
నింతి! పోషించు నిజము, ధునీశుఁ దలరి. 186

తే. గీ. మెఱుపువడ నీలఘన మదె మిగులఁ గరఁగి
కాంత! యిలకుఁ [3]గపాలరంగముగ నయ్యె
దానఁ దనరు ధరిత్రి యుద్గతవినీల
ఘనకుంతల యై జరన్ దాసినటుల. 187

క. ఏయదనున నిర్ఝరిణీ
నాయకున కకీర్తి యటుల నాటెనొ యెఱుఁగన్,
దోయధినతుల కగస్త్యుం
డీయదనున నెదుటఁ బడిన నెఱఁగుదు రతనిన్. 188

క. ఖతలస్థత్విడ్వీరు
త్కృతదోహదకర్దమద్యుతిన్ దగుకంద
ప్రతతి, వియచ్చ్యుతకల్మష
గతవారికి [4]గాలనాంశుకం బనఁ దనరున్. 189

---

1. వృద్ధి-అభివృద్ధి (శ్లేష). 2. కొండచఱియ-కొలతతూము (శ్లేష). 3. తల యందలి నీలిరంగు. (నీలిరంగు వేసినట్లు నల్లగఱికయను కేశములుగల భూమి వర్షాకాలములో ముసలితనము పోయి యువతి యై నీలకుంతలవలెఁ గనఁ బడును. 4. ఒడియఁ బోయుబట్ట.

క. నీలాబ్దపంక్తి, సహజవి
నీలాశ్వము లెట్లు దారి నిగుడు నని భయా౽
లోలత [1]వాగెల బిగియఁగ
దాలుచు నిజ మిపుడు తన్వి! [2]తార్క్ష్యాగ్రజుఁడుఁ. 190

తే. గీ. జలదమా! ప్రియుఁ బాలిఁ జంచలను నీవు
గనక తనరించుసీముహుః క్రందనంబు
కనికరం బైనఁ గలిగింపఁ గాన దొర!
[3]యధ్వగులఁగూర్చి యిద్ది మహోపద్రుతంబు. 191

తే. గీ. నిజము, నిచ్చలు నీయొడి నెఱిఁ బ్రియంబుఁ
గనుమెఱుఁ గెఱుంగ దన్యులకష్టదశలఁ;
గానిచో విరహిజులను గలఁచు చున్న
నేల వారింప కుందు ని న్నెఱుఁగు నెత్తి? 192

తే. గీ. ఎట్టిలో మాప్రియుండు మమ్మెనయు నైన
నిజము నమ్మము తిరిగి ని న్నెమ్మనమున
వనదమా! మాటికిని విష్ణుపదము ముట్టఁ
బాలుచు స్వకార్యపరతను వదల వెపుడు. 193

మ. వెలినల్పె యన రాదు; పాంథవనితాపీడా౽ఘమం బైదుతూ
పులవిల్కాఁనికి మంత్రి వాటఁ గడు నల్పుం బెండు నీదెందముఁ;
మెలఁగఁ జేయుదు కౌతుకం బొకటి సుమ్మీ! పాంథనిర్మూలనఁ
దాలిము ల్గానెల మ్రింగు దధ్వగలయందుం బ్రేమ లే కుండియుఁ.

చ. పలుకఁగ నేల? యధ్వగలభాగ్యవిపర్యయవృద్ధిచే జలం
బుల మకరా౽కరంబునన పొందియు నీల్గక నీదురాక యో;
నల గిరిశృంగసంగతవిషాపహరౌషధి గన్పులంబో నీ
వలరుతు వద్దు నర్యమరథాశ్వ[4]గుణాహులు మ్రింగఁ బోవమిఁ.

1. గుజ్జపు కన్నెములు. 2. గరుఁడునియగ్రజుఁడు (అరుణుఁడు, అనూరుఁడు) సూర్యసారథి. 3. విరహులు. 4. పగ్గములుగా నున్నసర్పములు.

ఉ. వారిదమా! నిజంబ, యొకవార్త సరిత్పతినుండి నీవు [1]పా
కారిమదావళంబునకు నందఁగఁ జేయుచు దానఁ జుట్ట మై
మీఁదెద; వట్టి గానియెడ మింట భ్రమించుచు నుండఁ జెందఁగాఁ
దారక యన్నె నిన్ను సురతల్లజమత్తగజంబు ప్రేల్మిడిన్. 196

క. మృషలు వచింపఁగ నేలా ?
[2]తుషధూమవిధూసరంబ! తోయదమా! [3]వే
విషమమరణములఁ దొలఁగి వ
రుషింతు [4]వధ్వగలపాపరూఢోపకృతిన్. 197

క. మరుబారి కగ్గలంబగు
విరహిస్త్రీవార ముఖముఖవిషదముఁ గనుచున్
దరుణీ! యను నిటుల నిరం
తరకంఠాఽగతదృగస్రుతంద్రత నుడులన్. 198

క. ఘనమా! [5]క్షణరుచి క్షణమే
కను నిను; గాదేని సతముఁ గన కుందుత; నీ
ధ్వనిడిండిమంబు వెలిగాఁ
గను నెటులఁ బ్రవాసినీనికాయము పతులన్. 199

చ. కలుగదు షోడశాంశమును [6]గందమ! నీకళలోఁ, బ్రసిద్ధియే
కలదుసుమాస్త్రుచుట్ట మని; కాక వసంతున కున్నె పేర్మి; యొ
దలఁ గుసుమాస్త్రుశాసనముఁ దాల్పకయున్న సహించునే యిలన్
మలినత నూనునీవదనమండలమున్ గనదభ్రరాజమా! 200

క. వరు నందినయేవిరహిణి
జరుపదు నీసేవ? మీఁదు, జలధరమా! త
ద్వరుఁడును; బేర్మి వచింపఁగఁ
దరమా! యగు మాకుకవివి తద్విధి నుడువన్. 201

---

1. ఇంద్రునిగజము (ఐరావతము) 2. పొట్టు కాలు చుండఁగా వెడలుపొగ. 3. వేయి.
4. విరహిజులను బాధించునీపాపము, మృత్యువును నీవుజయించుటకు ఉపకారి యైనది. 5. మెఱుపు. 6. మేఘము.

కం. విరహులఁ గూర్చుట నీకుఁ
సరి యితరుఁడు లేఁడు దౌత్యసరణులఁ; బరులన్
దరిసి వచింపనిసాధ్వుల
[1]కురవుగ ధ్రువ మీవు దాల్తు వోయి! కుఱుచన్. 202

కం. వేణీవలయము లూడఁగఁ
బ్రాణేశాంకప్రవేశవాసశిశిరశన్
రాణించుచెలులు నీసుమ
బాణామాత్యత్వపటిమ వాకొంద్రు గదా! 203

ప్రకారాంతరానువాదము

కం. జడచుట్టులు సడల మగల
యొడిపట్టుల నిలిచి శైత్య మొందు వెలందుల్
నుడువుదురు నీదుమరునే
ల్పడి కగులీలాప్రదానపటిమను; గనుమా! 204

కం. మారాతురతరుణుల కతి
సారమునన్ [2]దుర్దినంబు సలుపుదు, స్మరకే
శీరచిత[3]కాండపటమై
తీరుదువు పరోపకారధీరాగ్రణివై. 205

ఆ. వె. [4]కల్యవర్గమందు ఘనమ! యగ్రణి వీవు:
కౌముదియును నీదుకాంతిఁ [5]జనదు:
దానితెలుపుఁ దాల్పఁగా నేల? కస్తూరిఁ
దాలఁగి సుందరంబె! [6]మలయజంబు. 206

ఉ. చందనగంధవాహములసంగతిఁ గోకిలపంచమధ్వనిన్
జందురుతోడనున్ [7]దొరసి చైత్రుఁడు సల్పఁగఁ గల్గు నేమి? నే
యందును లేఁడు ని న్నొసయునంగఘటుం డొకఁ డేని [8]జైత్రుఁ డా
[9]క్రొందలిరాకువాలు గలప్రోడకుఁ; బల్కఁగ నేల వేయిగన్. 207

1. అర్థముగ. 2. మబ్బుగప్పినదినము. 3. తెర. 4. ప్రాతఃకాలము.
5. పొందదు. 6. చందనము. 7. కలిసి. 8. జయశీలుఁడు. 9. మన్మథుఁడు.

క. ఘనమా! నీదర్శన మై
నను బ్రియుఁ గననట్టియంగనలు విధిహత లై
కనరు గణన; భిత్తి వినా
పొనరుపఁ జిత్రంబు వసుధఁ బొనఁగు నెవనికిన్? 208

చ. పతు లటు చేరఁగా విమలభావమునన్ దగి [1]చాటుకారితా
మితదరహాసధౌత[2]పరిమేదుర[3]పాటల[4]దంతపత్రసం
గతి సుదతుల్ భజించెదరు నవ్యవిలాసనిమీలితేక్షణ
ప్రతతి దగన్ బయోధరపరంపర నై జకృతార్థతాఽఽయతిన్. 209

సరిదుపాలంభము

తే. గీ. అబ్ధిసంగమపీయూష మరయఁ బోక
గ్రీష్మదినముల మిగులఁ జిక్కియును గష్ట
మెఱుఁగనటు లేల! సఖి! నాకు హేతు వగుదు?
[5]ప్రాణనాథోపగూహనభంజనమున. 210

చ. దిట మఱి, రూపమున్ దొలఁగి, దృష్టి కగోచర మై, క్షణంబునన్
బటిమ వహించుచున్ [6]జదలిపైన నొసల్ విలసింపఁ బొంగె దీ;
వటులయినన్ విలాసగతి నావలిగట్టును జేర దాఁటి వే
విటపటలిప్రగాఢసుఖవృద్ధినిఁ గందురు [7]పాంసులాంగనల్. 211

చ. కలశముపైన నెక్కి తరఁగల్ త్వరఁ దట్టఁగ నడ్డు వీడి పాం
సులలు పరల్, తరించి నిను, జొచ్చెద రావలిగట్టు; నట్టి[8]పుం
శ్చలులు[9]లలిన్ బొనర్చుటకుఁ జాలను నేను; నితంబడంబరం
బల పొలియించు భారసముదగ్రత నెక్కిననావ నేనియున్. 212

---

1. ప్రియవచనములు పల్కుట. 2. కోమలమైన. 3. తెలుపు ఎక్కువ గలిసిన ఎఱుపురంగు. 4. పెదవి. 5. ఈశబ్దము పుం-స్త్రీలింగములఁ బ్రయుక్తము. 6. ఆకాశముపైన. 7-8. ఱంకుటాండ్రు. 9. విధము.

తే. గీ. అలలకోలాహలారవ మలవఱచుచు
విననియట్లేల సాగెదు వితగ నీవు:
శ్రీవధోపార్జితాఘనుస్నిగ్ధ వగుదు;
జలధి యేవిధి నెనయు నీసంగమంబు. 213

క. పులినద్వయానుగం బగు
నలయుయ్యేల నిల్పి చేర్చు మవలిదరి ననుఁ;
[1]దొలిసెడిలో నిశ, కృపఁ గను;
మల కీర్తింత్రు నిను హంసలాంగనలు లలిఁ. 214

ఉ. వేములఁ గృష్ణపక్షతమివేళల వెస్టిన, కింబుఁ దీర్చిర
స్వామను నిల్పి, పారమును జేరుచు నుంటి; ని కేల గర్వని
స్వామత; కింటికావరముఁ జెంచెదు: నీకు ఘనాత్మయంబు నీ
[2]నేమమునన్ గనన్ గలుగు; నీ కిలువంటినదల్ హానంగునే. 215

చ. లలితనిజోర్మివస్త్రకనిలస్థలనంబు గఁ [3]చుంటి జారుఁడీ
[4]ర్వలిపముతోఁ బయోధికయి పాతె దయారె! న్వయంబు మూర్ఖ వై
వల దని చెప్పి యన్యలకుఁ బందిత వయ్యెద; వల్పఁ దోదు త
త్కులనరిదాన్యమంది యగులోయనిధానముదాన్య మేనియున్.

తే. గీ. కన్నియగ నుండియును నొంటిఁ గనను గూర్చు;
జారు వీడి యొరున్ జూడఁ జాల నైతి;
నిటుల [5]గోత్రాస్థితిన్ జనియెదు[6]వరాకిఁ
గృప ననున్ గాంచి నా కువకృతి నొనర్చు. 217

తే. గీ. మారశృంగారసాగరాంతసారతటిని!
యేతరంగిణిఁ గూర్చి మారాంతుర లగు
చపల లాక్ష్మియకాంతాభిసారపరత
రేల నీరీతి వాకొన రేల! కనలి. 218

1. నడిచులోపల. 2. మేర. 3. పిలుచు. 4. వస్త్రము. 5. కులమునందు గౌరములేమి. 6. దీనురాలను.

చ. తరుణు లుదారమేఘజలధారల ధౌతదుకూల లౌచు న
త్తరుణమునంద కంతు[1]కరదత్తకరద్వయసంగతిన్, గజిం
పరు మది నేమియుఁ బురదచక్కియలఁ, స్వవరాంకపాళికా
నరభసవిస్ఫురత్పులకసంపదుదారనిజాంగసంగతిఁ. 219

మ. ఎది [2]సౌదామనితాండవంబునకు నెంతేనిఁ మృదంగాఽరవా
భ్యుదయం బై తగు; శక్రచాపమున కుద్ద్యోతించుటంకార మె
య్యది; మత్తేంద్రగజేంద్రకంఠలుఠితావ్యగ్రోగ్రగర్జాఘనం
బది [3]యభ్రంబు వియోగినీవ్యథకునై యభ్రస్థలిఁ గ్రుమ్మరుఁ.

శా. మించుందమ్ములఁ ద్రుంపు లుందుబురదల్, మిఁ భూమిలేఁ బచ్చికల్,
న్యంచద్ధారలవల్లు లక్కలమశాల్యంకూరకేదారముల్,
ప్రాంచచ్ఛైలశిరస్తరంగిణులశైవాలంబు. లర్కేందుబిం
బాంచ[4]త్కారలు ప్రీతి నీ కిడుత! కాంతా! నవ్యజీమూతముల్.

ఉ. ఎల్లనెమళ్ళగొంతుల రహించెడుకూఁతల కుచ్చు మూన్పనై,
పెల్లగుధార లఁలతలఁ బేర్చిననల్లనివల్లవౌఘ మై,
త్రుళ్ళువిదూరజామలసురోచులయద్దపుగొౌసె నౌచు వ
ర్తిల్లును నల్లమబ్బు, రతిఁ ద్రెళ్ళినచోళలకుంతల[5]స్ఫురిఁ. 222

తే. గీ. నకలలోకరమాపతి నతికి నిట్లు
ప్రకృతినరసవచోవిజృంభణము మెఱయఁ
దల లతాంతాస్త్రునానల నిలిపికొనుచు
జలదశోభను వర్ణించె క్ష్మావరుండు. 223

చ. [7]దానఁగులఁ గొట్టుగట్టునయిదో దగువేల్పులమిన్న! రక్కసుల్
వెనఁ గొలువంగ నిక్కుచుఁ గవించుచుఁ బట్టినిఁ బట్టి గిట్టఁగా
వినవిన నిర్మలఁ గుడిపి [8]వేటఁడి యై కడుఁ గొట్టఁ జేయుర
క్కసియెకిమాని గోళ్ళ నటకఁ గను[9]మానినిసింగ! దేవరా! 224

---

1. కరములం దుంచఁ బడిన. 2. మెఱుపు. 3. మేఘము. 4. చెఱసాలలు.
5. కప్పులు. 6. స్పర్శము. 7. శ్రీవేంకటేశ్వరస్వామి. 8. అవివేకి.
9. నరసింహస్వామి.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మారాధన
సమాసాదితకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందుఁ
పంచమాశ్వాసము
సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవచరితము

షష్ఠాశ్వాసము

క. శ్రీరమణ! వేంకటేశా!
వీరనృసింహేశ! వేదవేద్య! సురేశా!
సూరివినుతపదపద్మా!
భూరిగుణా! దేవదేవ! బుధజనవంద్యా! 1

తే. గీ. [1]పలితకుంతలములు నాఁగ వఱలుపొందు
రాంబుదంబులచే నంబుదాఽగమంబు
ముదిమిఁ గన విక్రమాంకునిఁ గదిసి యొంటి
నున్నెడల నాప్తుఁ డొకఁ డిట్లు విన్నవించె. 2

క. దొరలు స్వకార్యము వదలుచుఁ
బరితోషము స్వేచ్ఛయంద పడయుదురు; ధరా
వర! నాపల్కెడునది ని
ష్ఠురమే యైనను క్షమింపఁ జూడుము కృపమై. 3

క. పెదదారిని మంత్రస్థితి
యెడరినచో నది విషంబ యయి చెడు సేయున్;
గడువాత్సల్యము సోదరు
నెడఁ గలుగుచు నీతిమార్గ మేల వదలఁగన్. 4

తే. గీ. తమ్మునభ్యుదయంబుఁ జిత్తమునఁ దలఁచి
సంగరంబున నోడించి చేంగి (వేంగి) నాథు
వాని[2]వనవాసమును దమ్మువశముఁ జేసి
పంపితి; వతండు నీతికి బాహ్యుఁ డయ్యె. 5

---

1. నరసిన. 2. ఒకరాజ్యఖండము.

ఆ. వె. న్యాయపథము వీడి యమితధనముఁ గూర్చి
శంక లేక యతఁడు క్ష్మాతలంబు
నెల్ల ¹నుద్విహారమ్ముగ నొనరించె
సకలలోకపీడ సలుపఁ బొదలి. 6

సీ. తమకరవేష్టితదంతపృష్ఠము లాత్మ
విభుజయోత్కీర్తిరమాపీఠములుగఁ,
దమకర్ణశీతగంధవహోచ్ఛలద్దాన
జలములు స్వాపవిస్తలసములుగఁ,
దమదానకర్దమకమలగర్భప్రతి
బింబితరవి రమాబిసరుహముగఁ,
దమదంతములు గిరితటశిలాఘట్టన
నరివీరజయలక్ష్మికి మందునవిగఁ,
తే. గీ. నదరుమత్తేభముల నసంఖ్యాకములను
గడిఁదివాత్సల్యమునఁ దమ్ముఁ బడయఁ జేసి:
తరి గణింపక తద్బలోద్ధతియ యూని
యతఁడు తలఁచెను బాపకార్యం బొనర్ప. 7

క. బరువడిఁ దాఁ గొనె నక్రమ
సరణుల వశ్యముగ సకలశబరచయము ²శా
ర్వరతిమిర మసురులన్వలె:
దురితాత్ములతోన కలియుదురు దురితాత్ముల్. 8

ఉ. ద్రావిడభూపుప్రాపు ³నుపదానశతంబులఁ గాంచి సీదున్సై
న్యావళీ భేదముల్ గొలుప యత్నముఁ దమ్ముఁడు సేయఁ బూను; నీ
కీవిధి వింతఁ గొల్పుకథ లెన్ని వచించిన నేమి; తత్త్వముం
నే వినిపింతుఁ; గృష్ణతటి ని న్నెదురుం గతిదిద్దినంబులం. 9

1. శత్రువిహరించకుండునట్లు (సాధుజనాశ్రయము కాకుండ అని ధ్వని)
2. రాత్రులయందలిచీఁకట్లు. 3. కానుకలు.

క. అని చతురమిత్రుఁ డాడిన
విని శారదశశియశుండు వేగిరపడ కే
మనఁ దయ్యె భూధవుఁడు; భూ
మిని ధీరులు వేగపాటు మేకొన రెపుడున్. 10

తే. గీ. 'చపల సిరి యగు; దాన వంచనఁ గనంగ
నేల! విపరీతబుద్ధి నీ కేల! వలదు
వత్స!' యని మాటికిఁ దలంచె స్వాంతమందుఁ
బ్రకృతివిమలాంతరంగుఁ డాపార్థివుండు. 11

క. సహసాధర్మహతున్ దు
స్సహశితశల్యసరణి స్వాంతమునం దేన్
సహియించితి నగ్రజు; [1]నను
జహతుం బొనరించుహాని సైరింతు నెటుల్? 12

మ. తపియించెన్ జిర మి ట్లిలాపతి యనంతం బైనచింతన్ దురం
తపరీతాపపరీతుఁ డై; 'విధివశధ్వస్తాఽత్మవిజ్ఞానకుల్
కృపకుం బాత్రులె కాని క్రోధకలుషాఽక్షేపార్హులే?' యంచుఁ జా
రపరామర్శిత[2]వృత్తుఁ డై పలికెఁ గర్తవ్యంబుఁ జింతించుచున్. 13

క. కలహకుతూహలమున సిరి
[3]కలహమునిన్ మించి తిరుగుఁ గనవో! యనుజా!
కలితదురధ్వధ్వజ యగుఁ;
దలఁచితి వెట్లీయకార్యతాత్పర్యంబున్? 14

ఉ. ఎన్నియొ భూషణంబులు మఱెన్నియొ మత్తగజేంద్రయూథముల్,
విన్నను వొప్ప నిచ్చితిని బృథ్వీధవాఽహ్వయ మొందు దక్కఁ; నే
మున్నది లోటు? దుర్ణయము నూనఁగ నేల! మహాఽర్తి మాన్ప నే
తెన్న గనన్; జలుక్యకులదేవత! తమ్మువినీతి మాన్పుమా! 15

1. దుష్టుఁ డగుతమ్ముఁడు. 2. సమాచారము గలవాఁ డై 3. నారదముని.

క. అనుజున కిద్భ్రశనీయుల
ననిపియు నక్రమమునుంచి యతని మెఱుంగన్
గనఁ జాలఁ డయ్యె నరపతి;
గనునే భంగంబు విధివికారం బపుడున్. 16

శరదృతువు

శా. అంతన్ దోఁచెను యామినీరమణసద్యశ్శ్రీప్రసాదక్రియా
త్యంతప్రాభవశారదాగమము నీలాంభోదసంతానసం
క్రాంతశ్యామలిమక్షమావలయదుర్గక్లేశనక్రమో
ద్ధాంతస్వైరవిహారధీర మగుచున్ దర్పించి యింతింతగన్. 17

మ. పథికస్త్రీతపవైద్యుతాగ్ని శమియింపన్ మానినీబాష్పసం
గ్రథనీలాంబుదధూమసంతతియు విశ్రాంతిం గనెన్; కాంతత
త్పృథువై శ్యావరభస్మరేణుభరముల్ పేరన్ సితం బయ్యె నా
ప్రథితాభ్రంబునఁ బాండురాభ్రములు వైరళ్యస్థితిన్ దోఁచెడిన్. 18

క. [1]హరినీలరసముఁ గుంచెల
నెరపినటుల నలుపు దట్టి నింగిబయలు [2]కం
ధరజలసిక్తం బై కడు
వలులన్ శాద్వలిత మైనవడువు రహింపన్. 19

క. 'గురుఖేదకారణ మహాం
తరతటినీసంగమంబు తలఁగె జలధి' కం
చురుముదమును గనెనో నాన్
సరవి మహానిమ్నగలు ప్రసన్నము లయ్యెన్. 20

క. జలదము తటిదుష్టంబున
జలజహితున్ గలఁచె నాఁగ [3]శరద నతండున్
జ్వలదంశుప్రసరణములఁ
గలఁచు ననఁగ వడఁ గదించి ఖరకరతఁ దగున్. 21

1. ఇంద్రనీలమణిద్రవము. 2. జలధరము. 3. శరదృతువునందు.

తే. గీ. శాలిగోప్త్రులు పండినచేలనడుమ
నుండి పాటలకరముల నూన్చి నూత్న
పద్మగతకీరముల నదల్పంగ లేర
కరము లబ్జము లని యవి కదలఁ బోమి. 22

శా. శంపాదీపనముత్థకజ్జలరజస్సాంద్రాఽఽచితం బైనటుల్
[1]శంపావత్పథ[2]కర్పరంబు నిగిడెన్ శ్యామంబుగా మించుచున్;
[3]శంపావంత ముదన్వదంబుయుతిఁ గొన్నన్ముక్తలన్ రాల్చె నన్
సొం పై కన్పడెఁ దెల్లకల్వలరుచిన్ స్రుక్కించురిక్కల్ నిశన్.

ఉ. శారదలక్ష్మి తత్క్షణలసన్నవకైరవలోచనాఽఽభ యై
[4]కైరవబంధుమండలముఖంబు వినీలపయోదమాలికాఽఽ
కారనిచోళమాల దొలఁగన్ గడు వెల్లనికాంతితోడ నా
ప్పారుచు నున్నవిభ్రమవియన్ముకురంబునఁ గాంచె నాఁ దగెన్. 24

క. ఎండ గలఁచెఁ బగళుల; రే
యెండ జనంబునకు రేల నెలమిఁ గదించెన్;
జండసుధాంశులు నిజగుణ
పాండితి వెలయించి రిట్లు స్పర్ధమెయి ననన్. 25

తే. గీ. ప్రబల మగుచందనపుఁబూఁతవలనఁగూడఁ
గనరు సంతృప్తి నీశరత్కాలమందు
బడలు దొలఁచెడునెలవెల్గునెడల సంజ
నిజగృహాంగణముల హాయి నెఱయుజనులు. 26

క. నేత్రములకు విందు లగుచు,
క్షేత్రముల సితేక్షులతలు చెలఁగెఁ గుముదినీ
మిత్రామృతభరమును విడి
ధాత్రికి దిగుస్ఫటికదండధవళాంశు లనన్. 27

---

1. నభోమార్గము. 2. కొప్పెర. 3. మేఘము. 4. చంద్రుడు అనెడుముఖము.

క. సురపతివిలు గని నెమ్ములు
[1]దరివశమునఁ గూయు నిజము; తద్విధి గాదే
నరుడుగ నది [2]మఱుఁగుచు నం
[3]బరమున వదనములు వ్రాల్చి మౌనముఁ గనునే. 28

ఉ. ఖాదితమౌక్తికవ్రజరకోదరపాండురచంద్రికల్ దివిన్
క్రోదిగఁ బర్వి యొప్పెఁ జలముక్తతిబంధవిముక్తచంద్రమున్
సొందద్యుతి చూచుకోర్కినిఁ బయోంబుధి పొంగుచు వచ్చె నాఁగఁ; బు
క్రౌంచులబంధముక్తి సరయన్ జనకుల్ ననుజెంచ కుందురే! 29

క. చిరముగ జలముల మునుఁగుట
సరసిజినుల జడిమ గలుగ జలజహితుఁడు దాఁ
ద్వర నది గెడపఁ గడఁగె నవఁ
గరములవడ నపుడు వెలిపెఁ గడురభసమునన్. 30

ప్రకారాంతరానువాదము

క. చిరనీరమజ్జనంబున
సరసిజినీపాళి సెనఁగుజాడ్య ముడుప నాన్
సరసిజినీమిత్రుఁడు దాఁ
దఱుఁగించెన్ మిగుల నాతపంబు సరసులన్. 31

చ. అవమతి సేసి [4]మానసము హంసలు క్రౌంచనగంబుఁ దూఱి భా
ర్గవదృఢలక్ష్యభేదవివరంబున వెల్వడెఁ దద్యశం బనన్;
ధవులు కలంగ సారె, నవనాథసమాగమహృష్టపాంసులల్
నవ[5]ఘుసృణాంధ్యశారదదినవ్రజ మెందిరి సౌఖ్యదంబుగన్. 32

చంద్రదూషణము

క. ఘనహిమకరదైత్యంబును
గనుసీ వల మేనమృగముఁ గలిగి శిఖరిధి
ద్ధనువుగుతి వయ్యుఁ బాలవు.
ఘనతటిదుష్టంబునకును గరఁగవు చంద్రా! 33

1. భయము. 2. దాటు కాఁగానే. 3. దలువ. 4. మానససరస్సు.
5. కుంకుమపూవు.

క. [1]ఘనపంకపతనపంకిల
తను గౌకౌముది కెవఁడు [2]దొలఁచెఁ? దగఁ గతిను దెవం
డెనయఁడు భయము? వియోగాం
గనలఁ బాధించుపాతకంబుఁ గనియుఁ. 34

క. మదమేల! సతము సుఖములు
పొదలునె! సంపదలు సహజముగ భంగురముల్;
కదియుచు నేఁ డెల్లి విధుం
తుదుఁ డామలకమ్ముగా నినుఁ గబళించుఁ, 35

క. అనయము హృదయము మలినము;
కనదు ప్రసన్నతను నిమిషకాలం బేన్; గా
వున ఖల! నీ వఖిలజగ
జ్జనతాపికి హితుఁడ వైతి స్మరనరపతికిఁ. 36

క. ఈరీతిగ మారశరాఽ
సారోద్దీపితవియోగసారసనయనల్
నీరేజారిఁ దూఱిరి
స్ఫారజ్యోత్స్నాస్నపితభువనతతివలయుఁ. 37

క. స్మరకరదీపిక లనఁ దగు
శరదిందుకరంబు లెల్లజగతి నిగిడినఁ
నరపతి గనఁడు ప్రసన్నతఁ
జిర [3]మవరజదుశ్చరిత్రచింతాపరుఁ డై. 38

చ. అతనియకీర్తివార్త హృదయంబు మలీమస మై చనం బ్రసా
దితకుముదాఽప్త [4]శారదయుఁ దెల్వని గూర్పద; యట్లు లయ్యు రా
జతనియెడఁ గృపావశత నర్మిలి రాజ్యము నీఁ గనెఁ బ్రసా
దితహృదయుల్ యశోఽర్థులు మదిన్ శ్రమియింతురె! శ్రీల నిచ్చుచోఁ.

---

1. మేఘ మనుపంకమునఁ బడుటచేఁ బంకముఁ గలిగి యుండుటను. 2. కది గెను. 3. తమ్ముఁడు. 4. శరదృతువు. ('ప్రజ్ఞాదిభ్యశ్చ' అను సూత్రము చేత స్వార్థమునందు అణ్ ప్రత్యయము—తద్ధితము).

ఉ. 'అంపితి సాంత్వనోక్తులఁ గులాంతకుఁ డై కుపథానువర్తి యై
యింపుగ నొక్కఁ డైనఁ గొనఁ డెట్టుల వీనికఠోరవృత్తి మా
న్పింపుదు' నం చఖర్వకృప వేమఱుఁ జింతిలుచున్నఁ జట్టి నా
ప్పింప నతండు కృష్ణదరిఁ జేర్చె భుజాయుగవీర్యదృప్తుఁ డై. 40

తే. గీ. నరవరు విడిచి యనుజసేనాముఖంబు
నాశ్రయించిరి బహుమండలాధిపతులు;
మతివిపర్యయ మౌఁ గద మానవులకుఁ
దలఁచఁ బరిభవకాలంబు దరిసి యుండ. 41

యుద్ధగజాశ్వసైన్యము

చ. కటతటలోలదానఝరగంధగజేంద్రఘటల్ నమిత్స్ప్రర
చ్చటులహరుల్ గలట్టినిజసైన్యముఁ గన్గొని 'యగ్రజన్ముతోఁ
బటుతర మైనపోరు సలుపంగను జాలఁడు' నంచు నెంచె ను
త్కటవిజయోత్సుకుం డగుచుఁ దమ్ముఁడు రాజ్యసమార్జనేచ్ఛుఁ డై. 42

క. సేనాపరికరపీడఁ
[1]దానవముఁ గృష్ణవేణి దాల్చెఁ గదు స
ద్దానఁ నీరధిఁ జేరఁ
గానక కోపమునఁ బోలెఁ గలుషతఁ జూపెన్. 43

క. ఒక్కెడ దాహము, లుంతన
మొక్కెడ, మఱి బంధనంబు నొక్కెడఁ దా
నుక్కఁ జెడి [2]జన్నిదిన్నెగ
నక్కటిలుఁడు వెడుగుపనుల నలయించెఁ బ్రజన్. 44

ఆ. వె. [3]సత్త్వరాసు లయినజలరాసు లేనియు
స్పర్ధ సేయ రానిసత్త్వరాశి
యయిననృపరుఁ దనుజనయవరంపరఁ
గాంచి చిరముగా క్షమించె మిగుల. 45

1. కృశత్వము. 2. సన్నిపాత రోగవిశేషము. 3. జంతువులు.

క. ఇల నెది యకృత్య మయి తా
నలరదు నశ్రీకటాక్షుఁ డగుజడమతికిన్ ?
బలికెను దమ్ముఁడు దుర్వా
క్కుల నగ్రజునగ్రమందుఁ గొంకక మిగులన్. 46

ఉ. తమ్మునిదుర్నయాళి వసుధావరుఁ డోర్చెఁ జిరమ్ము; వార్నిధా
నమ్ములుగూడ స్పర్ధను గనం జన వట్టిబలాతిరేకులన్;
సమ్ముఖమం దతండు కువచస్సులఁ గొంకక యన్న నాడు; భా
గ్యమ్ము దొలంగ నిమ్మెయి జడాత్ములు సేయనిచేఁత లుండునే !

క. పలుకంగ నేల ! కడు భూ
తిలకుఁడు త్వర మించి తమ్ముదిక్కై చనునం
తలు బలిసెఁ దమ్మునకుఁ జా
పల; మిల నయదూరుఁ డిటుల వందురుఁ గాదే ! 48

మ. హరిదంతద్విపకర్ణశంఖకుహరవ్యాప్తిప్రతిధ్వానపూ
ర్ణరవం బై నరనాథదుందుభి శుభప్రారంభ మై యొప్పెఁ; బై
నరిడిన్ దత్పటహారవంబు మును దీర్ఘాలంబిదిగ్దంతిశే
ఖరశుండాపరిపూర్తి నోటు వడెఁ దత్కర్ణాళి భేదింపఁగన్. 49

క. నరవరుద్విరదంబులసమ
భరమున లోఁతుగను భూమిభాగము క్రుంగన్
చిరముగ జలధరరవమే
దురదుందుభిరవము మింటఁ దోఁచె నిజముగన్. 50

క. ఆనృపతిబలక్షుణ్ణం
బై నెఱి రేణు[1]తలినంబు నయ్యె గజఘటా
దానార్ద్ర మగుచు [2]గురుతను
బూనెన్ గడు భూమి శేషభోగిఫణములన్. 51

క. జలధులు స్థలీకృతములు గఁ
గలిగెన్ ద్వర మనకుఁ గౌతుకము, నింప ననన్
జల, మల రాజాశ్వంబులు
గొలిపెన్ రేణువు దిగంతగోచరతఁ దగన్. 52

1. తెలిక. 2. బరువు.

క. నదిదరి దరియఁగ నట నటఁ
గద[1]నాఽయతవైరిభటనికాయము దారిన్
గదియుచుఁ గుంతలనాథున
కుదయం బయి పెంపుఁ గొంచ నొనరిఁచిరి క్రుధన్. 59

శా. శ్రీరాజన్యుఁడు శోణితాఽక్తతటినీక్రీడాఽభికాంక్షిద్విపం
బారోహించి గభీరతన్ బ్రతిపథవ్యావర్తితాంభోభర
స్ఫారభ్రామ్యదశేషవీరవరమస్తవ్యూహసంకీర్ణ మా
తీరం బొప్పఁగఁ జేసి, కృష్ణతటినీదేశంబుఁ జేరన్ జనెన్. 60

చ. అవనివిభుం డుపాయపరుఁ డత్తటినీతటమందె నిల్చి సా
మవిధినె తమ్మునిన్ గుటిలమార్గవిదూరు నొనర్పఁ బూనెఁ గా
ని విని గ్రహింపఁ డాతఁ డవినీతుఁడు సాంత్వన మొక్కఁ డేని; భా
గ్యవిభవ మూడుచోఁ గడు నిరంకుశ మౌఁ గద బుద్ధి పాపికిన్. 61

యుద్ధయాత్ర

ఉ. బాహుపరాక్రమద్విరదభైరవడిండిమరావ మాహవో
త్సాహ[2]భుజంగభుక్పలిలదం బల కుంతలభూమిపాలసై
న్యాఽహతరౌద్రదుందుభిజయోద్యతనాద మశేషరోదసీ
గాహన మై చెలంగె రిపుకాండము లుక్కఁటి దిక్కులం జనన్. 62

క. వీరసతులు విజయోత్కఁటఁ
దీరితి [3]చదుకంబునందు దిటవుగ గుమి యై,
యారీతి నున్నవారిన్
వీరులు నృపమార్గమెదుట వేడుకఁ జూడన్. 63

తే. గీ. [4]ప్రబలసుభటవిదూరభూభాగమెల్ల
జన్యదుందుభిమేఘగర్జనముచేత
నయ్యె నిచుళాంతరవినిర్గతాసివల్లి
నవమణిగణాంకురోత్పాదనం బనంగ. 64

---

1. సిద్ధమైన. 2. నెమిలి. 3. చతుష్పథము. 4. విదూరభూమియందు మేఘ గర్జనముచేత వైదూర్యమణులు పుట్టు నని కవిసమయము.

తే. గీ. కలహసంభ్రమలోలభంగు లగువెలుల
కబరులందిన గౌశేయకములయందుఁ
బడియె సద్భృతరాగనిర్భరము సంగ
రోద్భటభటాంగనానయనోత్పలయుగంబు. 65

తే. గీ. చిక్కు మిగిలినసుభటాళి మెక్కె [1]సారి
పంజరంబుల నుండి ద్విపంబు లొప్ప
వెలుపల మణి[2]పరిష్కృతుల్ పేర్చినట్టి
[3]యవసథంబుల నందమైనట్టి వనఁగ. 66

క. తరుణీహస్తార్పిత[4]నా
గరఖండోద్భూతవీటికను గొనుచు వి
స్ఫురదుత్సాహమున భటుఁడు
కరికరటదళనము తృణము[5]గా భావించెన్. 67

క. పరరాజన్యశిరశ్శ్రీ
భరరత్నాంకురకంటకస్థలిఁ దిరుగన్
గరము సమర్థము లయ్యెన్
దురంగములు [6]లోహబంధదుర్దమఖురతన్. 68

మ. రథసాంగయోధనసక్తమత్తకరిసంరంభోర్మికాస్ఫారమున్
నతఆభోగతరంగచంక్రమణరంగద్వాహసాహస్రమున్
స్వభుజాటోపసముత్సుకోద్భటబహుస్వాయద్భటోత్సేధ మ
వ్విభయుద్ధోద్ధతసైన్య మొప్పె నుదితాబ్ధిం బోలి దుర్దాంత మై. 69

క. గజములు నృపమందిరమున
నిజకరశీకరము లంపి నిబిడముగాఁ ద
ద్విజయోత్సుకనృపహృద్గత
విజిగీషాప్రసవమాల వెలయఁగఁ దడిపెన్. 70

1. అంబారి. 2. భూషణములు. 3. ఇండ్లు. 4. నాగరఖండదేశోత్పన్న కర్పూరతాంబూలము. 5. అది. 6. అశ్వములపాదములకుఁ గొట్టఁబడు ఇనుపనాళ్లు.

సీ. జయరమాపరిరంభశంసిభుజంబునఁ
గమలమాలగ స్వదృక్సరణి నిగుడ,
వలపున భటలక్ష్మిఁ బులకకంటకములఁ
గనక నాఁ బొదివి తాఁ గౌఁగిలింప,
రిపురాజపంకజగ్లపనహిమం బనఁ
[1]జంద్రహాసము నిజాఽస్యమునఁ దోఁప,
హరి యరివధదీక్ష ననుజమధ్యగుఁ దనాఁ
దనరూపు కటకరత్నయుగిఁ దోఁపఁ,

తే. గీ. జుట్టు పటికంపుగిరికంచెపట్టుఁ బోలు
గందపుంబూఁత వెలిమేను విందుఁ గొలుప,
ముత్తెములసేస శశిఁ బోలుభూవిభుండు
[2]చదుకమిలు వీడి మత్తగజంబునరణి. 71

క. వెడలి [3]ప్రతిగ్రాహితబలి
నొడయం డిభపృష్ఠ మెక్కె నూర్జితజవ మే
ర్పడ మంగళతూర్యధ్వను
లడర నుదయశిఖర మెక్కునర్యముఁడు వలెన్. 72

సీ. స్వోపరిస్థితనృపప్రాపితశ్రీదృశా
యుతి [4]హరిగతగజోన్నతి హసించె;
నిజకరాఽస్ఫాలన [5]నేదిష్ఠఘనరవ
శిథిలనృపస్థితి స్థిరముపఱచె;
నాత్మమదాంబుపూర్ణాంఘ్రిముద్ర [6]నృపుని
సిరివడ విడ నిద్ధ సరసిఁ బోలె;
దమ[7]దానపానమత్తసుమలిన్నినదముల్
రిపుభేరిరుతి నాఁపురీతిఁ దనరె;

1. చంద్రుఁడు – కర్పూరము. 2. చతుష్పథమున నున్నయిల్లు. 3. కైకొనఁ జేయఁబడిన పూజలు గలది. 4. ఇంద్రుఁడు. 5. సమీపమునం దున్న. 6. రాజలక్ష్మితాపము పోవుటకు. 7. మదజలము.

తే. గీ. నట్టిభద్రేభమందు వీరావతార
మూర్తి యుత్సాహమానసస్ఫూర్తిఁ దనరి
జగతి సద్భుతసమధికసాహసుండు
పుడమిపతి యంత నవ్వుచు వెడలె వేగ. 73

మ. విజయశ్రీపరిరంభణోత్సుకతఁ దా వేడ్కన్ సమిద్రంగమున్
భజియించెన్ బ్రియసుందరీకలితవేశ్మంబున్ బలెన్; మీఁదటన్
గజవప్రాభవతీవ్రవిక్రమత నుత్సాహించి యెంతేఁ బథం
బజితుం డై క్రమియించి డిండిమరవోదారారిసేనన్ గనెన్. 74

గ జ సే న

సీ. రదనాంశుకౌముది, మదజలైవలభృంగ
గణతిమిరచ్ఛటల్ గడవ ననఁగ;
మదనిద్రఁ గన్మోడ్చి మదజవంకస్థల
ద్యుతి నా మెలమెల్ల వెడలు ననఁగఁ;
గాసారజలకేళిఁ గైకొని జలజాళి
మించులక్ష్మిని ధరియించు ననఁగ;
[1]వప్రకేళీశరఃపతితఝురవ్రజ
వారి [2]దుర్దిన [3]మదప్రదము లన;
తే. గీ. నొప్పుమత్తేభములు శశాంకోపమంబు
లైనశ్రుతిభూషశంఖముల్ పూని యుండ
రాజహంసాళిసేవావిరాజి యైన
[4]దానతటినీతటం బనఁ దద్ద నొప్పె. 75

శా. పాదం బొక్కటి యెత్తి, యేభుజబలప్రాజ్యాధిపోన్మత్తమం
దూఁదంగాఁ దగు నంచు నెంచె ననఁగా నొప్పెన్ ద్రిపాదస్థితిన్
వేదండంబులు, దానలుబ్ధమధులిట్స్వానవిస్ఫూర్తి, ల
క్ష్మీ[5]దౌవారికయామికంబు లనఁగా మించెన్ సహస్రంబు లై. 76

---

1. ఏనుఁగులు దంతములతో గిరిసానువులను గోరాడెడియాట. 2. మేఘచ్ఛన్నదినము. 3. మదజలము. 4. మదజలనదీతీరము. 5. విజయశ్రీ ద్వారమునఁ బహరా కాచునవి.

అశ్వసేన

సీ. అబ్ధిరుద్ధావని యడ్డు జవం బని
కోపానఁ గళ్ళెముల్ గొఱుకు ననఁగ;
మే మూఁతఁ గొనఁ జూచి [1]మిత్రాశ్వముల్ నవ్వ
ననునీర్ష్య నా వీడు నవని ననఁగ;
వైదూర్యవియదటద్భానుసప్తులఁ గని
మిన్భ్రాంతిఁ బచ్చిక మెలఁగు ననఁగ;
ఫేనలీల ముఖాన వెలసి పాల్కడలి [2]న్వ
తనుజాశ్వ మని ముద్దు గొను ననంగఁ;
తే. గీ. దగుచు ఖురచయఘట్టిత[3]దస్యుకుట్టి
మస్ఫుటద్వహ్నికణముల [4]క్రముందు చుండు
చటులపదముల నెటను నశ్వములసేన
యధ్వమున ఘర్షణము వీడి యరుగ నొప్పె. 77

క. చేరువ ఘనాడంబరమున
సౌరధనుర్భ్రమను గొలుపుచటులహయంబుల్
తోరపుఁబిడుగు పడుభయముఁ
గూరుచు జగములకు నాఁగఁ గులుకుచు నొప్పెన్. 78

సుభటసేన

తే. గీ. నృపభటుల్ దమశిరములు హృదయరత్న
భూషణప్రతిబింబితస్ఫూర్తి మెఱయఁ
గరము మరణంబునందు [6]నిర్గహను లగుచుఁ
దల లెద ధరించి రనఁ దోఁచె ధైర్య మొప్ప. 79

సీ. సహజోష్మశుష్కజర్జరచందనము హృది
సేనావధజశల్యసితరజ మనఁ,
బ్రబలదోర్యుగతీర్ణపటురణార్ణవ మయి
వృథుఫేనసమయశశ్శ్వేత మనఁగ,

---

1. సూర్యునిగుఱ్ఱములు. 2. తనకొడు కగునుచ్చైశ్శ్రవము. 3. శత్రువుల.
4. నాచు. 5. విజృంభణము. 6. క్లేశము లేనివారు.

సమదారిమర్దనశస్త్రవ్రణస్యాంగ
రంధ్రముల్ సేసె వీరరస మనఁగఁ,
తత[1]తమిస్రాళి నాఁ [2]దావాగ్నిదంభిఘ
ర్మాహముల్ నా [3]నజయ్యం బనంగ.
తే. గీ. నొప్పి యతిగతకకుబంత[4]రుచ్ఛ్రితంబు
నధికభైరవ ఘోసుభటాళిఁ గాంచి
సంభ్రమంబున భయ మందె సర్వసేన
కుంతలనృకాంతుఁ డలరారెఁ గోర్కి మీఱ. 80

యుద్ధము

క. వీరరసాంబుధి సుభటులు
శూరులు విజయామృతంబుఁ [5]బూరఁ గొనుటకై
ప్రారంభించిరి తెగి [6]ప్రవి
దారణ మిరుగడలఁ బ్రళయదారుణభంగిన్. 81
ఉ. రెండుబలంబులున్ సమరవృక్షము నెక్కి స్వబాహువీర్య మ
దండము నూని డోలన మొనర్పఁగఁ దత్తరుసంగతంబు లౌ
పండులు తండతండములు వ్రాలె ననం దెగె వీరకోటిదో
ర్దండగతాసికృత్తములు ధాత్రికి వ్రాలుశిరోనికాయముల్. 82
క. పగతుఁ బరిమార్చి [7]వల్గితుఁ
డగువీరునియెదను స్వాతులందు సమముగా
విగళితరిపుఖడ్గము ర
క్తగుణచ్యుత సొచ్చె వేల్పుగణము వొగడఁగన్. 83
తే. గీ. శస్త్రపాతిత మైనట్టిశత్రుశిరము
కడు వశము దప్పి యనియాడఁగాఁ [8]బృషత్క
విద్ధ మగుతచ్ఛిరంబున విజయసుధను
గాంచువేడుక సుభటుండు గాంచె ముదము. 84

1. చీఁకటిసమూహము. 2. దావాగ్నివిజృంభణము గలగ్రీష్మదివసములు.
3. ఓడించశక్యము గానిది. 4. అధికము. 5. పూర్తిగా గ్రహించుటకై.
6. యుద్ధము. 7. పాఱుచున్నవాఁడు. 8. బాణము.

క. మణిమయముకుటముల [1]శకున
గణములు ఘట్టనము నల్ప క్షతచంచువులై
ప్రణయము సహర్షముగఁ గొన
వణు వైనను నిక్కమైన యామిషమందున్. 85

ఉ. నెత్తురువెల్లి లోఁ దగుచు నిల్చి భటాధ్వము నడ్డగింపఁగా
నత్తఱి నొండొరుల్ గనియు నాహవముం జలుపంగఁ జాలరై;
రుత్తమశీలగానమున, నొప్పుస్మితాక్షుల, వైర మూహకున్
హత్తదు; వీరఖడ్గములయందె [2]కడిందిమి గాన నయ్యెడిన్. 86

సీ. మానులు తమతలల్ మహి డొల్ల నరిసేన
మెట్టు నన్[3]రీధనే మిడుకు చంద్రు;
ఛిన్నభటశిరంబు చేర్పుఁ గౌతుకమును
శత్రుసారితదృష్టి జరుగ కునికి;
నసిఘట్టజాగ్నికణాళి పిశాచికాఽఽ
వళి కామిషము వంద నెలమిఁ గూర్పు;
హృదయస్థశరమూర్ఛ నిభకుంభశయులకు
శ్రుతితాళపవనాల శోష దీఱఁ;
తే. గీ. గరటికరటగళితమౌక్తికచ్ఛలమున
మహితతారాఽధ్వనిభఖడ్గమండలతతి
యొప్పె [4]వినిమీలితర్క్షమై యుదయ మెనయు
విజయతిగ్మాంశుఁ దోఁపించు వింత ననఁగ. 87

మ. భటవక్షఃస్థలభేదలంపటనమద్భృద్రేభ మొప్పెన్ సమి
త్తటదీవ్యజ్జయలక్ష్మిఁ బైఁ గొనఁగ యత్నం బూనునో నాఁగ; నం
తటఁ జాళుక్యబలంబు సర్వమును ద్విడ్దంతావళానీకినీ
చటులప్రోద్ధతధావనస్ఖలిత మై సాగెన్ సమస్తాఽశలన్. 88

---

1. పక్షిగణములు. 2. పరుషత్వము. 3. అవమానము. 4. ముఱుఁగుపడిన నక్షత్రములు గలదై.

మ. ఒకదృప్తేభము గాని యొక్కతురగంబో కాని కాల్బంటులో
నొకఁ డైనన్ బ్రతిపక్షవీరులయివాతోఁ బ్రాపు డై నంచరిం
పక యున్నం గని వెక్కులం బులకలం బాటించి దాయక్షానం
దకుఁ దంతిన్ వెడలెన్ మదోద్ధతకరీంద్రం బెక్కి దుర్దాంతుఁ డై.

తే. గీ. [1]జన్యలీలాబ్ధినరసి బినం బనంగఁ
దగునహితకీర్తికందళిన్ దద్దఁ జీల్చు
చరఁడు కరిమేఘఘటలెల్ల నవనిఁ గూల్చు
చద్భుతంబుగ రాజహంసాఖ్యఁ దనరె. 90

క. క్షతకుంభికుంభముక్తా
ఫలి మొగ్గలఁ బోలి రాలఁ దగె భూపతి స్వా
హితవీరయశస్సుమతిరు
వతనుస్వభుజములఁ గంప ముందించె ననన్. 91

చ. రిపుగజకుంభిపాళిఁ బ్రహరించుచు [2]నిర్గహనుండు రాజు దా
నపుడు స్మితాననుఁ డయ్యెనుబ్రియాస్త్రనమండలి లోఁ దలంచుచున్;
ద్విపకటపాలితద్విషదుదీర్ణశరంబుఁ దొలంచె నేస్మవిఁ
పుపయినిఁ గాలఁ దట్టి; సురపుష్పచయంబుల నించె నంతటన్. 92

ఉ. కుంభిపతాకదండమునకున్ గదియన్ బ్రతివీరకోటి దో
ర్దంభజ మొప్పఁ బంపినవృద్ధశరాలవళిఁ జూచి కుంభినీ
జంభభిదుండు [3]విభ్రమనునంభృతుఁ డై పరితోష మందెఁ దా
దంభము మీఱ నెంచి జయదప్రియకీలకమాలికాళిగా. 93

మ. ప్రతిపక్షక్షయదీక్షితుం డయినక్ష్మాపాలాగ్రగణ్యుండు హ
స్తితతిన్ వేయిటఁ దాల్చిన ట్లనిలతన్ జ్యాముక్తనారాచనం
తతిచేఁ దోమరభిండివాలముఖనానాహేతిజాతంబుచే
నతిశీఘ్రం బగుదంతిధావనముచే నారిలుఁ దయ్యెన్ [4]యుధిన్. 94

1. ఈపద్యమున నుపమానోపమేయముల యభేదరూపకము శ్లిష్ట మగు 'రాజహంస' శబ్దముచేఁ జెప్పఁ బడినది. సమానధర్మబోధకము లగువిశేషణములు మూడింటికిని సావయవరూపకము. 2. క్లేశము లేనివాఁడు. 3. విలాస
4. ఇది 'భవి-దివి-హృది' యను శబ్దములవలె స్వతంత్రప్రయోగము.

శా. అశ్వానీకిని భూమిపాలుఁడు హతాఽయత్తాత్ముఁడై త్రుంప న
ప్రాశ్వాశ్వంబులు సూచి [1]దామములు ద్రోయం బూనె భీతిన్ వడిన్;
శశ్వల్లూనగణారిహస్తిపక[2]సంజాతోత్తమాంగంబులన్
విశ్వోర్విన్ నినిచెన్ యశంబు దివి నింపెన్ యౌగపద్యంబుగన్.

ఆ. వె. కొండచయులనైనఁ బిండి సేయుశరాళి
గాని సెనసి వగఱకరటిదళము
పరుగు లిడెను దెసల శరణ మందఁగ దిగ్గ
జేంద్రసమితి నాఁగ నెద ఉరలఁగ. 96

క. రిపుబాణావళిఘట్టిత
నృపకంకటజాతవహ్నిరేఖ లెగయఁ దా
నపరిమితసమరజలనిధి,
విపరీతౌర్వానలములఁ బేర్చె ననఁ దగెన్. 97

వ. అంతఁ బ్రథనపృథివిఁ బృథివీంద్రుండు పృథులజయం బంది విజ
యేందిరావిరహదోదూయమానమానసు లైనవైరులకుఁ గరటికరట
ముక్తాపరాగపాండురత్వంబునఁ దపస్విత నొందించె నన నొప్పి,
ద్విరదపదదళితద్విషదనీకినీకపాలకర్పరంబుల బ్రహ్మాండభాండ
పూరణ[3]క్షమకీర్తి యనఁ జరించుచుఁ, [4]దూపుసోనలఁ జిల్కునబ్బులు
మేటిఁ బగఱ[5]చదుకంబున నాకం బైనఁ గడిందిమగంటిమి మార్కొని
[6]కోల్తలల మా ఱాడ కుండె, నివ్వదువున గడియలో మార్తుర
నుక్కడంచిననడిమిజగమేలికయొడలున [7]శిలీముఖపాతంబు వేల్పు
లపూసోనలతోన కలిగె, నిట్లు [8]సమనీకముఖంబున ననేకానీకినీజనా
నూనక్షయం బనహాయుం డై సాహసాంకసర్వంసహానాయకుం
డొనర్చె యెవ్వానికి వర్ణనాఽస్పదంబు గా కుండె? 98

---

1. వగ్గములు. 2. సమూహము. 3. సమర్థమగు. 4. బాణవర్షములు, 5. శత్రుసేనావారము. 6. యుద్ధసన్నాహములలో. 7. తుమ్మెదలు - బాణములు. 8. యుద్ధము.

శా. జన్యక్షోణిఁ గబంధతాండవములన్ జాలన్ భయం బంది రా
జన్యోద్ధాంతభుజంబు నందె విజయోద్యచ్ఛ్రీ యనన్ మించె: శ
త్రున్యస్తాఽత్మకృతనుత్రబాణములు నంటోదింప దోర్వ్యాకృష్టి..రా
జన్యుం జూడ్కెఁ గరాంబుజాతమున బ్రాజల్లీల స్వరాజన్యుఁ డై.

శా. శ్రీచాళుక్యకులాంబురాశివిధుఁ దుష్టిషంబుపై శత్రునా
రాచవ్రాతము లంత ధార మొనఁగూడం బేర, నాయోధనో
[1]త్కోచద్రంగతశేందిరాంగవదు బ్రముఖ్యల్ గూర్పనై పైపయిన్
దోఁచన్ మోవెదుశీర్షమున్ శిరము వంచన్ భక్తి నా నొప్పెడిన్.

ఉ. మార్తురరక్తబిందుతతి మానుగ హత్తుబుజాల నొప్పుభూ
భర్త దగెన్ వినాశితవిపక్షకిరీటవిముక్తరత్న[2]వి
స్ఫూర్తి యనన్; దదీయశరముల్ వెడిదంబుగఁ గాఁడ రంగమం
దార్తులు ధావితేభకరటాఽవళినుండియు దొల్లనై రిలన్. 101

తే. గీ. మూర్ఛమిషమునఁ గన్నులు మూయు రేల
నాథ కపటంబు విడుమ! భూనాథుసేన
పరిభవం బందుతరుణంబు దరియ నుండ
నీ వుపేక్షింపఁ దగ దనె నెలఁత ప్రియుని. 102

తే. గీ. పురుషదౌర్లభ్యమున దేవభూమి వీధి
దేవపాంసుల లిటకు నేతెంతు రనుచుఁ
గాముకా! నన్ దిరస్కృతిన్ గనకు మోయి!
యనుచు నాకకాంత పలికెఁ దా ననుఁగుకాని. 103

తే. గీ. ధ్యానమారుత మాఁపునీసరణి దెలిసె
సుభట! సురవారసుందరీచుంబనమునఁ
గ్రొత్తనెత్తావి మోమున నత్తమిల్లె
ననుచుఁ [3]బలవించె నాకయింతి తనదుప్రియుని. 104

1. అసుభవాశక. 2. విస్ఫూర్తి గలవాఁడు. 3. ప్రలాపించెను.

క. నిలువక చపలలు సంపద
లల స్వామిగృహంబునుండి యభిసారిక లై
చలియించె నహా! యధైర్యం
బలమె నిసుఁగా నాదుభాగ్య మఱుకతమునసో. 105

క. సురతరుడీగృహమును నా
దురదృష్టవశానఁ బొరఁగ దొరకొని తేనిఁగా
బరదుర్లభ మిట రాజా
దరము మఱవఁ దగునె నీకు [1]దర్పకవికృతిఁగా. 106

క. ఇటు వీరభటవధూటీ
చటులాక్రందనసహస్రశత[2]దుర్దిన మం
తట రణభూమిఁ గనుచు భూ
విటుఁ డడలఁగా [3]వెన్నుసుటను విధి క్రమ్మఱిలెఁగా. 107

[4]అలఁతిఁ జళుక్యుఁ డాహవపయఃపతిపారము నెయ్యి పేర్మి, న
వ్వల విలు డించి తాను విని వ్యాకులశత్రుపలాయనంబు లోఁ
గలఁగెను 'గీర్తియుఁగా వదలెఁ గాఁ గృపణుఁగా మహి వీని' నంచుఁ; జం
చలముల దుష్టులందును [5]నిసర్గమహోన్నతులు పూనుకోపముల్. 108

క. నరపతి సొచ్చె లలితగత
కరేణుకాన్యస్తకమ్రకాంచనపీఠ
స్థిరుఁడు [6]జయధ్వజపురిఁ; గొని
హరి-కరి-శుద్ధాంతసహిత మరిసిరి నెల్లన్. 109

ఉ. ఉక్కుభటుల్ వనాంతరమునుండి కులాహితుఁ బట్టి తేఁగ స
మ్యక్కృప బాష్పగద్గదవచోఽనుగుఁ డౌచుఁ జళుక్యవంశమం
డెక్కటివీరుఁ డుండె గృహశృంగవిలంబిత[7]హారదీధితుల్
చొక్కపుఁగీర్తులన్ దెలుప సొం పగుపట్టణమున్ బ్రియంబునన్.

1. మన్మథ. 2. మబ్బుగప్పినదినము. 3. వెంబడించుట. 4. తేలికగా. 5. స్వభావముచేత గొప్పవారు. 6. విజయపతాకము గలరాజధానిని. 7. ముత్తెములసరములు (నిర్విశేషణ మగు 'హార' పదమునకు ముక్తాహార మని యర్థము. ఇతరత్ర 'రత్నహారము' మణిహారము' అని యుండును).

హేమంతము

ఉ. కుంకుమగోము కాఁపుదల [1]కాంచవలయుఁ గా స్మరదేశికుండు మిన్
పొంకముప్రముద్ఛ, పూవువిలు ధూవతిఁ జేరువ జేరుగా, శర
త్పంకలితాంతహాంతర్తము [2]శార్వరివల్లభవల్లభంబు, పెఁ
బింకములోవితఁగా మహినవేళ లతిఁగా దొరసూపె సంతతిఁగా. 111

క. శరదృతువితీర్ణసాం
గ్యరమాప్రత్యూహదక్షుఁ మగుహేమంతం
బు [3]రసారమణవరాంచస్యా
వరవదననిషేవణప్రవర్తనఁ గలచెఁగా. 112

సీ. ఇనునితేజము మాంద్య మెనసిన దివసవి
స్తారకర్షణమపుత్సవము నొందెఁ;
జెలులపైఁ [4]దొలయుల్కఁ [5]నెలమిని [6]నెటిఁ గూర్చి
[7]యాయామవతు లయి యుంచె వినుతి;
సతతం బనంగసంగతగాత్రముల స్త్రీల
కాశ్లేషకౌతూహలాంచప్తిఁ గూర్చెఁ;
బ్రౌఢిమ సంకోచపాత్రత్వ మొనయించి
దివసాంఛి నొనరించె స్త్రీజితముగఁ;

తే. గీ. గాలవశమున శారదకాలమహిమ
దొలఁగ వలఁగొను [8]హైమనర్తువునయందు
నరుల మించెదు యోషిజ్జనంబువగిది.
దినవితతిహేల లడఁచి యామినులు ప్రబలె. 113

క. [9]అలకాంచలికదామృగమద
కలితకపోలస్థలాలకములకు దోలా
విలసన మూన్చుచు వీచెఁగా
లలితగతిఁగా రాజతాచలశ్వసనంబుల్. 114

1. క్రౌంచపక్షులకు. 2. చంద్రునకుఁ బ్రియము. 3. రాజస్త్రీలు. 4. ప్రణయకోపమునందు. 5. ప్రసన్నతయందు. 6. పరిపూర్ణత. 7. దైర్ఘ్యము గలవై. 8. హేమంతఋతువు. 9. అలకాపుల స్త్రీలు.

మ. స్మరదర్పోష్మనివాసభూము లనుచున్ శంకించె నాఁగన్ దమిన్
[1]దొరయం బోక హిమంబు ముజ్జగములందున్ వ్యాపనం బూన న
బ్బుగ మౌనుమ్మరు నిమ్ము లోకామలచన్వాంతల్ విజృంభించె ను
ద్ధుర కేంద్రీకృతచూతసాయకమహోదుర్దాంతదుర్గస్థితిన్. 115

క. వారనితటిద్యుతులన్
దారాఉధ్వక్షేత్రమందు నవ్యాంబర
స్ఫారహిమానీబిలక
వారరుచిన్ బ్రబలె రిక్కబలగము లంతన్. 116

క. హిమమహీధరమారుతమునఁ
దమమోములు పగులుపాటుఁ దాల్చ ననుచుఁ గుం
కుమపూఁత[2]నిచోళంబుల
సుమకోమలు లుంచి రాస్యసోమశ్రేణిన్. 117

క. క్షేత్రములు [3]పుండ్రపాకప
విత్రము లగుఁ; గరుడువాలుపెరుగు వఱఁగెడున్;
గాత్రములు ఘుసృణచర్చా
పాత్రము లగు [4]హైమనప్రభావ మయారే! 118

ఉ. నారిపుఁ డైనసూర్యునకు నవ్యముదాస్పద మిద్ది యంచు దు
ర్వారరుషన్ వలెన్ వలి కరంబు సరోరుహిణిన్ దహించె నా
సూరుఁడు సూచుచుండఁగనె; చోద్యము! తేజము గల్గువారలేన్
దారుదు రేమి సేయ విధి దప్పినకాలము మ్రోల నిల్చినన్. 119

క. మారునిఁ బరిపోషించుచు
షారాగమ మపుడు స్పర్శసౌభాగ్యం బిం
పారఁగ సామాన్యస్త్రీ
వారావయవములఁ గూడఁ బాటిలఁ జేసెన్. 120

---

1. అంటకుండ. 2. గవుసెనలు. 3. తెలుపు గలిసినయెఱ్ఱచెఱుకు. 4. హిమ
సంబంధమైన.

వేఁట

తే. గీ. అవిహారార్ద్ర దినముల నృపుఁడు చాళుక్య
వంశభవచక్రవర్తి [1]ద్విపవిపక్షగామి
నిజభుజార్జితవిభవనిర్వృతిఁ దగుచు
వెలసె మృగయావినోదంబు సలుపఁ గడఁగి. 121

సీ. [2]ఘనవినీలతనుత్రగాత్రుఁడై ధృతనీల
దువలకంకటు మహోభవునిఁ బోలె;
[3]శ్యామవర్మపరిహారాన విను దిసు
[4]నక్షత్రయుక్తవియదటుని మించె;
హారబింబితయోషిదగ్రదేవీస్థితిఁ
బరిజనయుతలక్ష్మివరుఁ డయ్యె;
స్ఫటికోజ్జ్వలోరఃప్రసరహారగతముక్త
లను యశోద్రుమకుట్మలత వహించె

తే. గీ. లక్ష్మికులగేహనీలోత్పలములనంచి
మునను రాజమరాళంబు పొలుచుఁ దరణి
నిజవినీలాటతపత్రంపునిగిల నృపుఁడు
భువననేత్రాభిరామవిస్ఫూర్తిఁ దనరె. 122

తే. గీ. సకలకకుబంతరాళప్రసాధనంబు
సలుపుదోర్యుగకీర్తులసరణిఁ బోఁడ
నిరుకెలంకుల ఫేనపాండురము లైన
[5]చామరలజంట భూమీశచంద్రుఁ డొప్పె. 123

సీ. [6]కనుకమైఁ దపనవాహనశిరస్త్రాదనో
ద్యమమున నుత్సుకతను వెలార్చు.
వేవెలుంగువినీల[7]వీతినంతానంబు
ఘర్మదగ్ధంబులుగా హసించుఁ,

---

1. సింహగమనుఁడు. 2. మేఘమువలె నల్లనయినకవచము. 3. నీలకవచముపైని ముత్యాలదండతో. 4. మేఘనక్షత్రసహిత విద్యాధరుని. 5. చామరములు— మువర్ణములేకుండఁ గూఢప్రయోగముగలదు. 6. ఈపద్యములోఁ దొలి 4 పాదములకు ఎత్తుగీతము 4 పాదములతోఁ గ్రమాన్వయము. 7. అశ్వములు.

దనలోనఁ బవమానమును గణించక దాని
కతిపంగుభావంబు నంటఁ గట్టుఁ,
దనమేను ఖురఖండితనృపాంగణమణీర
జఃపూరితముగ నిచ్చను దలంచు,

తే. గీ. గగనసీమాస్థరింఖికాన్యందితముల;
ఫేనసమపాండునిజదేహవిలసనమున;
స్వీయతేజఃప్రహష్టహృద్వేగవిధిని;
రవికరోదితపల్యాణరత్నదీప్తి. 124

వ. ఇట్లు విజృంభించుమృగయానమయనమనురూపాలంకృతతురంగంబుఁ
గుంతలభూకాంతుం డారోహించి [1]వయాళికై వెడలునప్పుడు:- 125

క. చిత్తరువులు గై సేసిన
[2]తత్తడిగమిజీనులందుఁ దవులుజనులచూ
పత్తత్తడు లరుగన్ వె
న్నత్తి, [3]బడన్ గన్నయటుల నరయదు తొలఁగన్. 126

తే. గీ. రమణ భ్రమియించుమన్మథరాజధాని,
లలితపల్లవతతికి విలాసవనము,
రసనియంతకుఁ బరమగౌరవపదంబు
అంతిపుర మన్నృపాలువె న్నంటి చనియె. 127

తే. గీ. అతనివారాంగనలు తురంగాళిపైన
బొమలవిండ్లను గ్రేఁగంటిములుకు లూని
దిగ్జయోద్యతమదనపృథ్వీవరేణ్యు
ప్రబలసేనావితాన మై ప్రభఁ దలిర్చె. 128

---

1. విహారము. 2. అశ్వసమూహము 3. బడలిక.

క. మృగయాపరసింహంబులు
మృగకాంతకశమనదూత [1]లినుఁజాగిలముల్
దగి పలువన్నెల, హింసా
దృగంతదృష్టు లన ముందు దెసఁ జనఁ బూనెన్. 129

మ. త్రిజగల్లంఘనజాంఘికోత్కరతఁ బా[2]న్తైజహాయం బెక్కి భూ
భుజుఁ డెంతేఁ దెరు వుత్తరించి త్రుటిలో ముంజాయగాఁ గన్గొనె,
స్వజవోల్లంఘనవక్త్రమత్తమృగసంతానాటవులారణ్య మ
ధ్యక్రమముగా దెల్పుచు నాత్మనేత్రపుటముల్ కర్ణాంతముల్ సోఁకఁగన్.

క. అబలాపరిజనయుతి [3]భూ
పబలారి ప్రవేశమొందెఁ బాండుయకుం దా
నిబిడానితనిచుళదళ
ప్రబలతరవృన్నరవికరము లగుమలలఁగా. 131

క. గిరులసరికరులతుల గల
[4]కిరులకుటుము నిగిడె నెదుట క్షితిపతికిఁ [5]గిరి
పరిచుంబితముస్తాకుర
పరిమళయుతవదనమై జటాలకయుత మై. 132

వ. మును జని కొన్నియంజ లటు [6]పొంపిరిగర్వముఁ బూని మాటికిఁ
వెను జనుదెంచువాని నరవిఁగా గనుచుఁగా జను దున్న[7]యేకలం
బు నిభసమానపీనతనువుఁగా గలదాని [8]నొకండుఁ గక్షమం
దు నిశితసాయకం బొకటి [9]దూఁటి ధరన్ బడఁ గూల్చె నుగ్రతన్.

1. రాజవేఁటకుక్కలు. 2. ఉమత్త జాతిగుఱ్ఱము. 3. రాజేంద్రుఁడు. 4. వరాహసంఘము. 5. అందువరాహము. 6. సాంద్రముగ. 7. వరాహము. 8. 'ఒకండు' అనునమహద్వాచకమునకు ద్వితీయాంతము. 9. పొడిచి.

ఉ. కొన్ని. [1]లకోరు లంగములఁ గ్రుచ్చినయట్టులె కూలె నేలపైఁ;
గొన్ని. సశల్యకాయముల గొబ్బున దవ్వుల దాఁటి పోయెఁ; బై
నున్నవరాహముల్ దిరిగె నుగ్రనిశాతశరప్రపాతభీ
తి [2]న్నెఱియారముల్ గలశిలీంధ్రమహావిషమస్థలంబులన్. 134

కం. [3]తొలియద్భుతకథ కెంతయు
నలిపె విపర్యయము తేనికర; మిలఁ బడునే
కలము నధీరము, వికలతఁ
గలదాని వహించె నవని కడుఁ జిత్రముగన్. 135

కం. లీలమెయి నేలయేలిక
గిలించినవాలుకోల క్షితిరుహమున వే
కీలుకొను[4]దంష్ట్రి దాలిచె
నాలానాబద్ధముగ్ధహస్తివిభవమున్. 136

చ. సకనకశృంఖలం బయినశ్వాన మొకండు వినిర్గమించి యాఁ
గక వన మాక్రమించుకిరికాండముపైఁ గ్రుధ దూఁక, వృకకం
టకముల నంకెలల్ దవిలినన్ వశమేదుచు మాటిమాటికిన్
వికలమతిన్ మొఱుంగుఁ బరివేధితకంఠబిలోద్గతధ్వనిన్. 137

చ. హరిణి యొకండు భూరమఋనాశుగహేతువునన్ నిరుద్ధ మౌ
హరిణముఁ గాంచి తా మఱలి యడ్డుగ నిల్చెను; బ్రాయికంబు, దు
స్తర మగుఁ బో తనూవిరహతాపముకంటె సమస్తదేహసం
జ్వరకర మైననాథునెడఁబా టొదవించెడితాప మెంతయున్. 138

---

1. క్రూరబాణములు. 2. విశాలము లగుపొదరిండ్లు. 3. పూర్వ మాదివరాహము భూమిని ధరించగా, నిపుడు భూమియే వరాహమును ధరించె నని విపర్యయము. 4. వంది.

తే. గీ. నక్షత్రబుధిమండలముఁ జేరి క్రాంతి లేని
యాశ్రమైణతఁ గనుకోర్కి నవ మృగములు
నింగి కెగయుచు నుండు, కోటీరవుండు
విల్లు వలయాకృతిగ లాగి పేర్చి నిలువ. 139

శా. అతం దూన్పుపృషత్క[1]దోరముల నవ్యాబ్దాంబుధారాభ్రమ
స్ఫూర్తిన్ గూర్చి నిసర్గసీరనిర్భితిన్ బర్హిప్రపంచంబు ని
ర్వృతిన్ నిల్పి శరాళి మైఁ దవులఁ బాటిన్; వేఁడు నిశ్శేకతన్
మూఁతత్తుప్రథ నిల్పెఁ గాంతవనితామోదప్రభాకల్పప్రథన్. 140

క. శ్రీరాముఁ డల దశాననుఁ
దూరుఁడుగాఁ, గుంతలుండుఁ దూర్జటివిసం
దారమ్మునఁ [2]బందాఽనన
మారకుఁ డై కొఱఁతఁ గాంచె మారామునకున్. 141

క. దానముబ్బుల లాగియుఁ జూ
గ్గినమృగు లటఁ జేరినను నృకాంతుఁడు దునుమన్
జనఁడు, కడు పెనసి యలనతఁ
దనరుచుతనచెలులవిలసితము స్మృతిఁ దవులన్. 142

చ. పలుకులు పెక్కు లేల! వని భంజితసింహము లిన్నరంకువున్
దళితవరాహవారమును దా నొనరించి నృపాలకుండు న
క్కలఁకులనే నిజాంగనలకేళివిలాసము లింపు నింపఁగాఁ
జలినమయంపుసౌఖ్యముల సమ్మద మొందుచు నందె నత్తఱిన్. 143

1. వంకలు. 2. [illegible]

శిశిరము

ఉ. కుంకుమపూవుపూఁత నగుకొంచెమువేఁడిమి గల్గునంగముల్
బింకపుయౌవనోష్మమున వీఁగెడుదన్నెలవుల్ నెలంతలం
దంకిలి యేల! కామిజనయామికుఁ డై రహి గాంచి మించుమీ
నాంకున కొప్పె శైశిరనిశావళి జీవితదాయకాయతిన్. 144

ఉ. అల్ల విశుభ్ర[1]రాంకవములందు, విలాసపటీరకాష్ఠసం
ఫుల్ల[2]కృపీటయోనిపరిపుష్ట[3]హసంతికలందు, నంతఁ గ్రొ
న్నల్లియగర్వుఁ గాల్పఁగ ఘనం బగుధూమశిఖావళిన్ బ్రవ
ర్తిల్లె స్మరప్రతాపము గరిష్ఠజగత్త్రయకామిజైత్ర మై. 145

ఉ. నిప్పులతిప్ప[4]హానములు నిండిన[5]గీములలోనిపొంతలన్,
విప్పు గలట్ట[6]తూలపటవేష్టనపాళిని, నుమ్మ కిమ్ము లై
యొప్పులకుప్ప లౌ ప్రియలయున్నతసత్కుచమండలంబులన్,
జొప్పఁ దొలంగి యాటెఁ జలిఁ జొన్పుతుషారవిజృంభణోద్ధతుల్.

మ. తనుసుష్ఠుత్వముఁ గూర్పువేఁట[7]యలవున్, దద్దన్ మరల్ విర్విగాఁ
బొనరింపం దగు[8]శ్యామలున్, జెలులయింపున్ గూర్చుకౌఁగిండ్లు, రం
జన మూన్పన్ జననాథుఁడున్ 'శిశిరమే సర్వర్తుసంఘంబునన్
మునుగా సంస్తవనీయ' మంచు నెఱిఁగెన్ మోదంబు నందిల్లఁగా. 147

ఉ. గౌరివిలాసధూపముపొగల్ దగులన్ వలు పెక్క, శర్వహా
రోరగముల్ గళశితిభయోన్నతి మ్రింగక యున్న వై, యతి
క్రూరహరాద్రివాయువు లకుంఠిత[9]శారదగేహపున్ బృహ
ద్ద్వారమునుండి మోదముగఁ బాఱుచుఁ గాంచె నృపాలుసంస్తుతిన్,

---

1. తెలుపులు. 2. అగ్ని. 3. కుంపట్లు. 4. సెగలు. 5. ఇండ్లు. 6. రజాయి. 7. పరిశ్రమము. 8. రాత్రులు. 9. కాశ్మీరము.

చ. కొలఁది [1]"వితస్త" మంచులను గొంచుఁ, 'ఐరావతిఁ' గలంచి, 'చంద్రభా
గ'లహరులందుఁ దేలి, కుదిఁ గాంచి [2]'యమున్యర' కోర్మిమైత్రి, వి
స్తులమగు [3]"సిద్ధసింధు" తటిఁ [4]'దూఁచుచు వేగమ దేవదారులం
దొలిచె హిమాద్రివాయువులు భూపతికిం బ్రమదప్రదంబు లై. 149

శా. ఈరీతిం బ్రజలెల్ల సంతసముతో నారాజు ప్రఖ్యాతి ని
ష్టారంభంబు లొనర్పఁ గాలశీలుఁ డగుచున్ సంపత్తి సారాధి ప్రౌ
ఢ్యోదయ విక్రమమందిరప్రముదముల్ పొందంగ; నేనిం దేవ దే
వారాధ్యాత్మక మా కాద్భుతప్రతిభలంతుం బొందు నే యెందునేన్. 150

విక్రమాంకుని రాజ్యపాలనము

చ. పురమిపయింగ నెగుల్ దిగులుపో ల్పఁగఁ జేసి సహర్షచిత్తుఁ డై
యొదయఁ దతందు యాచకుల కూడిచె బంగరువాన; లోకు లొం
దెదునిదుమల్ దొలంచఁగ మదిం బరికొల్పనివారికల్మి తె
ప్పుడు మెఱుఁగుంజిగుర్లనరిఁ దోఁచిరంబులు గాక యూఁగెడున్.

క. [5]పుడిసిలి నెనఁగినకులమున
దొరమినబల్ దారల వితఁడు ప్రోద యగుచుఁ, దా
నదఁచెం బ్రజలం దొదవెడు
దెడిదవు[6]మనుజరుజ గాక [7]విధికృతరుజయున్ 152

క. మము [8]నీటం నిండునము
ద్రము లానృపవశ్యము లనుతలఁపున నవ న
ద్దములు క్షమావరుసేవా
సమనుస్మృతిం గాననయుక్తజలములఁ గురియున్. 153

1. జీలంనది. 2. సూర్యపుత్రి (యమున). 3. గంగానది. 4. తూఁగఁ జేయుచు. 5. చుకకమునఁ బుట్టిన 6. ఆధిభౌతికరోగము. 7. అధిదైవిక రోగము. 8. జలముతో.

సీ. అదను గాకయ మిత్త్రి పొదవఁ జో రెటనేనిఁ,
గలు వరయఁగ రాదుగా యెట్టైన,
మానుసులఁ గడు [1]విన్మానికం బలయింపఁ,
దలఁతనే తొలఁచ గా ద్వలరి వీచుఁ,
బండ్లు చెట్లను గడుబరువున భంజించి
భయమునవలెఁ గాంచుఁ [2]బాండురతను,
మావులఁ గావులు మాని తల్పులు మూఁతఁ
గదియింపకయ జనుల్ గంద్రు కూర్కు,

గీ. జాలమార్గంబులను జొచ్చు శశికరములె
కాని, కన్నములందుఁ దస్కరులు సొరరు,
దొనఁగు లరయఁగఁ జో కిట్లు దొర స్వకీయ
రాజ్య మొనరించె నిక్ష్వాకురాజ్యమునరి. 154

చ. కరుబిభకంఠగర్జితము గాంచఁగ రానటు తూర్య-దుందభి
ప్రకరవిరావముల్ చెవలఁ బర్వెను; విచ్చలు వీటవీట నాఁ
గక బలు[3]పండువుల్ దనరఁగా [4]సురమార్గము మించెఁ దర్ధ్వజాం
శుకవిహితాహిమాంశు వయి క్షోణివరేణ్యునిపాలనంబునన్. 155

క. పోరు విడి యెలమిఁ గాంచక,
మీఱుమగతనంబు గలుగుమేటిదొర పొక
ర్కీఱుదొరల వందినతన
సారభుజాయుగళి కితరశరణముఁ దొలఁచెన్. 156

1. నభోమణి (సూర్యుఁడు). 2. *తెలుపు మించినవచ్ఛఁదనము = వెలవెలఁ బాఱుట. అని శ్లేష. 3. ఉత్సవములు. 4. ఆకాశము.

క. తనయాకృతికిన్ సరి యగు
తనయావళిఁ గులయశోనిధానులఁ గనియెన్;
దనయభిమతతరువు తనం
తన యగు ఫలవంత మనమధర్మాత్ములకున్. 157

క. హేమోన్నతవాతాయన
భూమిస్థితిఁ గూర్చు రెలమి భూపతిపుత్రుల్;
దా మెక్కవ్యోమయానం
బొమరి నెల వైన¹ఖేచరార్భకులవలెన్. 158

ఉ. ప్రాణసమాన మేసు వసుధాధిపరేఖ్యుల; కీతఁ డెంచు పూ
సాణువుగా నటంచుఁ దనయంగద నర్థులకున్ వదించుపి
న్ప్రాణము దోఁప వారిశ్రవణంబులయందు నివాస మూనఁ ²గ
ల్యాణము నైజగౌరవము హానిఁ గనన్ నృపుత్యాగవద్ధతిన్. 159

తే. గీ. ప్మవరస్వర్ణదారుభూషాప్రభాళి
బెరసి పింగళకాంతిచే వెలుఁగునర్థి
కులము ³వేలుచు నున్నట్లు తళ్కుఁది వదలె
నర్థిదుర్గతి, ⁴ప్లోషభయాన ననఁగ. 160

చ. 'తలఁ గలవేల్పువానము లధఃస్థలిఁ గూలెడుభీతిఁ, ద్రుంపఁగాఁ
దలకొనఁ' దంచుఁ ద్యాగి యగుతత్పతినుండి భయంబు వీడియున్;
"దొలఁగుము లేఁడు వచ్చె నిదె! త్రుంగుదు" వంచు వచించునట్లు ద
ప్పులఁ జనునర్థికోటికి నృపుం డిడుపైఁడిఁ గలంగె మేరువున్. 161

1. విద్యాధరబాలకులు. 2. బంగారము. 3. కాలు చున్నట్లు. 4. కాలుట.

దేవాలయము

క. నరవరుఁ డూన్చిన[1] కమలా
వరునినికాంతోన్నతోదవసితం బొప్పెన్,
గరముఁ బ్రబలు కలిఁ దొలఁచఁగ
ధరణిజఠరంబు వెడలుధర్మకర మనన్. 162

క. తారామార్గ మొరయుతద
గారముఁ దొలఁగి చనురవిఁ గలిగెను శ్రీదై
త్యారిన్ జూఁకమి. నప్తులు
గూరమి బన్నంబు విద్ధగుణయుగళముగన్. 163

చ. [2]దనుజానిఁబో మ్మగల్ప [3]హరితన్ గనె నీతఁ డటంచుఁ దద్రమే
శునిఁ గని భీతిఁ బోలెఁ బొదనూప దటన్ గలికాలదంతి; [4]త
ద్ఘనతరనాభిపంకజముఁ గాంచదు తుమ్మెదది మ్మహర్నిశం
బనఘవినీలధూపపటలాకృతి [5]సవ్వి వినిర్గమించుటన్. 164

శా. ఆదేవాలయశృంగభాగముల సొంపారన్ స్ఫురన్మౌక్తిక
ప్రాదుర్భూతరుచాలివళిన్ గనకకుంభంబుల్ నభశ్చుంబులై
యాదిత్యాశ్వచయంబు [6]దూపఁ గొని తోయభ్రాంతిమై [7]వానిపై
నూఁదన్ మోములఁ [8]వానిఫేనముల సంయుక్తంబులై మించెనన్.

చ. అచటిపురంధ్రినృత్యములయందు మణీమయ[9]సాలభంజికల్
ప్రచురతరాత్మకాంతిపరిపాటి [10]వమించుచు మోదబాష్పతా
రచనము లుల్లసిల్లు[11]నభిరామదృశాస్ఫురణంబు లూనె నాన్
రుచిరములై నజీవములరూఢి సదా సిరు లీనుచుండెడిన్. 166

---

1. విష్ణుదేవాలయము. 2. హిరణ్యకశిపుఁడు. 3. సింహత్వము. 4. ఆ విష్ణువు యొక్క. 5. ఆతుమ్మెదలు. 6. దప్పి. 7. ఆ కనకకుంభములపై. 8. ఆయశ్వములయొక్క. 9. బొమ్మలు. 10. క్రక్కుచు (ప్రసరింపఁ జేయుచు). 11. అందములైనచూపులు.

తే. గీ. అచటిమేల్ప్రాంగణముల నాట్యంపుఁజెలులు
ప్రతిఫలనమిష ¹నుల్లోచరత్నములను
సంబరచరాంగనాస్థాన మందుకలిన
సంబరాటనోద్యతలు నా నలరు చంద్రు 167

తటాకము

ఉ. కారణమానుషుం దగునృకాంతుఁడు రుద్ధదిశాముఖంబు గా
సార మొనర్చె దేవళమునమ్ముఖభాగమునందుః నల్లదం
జేరి యతుల్యమై చెలఁగి. శ్రీరహి మిందునరమ్య కెట్టు లు
ల్పారితలక్ష్మి మైనపయసాంనిధి యీ దగు నీయిలాతలిఁ? 168

తే. గీ. అచ్యుతాంఘ్రిసరోజపరిచ్యుతిఁ గని
²సురనికేతనగర్భంబుఁ జొచ్చి వెడలి
వచ్చుసురనిమ్నగా³శేషవారి నొప్పు
ననఁగ నత్తటాకము వొల్పు నచ్ఛవారి. 169

తే. గీ. దాత యగునీనృపాలుని దరిసెనేని
నెప్పుదేఁ దానలోభాన ⁴నిల్వలారి,
యతనిదర్పంబు భంజింతు ననినయటులఁ
జెరు వుబుము. దరిఁ బగిలెదుతరఁగలదుతి. 170

తే. గీ. క్షారవారాశిసంగమకాంక్ష మించఁ,
గానినియమంబు నీ కేల గంగ! పూన?
ననినటుల్ హర్షగద్గద్యమునఁ దటాక
మూర్మికరముల దాని మిన్నొదిసి లాగు. 171

1. మేలుకట్టు(చాందినీ). 2. దేవాలయము. 3. మిగులుజలము. 4. అగస్త్యుఁడు.

చ. మును జనకాఽత్మజావరుఁడు పూన్చినసేతువుబంధనంబునన్
వననిధి గాంచె భంగ; ‘మల వార్ధికిఁ దా నుదయించుటన్ వచిం
చినఁ గడుఁ జుల్కనా’ ననుచు [1]జిష్ణునిదంతి యనిందితాఽత్మ మై
తనరెడునీతటాకమునఁ దా నుదయించుటఁ దెల్పు [2]నింతికిన్. 172

క. జలదము లీకాసారాం
బులఁ గ్రోలుచు శుక్తులందు ముక్తాశ్రీలన్
గొలుపఁగఁ బురాణముక్తల
కలరవు లలనాకుచస్థలాఽరోహణముల్. 173

ఉ. ఎన్నిక మీఱునేలు లెనయించినమోములు గ్రోలి నిల్చుచున్
జన్నముఁ గూరు[3]భంగయుతవారిధినుండి తొలంగె నాఁగ న
త్యున్నతి నందకొండల సముద్భవ మందునదుల్ నిదాఘ మే
గ న్నగరీతటాకపరికల్పితయౌవన మాక్రమించెడున్. 174.

పురవర్ణనము

క. సుర-వాణీవరలో[4]కో
త్తరభాగము లంది యెలమిఁ దాఁ గూర్చె ననాఁ
బురమున్ [5]బ్రహ్మపురాఽవృత
మురుసక్తిన్ నిల్పె నాతఁ డొగి నచ్చోటన్. 175

చ. మొదటిగవాక్షమున్ వదలి ముద్దియమోము ద్వితీయ మంటి పెం
పొదవుట రేలఁ బ్రోలున సమున్నతసౌధవిటంకలంఘనం
బొదవుటయందు శంక విడి యుద్దవిడిన్ నడుమన్ బ్రవేశ మై
[6]చదురున దాఁటి పోవు ననఁ జంద్రునిఁగూర్చి తలంప నయ్యెడిన్.

1. ఐరావతము. 2. తనభార్య యగునభ్రమువునకు. 3. భంగపాటు - అలలు (శ్లేష). 4. ఉత్తమ. 5. బ్రాహ్మణాగ్రహారములచేఁ జుట్టఁబడినది. 6. చాతుర్యము.

మ. అట సోపానములన్ నితంబినులు దా మారోహణం బానుచోఁ
గటిభారంబునఁ దూఁగఁ జోడు దని విక్కాన్ భీతి భిత్త్యగ్రముల్
దిట వూన్పంగఁ దలంచె నాఁగఁ గృపఁ జెందించున్ వినా¹ష్టాపదో
త్కటరుగ్దండములన్ దదీయకరసంతానంబులం దూఁతగన్. 177

తే. గీ. అచటియగ్రగవాక్షతుంగాలయముల
తుంగిమంబు గడించెఁ బెన్దూషణంబు
నచటిచిత్రస్థితద్విరదాళిఁ గిన్క
శక్రదంతి. ప్రధావనశంకితము, గ. 178

ఉ. అప్పురిపైఁ దిరం బగునిరంతరతుంగనమందిరావనీ
స్థాపితకుట్టిమస్థలుల ²సారసబాంధవసైంధవాళి తా
రాపథమందు నూఁత గన రానిగతిన్, దముఁ బొందుగ్రాంతులన్
దాపికొనున్ స్వకీయపదపాళిఁ గదింపుచు నింతనంతటన్. 179

మ. ప్రతిబింబాఢ్యములన్ ద్రియామముల నాప్రాలేయధాముండు భూ
పతిప్రోల్పంది యటన్ బురంధ్రిజనతాప్రాంచత్పురోలాయిత
శ్రుతిభూషాదృతరత్నకుండలరుచాశుద్ధాత్ముఁ డై యంతఁ ద
త్పితనాళీకదృగాకపోలసుషమాక్షీరంబులన్ మున్గెడున్. 180

క. హరి ³గురువు తల్లి యిందిర
యిరువుర కిది యిర వటంచు నెఱుఁగుటనువలెన్
మరున కనేకాన్వయ్యా
కరునకు నెపుడేని సద్దు కలుగదు నగరిన్. 181

1. బంగారము. 2. సూర్యాశ్వములు. 3. తండ్రి.

వదాన్యత

మ. ప్రతిపర్వంబున నాప్రతానిధి భూపాలాంబుజాతారి యు
న్నతచిత్తంబున నల్ప షోడశమహాదానంబులన్ దానని
ష్ప్రతవాఃపంకిలతత్పురీనికటధాత్రిన్ గూలుభీతిన్ బలా
యితుఁ డౌఁ దత్పురిఁ బాయుచున్ గలి స్వకీయేచ్ఛావిహారాఽదృతిన్.

క. తుంగస్వర్ణోత్కరములఁ
[1]దుంగసరిగఁ జూచుదానధుర్యుఁ డయినరా
ట్పుంగవుపటీరపాండుయ
శోంగము లోభమున కంత నాస్పద మయ్యెన్. 183

చ. తలఁగక స్వర్ణదానములఁ దత్పరుఁ డౌనరపాలునుండి భీ
తిలి తపనీయభూధరము [2]తెల్పును దాల్పఁ దలంచె నాఁగ [3]ను
త్పలములనేస్తిమండలముఁ [4]బారదపిండ మటంచుఁ దాఁకు ని
చ్చలు దనతుంగశృంగములఁ జాఁచి సితత్వపరీప్సచేవలెన్. 184

క. కనకతులాఽఽరోహణమును
జనపతి ద్విజకల్పశాఖి శత్రుంజయుఁ డై
పొనరుప; [5]నగస్తి రాఁగలఁ
డని [6]యున్నమనంబు వింధ్య మభిలాషించెన్. 185

క. కదుఁ గదుఁ బసింది నీతం
డిడఁగ నదలి పైఁడికొండ [7]ఊర్ధ్వశ్రీ
దొదరినటులఁ దనపసిఁడినిఁ
గడునల్పుగ దాల్చినట్లుగాఁ గనఁ జేసెన్. 186

---

1. తుంగగడ్డి. 2. శ్వేతత్వము. 3. చంద్రమండలము. 4. పాదరసము.
5. అగస్త్యముని. 6. పైకిలేచుట. 7. ఆకాశకాంతి.

తే. గీ. దానలీలారతుండు ప్రతాపశాలి
ధారణీనాన్వయముల రిక్తములఁ జేసి,
యర్థిజనగేహముల నింపె హాటకముల
దిఙ్ముఖంబుల సద్యశస్స్రుతుల నినిచె. 187

తే. గీ. చక్రవర్తిశిరస్స్థితి పొందు గాంచి
విశ్వచక్రర్ధినియమప్రవీణుఁ డగును
దారశీలుఁడు ప్రతికూలతను గడించె
నిలను లేమినిఁ గల్పించునలుకవలన. 188

యుద్ధము

ఆ. వె. అరుల శలభుచేఁ [1]గదర్థితుండు చిరంబు
బాహు[2]ఖర్జు వెడుగుపార్థివుండు
చోటుగర్వ మెఱిఁగి [3]వాలగుననిఁ గోర్కి-
పురికొనంగఁ 'గాంచి' పురము దరిసె. 189

చ. సిరి పొదయింపగా నయిన[4]సింధుజలోన్మథనంబు, పోరులఁ-
బురిగొనఁ జేసి సంతసముఁ బొ[5]న్మని శీకుపారణంబు, ని
ర్జర[6]ధనమానినీజనముదాయఁ గ్రయాటవణ, మిట్లు మించునం
గరముఁ గ్రమంబునఁగా నలుపఁగా సమకట్టిరి చోళ-కుంతలుల్. 190

తే. గీ. ఉద్వలద్వీరరసజృంభితోర్మినిర్మ
లములు సుభటానియస్థు లుల్లసిలెఁ గోళ
లిలవినిర్గతిఁ గని [7]నాకబిలము వెడలు
కాలపాశ[8]విలాశనకాండము లన. 191

1. విసుగు చెందినవాఁడు. 2. దురద. 3. గొప్పయుద్ధమునందు. 4. సముద్రము.
5. నారదుఁడు. 6. వేశ్యలు. 7. వల్మీకము. 8. సర్పసమూహములు.

ఆ. వె. జయరమాప్రభూతసౌభాగ్యవశమున
బలయుగంబుభటులు చలము మీఱఁ
బరఁగు లిడుచు నొగులువడిరి వడిఁ మున్ను
సాగి పోవుబాణచయముచేత. 192

తే. గీ. తనయురమ్మున నిఱికినదంతిరదముఁ
గత్తిచేఁ ద్రుంచి దవ్వుగాఁ గరినిఁ బఱపె;
బిలమునఁ బ్రాణముల్ బయల్ వెడలకుండఁ
[1]గీలకంబుఁ బ్రతిక్రియాకృతిగఁ ద్రోయ. 193

తే. గీ. అర్ధచంద్రశరంబున నర్ధకృత్త
మూర్ధ మసియాడుచుఁ భటుమూపునందుఁ
జేర దాకేల నది వట్టి పాఱుబీరుఁ
డెల్లజనులపొగడ్తకు నిక్కు యయ్యె. 194

తే. గీ. కంకటయుతుం డొకండు వక్షమున విఱుగు
శరము లెగయించువహ్నిచే నెఱుఁగఁ బోఁడు
[2]పరుఁడు మోమునఁ దూర్పుకృపాణధారఁ,
బొగ యనెడుభ్రాంతి నది మదిఁ బొదివికొనఁగ. 195

తే. గీ. అరికరిరదాంకుర[3]ప్రోత మైనమోము
పులకనికరాంచితం బయి పొలుపు మిగులఁ,
గనఁగ నయ్యె నలీల నొక్కఁడు మృణాల
దండమునఁ గీర్తిసుధ వాను చుండునటుల. 196

---

1. ములిక. 2. శత్రువు. 3. గ్రుచ్చుకొనఁబడిన.

తే. గీ. మఱిమఱి నరాతిశరముల [1]నెలవులెల్ల
నటుకు లైననిజాస్థిపంజరముఁ దాల్చి
వెరవుగా సూర్యమండలోదరమునందు
సుఖముగాఁ దూఱుటకుఁ బోలె సుభటుఁ డొకఁడు. 197

తే. గీ. ఎడనెడఁ రక్తపంకమం దడరుచున్న
కరునిప్రతిబింబమాలిక కరముఁ దాల్చె
రక్త మానెడుకోర్కెఁ జేరంగ వచ్చు
[2]యామినీచారిణీపాత్రికాళిపోల్కి. 198

తే. గీ. తనుఁ బొడిచినట్టి ములుకు లఘునఖరమున
నెదిరి నదటున నేయంగఁ [3]జదురుఁ గనని
తనభుజంబును గాంచెఁ బెగ్గిసుకతోడ
మిగుల [4]వైలక్ష్యవంతుఁ డౌ[5]మగఁ డొకండు. 199

తే. గీ. తనదుకర్ణఖండనమున నమాన
మునకుఁ దగువిధి భటునిచేఁ బొంది, లజ్జ
మిగులఁ దాల్చినయటు నగ్గినిగఁ జెలంగు
క్షతజనది మున్గె నొకమహాసామజంబు. 200

తే. గీ. రెండురదములు చీలఁగా రెండుగాఁగ
దంతములు నాల్గు దాల్చువిధంబు దోఁప
దంతి యొక్కటి వేల్పు[6]చౌదంతిపోలువు
పడసె [7]భటపేటకము దేవభావ మొంద. 201

1. మర్మములు. 2. రాక్షసస్త్రీలగిన్నెలవరుసలు. 3. నేర్పు. 4. విస్మయము. 5. పౌరుషవంతుడు. 6. ఐరావతము (నాలుగు దంతములు గలది). 7. భటసమూహము.

ఉ. [1]వాలగుసాముదేవెలుఁగువాలులఁ [2]దున్మయి దవ్వు దూఁకి దో
ష్కేళిని, నాపయిన్ బృథివి వ్రాలెడుదంతిరదాంకురాఞ్చలల్
వేలుపుఁబూలసోన యని వింతఁగఁ జూచుభటాళియందుఁ బ్రా
ల్మాలిని సోఁప వారితలలన్ గుఱిఁ దప్పక కొట్టు బిట్టుగన్. 202

తే. గీ. నవశిరీషసుమమృదుబాహువుల నిప్పు
డుంచెదము నీ వరణమాల నుంచుచోట
నలరులకు విల్వ యెచ్చునీయదనునందు
దుర్వ్రజములు లుబ్ధత మేన! యూన్చునీవు. 203

తే. గీ. వరులకల వేమి యిట లేదు పరవధూటి
కొనినవరు వరవర్ణిని! కోరు దేల?
వరపరీక్షావిషయమున వనిత నీదు
[3]చదురు కొలఁదిగఁ గంద్రు నిర్జరసుదతులు. 204

తే. గీ. మూర్ఛమైఁ గన్నులను మూయ ముదగ వీరి
వ్యోమయానంబునందు నీ వుంచికొంటి;
లేఱి [4]కృతఫాలముగ యుద్ధదేశమందు
నుత్సుకత మీఱి మఱి వడు చంద్రు కనుమ! 205

ఉ. మేర దొరంగునీభటుఁడు మేకొనెఁ జేష్టితముల్; విమానపున్
పోరణగండ్లనుండి పెఱసుందరి తన్ గనినంతమాత్రనే
యారమణీలలామమునకై త్వర సేసెదు చూడు వీఁడు తా
నోరమణీ! నినున్ మొదల నొందినవిందయి యుండియున్ సుమా!

1. వాఁడి యగునర్ధచంద్రబాణములు. 2. ముక్కలై. 3. చాతుర్యము.
4. నొసలు చిట్లింపుగా.

తే. గీ. కొలుత నితనికి మాల యేపెలఁది యిడెనొ
తెలియ దిరువురు మీరు వాదింపు చుండ.
నితఁడు సౌభాగ్యనిధి రతిప్రతివరుండు
స్వయము వరియించుఁ గాక నిశ్చయవిధంబు. 207

వ. పొంగుమదంబునఁ బరులు సొచ్చి మఱుంగున నున్నదినిచేఁ
బ్రబలపుమోన మొంది వలరాజువెతఁ గనుఁ గానఁబట్టవీఁ
దబల! త్వరఁ బరాన్ముఖత నందుపికాడి భ్రమించి చేరి వే
[1]దబమువిధం బెఱింగి వడి దాయక పాయు [2]వెదంగుదై వడిఁ. 208

తే. గీ. పరుల కుపకార మొనరించునరములందు
నారదునకన్న లేఁడు వికారదుండు
త్రుటిని ఘనకదనంబులఁ దొడరఁ జేసి
కాముకాభావతను మాన్పుఁ గనఁగ మనకు. 209

వ. కదఁగి సహర్షులై భటులకంఠములఁ గ్రహియించి కౌతుకం
బరఁగఁ గడుంగడుఁ [3]బరుగు నందునురక్రయనాయికా[illegible]
వెదవిలుకాని మేల్కొలిపి పేర్చుకథాకలనంబు, దంబుగా
నదరెను గర్దవీథి నమృతామలపేశల మోచు నమ్మెరఁ. 210

తే. గీ. ఇంతలోఁ గుంతలుండు [4]వేదంతి నెక్కి
జ్యానినదనిష్ఠురముగ శిజాశరవ్య
నరణిఁ బరబలభటసముత్కరముఖముల
విశిఖపంక్తుల నినిచె దోర్విక్రమమున. 211

---

1. వంచన. 2. అవివేకి. 3. వసుగత్తెదేవవేశ్యలు. 4. జయగజము.

ఉ. ఏనుఁగు నెక్కునక్కరుల నేనుఁగులంద, తురంగవాహనా
నూనభటాళి నశ్వముల నుండియట్టులనే, పదాతిసం
తానములన్ ధరాస్థలిన, నామసమంకిత[1]పత్రసంతతిన్
స్థానమునంద కీలిత మొనర్చెఁ జళుక్యుఁడు, చోళసైన్యమున్. 212

ఉ. వేఱు వహింప నేల పృథివీపతి యెద్పుట మచ్చరించినన్
[2]దీఱుఁ దెలుంగుగా వసుమతీతిలకంబులకున్ ద్వయంబె, ‘పెన్
[3]గాఱియుఁ [4]గారఁ గాంచుట వికావిక లై దవువాఱుటల్’, ద్వరన్
దాటె ననిన్ ద్యజించి గరువం బఱి చోళుఁడు ప్రాణభీతిమై. 213

ఉ. ఆపయి [5]నజ్యదాపుఁ డయి యప్పతి చోళరమన్ గ్రహించి, కాం
చీపురమందు సత్కవులశిష్టవినోదములందుఁ దేలి తా,
[6]రా పగుదంతివాహినిభరంబు దిగంతర మావరింపఁగా
[7]మో పగు నెమ్మైఁ దనదుప్రోలినిఁ జేరె సముత్సహించుచున్. 214

నర్కుటము

గిరి-బిలవాన ! శ్రీహరి ! నృకేసరి ! సర్వజగ
ద్భరణ-జను-ర్లయా ! యమరవారకృతావన ! సా
గరతనయాఽఽలయా ! యసురగర్వవిభంజన ! శ్రీ
కరవృషశైలవాన ! నృమృగప్రభు ! విశ్వవిభూ ! 215

1. బాణసమూహము. 2. అవకాశవడును. 3. వేదనచేత. 4. చెఱసాల.
5. అల్లెత్రాడు దించినధనుస్సు గలవాఁడై. 6 సాంద్రమైన. 7. అధికమైన.

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టశ్రీబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మారాధన
సమాసాదితగీర్వాణాంధ్రకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్హణ' బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందు
షష్ఠాశ్వాసము
సమాప్తము

—o—

విక్రమాంకదేవచరితము

సప్తమాశ్వాసము

క. శ్రీశైలశిఖరభూషా!
దాశార్హా! కనకకశిపుదారణ! భక్తా
భ్యాశనిహితహృదయాబ్జా!
శ్రీశ! శ్రుతిజ్ఞేయ! వేంకటేశ! నృసింహా! 1

కాశ్మీరము

ఉ. గౌరి వరించు శర్వునకుఁ గైకొని సాక్షిత స్వైరధావన
స్ఫారకలీల మాఁపుడు, నిసర్గముగాఁ గుటిలంబు లౌ[1]విత
స్తారభసోర్మ్యలంకృతఁ దాల్పఁగ హస్తిపకత్వరూఢిఁ, గా
శ్మీరములన్ బురీవరము చెన్నుగనున్ [2]ప్రవరాహ్వయంబునన్.

ఉ. ఆపురి[3]యాటతోఁటల సమస్తజగన్నుతమాధురీసము
ద్దీపిత[4]గోస్తనీరసముఁ దిగ్మకరుండు కరాళిఁ గ్రోలి సం
తాపము శాంతిఁ గాంచె ననఁ దార్చుమణీకిరణాంకురప్రతా
నోపమకోమలాంశువుల నుగ్రనిదాఘదినంబులందునన్. 3

మ. హరశైలంబును [5]దోస్తులన్ నిలిపి నవ్వన్ వెన్నెలన్ దిక్తటా
వరణవ్యాప్త మొనర్చు రావణుఁడు శాపత్రస్తుఁడై సత్వర
స్ఫురణన్ పుష్పకయుక్తి దవ్వ ననుఁ దత్పురశ్య[7]గ్రవర్ణప్రతా
పరమాకర్ణనుఁడై తదీయగృహముల్ వర్జించుచున్ బైపయిన్. 4.

1. ఝీలంనది. 2. ఇప్పటి శ్రీనగర్. 3. ఉద్యానవనములు. 4. ద్రాక్ష. 5. బాహువు
లనెడు శ్రాప. 7. బ్రాహ్మణులు.

ఉ. ఆపురమందు నిచ్చ భువనాంతవశీదుర్లభపండితుల్ వియ
ద్వ్యాపిమణీమయాలయ[1]సదాగతివర్త్మల వ్యాఖ్య లూనుచో
రా వగుగగ్గురుల్ వొడమ రాల్పరె! [2]పూవని దేవతల్, త్రపా
స్థాపన దానిచే గురువు దాల్చు న టన్నెదు రొంద కున్నెడన్. 5

ఉ. ఆపురి స్ఫాటికాచ్ఛ[3]యశయావళి కాళన మొందురీతి [4]గౌ
రీపితృపర్వతంబు తనశృంగము లూర్ధ్వముగా నిగుడ్చు: [5]స్వ
ర్ద్వీపినిపోటిఁ గన్మధుమతీనదిసైకతహంసి యై [6]కలా
గోపనధార మూనుఁ బలుకుంజెలి యన్నగరిన్ స్వయంబుగన్. 6

శా. సారానేకవిచిత్రసద్గుణకథాసంకీర్ణకర్ణామృతో
దారం బై కుతుకాంకురంబయినత[7]త్సారస్వతక్షేత్రఁ గై
వారం బేల యటన్ వధూజనజనుర్భాషాంతయతీన్ బొల్చి పెం
పారున్ బ్రాకృతసంస్కృతోక్తి ప్రతిగేహంబందు స్తుత్యంబుగన్. 7

చ. తలఁతుఁ బురిన్ గవీశ్వరవితానవచస్సులు మంథభూమిభృ
త్ప్రబలితదుగ్ధవారిధిసుధాఝరిగాఁ దగి శీకరంబులన్
బొలఁతులయందుఁ బ్రేముడులఁ బూరిత సేసి [8]సుధామయూఖని
ర్మలరుచు లైనయిక్షువుల ద్రాక్షల నిల్కడఁ గాంచి మించెడున్. 8

చ. కలియుగదుష్టదృష్టి సొరఁ గానని[9]బ్రహ్మనిధాన మౌట, వి
ద్యలవిభవంబుఁ బ్రత్యయనిధానపురంబున నిచ్చ నిల్పి వ
ల్కులచెలి చింత మాని జనులన్ జన రానిత్రినేత్రపర్వత
స్థలిఁ దపముల్ పొనర్చుటకుఁ [10]దారు ధ్రువంబుగ నెల్లవేళలన్. 9

1. వాతాయనములో. 2. పుష్పవర్షము. 3. యశఃపంక్తి. 4. హిమాలయము. 5. గంగానదితోస్పర్థ. 6. కళలను పోషించుభారము. 7. సాహితీ-సరస్వతి నెలవు. (కాశ్మీరము). 8. చంద్రుఁడు. 9. బ్రాహ్మణులనివాసము (అగ్రహారము). 10. పోవుదు.

చ. ఇరుదరులన్ జెలంగుగృహబృందములందలిసోరణంబులన్
[1]దరి మిది యాదునాల్మగలతాఁకులఁ ద్రెళ్లినదండలూని [2]శం
కరభవ యౌవులాఙనవఁగ [3]దనర్పఁ బురాంకమునందుఁ దారకా
వరికలితాభ్రసంగి యగుస్వర్ధునికిన్ సరి యైనపెంపునన్. 10

ఉ. స్నానవినోదస_క్తలలనా_స్తనలి_ప్తమనోజ్ఞ[4]ధీరమున్
దాను దొలంది యంకమునఁ దాల్చుచుఁ గాంతుని పీర్ష్యఁ గిన్కనాఁ
జానలషట్పదాసితకచప్రచయంబుల నూర్మిహ_స్తసం
తానములన్ విత_స్త సతతంబు నిగుడ్చుచు లాగు నప్పురిన్. 11

శా. శ్రీభట్టారకమందిరోపనగరీసీమంతినీవిభ్రమ
శ్రీభావ్యన్నయనాంతకాంతి [5]తెగువన్ జెన్నొంద్రుతీందీవర
శ్రీభంగి[6]నిర్వృతిం బొనర్చుచును భంజింపం బదుం దన్మధు
శ్రీభాగ్యంధరజృంభితారఘటికోత్సేకంబునన్ దత్పురిన్. 12

చ. చెదరక వాలుభ్రూలతలచె న్నగుసున్నని మొగ్గలన్ వలెన్
బదరగుకామినీదృశలు సహ్యము లో నెటు ? లాత్మకాంతిసం
పద హరిణీదృశాఙకులతఁ బాటిలఁ జేయుతదంకసుస్థితిన్
మదనుఁడె చాపలంబుఁ బలుమాఱు భజింపుచు నుండ నయ్యెడన్.

ఉ. ఆనగరిన్ భ్రమన్మధుకరాసితకేశమహీరుహోల్లస
త్కాననదంతురత్వమును గాంచి వచింపఁగ నేల ! శూలికో
పానలవిస్ఫులింగకినలాఙవశిను_ప్త[7]లతాంతసాయకో
ద్ధానము సల్పు నందుఁ బ్రమదాజన మాత్మకటాక్షవీక్షణన్. 14

---

1. మానము విడిచి. 2. వితస్తానది. 3. ఒప్పును. 4. కుంకుమపువ్వు.
5. సాహసముచేత. 6. త్రోవుడుఁ (మఱుఁగుపఱచుట). 7. మన్మథుఁడు.

చ. తనయొడినుండి రావణుఁడు దర్ప మెలర్పఁ బెకల్చి పాఱఁ జి
మ్మినతెలిదాలు గొంచెఁగఁ [1]గ్రమించుమదిన్ గల వియ్యు స్ఫాటికా
వనిధర మప్పురిన్ గలుగుస్ఫాటికమందిరచత్వరాళిఁ జూ
దెనయదు పార్వతీశవృషభేశ్వరాంకము లందుఁ గానమిన్. 15

ఉ. 'అనయము రాజరాజపురి యక్షగిరం బగు; నిష్కళంకగాఁ
దనరద లంక; మేరువసుధాధర మెక్కినవేల్పుఁబ్రోలునన్
దనరు నరోవ మై;' యని నితాంతము గర్వముతోడఁ [2]దోటి రాఁ
గననియటుల్ [3]స్మరాద్రిమిషగాఁ దల నెత్తుగ వీడు దాల్చెరిన్. 16

ఉ. మీఱు నిసర్గసౌభగము మేకొన కావ్యము కుంకుమంబు [4]రా
యూరుగుణంబునన్ జగతి నుంది ప్రియం బయి మర్దభంబు నై
మీఱుచు లోకసార మయి మించెడుప్రోలున నొప్పుచుండుఁ గా
శ్మీరము [5]లాదిశేషుఁడు వివక్షతఁ బ్రోచుట కాన్పదంబు లై. 17

ఉ. హేలమెయిన్ రసం బొలుకుచిం పగుకావ్యములన్ రహించుద్రా
క్షాలము లంగనాంగనలు సాధనమై శతశఃప్రకాలముల్
చాలవు; కాంతులన్ మరులు నల్పి రణద్రతినాప్రసాధినన్
గ్రాలి చరింత్రు ప్రోవల నఖర్వముదంబున [6]శ్యామ లప్పురిన్. 18

చ. సుకృతయుతిన్ సురోపవనశోభల మించిన వయ్యు నద్భుత
ప్రకటన విస్మృతిన్ గొలుప రానివి యై తగుఁగా వనాంతము
[7]ల్పకలతఁ జందనాఽర్ద్ర [8]మురబప్రియయౌవతగండపాండుతా
వికసితగోస్తనీస్తబకవేల్లిత [9]వీరుదగారముల్ పురిన్. 19

---

1. పోవుటకునిచ్చు. 2. స్పర్ధ. 3. ప్రద్యుమ్నపర్వతము. 4. కాంతి (ఉజ్జ్వల పదబంధ) గుణము గలకావ్యము - (మంచివర్ణము) గుణము గల కుంకుమపువ్వు అని శ్లేష. 5. 'జగత్తుసారమంతయు నిట నుండుటచే నాదిశేషుఁడు దీనిని రక్షణమునకుఁ గేంద్రముఁ జేసికొనెను'. అని భావము. 6. యౌవనమధ్యమున నున్నస్త్రీలు. 7. కరలతోఁ గూడిన దగులచేత. 8. కాశ్మీరములో నొక భాగముపేరు. 9. లతాగృహములు.

చ. తమలహరీభుజాలతలఁ దామ పెనంగుచు బంధబంధుర
క్రమలత శుభౌఘభిన్న[1]జలగాయుగసంగమయుక్తిఁ బ్రోలుచె
ల్వమరు. నఘఘ్నముల్ [2]'హలధ'రాఽఽఖ్యఁ దొనర్చినయగ్రహారముల్
సమధికశైలదుర్గములసావి నొరిఁగా దగ ధర్మరక్షకై. 20

చ. మదనః థాప్రతిభిన్నయువమండలి మెం దగుప్రేమజాలమం
దదటునఁ గూల్చుకోఁ జననియంగన, యంగజకార్ముకక్రియాఽఽ
స్పద యగుసంగనగా గనదివాపియు. సౌ రగుకేళివాపియిం
పొదవనికేళికావనము నొక్కెడనేనియు నొప్ప దప్పురిఁగా. 21

ఉ. ఆపురిభూషలందుఁ దను వందినయాజగదేకబాంధవ
వ్యాపి[3]కలామఠానుభవ[4]వైభవ మందితకీర్తిఁ గాంచుఁ; బూఁ
దూపులజోడుపై నలుకతో వెనుకం జనుత్ర్యక్షునేని ని
ల్పోపక నారు లూనునినదోజ్జ్వలమేఖల లద్దు సేసెదుగా. 22

మ. [5]కృతివర్యాగురుకాఽఽర్ష్ణభూత మయి యద్రిక్షాద్భుతశ్రీవటి
క్షత[6]వైతస్తకృపీటసంగమము నిర్చల్ నైజకల్లోలసం
తతి దేహప్రకరంబుఁ దేల్చి యమృతాంధఃశ్రీచ్ఛటాదోలికా
యితలీలాగమనాంకపాతముగఁ దా నిం పొంది వీటఁగా దగుఁగా. 23

శా. యోగాఽఽసక్తజనాంగముల్ పులకసంయుక్తాలు గా నర్తనో
ద్యోగంబుం దల రాముదూపున వెలందుల్ సేయఁ జె న్నొందునా
ట్యాగారంబు విభాసిలఁగా [7]'గుణని'కాఽఽఖ్యఁగా 'క్షేమగౌరీశ' దే
వాగారంబు రహించు ద్యోతిలకమై యయ్యేటితీరంబునఁగా. 24

---

1. నదీద్వయము. 2. కాశ్మీరరాజు. 3. విద్యామఠము. 4. స్ఫూర్తి. 5. కృత యుగము. 6. వితస్తానదీజలము. 7. దీనికి 'సంగమక్షేత్రమఠ' మని పేరు.

తే. గీ. అలరు [1]'సంగ్రామ' మఠపు[2]సీమంతభూమిఁ
మండపము, [3]'చంద్రసీమ' కన్పించు నగుచు
శశిసితకాంతి హారత నిడు [4]'వసంతుఁ'
డిదిన[5]నల్లిండ్లను 'వితస్త' నెసఁగ నగరి. 25

తే. గీ. శాస్త్రగోష్ఠీవరిష్ఠగర్జద్గవాక్ష
ము లగు 'కాష్ఠిలు' నిండ్లు [6]కన్నుఱుపుఁ గూర్చుఁ
బ్రహుతహుతవహధూమధూమ్రశిరములను
విప్రు లెనయుంతు రట నిచ్చ ఠీవిఁ గలిగి. 26

చ. ఘనత 'వసంత'రాజపతి గట్టిన[7]శర్వగృహంబుచేరువ
న్దన దగుతుంగిమన్ ద్రిభువనంబుమునం దలరించు [8]'గంజ'[9]వా
స్తును గన నచ్చటన్ [10]గలరుతుల్ పొలుపొందుకపోతరావముల్
విని విని పౌరకన్యలు ప్రవీణతఁ గాంచఁగఁ గంఠకాకలిన్. 27

తే. గీ. క్షేత్రముల నున్కియును, వల్కసేవనంబు,
నచట యౌవతధర్మాంగకాంతరంగ
భావముఁ గడించుకుంకుముఁ బడయుట, పురి
గాంచునట్టితపోవైచిత్రగరిమ గాదె! 28

తే. గీ. [11]ప్రవరపతి మున్ను సొంగుఁ దై దివికిఁ జనిన
రంధ్ర మిద్దను నిలువ, స్వర్ద్వారముఖుల
నలరు[12]ప్రవరేశ్వరాలయం బద్భుతముగ
స్వర్గపురిఁ జేర్చునావ నెవ్వారి కిడదు? 29

1. ఆపేరు గలరాజు. 2. నదిమిశ్రదేశము. 3. ఆపేరు గలమండపము. 4. ఆపేరు గలరాజు. 5. అగ్రహారములు. 6. నేత్రోత్సవము. 7. శివాలయము. 8. ధనాగారము. 9. ఇల్లు. 10. అవ్యక్తమధురధ్వనులు. 11. ఒక కాశ్మీరరాజు. 12. ఆపేరు గలశివాలయము.

తే. గీ. అట [1]"మన్మథకరణానంగ" దాంగహార
మభినయించెడు చెలులనాట్యములఁ జూచి
రంభ స్తంభంబుఁ గనె; వీడె [2]రమణఁ జిత్ర
లేఖ రేఖ; నూర్వశి గర్వలీల వదలె, 30

ఉ. ప్రోల విలాసినీజనవిభూషిత[3]నైకధరావసుంధరా
పాలకసౌధతుంగిమము వర్ణన సేయఁగ నేల! యచ్చటన్
గేలిసమీరజాలకవికీలితపాదయుగుండు పూవువా
ల్దాలుపు దిట్ట పౌరవనితామనముల్ గుటివెట్టఁ గల్గఁగన్. 31

మ. నను పౌరుండుముపూఁత నుష్ణ మగుమీనుంగంట్లచన్పెంపులన్
ఘనముల్ [4]రాంకవపట్టికల్ మృగమదోద్గారంబులున్, శైశిరం
బున, వైశత్త్రజలాంతరాళమునఁ బొల్పుం గాంచు[5]నౌపృష్ఠమ
జ్జనగేహంబులు మిక్కుటంబు లగుస్వాసౌఖ్యంబులన్ గూర్చెడిన్.

ఉ. మోరల మంచుతున్కలను మూఁచినవారిఘటోత్కరంబు, [6]కా
శ్మీరవరాంగనాకదళికాతలకోమలగాత్రరేఖ, లో
ప్పారుతుషారగండశిల లందినధూములు నేని సర్వసా
ధారణమై చెలంగు భయదం బగుగ్రీష్మము నాఁప నప్పురిన్. 33

తే. గీ. త్యాగ-సత్యాదిగుణగణధాముఁ డయిన
నరవరుఁ 'డనంతదేవుఁ' డానగరి వఱలి
యరికరిపయోదగర్జితాత్రప్రావ్యమండ
లాగ్రధారాంబువులఁ గీర్తిహంసి మనిచె. 34

1. ఈ పేరు గలనాట్యమునందలి యవయవములకదలిక. 2. ఒప్పుగా. 3. పెక్కు అంతస్థులయెత్తుగలరాజసౌధములు. 4. సేలువలు. 5. పడవలపైని స్నాన గృహములు. (Boat House bath rooms). 6. కాశ్మీరస్త్రీలు.

శా. ¹క్రీడాకృత్త'దరద'క్ష్మాదర్పనిజనిస్త్రింశంబుచే శోణముం
గూడం జేసి 'శశి'ప్రభుప్రియలకున్, ²గోచక్రజైత్రుండు త
³ద్రాజేంద్రుండు కృపాణమున్ గడుగ ⁴స్వర్గంగాంబులం దెంతయున్
⁵గూడన్ గూడనివారిచే దొసఁగు మేకొన్నట్లు శంకించుచున్. 35

మ. అలకాగోపురపాళిఁ గీర్తిలికముం డంటింపఁగా నేగి, భూ
తలనాథాగ్రణి కౌంచి భార్గవపృషత్కచ్ఛిద్ర మాక్రాంతగు
ద్యుతిమేనన్, నిగిడించెఁ గేళవవిస్ఫారాంకితద్దృగ్జాలముల్
బలితంపుంబుబయుష్టిఁ, జందిరవదాపంబందు నెంతే యుషన్. 36

చ. తనతటి సిద్ధు లెల్లపుడు దావుగ నిల్వఁగ, నవ్రతావను
ల్మనవరతన్ సడల్పెడిదిలల్ పొరలన్, రజతాద్రి నిల్పుత్రీ
త్రిజయనిఁ గాచితానమునఁ దీరిన⁷మానసవీచులన్ ధరే
శునినతు లొందఁలన్ గొనిరి శోధనలోలుపమానసాధ్వులై. 37

చ. హరగిరిఁ గ్రీడమైఁ బెలకినట్టిదశాననుకరద్రుమాలవిన్
దురుమఁద యర్ధచంద్రములఁ దొల్లి రఘూద్వహుఁ, డంతఁ దత్తఫల్
దొరసెఁ గళం కటంబ దతఁడు తుష్టిఁ గనందు పురాధరిత్రిరా
ట్చరితములం దుదగ్రభటచంద్రుఁడు సారవిదుం డనూయుడై. 38

శా. 'త్రైగ'త్రైలల, 'భద్రులేశ' వసతిన్, 'దార్వాభిసారంబు'నన్,
రాగుర్వీశకథానిధాన మగు 'చంపా'సీమలో మించుఁ, గ్రీ
డాగోత్రీకృతశీతభూమిధరరాడ్రాజాంకుఁ విస్మంత నా
వేగాన్వీతులఁ జేయుచున్ మిగుల దోర్వక్రాంతిసంయుక్తులన్. 39

---

1. అవలీలగా విదళిత మైన 'దరద'రాజుల మహాదర్పము గల తనకత్తిచేత. 2. భూమండలమునందు జయశీలుఁడు. 3. రాజేంద్రుఁడు. 4. గంగా తీరముదాఁక దాడి చేసె నని భావము. 5. అన్యపురుషులు. 6. క్రౌంచపర్వతము. 7. మానససరస్సు.

శా. వైతస్త్యాంబుధరంబె మేల్పరిఖగాఁ బాటింప నుత్తుంగదు
ర్గాలిస్ఫారమతం బొకండు నడుమన్ హర్మ్యంబు నిర్మించి రా
ట్ప్రీతాంతుండు నభఃప్రచుంబి[1]'విజయక్షేత్రాగ్రహారంబు'లన్
[2]ప్రీతిన్ గూరిచె సాలలీలఁ గలిభీ వాయుంగ ధర్మానకున్. 40

ఉ. ఏనతిసాటి లేనిస్థితి నెచ్చుగ నమ్మ నొనర్ప నాఁగ ల
క్ష్మనతి విష్ణువక్షమును జేరి మెఱుంగువలెన్ నవాంబుదం,
బా'సుభ'టాఽఽఖ్య, యాదినతి యై యశ మొందె యశస్వి యైనయా
శ్రీసచివుం దనంతు, శశిఁ జేరెడువెన్నెలవోలెఁ జేరుచున్. 41

మ. దయ దాక్షిణ్యమునన్ క్షమాగుణమునన్ దార్ఢ్యాణ యౌభూమిభృ
ద్దయితారత్నము త్యాగనిష్ఠురుఁ దుదన్ దర్శింప శక్యంబె! భూ
దయితానేకశిఖామణీకషణ మౌతద్భర్త్రృఖడ్గంబు త
ద్దయితాపాదతలస్థదాసిగ నమస్త్రం బొసిరిం జేయఁగన్. 42

మ. అనయంబున్ గుటిలాక్షరప్రతతి వ్రాయన్ బూనుకాయస్థులన్,
ఘనదాటూర్తుల దక్ష లౌపిటుల, [3]దృగ్వర్త్మన్ స్తుతుల్ సేయుగా
యనులన్ వీడి నృపాలులక్ష్మి, గురువిప్రామర్త్యవేశ్మల్ నృపాం
గనతో నొందె స్వ[4]చాపలాఽఽగమును బోకార్పన్ నిలన్ గోరెనాన్. 43

మ. బిసినీపత్రసుహృద్ధివిన్ బొరలెఁ బ్రశ్వేతచ్ఛవిన్ గీర్తి, [5]సా
రసనంబాసిని వాన మూనెఁ జ్యుతధారానీరఖడ్గంబునన్;
మిసిమిన్ వక్ష్యఁదు గా నతీమణికిఁ గాశ్మీరాధిపుం, డొందె వే
ప్రవనఖాంతఃక్లమవృద్ధి [6]నన్యజగతీపాలేంద్రశుద్ధాంతముల్. 44

1. అగ్రహారములపేరు. 2. ప్రేమచేత. 3. ప్రత్యక్షంబున. 4. చాపల్య మనెడుదోషము. 5. లక్ష్మిదేవి. 6. అన్యపతియితరాంతఃపురకాంతలు.

ఉ. మానుగఁ గీర్తిచంద్రిక సమున్నతిఁ గప్పు నృపాలుఁడా ³లధి
ష్ఠానము²నఁ జాళుక్యదిగురాయమతం బొనరించె నత్కలా
జ్ఞానగరిష్ఠదేశజనంబుల కొప్పద మైనయందుఁ దా
పూనదె! కన్నుపండువుగ ¹సుల్లలితస్థితి నెట్టికల్మియేఁ. 45

ఉ. పండితభోగయోగ్యముల ²భాండగృహంబుల నిల్పి, బ్రాహ్మణుల్
తండము లై స్వతంత్రముగ ధాత్రిఁ గొనంగ వరించి, ³యామవే
దండనవాసదిగ్వలయదంతురదంతులు మేదినీస్థలిం
బండువు సేయునద్యశముమాత్రమె తత్పతి కా పొసఁగెర్పడిన్. 46

ఉ. మానిని గూర్చె సూనశరమర్దనుఁడున్ ⁴త్రిజగద్గురుండు నా
వానికి నై జశృంగవరిధగ్నధమార్గముఁ ధామమున్ విత
స్థానదిచెంతఁ; గంతుఁ దటఁ దాండవినీనటనానముత్కరాం
దీనినదావిధానగుణశింజ శివప్రభుదరీతి వీడెడున్. 47

చ. పతిహితతత్త్వరేంద్రసతిప్రాంతగ క్షేత్రమహంబు పేరునన్
'క్షితిపతి' భోజరాజ్యహిమఁ బెళ్లెను ⁵'లోహార' కేంద్రుఁడౌచుఁ; దా
రతి తదురఃస్థితేందిరకరంబున మెట్టుచుఁ దమ్మికంబునం
దతికె, విలాసభంగి నిడునట్టి⁶లలామమువించుఁ గొంచుచున్. 48

చ. పరిజితియద్భుతంబుఁ గనుపార్థివుత్యాగము ⁷కాంతకీర్తి యై
వలఁ గొలుంత వల్కెదు నెవండు? స్వకర్కశకర్కపద్ధతిన్
నరపతిచేతఁ గీ జెడలుజ్ఞానిగృహంబుల నిల్పుఁ గొందునిం
దిర నిడురింప దిష్టను దటీయవధూజనభూషణధ్వనిన్. 49

1. కదలికగల. 2. ధనాగారములు. 3. మహారాజమహిషులు. 4. పరమేశ్వరుని. 5. 'లోహార' దేశమునకు రాజు. 6. తిలకము. 7. మనోహర యశము గలది.

తే. గీ. రమణ [1]'దాహుళస్థ'లాబ్ధిని [2]రాజహంస
వార్త మతనిదాహువు మ్రింగె వదిని [3]'రాజ
పురి'ప్రకాశంబుఁ జెక్కి-ళ్లఁ బొరలునశ్రు
ఝురుల నన్నులచన్నులు బురదపఱచి. 50

ఉ. దానలతుంటిసౌరున రసజ్ఞత పీఠి యవజ్ఞచే, సభా
స్థాన మలంకరించు నిరుదండలఁ బండితమండలంబునన్
మానధనుండు హేమ-మణిమండితకుండలనిందఁ జేసి సం
ధానము సేయు వైష్ణవకథాశ్రవణంబె శ్రవఃప్రభూషగా. 51

చ. సుకృతఫలం బనాఁ బొరమె సూనుఁడుగాఁ 'గలకుండు' తన్నృపా
లకుసతియందు; [4]దైవతకులప్రభుదంతికరాతిశాయిదోః
ప్రకటనుఁ డాతఁ డొప్పె, నవిఁ బాయుచుఁ బర్విదుతేంద్లసంపదల్
సకలము లొందె దంతిమదసాంద్రమషీతతపంకఖడ్గమున్. 52

చ. శితకరవాలశైవల[5]విశేషితసాంద్రవినీలరోచు లౌ
నతిశయదర్పశాత్రవధరాఽధిపతిధ్వజినీశిరంబులన్
జ్యుతములఁ జేసి ధర్మవనజోపమతన్ముఖదర్శనంబునన్
గృతమతి యొదుఁ జేరె సిరి కీర్తివిభూషణ యై నృపాంఘ్రులన్.

మ. జయయాత్రాచణుఁ డౌచుఁ గాంచి స్ఫటికాచ్ఛచ్ఛాయ[6]'మచ్ఛోదమున్'
న్నయ[7]'దింద్రాయుధరింఖికాంకతతసీమాచారి యై ధారణీ
దయితేంద్రుండు మితోక్తియుక్తముగఁ ద[8]త్కాదంబరీ[9]సక్తులన్
నయ మొప్పన్ [10]నియమించెఁ జిత్రముగఁ [11]జంద్రాపీడుస్తోత్రంబులన్.

పట్టణము పేరు. 2. 'రాజశ్రేష్ఠులు-రాజహంసలు' అని శ్లేష. 3. పట్టణము పేరు. 4. ఐరావతము. 5. వింతరూపము గల. 6. సరస్సు పేరు. 7. అశ్వము పేరు. 8. 'కాదంబరి' యను నాయికపరిజనమును. 9. పరిజనమును. 10. పనిచెను. 11. నాయకుని పేరు. (ఈపేర్లు 'కాదంబరీ' కావ్యమునందలివి).

ఉ. ఆపయి నుత్తరంబునఁ జనునారసి చే నలి నంచెఁ బేర్మిఁ గా
రీపరిగోపురస్ఫురదిరేఖలఁ జెన్నగు రాజతాద్రిఁ బుం
డావలిదో స్తరిత్థలన గాసిలి శైలలలితస్థలంబులం
జూపిరిఁ ద్రిప్ప తిప్పుడును సుకృతి కొందఱు విద్యపార్శ్వదుల్. 55

చ. అలకను జాతరూపకవిశాలంగులఁ గొందఱు యక్షకన్యలన్
వలచి పరిగ్రహించి యటుపై సురగాళను మానసంబు పెం
పులఁ గని వచ్చుదుర్ గిరిశమూర్ధసరిత్స్ఫురదిమ్నగాంబులన్
[1]మలయఁగఁ జేసె మానససమాహృతపద్మము లారఁ దిమ్ములన్.

చ. చతురకృతాస్త్రతన్, నాలకాస్త్రత నాతఁడు గాంచుకొంచనన్
జితిఁ జెలు విద్య రొప్పుదురు శ్రీసతి, రారతి: వారిలో రమా
సతి [2]వనదాంతవక్త్ర యయి సల్పును గొల్వు దుజంబునన్, సర
స్వతి భజియించు వక్త్రకతఁ జారుయశోధవళాంతపత్ర మై. 57

మ. మరుదుద్ధాంతగతిస్ఫురత్తురగసంఘాతంబుచే [3]వాలుకాం
బరశార్థిన్ పడి దాఁటి 'శ్రీధర'. 'జయాపీడ' ప్రభావంబు భూ
వరుఁ దుర్వ్యాకరణుండు గెల్పియును గర్వం బంచు నెంచంచు ప్రా
ర్థిరుఁ డై శ్రీరఘురామునం, దతఁడు మున్ జెందాడుటన్ 'దాటకన్'. 58

ఉ. కాలునినాల్కనాఁ దగునృగాంతకృపాణము లోఁ దలంచ, [5]నై
-కో లగుభీతి పేర్మి మరుమార్గముల పెంపులు దూలుధారణీ
పాలురు, [4]శాదనీలమహిభాగములం, దలాశిరోజపా
శాంశినిఁ, ద్రావ్యశేషజలదాంతవశి హర్షము దింది రాత్రు లై. 59

1. వ్యాపింపఁగ.* 2. 'జలదమువంటిపల్లవిగొడుగు గలది' యని భావము.
3. వమ్మని. 4. పచ్చిక. 5. గొప్పలు.

మ. తనకుఁ దేవియు 'హర్షదేవు' [1]ప్రసు వౌతన్వంగిపాలింద్లసీ
మను 'సేవానతి'[2]యక్షరాడ్విశరణం భానిల్లు[3]'నేకావళిఁ'
గని తేఁ దాతని కద్భుతోపకృతిఁ దాఁ గావింపఁగా నెంచి, రా
మునిముల్గల్ మును [4]పుష్పకంబుఁ గొనఁగాఁ బొందెన్ మనఃఖేదమున్.

చ. మును దనయొదలల్ దునుము మొక్కయుకత్తినిఁ [5]గస్తిఁ గాంచి త
మును గొని దుష్కరుఁ గిరిఁ బొల్పగుసొనగఁ గోరినట్టి[6]యా
మునివర నేత నైన నని మించి జయించినరాముఁ దేనిఁ [7]బో
ల్కనిఁ ద్రిజగత్ప్రసిద్ధగుణశీలు నృపాలునకున్ [8]సముద్రుఁ డౌ. 61

శా. ఆరాస్కంధర భూధర భ్రమణ ఖిద్యద్వార్ధిరుద్యత్కీర్తి నా
పారవ్యాపిని[9]గొర్వులన్ ధరణిధృన్మాలల్ఛిదా శక్తిదై
వారం గల్గిన 'చంద్రభాగఁ' బ్రతనాధ్వస్తాంబుతన్ నిల్పి కా
శ్మీరేలాకుముదిన్యతిగ్మరుచి తాఁ జేసెన్ స్థలం బై తగన్. 62

చ. తనఘనశేషభంగరుచిఁ దంద్రితురంగము లంటి కావుఁ గ
న్నను సకలోర్వి గెల్చునరనాయకుసైన్యము [10]లబ్ధినీసుహృ
త్తనయను ధారణీలులితదంతురవిభ్రమకుంతలాసితాఁ
భను [11]భయదాంతకస్వసను దాన మొనర్చె నశేషతోయఁగాన్. ౬౩

చ. గిరివహదారికీర్తుల నిగిడ్చి వసుంధర నించి, సర్వగ
హ్వాఠని జయించునాయవనిపాలుఁడు సేరె [12]నరాఖుగాఁహతుల్
వటువిస[13]నల్లవెల్లిఁ గురువల్లభకీరిటి[14]కమ్మ [15]కర్ణజ
ర్జరితవిధిన్ దొలంగి తరసా [16]మును కొంది రహించు[17]క్షేత్రమున్.

1. తల్లి. 2. కుబేరుఁడు. 3. ఒకవరుస గలముత్యాలహారము. 4. కుబేరుని విమానము. 5. దుఃఖముచేత. 6. రావణుఁడు. 7. పోలిక. 8. ముద్రితుఁడు (ముకుళితుఁడు). 9. గొప్పగా శోభించినయలలకాంతిచేత. 10. యమున. 11. భయంకరుఁ డగుయమునిచెల్లెలిని. 12. అర్జునుఁడు. 13. నెత్తురు. 14. దంతపత్రము. 15. చెవి-కర్ణుఁడు. 16. మునుఁగుట. 17. కురుక్షేత్రము

శా. హర్షం బూన్చుచు 'హర్షదేవుఁడు' సుతుం డై చేవిఁకిఁ బుట్టె ¹శ్రీ
హ²ర్షారీతఃవిత్త్వవృద్ధి జనులన్ హర్షాఙ్కులన్ జేసి రా
ట్పృర్షోద్యన్మణిభేదకుంఠితనిజాసిన్ ¹బైఁడికై తా మ్యవన్
హర్షించెన్ ²ఇద సూన్పుచున్ మిగుల గాన్ప్రాత్రప్రలాపంబులన్. 65

ఉ. వానియపూర్వశబ్దపరిపాకము వాక్ప్రియరత్యవర్గమున్.
మౌనము వాదినంగతికి మైకొనఁ జేయుచు నెల్లదాసలన్
జా నగువానికైత భువనత్రయి నిప్పుడు కెక్కుఁ ద విన్నలన్
దానము సేయఁ గర్కశపువాలుక యౌ నల తీయకర్కరల్. 66

ఉ. కోరినవస్తు పొంద గదికొన్నప్రమోదముచేత మించుచున్
దారునిచేఁ దిరస్కృతినిఁ దాలిచి మూర్ఛఁ ³గ్లమించి సోలుచు
న్నారులు బాష్పపంకమునఁ దాము ⁴లుఠించిరి; గండపాండుతన్
వేఱు నుతింప నేల! కడు వెల్లది గాఁ గ్రుతిదంతపత్రముల్. 67

మ. 'ఉలిప'ఖ్యాత్యవరేంద్రకీర్తివిధి విస్ఫురుస్ఫురద్దుర్గనం
యుతి నుత్కర్షతఁ గాంచి హర్షుననుజుం 'డుత్కర్షదేవుండు' పొ
రలితుల్ ముత్పులకల్ గనన్, మహికి దుర్వారప్రమధమ్మేచ్ఛనం
తతినప్తిప్రవిజరింభికాముదితముద్రల్ మాన్పి యొప్పెన్ గడున్. 68

మానవనేతకున్ 'విజయమల్లుఁడు' నా నొకఁ డాత్మజుండు వే
త్తై నయనాభిరామవిమలాఙ్కృతిగా నెగడెన్ బ్రతాపి యై,
స్వాఙ్కనమందుఁ జెంది కమలాఙ్కనసురాజి రదప్రదీప్తి⁵నం
దానితనూనమాల యుపధానముగాఁ దన కొప్పుచుండఁగన్. 69

1. బంగరుకంకణము. 2. వాఁడి చేయుచు. 3. క్రమించి. 4. పొరలిరి.
5. మూర్ఛఁబడిన.

చ. పరిణతలేఖసృష్టియలవాటున నొప్పెడుసృష్టికర్త క
వ్వెరు వగులేఖ మైసొబఁగు చెల్వు నిడన్ [1]లటభాంగనాదృశా
హరుఁడు గ, జ్యానినాదపరుఁ డై యల మన్మథుఁ డెల్లవేళ జా
గరమున విల్లు సల్లుడుగఁ గౌసుమచాపశరాభిరాముఁ డై. 70

బిల్హణకవి చరితము

చ. 'ప్రవరపురంబు'నుండి [2]తిగవ ర్వెడగా విలసిల్లు, ద్యోస్థలి
నవిలెడుమేడలన్[3]'జయవనం', బట నిర్మలవారులన్ బృదా
కువులకు నేత తక్షకుని'కుండము' పొల్చెడు, ధర్మకర్తన
ప్రవణత మీఱనుగ్రకలివక్త్రముఁ ద్రుంచుసుదర్శనంబుగన్. 71

శా. ఆలానంబులఁ బోలుయూపశతముల్ పా ర్వ్వంద, బంధంబు ల
స్పృలోలత్వమునన్ గలద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం బై, తదుపాంతసీమ, సుగుణాన్వితత్వసంప్రాప్తకీ
ర్త్యాళిన్ గ్రామ మొకండు 'ఖోనముఖ'విఖ్యాతిన్ రహిన్ గాంచెడిన్.

ప్రకారాంతరానువాదము

శా. [4]ఆలానంబులఁ బోలు[5]యూపశతముల్ పా ర్వ్వంద, బంధంబు ల
స్పృలోలత్వమునన్ గలద్విపము త న్జెందంగ రా కుండ, నా
భీలం బై, పురిఁ జేరి 'ఖోనముఖ' మన్ పే ర్గన్న గ్రామంబు, ధా
రాళాఽత్మీయసమగ్రసద్గుణగణప్రాశస్త్యకీర్తిన్ దగున్. 73

ఉ. చిత్రకథాఽఽద్యభూమియును, [6]శ్రీగిరిశశ్వశురాద్రిమధ్యమ
క్షేత్రము నై నతత్స్థలి వచింపఁగ నేల! తదంతరాన నే
కత్ర, నిసర్గశోభనతఁ గల్గఁగఁ జేసెడుకుంకుమంబు, న
క్షత్రగ, [7]సారవేషనిత మై కడు [8]ద్రాక్ష సమృద్ధిఁ బుట్టఁగన్. 74

1. సర్వాంగసౌందర్యవతి. 2. మూడు పరుగులు (సార్ధగవ్యూతి). 3. ఆపేరు గలస్థానము. 4. గజబంధనస్తంభము. 5. యజ్ఞశాలలోనిపశుబంధనస్తంభములు (గుంజలు). 6. హిమాలయము. 7. సరయూభవము. 8. ద్రాక్ష.

శా. ప్రారంభంబున సత్కలాఒలిరతి 'గోపాదిత్యుఁ' డన్రాజు కా
శ్మీరాఒస్థానికి మధ్యదేశమునఁ జేర్మిఁ గన్నద్వ్యాఒత్యుల్లన్
వే రావించెఁ; దదాదిఁ 'గౌశిక'కులుల్ విద్వద్వ్రతంబుల్ ద్విజుల్
సారబ్రహ్మరతాఒత్ము లుందు రట వంశప్రాభవోపేతు లై. 75

ఉ. వారిముఖాగ్నిధూమ్యలు దివంబున నిండి '¹శతాధ్వరు' ప్రియా
దారయశంబుఁ గూర్పఁ గనినంత, శతాధ్వరుఁ జేరిమాట నే
ద్దారుచఁ బోఁడు గోత్రపుటి: నాకము రింతఁ గనందు: రాయ దై
వారక చిత్రసంగతునిభంగి వివేష్టితునట్లుఁ బొల్పుఁగున్. 76

చ. తననతశాగ్ని సేవనవిధానమునన్ జనియించుస్వేదజీ
²వనమున ముజ్జగానఁ గలిజన్నముఁ బావనమర్థుఁ డై జగ
ద్వినుతపవిత్రవృత్తమునఁ దేజిలుతత్కులజాతులందు న
త్యనఘుఁడు దాల్చె 'ముక్తికల' కొఒఖ్యఁడు స్వాన్వయశేఖరత్వమున్.

చ. నలుమొగముల్ నివాసముగ నల్వ యొనర్చినవాల్గువేదముల్
³పోలు వగునీసునన్ జగదముల్ గన నున్నఁ దదీయకాంతి యై
కలిపి నిజాంబుజాఒనన ⁴మొఁగంటనె నిల్పె నతండు ⁵వల్లభాఒఒ
వళి నెనయించులీలవలెఁ బండితవర్యులు మేలు మే లనన్. 78

చ. ⁶శ్రుతనిపుణుండు 'రాజకలశుండు' పరాక్రమవైభవుండు దా
తృత గలవాఁడు దద్బుధవరిష్ఠసుతుం డయి పెంపుఁ గాంచె; నం
ధతమసభంగి నేఁడును ⁷యథాగతి శీతకుభృత్పరంపరా
స్థితగుహ లెంతయున్ బయటఁ జిమ్ముఁ దదధ్వరధూమపుంజముల్.

1. ఇంద్రుఁడు. 2. జలము. 3. స్థిరము. 4. అనుహాత్తగు 'నాకఁడు'కు నావవిభక్తిరూపము. 5. దీనిచేత పతనిదక్షిణాయకత్వము ధ్వనితము. 6. శాస్త్రములయందుఁ బారంగతుఁడు. 7. గనునము చీకఁ.

చ. సకలజనానుభోజ్యముగ సాగినదాకలు నిండుతోఁటలున్,
సకల¹శిలాప్రదేశములు, స్వచ్ఛజలంబులకూపముల్, ప్రపల్,
సుకృతనికేతనుం డతఁడు చోటునఁ జోటున దేశభూషగా
²సుకృతిగృహాంగరక్షఁ గలిసూడు సనన్ ఘటియించు నిచ్చలున్.

మ. కొమరుం డై జనియించి 'జ్యేష్ఠకల'శాఽఽఖ్యుం డయ్యెరుఖ్యాతి కు
త్తమసారస్వతవేది, వేదనిధి, ³యుద్వ్యాయక్షముం, దద్భుత
స్వమనీషామహిమాఽఽప్తి వ్యాఖ్యను మహాభాష్యానకున్ లోకవం
ద్యముగాఁ గూరిచెఁ; నొప్పె ముంగిటను శిష్యవ్రాతముల్ భాసిలన్.

చ అతిథులసేవ ⁴నిష్టములయందునఁ ⁵బూర్తములందు సేవకా
త్యతులితసాంత్వనన్ గహనమా! యితరార్థసమర్థనంబులన్,
హితకృతు ⁶లైహికంబులు ననేక⁷పరంబులు సల్పఁ జాలును
న్నతిఁ దగు 'నాగదేవిఁ' దనఁనాతిఁగఁ గొన్బుధమౌళి కెంతయున్.

బిల్హణజననము

చ. కనకరుచుల్ ⁸ప్రతీకములఁ గాంచెనా నాఁ దగు⁹మేల్మిరోచులన్
¹⁰గనుమరు లూన్పు 'బిల్హణుఁడు' గల్గె జగన్నుతి మించ వానికిన్;
వనజజురాణి బిల్హణునివక్త్రమునన్ నిలు పొందె ¹¹గీస్త్రయీ
ధ్వని, తన¹²శింజఁ గప్పఁ, దగుతావుగ¹³మౌంజినిఁ దాల్చునాఁడుగన్.

శా. సాంగాఽఽమ్నాయము, శబ్దశాస్త్రమున ¹⁴శేషాహీశ్వరవ్యాఖ్య, శ్రో
త్రాంగానందము సాహితీగరిమ తత్ప్రాణంబు లై మించ నెం
చంగా శక్తుఁ డెవం డిలన్? వినుఁడు తత్సారంబు స్వచ్ఛస్వధీ
రంగద్దర్పణమందు నందముగ సంక్రాంతస్థితిన్ నిల్చెడున్. 84

---

1. విద్యావ్యాఖ్యాస్థానములు. 2. ధర్మము. 3. అధికక్షమాసారుఁడు. 4. ఇష్టకర్మలు:-'అగ్నిహోత్రము. తపస్సు. సత్యము, వేదాధ్యయనము, ఆతిథ్యము, వైశ్వదేవము' 5. పూర్తకర్మలు:-'వాపీ-కూపత-టాకాఽఽదులను, దేవాఽఽలయములను, ఆరామములను నిర్మించుట, అన్నదానము చేయుట. 6. లౌకికసుఖములు. 7. పారలౌకికసుఖములు. 8. అవయవములన్. 9. బంగరుకాంతులన్. 10. నేత్రమోహము. 11. వాణీవేదధ్వని. 12. మంజీరనాదము. 13. ఉపనయనమునందు వటువులకుఁ గట్టఁబడుముంజదర్భమొలత్రాడు. 14. పతంజలిభాష్యము.

శా. శ్రీవాణీపదపాంసుకార్మణతఁ బేర్మిన్ దద్విపశ్చిన్మణిం
శ్రీవీణారతి గుంపు గట్టెను [1]గలాశ్రీరాశి; తత్కీర్తి వా
మా[2]విశ్రాంతిఁ దొలంచు కంచుకులుగా [3]మానొందె దిక్పాలిఁ ద
త్పాళీజోద్ధురసర్గబంధతతి సార్థం బౌచు వ్యాపించుచున్. 85

చ. అతఁడు గడించుపాండితికి నాదలఁ గైకొని 'విష్ణురామ' నం
జ్ఞిత నుతిఁ గన్నయన్న నరనాథవితానసభాంతరంబునై:
సతము నిజాన్వయంబు నుడిదానఁ గవీశ్వరమాతఁ గావ్యకా
మృతరస మానుమానవులు మించుప్రపాలలనన్ బలెన్ గనన్. 86

ఉ. నందితకీర్తి [4]యాతనికి సర్వకలాకుశలుండు తమ్ముఁ 'డా
నందుఁ' డనూయమై మదమునన్ దను దాఁకుకువాదిమత్సరం
బుం దునుమన్ గుఠారముగఁ దాల్చెఁ: సరస్వతి శీతశైలమం
దొందుచు నిష్ఠురత్వము సమున్నతిఁ దన్మృదుజిహ్వ నిల్వఁగన్. 87

శా. చెందెన్ నిర్మలశాస్త్రతత్త్వమును గాశ్మీరంబులందుండి; సై
సందెన్ నిక్కము మంచుకొండఁ గలశైత్యం బెంతయున్; [5]మున్నుగా
[6]ప్రొందన్ జేయు నెటుల్ తదన్యగతి, పామర్షాత్ముఁ డై యెల్లెడన్
నిందావాదులమోములన్ నిల హిమానీస్పష్టవర్మాకృతిన్? 88

శా. దోలాకేళిలులత్కటీతరమునం దూగాడు చున్నట్టిరా
ధాలీలావతిచేతఁ ద్రుంగి తరు లిందాఁకేని [7]మూర్ఛానిగ్గౌ
పాలేశాజిర మొప్పుబృందవనిఁ దేవన్ [9]దీర్చెఁ బె కైకన[10]ఘు
ప్రాంశీన్ దా మధురన్ వివాదరతి [11]ధీరాంశీన్ ద్రుటిన్ గెల్చుచున్.

---

1. విద్యావధూపంక్తి. 2. దందలత. 3. మనోజ్ఞత. 4. బిల్హణునకు.
5. వరుసగా. 6. నొప్పన్. 7. ఊపిరి వెడలని. 8. కృష్ణుఁడు. 9. కర
పెను. 10. దినాంశీ. 11. పండితాంశీ.

ఉ. నిస్సమశాస్త్రవాదముల నేర్పునఁ బల్కుచు దిక్కుదిక్కులన్
నిస్సమతద్యశంబులను నిల్పెడుశిష్యుల కంతరాయ మై
దుస్సహదిగ్గజేంద్రమదతోయసమాస్వదనప్రమత్తరం
హా[1]స్సమలిట్ప్రగాలపవనాఽరవడంబర మొక్కటే తగున్. 90

ఉ. పామరుఁడేని, బండితుఁడు, బాలుఁడు, వృద్ధుఁడు, స్త్రీ, నరుండునే
నీమహిఁ గాఽత్మకావ్యము మెయిన్ బలుకల్ మొలవన్ బఠింపఁడేన్,
గ్రామము గాదు; దేశమును గా; దది రాజ్యనగరంబు గాదు; కే
శీమహి గాదు; కానయును లేదు; సరస్వతి లేదు ధారణిన్ . 91

మ. తనయుత్తుంగమణీమయాఽలయము లందం బైనసోపానలీ
ల నిగుడ్పన్ బదలన్ బొదల్పురలప్రో ల్దా వాసిరిన్ డించి మిం
చినపూర్వర్యముఁ 'గాన్యకుబ్జము'ను, నిస్సీమంబుగా మ్రోగుగం
గను దర్శించుచుఁ జొచ్చి తద్యశము స్వాఽజ్ఞావర్తిగాఁ బూనిచెన్.

చ. కలి నడిగించుధర్మధృతఖడ్గము దా [2]వినువాఁకకోశమం
దుల [3]రవిజాతవేణివిధిఁ దూటి రహించఁగఁ, దీర్థరాజ మై
యలరు'ప్రయాగ'మందు జగదద్భుతసద్గుణసంపదాఢ్యుఁ డై
వలువుచు దానముల్ నిలిచె సన్నుతుఁ డచ్చటఁ బెక్కువారముల్.

చ. కలయ నిలన్ భ్రమించుకలికాలపుభీతినిఁ దన్ను జేరి చిం
తిలుచును ధర్మ మొందినపథిశ్రమమున్ దనశీకరంబులన్
దొలఁచుచుఁ "[4]గాశికన్" వెలయు[5]ద్యోపథనిమ్నగఁ గ్రుంకి దుర్విధి
స్ఖలితకుభూపులన్ గన నెసంగుకళంక మతండు [6]దూలిఁచెన్. 94

---

1. భృంగశ్రేణిగీతధ్వని. 2. గంగానది. 3. యమునావేణిభంగిని. 4. కాశీపురమునందు. 5. గంగానది. 6. తొలఁగించెను.

చ. అల 1'కాళింజరభూధ'రేశునకుఁ 2గాలాంతకుండు 3'గాహాల'భూ
వలయేశుండు విశాశ్వరింఖలదుతిఁ బ్రక్రాల్ గఁ 4'దుర్వార' భూ
తలి రాట్పూన్యముఁ జేయు 'కర్ణ' 5పతి తత్కృతవ్యగ్రగత్రపజ్ఞవేఁ
దొలిచెఁ గర్ణసుధారసాంద్రవదనమ్మూర్తప్వస్వన కంజుఁ డై. 95

చ. మును నృపతిక్రాద్రిచేఁ దనివిఁ దొందక దావలికేల దాని ముం
దను విడి, మంచుకొండను విడం దృటి దక్షిణహస్తముగా విగ
ధృవదశవక్త్రుఁ ద్రుంచురఘుశేఖరురాణ్ణగరం 'బయోధ్య' వీ
ఘనకవి స్వీయసూక్తిరవగాహనఁ జేసెను దైత్య మందఁగన్. 96

మ. ఘనుఁ డౌ'డాహల'భూపురాధమునఁ దా 'గంగాధరుఁ' గెల్చి, గె
ల్చి నెదుర్కొన్రిపువీరులఁ గెలుచువిద్యద్భంద్రుగాఁ బాటఁటే, ప్రా
చ్యనగప్రాంతదరీత్వరేశముదతోయగ్రాంతభృగాటరవం
బును విద్ధింది సురేంద్రుకర్ణపుటినేన్ దొర్లాడు నం చెంచెదన్. 97

ఉ. కారు నమంబు భోజనకుఁ 9గానరపాలుడు: నీవు మంటి వే
లా! రహిఁ రాక యీనృపలలామునికొల్వున: 'కేను దుర్విధి
ప్రేరిత' నంచు, ద్వార్ధమరకృద్భుతరోర్ధయనప్రవర్తితో
దారకపోతరావమిష మై తగె దీనత 10'ధార' వల్కి నాన్. 98

చ. అనయ మహూతులే యగుచు, నాదటఁ 11గర్వముడిఁ గదింపఁగాఁ
జనక, నుదుల్ వెలార్చునెదఁ జాల జుగుప్పను గూర్చు'గూర్జ'రా
వనిజనసంగ మధ్యమున వర్తిల నందినవంత 'సోమనా
థు' 12నభవుఁ గాంచి య13క్వవివిధుం దల కాఁ దొలఁగించె నెంతయున్.

---

1. ఒకదేశముపేరు. 2. యమతుల్యుఁడు. 3-4. దేశములపేర్లు. 5. రాజు. 6. వందితులన్. 7. ఐరావతము. 8. దిదన్నుపతులు. 9. ఉపద్రవము చేయు. 10. భోజనిరాజధాని. 11. కణాంచనము. 12. ఈశ్వరుని. 13. కవిచంద్రుడు.

ఉ. ఘోర[1]హతిచ్ఛలంబున [2]భృగుప్రభవుం దల రువ్వ[3]నర్గళం
బౌరహి. [4]వార్ధి స్వేచ్ఛగ విహార మొనర్చుట నాఁపు[5]పూగగో
త్రారుహనీలవేల వసుధాతలనాథశతావలోకనో
దారకుతూహలాఢ్యతి బుధాగ్రణి తా విహరించె నెంతయున్. 100

శా. పారావారశిరస్స్థలిన్ నిలిపి [6]ఖల్వాటత్వమున్, మీఁదు, లం
కారాజాపహృతాత్మజానుగత యై క్రవ్యాదనేదిష్ఠసీ
తారామూస్థితి వించు రీతిఁ గనునా[7]ధాత్రీసదృక్సేతువం
దారాజన్యుఁడు మెట్టి కన్నను దదీయఖ్యాతి దాఁటెన్ జుమీ. 101

ఉ. [8]అంతలు నింత లౌనృపులయందుఁ బరాఙ్ముఖుఁడున్, సుధీనిశా
కాంతుఁడు [9]యామ్యదిక్కునకుఁ గౌతుకి యై చని యిట్టు లెంచె; 'నీ
ప్రాంతపుఁగాంతలందలికదాఢ్యతియున్నతి నేమి సెప్ప, నా
కంతుఁడె ముజ్జగంబుఁ గొనుగండఁడు ధాత్రత వానిఁ గొల్వఁగన్.'

శా. చోళాఢీల'చుళుక్య'భూమిపతిచే సూరీంద్రుఁ డొందన్ మహా
నీలచ్ఛత్ర-మదేభరాడ్ధ్వజముతో[10]న్విద్యాపతిత్వంబు, నా
పై లాలించె దృఢోపగూహనకళావాల్లభ్యవేల్లద్భుజా
హేలాశింజితహస్తభూష యయి యెంతే వాని రాలచ్చియున్. 103

మ. మదపానంబునఁ దుమ్మెదల్ నిదుర [11]మైమై మైకొనన్, గగ్గురుల్
గదురన్ దిక్కరులేని వేనియళి మాకర్ణించు, నాతండు దా
[12]న్గదియించెన్ గమనీయకావ్య మిది కరాటేందుప్రీత్యర్థ; మి
య్యరి యొందున్ జగతిన్ బుధప్రకర ంఠాలంక్రియానుస్థితిన్.

---

1. ఆయుధ (పరశు) వ్యాజముచేత. 2. పరశురాముఁడు. 3. గడియమాను. 4. పూర్వము పరశురాముఁడు తనపరశువుచేతఁ బశ్చిమసముద్రమును తోల్చినపుడు బెదిల్లిన సముద్రము. 5. పోఁకచెట్లు. 6 బట్టతల గలిగి యుండుట. 7. భూమి-దాది (పెంపుడుతల్లి). 8. సామాన్యరాజులు. 9. దక్షిణదిక్కు. 10. విద్యాధికారిపదవి. (ప్రధానపండితపదవి). 11. అనాయాసముగా. 12. కూర్చెను.

ఉ. కూరెను లక్ష్మి సజ్జనులఁ; గూర్చితి సజ్జనభోగ్యసంపదల్;
[1]ధీరుల నోర్చి [2]గెల్చితిని [3]దేశము నెల్లను వారలందునన్;
సారముఁ [4]దేల్చ దక్షమయి సన్నుతిఁ గాంచెడుప్రజ్ఞ మీకుఁ గా
శ్మీరబుధాళిగోష్ఠి త్వరఁ జెందుత సన్నిటమీఁద [5]నాదటన్. 105

శా. చెందం గంటి నృపప్రసాద[6]కణికన్; శ్రీలేశమున్ గంటిఁ; గా
నం బౌవిద్యను నేర్చితిన్; గుణగణం బాధార మై కొందఱ
న్దిందం జేసితి; నిట్లు జ్ఞాన మణి మెన్నే నేరముల్ సేసితిన్;
న్దెందం బిప్పుడు లేఁటటెల్లఁ గనె; వాంఛింతున్ [7]వియద్వాహినిన్.

చ. [8]పరిణతి, శాంతచిత్తమును బార్వతివల్లభునందు నిల్పి, యు
ద్ధురమరుదుద్ధతోర్మితతి [9]దూఁగుదుకూలముగాఁగ నొప్పు[10]వా
మరతటినీతటాంకమున మా నగుయోగసుషుప్తి, రక్తిఁ, బు
త్తురు కడవానరంబులను, దూలఁగఁ బావము పుణ్యమానవుల్ 107

శా. [11]స్వైరాటద్రంగురభాగ్యమేఘు[12]చపలల్ సంపత్తులన్ నిల్ప నె
వ్వారున్ జాల; రనుప్రయాణపటహధ్వానంబు శాంతింపఁ బో;
ధీరుల్! కీర్తిశరీరముల్ కృతిసుధావృష్టిన్ నిలన్ జేయుత
[13]ద్ధీరాగ్రేసరులన్ మదం బుడిగి యెంతేఁ గొల్చుఁడీ! భూభుజుల్!.

మ. నృపులారా! కవులందుఁ బ్రేమ విడకుం; డెంతే సితఖ్యాతి మీ
కెపుడున్ వెల్గును తత్ప్రసాదముననే; హృష్టాత్ము లై రాముని
నృపుఁ జారిత్రముఁ గూర్చరే! కుపితు లై సర్వప్రపంచంబు గె
ల్చు[14]పులస్త్యాత్మజు హాస్యమార్గమునఁ బెల్లున్ గుందఁగాఁ జేయరే!.

1. పండితులను. 2. జయశ్రీ. 3. ప్రసన్నుల నైతిని. 4. నిష్కర్షించుటకు. 5. ప్రేమముతో. 6. లేశము. 7. గంగానదిని. 8. వార్ధకమునందు. 9. వణించు. 10. గంగానది. 11. స్వేచ్ఛగాఁ దూర్తి నశ్వరములైన. 12. తటిత్తులు. 13. విద్వత్కవీంద్రులను. 14. పులస్త్యునికొడుకు (రావణుఁడు).

మ. తనన్వచ్ఛంద[1]కిరాతచర్యఁ గని విత్రస్తాఽఽత్మ యైనట్లుగాఁ
దనమౌళిస్థమృగాంకరేఖ, మృగముం దప్పించి దవ్వుంచ, సాం
పునఁ గఁ దేవుఁ డుమాధవుండు [2]నిగమంబుల్ దొల్తఁ బుట్టించువాఁ
డొనరించుం సుకవిప్రబంధసరణిం, వ్యుత్పత్తి మీ కొందఁగన్.

తరల. సకలవిష్టపపాల! వేంకటశైలశృంగవిభూషణా!
వికలదైత్యప[3]కశ్యపాఽఽత్మజపీన[4]వక్షవిదారణా!
అకలుషాఽఽశ్రితభక్తచిత్తవిహార! సంసృతివారణా!
[5]సుకల! వేంకటగా! నృకేసరి! స్తోతృపాపవిశోషణా!. 111

భరతవాక్యము

క. అలరుత! జగములు శుభముల;
వెలయుత! వ్యుత్పత్తి భువిఁ గవిప్రవరులకుం;
దొలఁగుత! సంసృతిబంధం;
బిల వైదికధర్మవీథి, సమేధిత మగుతం! 112

మ. కవులౌ 'లక్ష్మణ-విశ్వనాథ'బుధు లీకావ్యంబు విద్వత్కవీ
శవినోదార్థము, 'మానవల్లి'కులవిఖ్యాతుఁ డౌ'రామకృ
ష్ణ'విపశ్చిద్వరునాజ్ఞచేఁ దెలుఁగునం గావించినా; రిద్ది యాం
ధ్రవిపశ్చిత్కవికంఠహార మగుతన్ [6]దారాఽర్కచంద్రస్థితిం. 113

తే. గీ. మహిత'వనపర్తిఁ' [7]'పాలమూ'ర్మండలమున
[8]నాంధ్రిఁ 'గప్పగంతుల'-'కౌశి'కాన్వయంబు,
'మాదిరాజు'-'కౌండిన్య'వంశంబు వెలయు
శ్రీశ'వేంకటేశ్వర-నృసింహేశ'కృపను. 114

---

1. అర్జునునిఁ బరీక్షించుటకుఁ బరమేశ్వరుఁడు అటవికకిరాతవేషము ధరించిన వృత్తిచర్య. 2. వేదములు. 3. కశ్యపునికొడుకు (హిరణ్యకశిపుఁడు). 4. వక్షము. 5. (యజ్ఞఫల) దాతయు, (యజ్ఞ) భోక్తయు నగువాఁడు. 6. నక్షత్రములు-సూర్యుఁడు-చంద్రుఁడు నున్నంతమేరకు. 7. మహబూబ్ నగర్ జిల్లా. 8. ఆంధ్రభూమియందు.

తే. గీ. శాలివాహనశకమున 'శర-విధి-వసు-
చంద్ర'సంఖ్యాబ్దమున (౧౮౯౬). క్రీస్తుశకమునందు
'నబ్ధి-ఋషి-నిధి-భూ'సంఖ్యకాబ్దమందు (1974)
'విక్రమాంకదేవచరిత' వెలసె నాంధ్రి. 115

ఇది శ్రీత్రిభువనమల్లదేవవిద్యాపతి-కాశ్మీరక
భట్టశ్రీబిల్హణ మహాకవివిరచితవిక్రమాంకదేవచరిత
మహాకావ్యంబునకు శ్రీవేంకటేశ్వర
శ్రీనరసింహదేవపాదపద్మారాధన
సమాసాదితగీర్వాణాంధ్రకవితావైశారద్య
'ఆంధ్రబిల్హణ'బిరుదాంచిత
లక్ష్మణ-విశ్వనాథ
కవిసోదరాంధ్రీకృత
మహాప్రబంధంబునందు
సప్తమాశ్వాసము
సమాప్తము

సర్వంబు సంపూర్ణంబు.

శుభం భూయాత్.

—o—